MIHAIL SADOVEANU

JUDEȚ AL SĂRMANILOR

Biblioteca școlarului

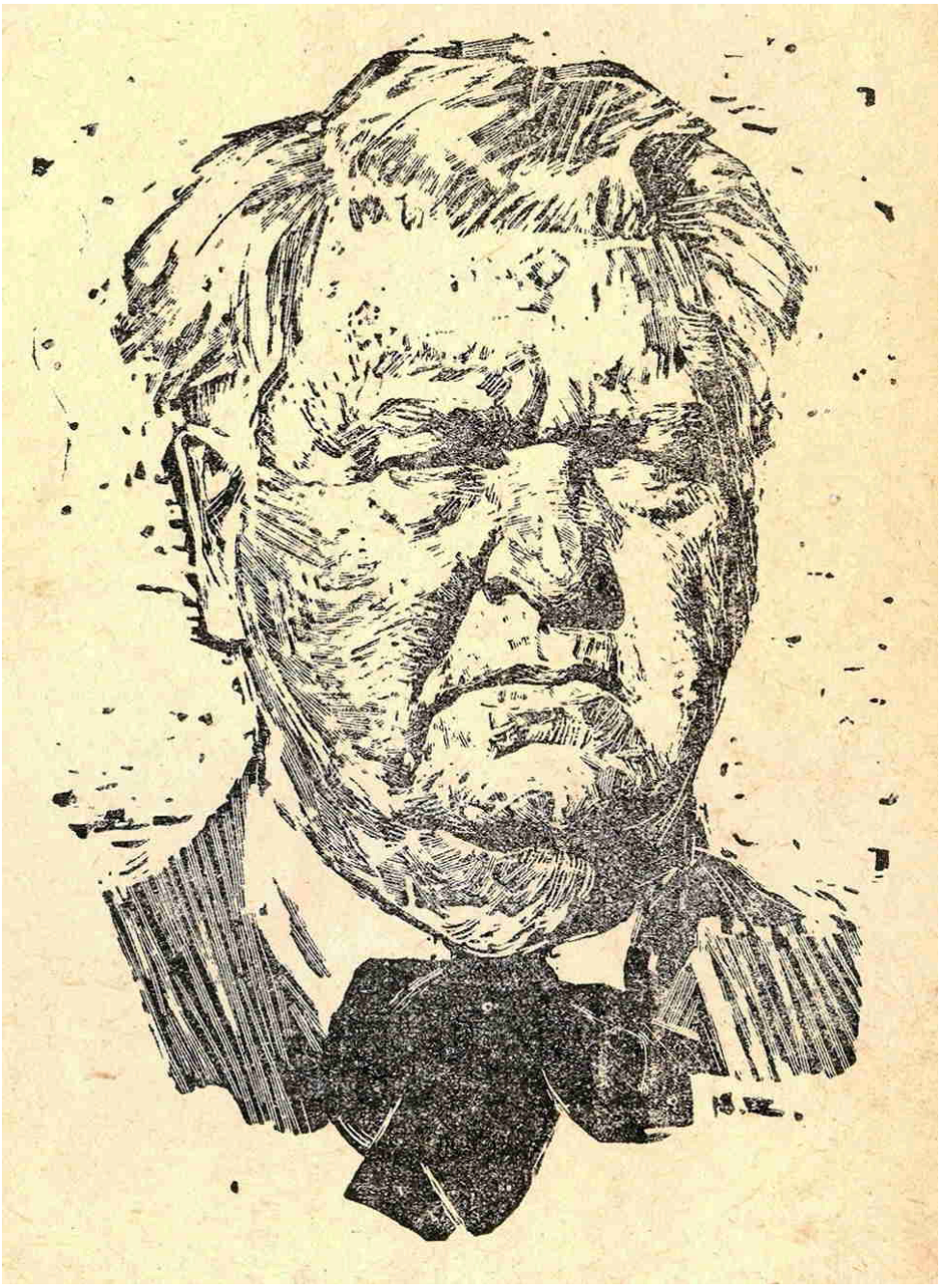

Mihail Sadoveanu

JUDEȚ AL SĂRMANILOR

(POVESTIRI ALESE)

Prefață de G. C. Nicolescu
Portret de RONI NOEL

EDITURA TINERETULUI
1962

CUPRINS

PREFAȚĂ 9

I. Viața și activitatea 9

II. Opera literară 15

SLUGA 30

CÎȚIVA PUMNI 36

CĂPITANUL MANOILESCU 42

STRĂJERUL 54
SFATURI VECHI 61
DOMNU TRANDAFIR 73
O UMBRĂ 82
ÎN PĂDUREA PETRIŞORULUI 90
O ISTORIE DE DEMULT 98
MERGÎND SPRE HÎRLĂU 104
EMIGRANŢII LA BRAZILIA 114
PRISACĂ DE ALTĂDATĂ 122
HOŢUL 129
CEASUL AL DOILEA 136
CUZA-VODĂ 146
UN INSTIGATOR 153
UN MEŞTER ŞI OAMENII LUI 161
DRUM LA MOŞ ANANIA 171
LACRIMILE UNUI CETĂŢEAN 180
SLUJBAŞ VECHI 186
UN OM NĂCĂJIT 192
JUDEŢ AL SĂRMANILOR 197
CERBUL MEU 206
URSUL 212
RAIUL 216
CLONŢ-DE-FIER I 224
APRECIERI CRITICE 244
TABLOU BIOBIBLIOGRAFIC 248
TEME 252

Antologia de față a fost alcătuită în redacție de VIRGILIU ENE.

Povestirile au fost selectate din ediția *Opere,* în 18 volume, apărută sub supravegherea autorului, la E.S.P.L.A., între anii 1953-l959.

Prezentul volum respectă întocmai textul ediției mai sus amintită. La sfîrşitul fiecărei povestiri am indicat volumul din care a fost culeasă bucata respectivă.

PREFAȚĂ

I. Viața și activitatea

Cel mai mare scriitor al literaturii noastre contemporane, Mihail Sadoveanu, s-a născut la 5 noiembrie 1880, în tîrgul Paşcanilor. Era fiul avocatului Alexandru Sadoveanu, provenind dintr-o familie de moşneni gorjeni care părăsiseră Oltenia pe vremea răscoalelor de la 1821 şi se stabiliseră în Moldova. Mama viitorului scriitor, Profira Ursache, era fiică de țărani clăcaşi de la Verşeni, pe apa Moldovei, coborîtori din vechi răzeşi, pe care exploatarea şi lăcomia boierească îi adusese la o viață din ce în ce mai plină de greutăți, fără însă să-i lipsească de o nobilă puritate morală şi demnitate.

Încă de copil Mihail Sadoveanu petrece îndelungi răstimpuri în casa bunicilor, la țară. Cu vremea, aci are prilejul să cunoască îndeaproape, pînă în cea mai profundă intimitate, satul şi țăranii, cu simțămintele, caracterele, suferințele şi aspirațiile lor, cu obiceiurile şi îndeletnicirile lor, cu poveştile, cimiliturile, baladele, doinele şi cîntecele ce se spun la şezători, cu minunata lor înțelepciune, cu bogata şi dulcea lor limbă. Alături de sat şi de țărani, pe care învață a-i iubi, a-i prețui şi a-i respecta şi din care mai tîrziu va face principalul cadru şi principalii eroi ai literaturii sale, Sadoveanu, pe măsură ce creştea, descoperea şi încorpora ființei sale natura, cu întreaga ei varietate, cu întreaga ei, neobservată, dar continuă mişcare şi viață, cu întreaga ei frumusețe şi taină pe care va ajunge să le pătrundă, să le stă- pînească şi să le înfățişeze cum nimeni n-o mai făcuse pînă la el. Mai tîrziu, în anii tinereții şi maturității sale, în lungi şi dese călătorii în toate colțurile țării, pe culmile munților, pe marginea iezerelor, în sate pierdute, fie în calitate de conferențiar al cercurilor culturale săteşti, fie ca vînător şi pescar, el are şi caută prilejul să adîncească şi să amplifice cunoştințele sale despre sat şi țărani, despre viața şi

simțirea lor, despre toate tainele minunatului lor grai.

Şcoala primară, copilul Mihail Sadoveanu o urmează la Paşcani, iar clasele gimnaziale la Fălticeni, unde o bună înrîurire asupra timpuriilor sale înclinări spre literatură exercită profesorul de romînă Apostol. Ultimele trei clase de liceu le face la Iaşi. Cînd sfîrşeşte liceul, tatăl său îl trimite la Bucureşti, unde se înscrie la Facultatea de Drept.

Dar tînărul acesta era chemat să meargă pe alte cărări. Încă din liceu începuse să scrie. Publicase chiar însemnări, versuri şi schițe în cîteva reviste mărunte: „Dracu", „Viața nouă", „Carmen", Pagini literare", „Revista modernă", semnînd mai cu seamă cu pseudonimul M. S. Cobuz, cu alte pseudonime şi mai apoi cu numele său adevărat.

În 1901 se căsătoreşte, hotărăşte să se dedice întru totul literaturii, părăseşte studiile de drept şi Bucureştii, pentru a se stabili la Fălticeni. De aici, cu familia ce o întemeiase, revine în 1903 în Capitală, unde rămîne pînă în 1906, chemat de St. O. Iosit din partea revistei „Sămănătorul", în care publică în acest interval numeroase nuvele şi povestiri. În 1904, scriitorului îi apar, unul după altul, primele sale trei volume: Povestiri, Şoimii *şi* Dureri înăbuşite. *Ele provoacă o puternică impresie asupra publicului prin arta şi realismul lor, ca şi prin ritmul în care se succedaseră, puțin obişnuit în literatura noastră.*

Nemulțumit de orientarea revistei „Sămănătorul", căreia de altfel i-a făcut puține şi involuntare concesii, în 1906, el revine la Fălticeni; Sadoveanu se apropie acum de cercul literar de la „Viața Romînească" ce tocmai luase ființă la Iaşi, unde călătoreşte adesea pentru a-şi citi şi încredința spre publicare manuscrisele, roadele unei munci conştiincioase şi fără odihnă. La „Viața Romînească" îl atrăgea o mentalitate democratică, îndeosebi în raport cu țărănimea, mentalitate ce însufleța marea majoritate a colaboratorilor ce o frecventau, după cum îl atrăgea şi strălucita personalitate a lui G. Ibrăileanu, conducătorul revistei. Format de vechea mişcare socialistă de dinainte de 1900, mentorul literar al „Vieții Romîneşti" îl

cucerea pe scriitorul nostru prin marea lui pasiune pentru promovarea unei literaturi realiste, prin remarcabila finețe cu care interpreta cele mai variate creații literare, prin deosebita înțelegere cu care a întîmpinat şi apoi a urmărit însăşi literatura scriitorului nostru.

Cu prilejul răscoalelor din 1907, atitudinea scriitorului este de fățişă simpatie pentru țărănimea răsculată, de dezaprobare pentru exploatatori şi represiunile sîngeroase întreprinse de aceştia. Nu întîmplător în vremea aceasta, casa scriitorului a fost percheziționată, iar el amenințat cu arestarea ca instigator. Într-un raport ce i-l ceruse ministrul Spiru Haret, între altele el arăta de altfel că „pricina revoltelor trebuie căutată în relațiile dintre muncitori şi exploatatorul de pămînt". Iar într-o scrisoare din acea vreme către St. O. Iosif, el spunea: „A ajuns cuțitul la os şi trebuie să li se facă dreptate" [țăranilor].

Între timp, noi creații şi noi volume se adăugară bagajului său literar. După Povestiri din război *şi* Crîşma lui Moş Precu *din 1905, urmară, între altele:* Amintirile căprarului Gheorghiță, *romanul* Floare ofilită *şi culegerea de nuvele* Mormîntul unui copil, *în 1906; apoi* La noi în Viişoara, Vremuri de bejenie, Însemnările lui Niculae Manea, *în 1907*; Oameni şi locuri, O istorie de demult, Duduia Margareta, *în 1908*; Cîntecul amintirii, *în 1909;* Apa morților; în *1911*; Un instigator; Bordefenii, *în 1912* Neamul Şoimăreştilor, *în 1915;* Printre gene, *în 1916; După cum se vede, izvorul creației gîlgîia cu o intensitate pe care nici un scriitor nu o mai cunoscuse în literatura noastră pînă atunci. În această vreme, de la 1909 pînă la 1918, Mihail Sadoveanu a fost şi director al Teatrului Național din Iaşi, unde desfăşură o intensă activitate de promovare a dramaturgiei realiste.*

După război scriitorul se mută cu întreaga familie la Iaşi, unde continuă cu aceeaşi neobosită hărnicie activitatea literară, publicistică şi obştească. În 1919, împreună cu G. *Topîrceanu, în permanență secundat de G. Ibrăileanu, scoate revista „Însemnări literare". La începutul anului 1920, cînd „Viața Romînească" reapare, revista „Însemnări literare"*

încetează, iar Sadoveanu îşi continuă activitatea la revista condusă acum exclusiv de Ibrăileanu. Creația lui devine de-a dreptul prodigioasă. Fiecare an aduce noi şi noi volume. File însîngerate *(1917) şi romanul* Strada Lăpuşneanu *(1921) înfățişează momente din războiul abia încheiat, ce se desfăşurase cu jertfele oamenilor din popor, cu afacerile şi huzurul exploatatorilor. Cea din urmă dintre acestea consemna, printre cele dintîi în literatura noastră, ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în țara noastră. Urmează apoi alte volume:* Umbre *(1920),* Foi de toamnă *(1921),* Cocostârcul albastru *(1921),* Neagra Şarului *(1922),* Venea o moară pe Siret *(1923),* Ți-aduci aminte *(1923),* Oameni din lună *(1923),* Dumbrava minunată *(1926);* Țara de dincolo de negură *(1926); în sfîrşit,* Demonul tinereții, Împărăția apelor *şi acea strălucită capodoperă care e* Hanul Ancuței, în *1928.*

Între timp, impresionată de marele prestigiu ce şi-l asigurase scriitorul în cercurile largi ale publicului, Academia Romînă îl alege membru al ei în 1922. Scriitorul află acum bun prilej de a face dintr-un înalt loc oficial, în fața întregii țări, un neprecupețit elogiu artei care porneşte din popor şi poporului însuşi. Rostindu-şi cu un an mai tîrziu tradiționalul discurs de recepție, Sadoveanu arată că se consideră continuatorul şi ucenicul lui Neculce, al lui Creangă şi al poeziei populare create de uitații păstori din veac în mijlocul suferințelor vieții lor necăjite şi al frumuseților naturii. „Aici e panteonul meu literar" – spunea el – „simplu şi rustic, fără podoabe, ca natura, însă măreț ca şi dînsa. Simțindu-mă al acestui popor şi ucenic al acestor mari înaintaşi, le închin lor clipa solemnă de acum, în care o adunare aşa de aleasă pe ei îi cinsteşte în umila mea operă... De la aceste fermecate izvoare de apă vie cată să se adape toți cei care cîntă şi se simt ai acestui popor şi ai acestui pămînt."

Cu Hanul Ancuței, *ingenioasă compoziție epică greu de definit, Mihail Sadoveanu intră într-o nouă etapă a creației sale. Cărțile ce urmează:* Zodia cancerului *(1929),* Baltagul

(1930), Locul unde nu s-a întîmplat nimic *(1933),* Creanga de aur *(1933),* Nopțile de Sînziene *(1934),* Frații Jderi *(1935, 1936, 1942),* Valea Frumoasei *(1938),* Divanul persian *(1940),* Ostrovul lupilor *(1941),* Anii de ucenicie *(1944) şi altele se inspiră îndeosebi din aceleaşi vechi izvoare ale creației sale: viața.grea a țăranului, trecutul de luptă pentru libertate al poporului, bogăția comorilor folclorice romîneşti sau orientale şi variatele splendori ale naturii patriei. Creațiile sale din această a doua perioadă se caracterizează însă printr-o surprinzătoare rafinare a unor mijloace artistice ce păreau încă de mult desăvîrşite, impresionînd printr-o încă mai mare adîncime a semnificațiilor, încă mai amplă dezvoltare a frescelor sociale, încă mai inefabilă magie a artei cuvîntului, căruia nimeni în proza romînească n-a izbutit să-i smulgă atîtea înțelesuri şi totodată atîta muzică.*

În anii aceştia în care creația lui atinge culmi tot mai înalte, politicienii burghezi se îndreptau spre fascism, în disperata lor luptă pentru a-şi prelungi agonia şi a împiedica masele muncitoare de a-şi cuceri drepturile lor legitime. Puternica dragoste pentru oamenii din popor ce-l însufleția pe Sadoveanu şi pe care o mărturiseau toate creațiile sale, consecventele şi neascunsele sale credințe democratice fac din Sadoveanu, în anii care premerg celui de-al doilea război mondial, un militant activ împotriva şovinismului, sugrumării libertății, asupririi celor mulți, împotriva forțelor împilării şi întunericului. O violentă campanie de insulte se deschide împotriva lui, sălbateci care n-aveau nimic comun cu arta ard demonstrativ cărțile sale, care rămîn pentru totdeauna o mîndrie a literaturii noastre. El întîmpină totul cu tăria ce i-a dat-o totdeauna profunzimea credințelor sale, fără să dea un pas înapoi de pe pozițiile avansate pe care le ocupase în această vreme de luptă împotriva fascizării țării.

Mihail Sadoveanu, cel care scrisese în lungul anilor rînduri aşa de îndurerate despre greaua situație a țăranilor, despre vitregia boierimii, a administrației, a conducătorilor politici față de masele muncitoare, înțelesese că de la vechile orînduiri

nimic nu era de aşteptat pentru îndreptarea pe care atît o dorea. Se înțelege bucuria cu care a întîmpinat deci Sadoveanu, ca scriitor şi cetățean, ziua de 23 August, ziua eliberării patriei noastre de sub jugul fascist, dar şi a începutului eliberării de sub jugul stăpînirii burghezo-moşiereşti. Din primul ceas, el a fost un luptător activ pentru democratizarea țării, pentru construirea unei vieți noi în patria noastră. Răspunzînd celor ce-l elogiază cu ocaza împlinirii a 70 de ani, el spunea în 1950: „Din umilință, durere, foame, boli sociale şi mizerie fiziologică, acest popor abia acum s-a eliberat... Dacă am astăzi o bucurie, n-o am pentru laudele ce aduceți foilor pe care le-am înnegrit, am bucuria că, exprimînd sufletul acestui popor, am putut ajunge la ceasul dezrobirii lui".

În anii aceştia, Mihail Sadoveanu îşi continua munca sa de scriitor militant, de scriitor căruia contactul cu ideologia clasei muncitoare îi deschidea perspective noi. Scrie numeroase articole şi ține conferințe pentru lămurirea celor mai largi cercuri asupra realităților din U.R.S.S., asupra necesităților schimbărilor din viața societății noastre, asupra necesității luptei pentru fericirea celor mulți şi pentru pace, articole şi conferințe în bună parte strînse în volumele: Lumina vine de la răsărit *(1945),* Moscova *(1945),* Caleidoscop *(1946). Paralel, marele scriitor păşeşte în beletristică spre însuşirea metodei realismului socialist, dînd o pildă vie tovarăşilor săi de condei din țara noastră. După romanul* Păuna mică *(1948), în care nu toate nebulozitățile fuseseră risipite, apare în 1949* Mitrea Cocor, *care rămîne o piatră de hotar pentru creația lui Sadoveanu şi dezvoltarea prozei romîneşti. El e urmat în 1951 de* Nada florilor *şi povestirea* Clonț de fier, *în 1952 de strălucitul roman istoric* Nicoară Potcoavă, *iar în 1954 de povestirea* Aventură în lunca Dunării.

Pentru marile sale merite literare şi în activitatea obştească, mărturisind profunda dragoste de care era înconjurată persoana şi activitatea sa, Mihail Sadoveanu a fost distins de mai multe ori cu Premiul de Stat, a fost ales membru al Academiei R.P.R. şi vicepreşedinte al acestui înalt for de

cultură, preşedinte al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., deputat în Marea Adunare Națională şi vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale. Ca hotărît şi vechi luptător pentru înțelegerea între popoare, Mihail Sadoveanu a fost ales preşedinte al Comitetului național pentru apărarea păcii din R.P.R., membru al Consiliului mondial al Păcii. În 1950, romanul său Mitrea Cocor *a fost încununat cu Medalia de aur a păcii, iar în toamna anului 1961 i s-a conferit Premiul internațional Lenin pentru întărirea păcii între popoare. Cu ocazia celei de a 75-a aniversări, în 1955, Prezidiul Marii Adunări Naționale a R.P.R. i-a conferit titlul de Erou al muncii socialiste, cea mai înaltă distincție în țara noastră.*

Continuînd să lucreze, bucurîndu-se de unanima dragoste şi admirație a întregului popor, Mihail Sadoveanu se stinge pe neaşteptate, în ziua de 19 octombrie 1961.

II. Opera literară

Mihail Sadoveanu a dăruit literaturii noastre o operă impresionantă: peste 120 volume, fără să punem la socoteală nenumăratele lor retipăriri. Plină de varietate prin conținutul şi modalitățile ei de expresie, această creație este diversă de asemenea prin genurile şi speciile pe care le ilustrează. Prozator prin excelență, Sadoveanu a publicat totuşi versuri în perioada începuturilor şi se pare, după cum arăta un facsimil publicat cu prilejul morții sale, că din cînd în cînd poezia a continuat să o cultive cu profunde rezonanțe. Cea mai mare, cea mai însemnată parte a creației sale literare este însă în proză. Astfel a publicat nenumărate volume de povestiri, nuvele şi schițe (de la Povestiri *în 1904, pînă la* Clonț de fier, *în 1951), după cum a publicat numeroase romane, înfățişînd fie aspecte din viața socială contemporană scriitorului (de la* Floarea ofilită *în 1906, pînă la* Mitrea *Cocor, 1949), fie episoade dramatice din trecutul îndepărtat al poporului nostru (de la* Şoimii, *în 1904, la* Nicoară Potcoavă, *în 1952). A publicat, de asemenea,*

prețioase transcrieri ale unor cărți populare, cum ar fi Genoveva de Brabant, Esopia *sau* Istoria marelui împărat Alexandru Machedon, *dar şi fără de pereche prelucrări creatoare ale materialului folcloric romîn şi străin, cum ar fi* Măria Sa Puiul pădurii, Divanul Persian *şi numeroase altele. A scris, de asemenea, în genul dramatic: piesa* De ziua mamei *(jucată în 1909) şi comedia* Zile vesele după război, *după cum a dat şi echivalentul romînesc al unor opere literare străine, din Maupassant, de pildă, şi mai cu seamă acea minunată carte:* Povestirile unui vînător *a lui Turgheniev. Sadoveanu a scris şi cîteva cărți de însemnări din călătorie:* Oameni şi locuri *(1908),* Privelişti dobrogene *(1914),* Olanda *(1928),* Moscova *(1945). În sfîrşit, lăsînd la o parte numeroase articole politice, articole şi broşuri de popularizare, în bună parte rămase deocamdată nestrînse în volum, fără să uităm a aminti cartea autobiografică* Anii de ucenicie, de *unică frumusețe, Mihail Sadoveanu a scris în lungul anilor un impresionant număr de articole despre artă, literatură şi scriitori, reunite, cele mai semnificative dintre ele, în volumele* Evocări *(1954) şi* Mărturisiri *(1960).*

O bună parte a creației literare sadoveniene este formată din povestiri, nuvele şi schițe, specii pe care scriitorul le-a cultivat cu o artă şi o forță cu totul deosebite de la primii săi paşi în literatură pînă către încheierea glorioasei şi prodigioasei sale activități. Tematica nuvelelor şi povestirilor scriitorului nostru este, la rîndul ei, foarte variată. Eroii lor sînt numeroşi, luați din diferite straturi ale societății, de deosebite îndeletniciri, cu cele mai variate caractere. Nuvelele şi povestirile oferă, pe de altă parte, cele mai neaşteptate mijloace artistice de a pune în valoare bogatul lor conținut de idei. În asemenea creații, uneori scurte de cîteva pagini, alteori ample de cîteva zeci de pagini, Sadoveanu a înfățişat neegalate imagini ale variatei şi încîntătoarei naturi a patriei noastre, tulburătoare drame ignorate ale existențelor ce se desfăşoară cenuşii, prozaice, apăsătoare, lipsite de lumină, perspectivă şi speranță, în micile tîrguri de provincie de altădată, episoade dramatice din trecutul nostru istoric. Dar cele mai multe, cele

mai puternice dintre nuvelele şi povestirile sale cuprind momente din viaţa ţărănimii. „Ţăranul romîn" – mărturiseşte de altfel scriitorul în nenumărate rînduri – a fost principalul meu erou". Şi nu numai că a consacrat cantitativ un număr de pagini mai mare ca orice înaintaş al său acestui erou, dar l-a văzut cu o adîncime, cu o înţelegere şi cu o nuanţare care au constituit în literatura noastră un pas mai departe în înfăţişarea realistă a vieţii ţăranului, în toate implicaţiile ei.

Cum a ajuns scriitorul nostru aici? Preluînd moştenirea literară ce o avea 1a dispoziţie în această direcţie şi rămînînd – cum spune el – copilul mamei sale, ţăranca de la Verşeni. „Am devenit aliatul celor de-o «lege» cu maică-mea" – mărturiseşte el mai tîrziu. O *serie de frămîntări din societatea romînească găsesc ecoul cuvenit în sufletul lui Mihail Sadoveanu. Astfel, îi vorbesc marile răscoale ţărăneşti din 1888, dezvăluirile presei şi ale mişcării socialiste în legătură cu mizeria, umilirea şi nedreptatea în care trăia ţărănimea, teroarea şi represiunile administraţiei burghezo-moşiereşti etc. „Eram deplin cîştigat de tot ce socoteam nobil şi frumos în viaţa lor" – îşi aminteşte mai tîrziu el de atitudinea sa din această epocă faţă de ţărani, adăugînd apoi, ca un fel de concluzie şi program: „Ţărănimea, adică semiţia mea, care vine şi stăruieşte în acest peisaj din negura veacurilor, am considerat-o cu o dragoste amăsurată tragicei ei soarte". În aceste împrejurări, cu această evoluţie a formaţiei sale spirituale şi a atitudinii sale faţă de ţărănime, are loc definitiva orientare a scrisului lui Sadoveanu. Cu un gest a cărui semnificaţie şi importanţă n-a uitat-o niciodată – el abandonează drama Hecubei, la care începuse să lucreze, pentru a aborda şi face cunoscută lumii romîneşti pe aceea mult mai actuală a ţăranului Ion Ursu şi a atîtor altor semeni ai acestuia ce i-au urmat în laboratorul său artistic pentru a intra în literatura noastră.*

Aşa se face – fără să nesocotim întru nimic contribuţia înaintaşilor în această, direcţie, contribuţie care lui i-a fost o treaptă – că Mihail Sadoveanu, cu marea sa putere de observaţie, cu imensa sa experienţă de care am vorbit, cu

uriaşa sa capacitate artistică, a izbutit să creeze ţărani care depăşesc şi ca număr şi ca intensitate de viaţă şi ca bogăţie lăuntrică tot ce fusese pînă atunci în literatura noastră. Ţăranii lui Sadoveanu nu mai sînt nişte simpli eroi literari, ci nişte oameni adevăraţi care nu pot fi deosebiţi de cei din realitate. Sadoveanu ne aduce ţăranii cei mai diverşi, cei mai concreţi şi, pe de altă parte, cei mai complecşi lăuntric, cei mai autentici pe care i-a cunoscut pînă la el literatura romînă.

În nenumăratele sale nuvele şi povestiri, ţăranii au diverse îndeletniciri. Ei sînt:ciobani, pădurari, paznici, plugari, vînători, cărăuşi, prisăcari, pescari, plutaşi, vizitii, etc. etc. Apoi, ei sînt înfăţişaţi de scriitorul care-i cunoştea atît de îndeaproape, aşa cum erau ei cu adevărat, ca nişte oameni plini de mari şi variate însuşiri fizice, morale şi spirituale. Ţăranii lui Sadoveanu sînt, fără excepţie, muncitori, harnici; sînt mai mult decît atît: nişte făpturi cu mari capacităţi intelectuale, îndemînatici, inventivi, care îşi îndeplinesc meseria lor cu dragoste, cu pricepere, cu pasiune, într-un adevărat spirit creator, cum strălucit pune în lumină nenumărate pagini din această operă şi mai cu seamă cele din Un meşter şi oamenii lui. *Sînt nişte oameni care nu trec prin lume orbi şi surzi. Ei văd şi aud totul, înţeleg rostul ascuns al lucrurilor, surprind pe fiecare zi mai mult din taina lor şi astfel devin în stare să se acomodeze cu ele, chiar să le stăpînească.*

Trebuie să subliniem că biruinţa deosebită a scriitorului în construirea acestor eroi constă în faptul că necontenit e vorba de o înfăţişare realistă a unui ţăran autentic, nu de o exaltare romantică ce falsifică realitatea. Îndemînarea, iscusinţa, agerimea de spirit, ingeniozitatea în întîmpinarea primejdiilor de care dau dovadă ţăranii nu sînt daruri neverosimile, decorative, pitoreşti, determinate de generozitatea creatorului sau de o modă literară, ci rezultatul atenţiei lor plină de inteligenţă, străduinţei lor hotărîte de a învăţa de la împrejurări, de la natură, de la cei mai vîrstnici. Ţăranii înfăţişaţi de Sadoveanu sînt apoi, asemenea celor din realitate şi fără ca scriitorul să-i idilizeze vreodată, fără să romantizeze

ceva, nişte oameni cinstiți, morali. Ei sînt oameni pe care poți pune temei: credincioşi în iubire şi în prietenie, credincioşi cuvîntului dat, nişte oameni generoşi (Bulboana lui Vălinaş), *loiali* (Panciuc), *buni, îndeosebi cu copiii, primitori, omenoşi, demni. Oamenii aceştia sînt curajoşi, viteji, fie că trebuie să înfrunte primejdiile anotimpurilor şi ale naturii, fiare, ape mari sau viscole, fie că trebuie să înfrunte oamenii răi din viața lor obişnuită* (Bordeenii). *Ei sînt dîrji; nu se dau uşor învinşi; sînt, cum spune foarte adesea autorul însuşi despre ei, nişte oameni tari, care nu se dau în lături chiar de la cele mai nebuneşti îndrăzneli pentru a îndeplini ceea ce şi-au pus în minte, cum sînt Cozma Răcoare sau Vasile cel Mare, cum este Todirița Catană* (Cealaltă Ancuță) *sau Anița* (O istorie de demult).

Marea biruință a realismului lui Sadoveanu în înfățişarea țăranilor provine şi din aceea că el cunos- cîndu-i deplin i-a construit aşa cum sînt în realitate: nişte oameni de o mare bogăție lăuntrică, de o mare complexitate sufletească. Scriitorul nostru a ştiut să construiască un țăran care, sub aparenta lui simplitate, sub o fizionomie aspră, sub o mutenie încăpățînată, ascunde o viață interioară adîncă, gingăşii neaşteptate.

Sub această simplitate şi asprime de la suprafață a țăranului ard mari focuri intense, pe care Sadoveanu a ştiut ca nimeni altul să le pună în lumină în întreaga lor varietate şi nuanțare pentru a contura figurile atît de autentice ale țăranilor săi. Unii ascund sub tăcerea lor grea drame nebănuite, suferințe, umilințe ce sîngerează încă, uri şi iubiri pătimaşe, zdrobite, necunoscute, amintiri îndepărtate de care încă nu sînt vindecați, lupte lăuntrice sfîşietoare (Cel mai tare, Codrul, Petrea Străinul, Raza de soare, Cîntecul amintirii, Păcat boieresc, Moşul *etc.).*

Sub aparența lor de țărani supuşi, uneori chiar fatalişti, Sadoveanu vede şi ştie să dea la iveală marea dîrzenie din adînc a unor oameni ce nu se încovoaie, a unor oameni cu rezistență morală bine disimulată, dar uriaşă. Scriitorul a văzut şi ne-a înfățişat de asemenea țăranul neştiutor, naiv, ce poate fi uşor înşelat, dar tocmai de aceea devenit în adîncul său

neîncrezător şi sceptic, mai cu seamă față de dreptatea şi cinstea boierilor (Neîncrederea, 600 de lei, Pe drumuri încurcate). *Alteori, țăranul ne apare ironic, batjocoritor cu mare subtilitate* (Un poet şi un filozof, Un instigator).

Țăranii lui Sadoveanu, oameni simpli, adeseori neştiutori de carte, trăind aproape într-un permanent război cu forțele naturii şi cu orînduirea socială asupritoare din trecut, oameni tăcuți şi duri, sînt oameni de o mare delicateță sufletească, în stare de simțiri puternice, alese şi pline de nuanțe.Oamenii aceştia simpli, deşi trăiesc în împrejurări foarte grele, sînt capabili de mari vibrații interioare, sînt sensibili la bunătate, la nevinovăție, cum este mai cu seamă aceea a copiilor, sînt sensibili cu deosebire la frumusețe, în cele mai variate forme sub care se înfățişează ea. Ei sînt de asemenea sensibili la artă: jocul, povestirea îi atrag, mai cu seamă cîntecul din gură, din fluier, din cimpoi îi face să se înfioare.

În asemenea lumină, se înțelege mai bine şi mai profund locul însemnat pe care îl ocupă folclorul în creația lui Mihail Sadoveanu, după cum se înțelege şi de ce natura ocupă un loc atît de precumpănitor în această operă. Scriitorul nostru nu este un peisagist. Natura ocupă un loc însemnat în paginile lui Sadoveanu pentru că ocupă un asemenea loc în viața reală a eroilor lui care ajung la o adevărată identificare cu natura în împrejurările existenței lor de fiecare zi, de ani şi ani, dar nu dintr-un fals sentimentalism sau din misticism. De aceea scriitorul vorbeşte despre elementele naturii ca despre ființe umane. În nuvelele şi povestirile lui Sadoveanu, vîntul „cade", doarme, vine „ca o şoaptă plină de mîhnire" sau asemenea „oftărilor domoale ale amurgului", este o „fîlfîire care adormea şi iar se deştepta". Pădurea plînge sau tace – şi ea ca o ființă etc.

Nu poate fi desprins de aceste observații, de locul ce-l ocupă natura în viața țăranului, de chipul cum o vede el, de izvoarele gîndirii şi perspectivelor scriitorului însuşi, faptul că la Sadoveanu zugrăvirea naturii în ansamblu ca şi în nuanțele amănuntelor este perfect adecvată conținutului, sentimentelor,

dramelor ce se desfăşoară în sînul ei. De pildă, întîlnirea neaşteptată şi dramatică dintre cei doi fraţi ce nu se cunosc – unul boier, celălalt copil din flori al boierului bătrîn cu o ţărancă şi rămas podar – în nuvela Cel dintîi – *se face pe o vreme cumplită, prevestind parcă ameninţarea nedreptăţiţilor: „Vîntul răsunător frămînta în urmă pădurea şi trecea în larguri ca o suflare de mînie". De aici, o altă trăsătură care sporeşte realismul cu care sînt construiţi ţăranii lui Sadoveanu: marea lor familiaritate cu natura, pe care ajung de o cunosc pînă în cele mai intime taine ale ei.*

Mihail Sadoveanu pune în lumină, cu o rară forţă artistică, faptul că acest contact strîns cu natura, familiaritatea cu ea, cunoaşterea tuturor tainelor ei dau acestor oameni, deosebit de sensibili şi de inteligenţi, o sporită capacitate de a înţelege viaţa însăşi, cu întreaga ei frumuseţe, dar şi în necontenită schimbare, le dă o sporită seninătate în faţa vieţii cu toate întîmplările ei.

Fără îndoială că un scriitor ca Sadoveanu, cu o atît de profundă cunoaştere a ţăranului autentic, nu putea să nu facă un loc amplu în zugrăvirea acestui erou al său mizerelor condiţii de viaţă materială şi morală ce i se hărăzeau în societatea burghezo-moşierească romînească. Seculara nedreptate pe care o suferea ţăranul nostru, pe care o relevaseră în lucrări de istorie sau articole Bălcescu, Odobescu şi alţii, apărea acum la Sadoveanu, în creaţii literare, în întreaga ei monstruozitate.

Ansamblul nuvelelor şi povestirilor lui Mihail Sadoveanu ne oferă unul din cele mai zguduitoare tablouri ale situaţiei ţăranilor sub vechea orînduire so- *cială din ţara noastră. Imagini fugare, dar puternice, de muncă grea şi fără răsplată a unor oameni ce se istovesc zadarnic muncind pămînturi străine, abundă în această operă. În nuvela* Într-o zi de primăvară, *scrisă de altfel în luna răscoalelor din 1907, ni* se *înfăţişează viaţa grea, fără o geană de bucurie şi de speranţă a ţăranilor, munca lor stoarsă deopotrivă de moşier sau de fiscul statului burghezo-moşieresc, viaţa grea ce le este hărăzită*

acestor oameni de la cea mai frageda vîrstă (Un om necăjit). *În* Bordeenii, *pe o moşie despre care un bătrîn spune că e „groaznică" tocmai pentru că e mare, moşie unde nici civilizația, nici legea n-au pătruns vreodată pentru aceşti oameni ai muncii pămîntului, ne apar, în toată grozăvia, condițiile de viață ale celor ce sînt izvorul şi temeiul bogăției: țăranii. Condițiile acestea înfiorătoare de viață pe care le are țăranul romîn apar de asemenea în paginile zguduitoare ale unor nuvele ca* Mergînd spre Hîrlău, Hoțul, O umbră *etc.*

Realismul scriitorului în oglindirea acestor aspecte din viața țăranilor este cu atît mai mare cu cît el nu se mărgineşte să prezinte numai asemenea aspecte de exploatare. În paginile unor numeroase nuvele şi povestiri, Sadoveanu arată cum, strîns împletită cu exploatarea aceasta cruntă, se află şi batjocorirea morală a țăranilor de către boieri, Stăpînii nu se *mulțumesc să le răpească țăranilor de pe moşii produsul muncii lor. Le fură, fără nici un scrupul, demnitatea, cinstea, liniştea sufletească şi bruma de fericire ce şi-o cuceresc sau visează să şi-o cucerească prin dragoste. Bucățile:* Sluga, Codrul, Păcat boieresc, Emigranții la Brazilia, Copilul nimănui, Bulboana lui Vălinaş, Prisaca de altădată *sînt cîteva din cele mai semnificative nuvele şi povestiri ale scriitorului care ilustrează şi acest aspect din imensa ticăloşie a reprezentanților claselor exploatatoare. Acestor, nuvele şi povestiri li se adaugă cele în care se dezvăluie batjocorirea oamenilor simpli, îndeosebi a țăranilor în cazărmile vechii armate. Semnificative în această direcție sînt nuvelele* Cîțiva pumni, Căpitanul Manoilescu *şi altele.*

Un loc însemnat în înfățişarea acestei lumi a satului, altădată ținută în întuneric, exploatată, batjocorită, ocupă în creația lui Sadoveanu şi dramele adînei ce se nasc din chipul plin de desconsiderare în care erau privite femeile. Epilogul sfîşietor de tragic al unor însoțiri ce nesocotesc voința şi simțămintele femeii, Sadoveanu l-a consemnat în mod mişcător, construind eroine de neuitat în paginile unor nuvele ca: O istorie de demult, Cîntecul amintirii *şi multe altele.*

Trăsăturile negative ale boierului au mai fost dezvăluite în literatura noastră pînă la Sadoveanu, dar nimeni ca el n-a dat atît de convingător la iveală adevărata fizionomie morală a acestui tip social, nimeni ca el n-a evidențiat caracterul lui abject şi lipsit de omenie, abuzurile şi lăcomia lui. La scriitorul nostru, el este un om fără inimă, tiran şi crud pînă la crimă (Cîntecul de dragoste, Subiect de nuvelă), *un om lipsit de scrupule în ce priveşte femeia şi dragostea, atît cînd este vorba de femeile sau fetele de pe moşia sa* (Păcat boieresc, Două dureri), *chiar dacă sînt ale unor slujitori credincioşi* (Moarta, Fiorul *etc.), cît şi cînd este vorba de femei din lumea lui* (Necunoscutul). *Boierii înfățişați de scriitorul nostru sînt desfrînați, necinstiți, leneşi. Cîteodată, chiar cîte unul din ei îşi dă seama cu groază cît de urît şi de zadarnic a trăit* (Pustiul).

Alături de boieri, nuvelele şi povestirile lui Mihail Sadoveanu, ca şi o sumă din romanele lui de altfel, dezvăluie, în trăsături puternice, rolul odios ce-l jucau pe vremuri, în procesul de cruntă exploatare a țăranului, uneltele asupritorilor: primarul, notarul, perceptorul, jandarmul (O umbră, Emigranții la Brazilia, Într-o zi de primăvară, O mică cercetare, Ion Rusu-Ungureanu *etc.), chiaburii* (În satul unui prieten), *unii preoți* (Ion Ursu, Într-un sat, o dată *etc.), vătafii* (Bordeenii), *toți laolaltă sporind proporțiile acestui infern ce era satul pentru țăranul muncitor de odinioară. Astfel, avem constituită una din cele mai convingătoare fresce ale vieții satului din vechea Romînie, în perioada efectelor distrugătoare ale pătrunderii capitalismului. Sadoveanu zugrăveşte cu o forță realistă şi cu o artă ce în anii de pînă la primul război mondial nu au avut egal în literatura noastră, cele două lumi ostile ce se înfruntă în satul romînesc, în acel moment istoric, sesizînd cu finețe – chiar dacă nu vedea încă soluțiile pentru a ieşi din acea dramatică încleştare – secătuirea, descompunerea forțelor boiereşti şi dreptatea țărănimii, sesizînd cu finețe de asemenea atitudinile atît de variate în care se refugiază țăranul pentru a rezista în această luptă.*

Scriitorul înfățişează un țăran a cărui nemulțumire de

starea de lucruri este de netăgăduit, o nemulțumire care se manifestă de altfel în moduri deosebite după momentul în care trăia eroul, dar nu mai puțin şi după momentul în care se afla scriitorul nostru, în evoluția sa, cu alte cuvinte după posibilitățile ce i le ofereau împrejurările, cunoştințele sale despre societate şi metoda artistică ce o folosea pentru a vedea mai adînc în realitate. Nemulțumirea țăranului şi dezaprobarea sa pentru situația în care e ținut sînt vizibile. Uneori nemulțumirea este exprimată prin simpatia ce-o are țăranul față de cei ce lovesc în asupritori, cum ar fi în cazul atîtor haiduci iubiți şi ocrotiți de țărani. În alte împrejurări, mai cu seamă, cînd sînt între ei sau, mai rar, cu cineva care le-a cîştigat încrederea, ei îşi exprimă deschis nemulțumirea cum e în povestirea În ziua aceea de mart 1907. *Solidaritatea celor loviți, asupriți, exploatați, solidaritate ce implică uneori mari riscuri, manifestată mai totdeauna în tăcere, fără ostentație, dar cu spontaneitatea fenomenelor fireşti – este un alt aspect sub care apare această conştiință a țăranilor muncitori că sînt deopotrivă loviți şi au acelaşi duşman* (Emigranții la Brazilia). *Alteori, nemulțumirea aceasta se exprimă printr-un tel de protest pasiv: „scîrbiți" de această lume pe care noile vremuri (de fapt relațiile capitaliste) au făcut-o meschină, rea, neomenoasă, unii din țăranii pe care-i înfățişează Sadoveanu se retrag în singurătăți, ciobani la stîne, pădurari în codri nepătrunşi, pescari rătăcind pe ape şi rar în contact cu oamenii.*

În anii de pînă la 23 August, împrejurările vieții n-au pus pe Mihail Sadoveanu în contact direct cu clasa muncitoare; în consecință el, dacă a văzut destul de profund cauzele nefericirii oamenilor muncii de pe ogoare, nu putea întrevedea calea ieşirii lor din această robie. Realitatea impunea din cînd în cînd acestui atent observator al vieții cîte un episod care nu marca adevărata soluție, dar care conținea izbucnirea violentă a acelei mînii populare ce nu mai putea fi prea multă vreme sugrumată (O umbră, Păcat boieresc). *Şi nu este lipsit de semnificație că, deşi în cadrul unei drame personale, Marin*

pescarul, cu prilejul unei asemenea izbucniri, vorbeşte parcă în numele tuturor străbunilor săi umiliți de boieri.

Este interesant să observăm că între cele două războaie mondiale, sub înrîurirea directă şi indirectă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie şi răspîndirii ce o aveau în țara noastră ideile proletariatului, Mihail Sadoveanu face însemnate progrese în adîncirea realismului. Cucerind poziții mai avansate pentru înțelegerea lumii cînd înfățişează, viața de mizerie a țăranilor, scriitorul din ce în ce mai des pune în lumină o formă de răzvrătire cu un caracter mai activ, anume haiducia, culminînd în acea remarcabilă povestire care e Județ al sărmanilor.

După 23 August, în contact direct cu ideile clasei muncitoare, scriitorul înțelege încă mai profund întreg mecanismul procesului de exploatare burghezo- moşieresc şi vede care e singura cale pentru eliberarea din jug: lupta organizată, conştientă. În această perioadă scrie el Mitrea Cocor, *reconstituire a drumului parcurs de un țăran de la umilința exploatării boiereşti şi chiabureşti la lupta conştientă pentru o viață mai bună. Tot acum realizează* Nada florilor, *evocare emoționantă a unui episod din răscoalele țărăneşti de la 1888, în care scriitorul ştie să distingă că drumul cel adevărat pentru ieşirea din asuprire şi mizerie este cel prefigurat de muncitorul socialist ce apare în roman. În sfîrşit, în* Clonț de fier, *Mihail Sadoveanu înfățişează pe țăranul ce-l văzuse formîndu-se în anii de după eliberare, conştient de drepturile celor ce muncesc, luptător hotărît, într-un front organizat, pentru apărarea acestor drepturi şi a păcii. Astfel, creația lui Mihail Sadoveanu în ansamblul ei este o adevărată istorie de mare valoare artistică a evoluției țăranului romîn de la sfîrşitul secolului al XIX-lea (dacă ținem seama de scrierile istorice, evident „istoria" aceasta începe cu multe secole mai înainte), pînă în zilele noastre, de la umilitele existențe şi dramaticele sfîrşituri a lui Ion Ursu, a „slugii" şi „hoțului", pînă la luptătorii conştienți din satul de după eliberare ca Mitrea Cocor şi Clonț de fier.*

Spuneam mai înainte că dacă avem în vedere şi creațiile lui Sadoveanu în care este evocat trecutul istoric, „istoria" artistic realizată a țăranului romîn, ca de altfel a întregii societăți romîneşti, problema devine mult mai amplă. Episoade din trecutul istoric plin de grele încercări pentru poporul nostru şi îndeosebi pentru țărănime, apar în numeroase povestiri sau nuvele: Răzbunarea lui Nour, Cozma Răcoare, Vremuri de bejenie, Povestiri din război, Județ al sărmanilor *etc. — imagini strălucite ale vitejiei şi suferințelor de demult ale oamenilor simpli.*

Tocmai pentru că țăranul, satul şi trecutul istoric constituiau teme preferate pentru literatura semănătoristă, în floare îndeosebi în primul deceniu al activității sadoveniene şi tocmai pentru că scriitorul a colaborat cîțiva ani la„Sămănătorul", e bine să lămurim în cîteva cuvinte poziția lui față de semănătorism şi în genere față de principalele curente literare ale epocii. Evident, în creația lui Mihail Sadoveanu din acea vreme, s-au infiltrat unele elemente din semănătorism şi îndeosebi din poporanism, dar ele şi cantitativ şi calitativ au o pondere aşa de redusă în ansamblul creației sale, că nu modifică întru nimic caracterul dominant realist al scrierilor sale. Duşman declarat al modernismului, al simbolismului, Sadoveanu a fost salvat de tendințele semănătoriste datorită adîncii sale cunoaşteri a realității vieții țăranului. De aceea, nuvelele şi povestirile lui care evocă încă de la început țăranul, satul sau trecutul istoric sînt de un zguduitor realism, nefăcînd loc aproape niciodată acelei zugrăviri literare în care predomină preocuparea pentru un exagerat, pînă la falsificare, pitoresc, care să idilizeze şi să abată atenția de la realitatea contemporană, de la mizeria maselor, de la lupta lor pentru libertate şi o viață mai bună. Poporanismul poate să-l fi influențat ceva mai mult pe scriitor cu iluzia perfidă a falselor lui soluții sociale pe care „Sămănătorul" nu le avea. De aici, mai degrabă decît din semănătorism, apare – în scrierile lui Sadoveanu ideea acelui antagonism dintre sat şi oraş. Este aici o uşoară concesie făcută poporanismului, în lipsa unei

adevărate soluții pe care la vremea aceea el n-o cunoştea încă, dar şi manifestarea profundei lui nemulțumiri de orînduirea capitalistă, ale cărei forme monstruoase la oraş erau mai vizibile. Dar nu e mai puțin adevărat că, în genere, dincolo de această trăsătură a antagonismului sat-oraş, prezentă uneori, scriitorul nu devine un poporanist în literatura sa, în sensul că în nuvelele, povestirile sau în romanele sale nu aflăm niciodată apologia chiaburimii sau a „intelectualilor" satului – ci dimpotrivă, încă o dată, fără ca opera sa să fi rămas cu totul neatinsă de zgura semănătoristă şi poporanistă, prin cea rnai întinsă şi mai bună parte a sa, într-o proporție absolut covîrşitoare, ea se aşază ca un factor din cei mai însemnați în centrul şuvoiului realist din procesul de dezvoltare a literaturii noastre din prima jumătate a acestui secol.

În vasta sa creație, Sadoveanu nu a înfățişat numai aspecte şi figuri din viața satului. Este adevărat că el a făcut un loc mai puțin amplu şi într-o anumită măsură mai puțin desăvîrşit zugrăvirii marii burghezii, vieții trepidante a marilor oraşe (Strada Lăpuşneanu, Oameni din lună *etc.*). *Mult mai prezentă decît aceasta din urmă este însă lumea tîrgurilor de provincie de altădată, pe care îndeosebi la Paşcani şi Fălticeni el a putut-o cunoaşte atît de bine. Scriitorul a fost de la primii săi paşi în literatură impresionat de tragediile ignorate, uneori uşor disimulate şi nebănuite ce se desfăşurau în lumea aceasta a tîrgului de provincie. Adevăratele tragedii ce se desfăşoară în acest cadru sînt determinate de dezumanizarea operată de atingerea tentaculelor întinătoare ale capitalismului. Le aflăm* în *romane ca* Floare ofilită, Însemnările lui Niculae Manea *şi* Apa morților, *devenită mai tîrziu, cu un titlu de o profundă semnificație,* Locul unde nu s-a întîmplat nimic, *în nuvele ca* Haia Sanis, O zi ca altele, Balta liniştii *etc. Este o lume a monotoniei, a meschinăriei, a prozaismului şi îngustimii de spirit, lume mediocră, lipsită de generozitate, de aspirații, de elanuri, o lume ostilă față de tot ce este proaspăt, viu, frumos, o lume în care orice încercare de înălțare şi de evadare este reprimată, unde totul sfîrşeşte sau tragic, violent sau într-o*

sufocare lentă, învăluită în pîcla impenetrabilă a acestui mediu dezolant – mai tragică decît moartea însăşi.

Mare scriitor realist, Mihail Sadoveanu este implicit un mare artist. Analiza marii, inegalabilei lui arte, mereu reînnoită de-a lungul unei atît de vaste activități, ar ocupa şi va trebui să ocupe volume întregi. Nu va putea fi trecut cu vederea în primul rînd faptul că scriitorul a îmbogățit în mod considerabil limba literaturii noastre prin introducerea unor nenumărate cuvinte nemaifolosite pînă atunci de scriitori, cuvinte pe care însă nu le inventa el, ci le lua din limba poporului, folosirea şi introducerea lor fiind o necesitate impusă de lărgirea tematicii sale, de varietatea îndeletnicirilor şi mediilor în care se aflau eroii săi – toate realizate datorită unei desăvîrşite cunoaşteri a vieții. Aici s-ar putea adăuga în cercetarea artei lui Sadoveanu şi contribuția lui uriaşă la introducerea în literatura romînă a vorbirii absolut autentice a țăranului. Pe aceeaşi linie a artei scriitorului, se impune încă de la cea dintîi lectură în paginile sale un anumit meşteşug de a da, fără să forțeze întru nimic firescul limbii poporului, sensuri noi cuvintelor, cum şi acela de a realiza împerecheri neaşteptate de cuvinte, care laolaltă creează valori noi, atît prin conținutul ce-l exprimă, cît şi prin muzicalitatea fermecătoare în care o face. Considerații foarte bogate se pot adăuga de asemenea şi asupra artei compoziției. La Sadoveanu, o nuvelă sau o povestire este relatată în epica obiectivă sau la persoana I-a sau combinînd aceste două mijloace, niciodată întîmplător, ci pentru a pune în valoare mai puternic anumite efecte, pentru a sublinia un fior în plus. Elementele povestirii, intervenția eroilor, vorbirea lor, proiectarea lor pe cadrul naturii care nu întrerupe relatarea epică, ci îi potențează dramatismul sînt manevrate de scriitor, încă din anii debutului, cu o îndemînare incomparabilă, aşa cum se vede, de pildă, în Moarta, *în* Pe Deleleu *şi atîtea altele.*

Exemplu strălucit de mare scriitor realist, legat de suferințele oamenilor simpli, vibrînd de indignare la tot ce era neomenie şi nedreptate, vibrînd cu dragoste la tot ce era

frumusețe şi năzuință spre mai bine, Mihail Sadoveanu, artist neîntrecut, întrupare măreață a geniului romînesc, cu rădăcinile artei sale – ca şi folclorul – în inima poporului, a adus prin creația să o uriaşă contribuție la îmbogățirea şi dezvoltarea literaturii noastre.

G. C. NICOLESCU

SLUGA

într-o dimineață, o lună după moartea bătrînului Tudor Lupaşcu, cuconaşul Ionică, ieşind din casă, nu găsi, ca totdeauna, calul înşăuat la scară. De multe ori te scoate din fire un lucru de nimic – dar mi-te cînd e vorba de o greşală care face să întîrzie cu jumătate de ceas o întîlnire aşteptată cu bătăi repezi de inimă? Cuconaşul Ionică se făcu foc şi pară, bătu din picioare, răcni, chemă pe argatul care trebuia să-i aducă înşăuat calul – îi dădu patru palme repezi, una după alta, îl croi de cîteva ori cu cravaşa şi-i porunci să-i aducă la moment pe Cezar. Omul îşi luă de jos pălăria care căzuse din pricina zguduiturii, şi-o puse în cap, scuipă într-o parte cu sînge în două şi porni spre grajd.

— Ce bestii! Ce bestii! strigă cuconaşul, întorcîndu-se spre vechil.

Bătrînul, om cuminte, de mult în slujba familiei, răspunse blînd:

— Dă, cucoane Ionică, omul nu era vinovat. Cezar a fost la potcovit şi de-abia acum a venit...

— Aş! Ce tot îmi vorbiți dumneavoastră...

— Cucoane Ionică, ascultă ce-ți spun eu: acu nu-i de o palmă, două... dar trebuie să cunoşti şi omul. Ai făcut rău c-ai dat. Năstase e om închis, dar, cînd izbucneşte, e mînia lui Dumnezeu! Şi răposatul boier, Dumnezeu să-l ierte, îl cruța – mai ales că e muncitor şi voinic ca un taur...

— Fleacuri! răspunse pufnind Ionică; vezi să mi se aducă mai degrabă calul...

Năstase veni tăcut, cu obrajii roşii, aducînd calul de căpăstru. Era un romîn cît un munte, cu ochii foarte pătrunzători. Boierul nici nu se uită la el; se zvîrli în şa şi porni acolo unde-l chema dragostea.

Trecu cîtăva vreme şi, într-o zi, boierul Lupaşcu se hotărî să plece la Iaşi. Avea nevoie de parale de-i țipa măseaua şi se

ducea să puie amanet moşia Roşcani.

Cu toate că în ziua aceea cerul nu făgăduia vreme bună, cuconaşul, hotărît ca întotdeauna, dădu ordin să se puie caii la droşcă. Apoi căută hîrtiile trebuitoare, băgă de samă să i se aşeze în cufăr toate lucrurile de care credea că va avea nevoie, stătu la masă în fugă şi, foarte grăbit, porunci să-i vie trăsura la scară.

Vătaful îl întimpină şi-i spuse că vizitiul s-a îmbolnăvit, dar s-a găsit alt argat să meargă. S-a cerut chiar el singur. Boierul se supără, certă pe vătaf, apoi se sui mormăind în trăsură.

Cînd caii porniră, privi cerul. Nouri mari, vineți, rătăceau prin văzduh, venind de la miazănoapte. Soarele, trecut de amiază, ardea cu o strălucire neobişnuită. Ioniță Lupaşcu ar fi dorit foarte mult să nu-l apuce vremea rea pe drum, ca să-i zădărnicească interesele.

— Nu cred să ploaie! – murmură el.

Apoi răcni la vizitiu:

— Mînă mai repede – să nu ne apuce ploaia pe drum.

Vizitiul întoarse peste umăr o figură roşcată, cu ochii pătrunzători, şi buza de sus se încreți zîmbind:

— Poate n-a ploua, cucoane. Nourii trec...

Un miros tare de băutură izbi în față pe cuconaş. Îndată îi sări țandăra.

— Bine, măi ticălosule! strigă el gata să se ridice şi să înşface pe vizitiu; acu ți-ai găsit să te îmbeți? Ce canalii!

Dar vizitiul îşi întoarse iar obrazul; boierul cunoscu pe Năstase şi tăcu diatr-o dată.

— Nu te teme, cucoane... Dacă s-a întîmpla ceva, păcatul meu va fi... Şi buza dublă de sus se încreți iar. Se întoarse şi dădu bici cailor.

Boierul rămase cu ochii la spatele uriaş dinaintea lui şi la capul pletos – gîndindu-se la întîmplarea cu palmele.

În adevăr *bruta* de pe capră e voinic cît un munte şi samăna a fi foarte violent. De vină nu-i decît vătaful, că-i dă

la drum oameni de aceştia. Trebuie pedepsit ticălosul de vătaf, trebuie dat afară, fără milă. Auzi dumneata? Numai la noi se întîmplă lucruri de acestea... Îți primejduieşti viața pentru un lucru de nimic. E adevărat că dăduse cîteva palme şi nu fusese la mijloc cine ştie ce vinovăție... Ei, dar asta se întîmplă des... Ce-a făcut Năstase atunci? A scuipat în două cu sînge, a tăcut şi a rămas foarte neguros...

Boierul cercă să se gîndească la alte cele: la femeia care-i era dragă; la vînătorile care trebuiau să înceapă odată cu toamna; la viața Parisului, viață fără primejdii şi fără griji pe care n-ar fi întrerupt-o de nu murea bătrînul; la multe; – dar neliniştea i se furişase pe nesimțite în suflet.

Caii fugeau în trap grabnic pe şoseaua vînătă. Trăsura duruia din cînd în cînd pe podețe. Ionică Lupaşcu, în mantaua albă de doc, se legăna pe perinile trăsurii. În urmă, pluteau pînze gălbii de pulbere.

La asfințit se grămădeau munții uriaşi de nouri negri.

— Se întunecă! strigă Năstase de pe capră.

— Vine furtună! vorbi boierul. N-ar fi bine să ne întoarcem? Ori să mergem înainte...

— Eu aş zice, cucoane, că să mergem înainte...

Ionică privi iar capul pletos şi se gîndi: oare ce se petrece acolo, în tidva omului aceluia? Un om care bea rachiu, are buza dublă, suduie, scuipă şi mînă caii, e ceva foarte caraghios. El n-a fost la Paris, nu ştie ce înseamnă a trăi, şi-a dus viața ca un animal, singura plăcere i-a fost băutura; nervii de frînghie nu i-au tresărit niciodată în fața lucrurilor nouă... Ce poți aştepta de la dînsul? Iată-l, acuma stă pe capră, cam cu chef, îndeamnă caii şi vorbeşte cu ei. E mai aproape cu sufletul de dînşii decît de boier. Ce-o fi simțind el; ce-o fi gîndind?

Boierul Ionică îşi ridică fața albă, împresurată de barbă scurtă, neagră, şi întrebă:

— Năstase, mai este mult pînă la Moldova?

— Cam mult, că nu-i nici o crîşmă... zise rînjind Năstase.

Vorbeşte cam ciudat cu mine! gîndi Lupaşcu.

Deodată, soarele fu înghiţit de uriaşele îngrămădiri de nouri, şi lumina scăzu brusc. Năstase se înfăşură mai bine în suman şi puse mîna pe bici; caii se încordară, ca subt un fior ascuţit.

Prin văzduh, pe sub păcura nourilor, fugeau coloane de neguri despletite. În pragul asfinţitului era o frămîntare ca de vîrtej. Începu să vie jucînd dintr-acolo un vînt subţire.

Năstase înfăşură caii în două biciuri şi trăsura începu a fugi spre răsărit, cătră Moldova, pe cînd munţii de nouri se rostogoleau pe deasupra în văzduhul neguros.

Cînd ajunseră la malul rîului, un fulger ca o sîrmă de foc tresări în urmă, pe zarea asfinţitului, şi, ca şi cum ar fi fost un semnal, o duruire prelungă ca o dărîmare de stînci izbucni, şi uraganul, scăpat din peştera-i rece, se năpusti asupra lumii, mugind.

Caii treceau repede prin vad. Apele, suflate de o putere grozavă, se ridicau în stîlpi mari, se răsuceau în vîrtejuri, descoperind prundişul, şi veneau răsfirate, izbeau trăsura, stropeau pe oameni cu o răpăire de gloanţe. Apoi fugarii, scăpaţi la mal, începură să alerge mînaţi de uragan spre pînza neagră de pădure, care se zărea la o fugă de cal şi părea tot una cu nourii.

Năstase se întoarse pe capră şi, rînjind, zvîrli boierului cîteva vorbe. Lupaşcu puse mînile la urechi şi strigă şi el, cît ce putu:

— Ce zici?

Năstase se plecă mai tare spre Ionică:

— Acuşi intrăm în pădure. Acu-i acu!

Boierul simţi că frica ce se furişase în el îl strîngea deodată de inimă. Năstase îşi vîrî stînga în buzunarul sumanului, scoase un şip şi trase cîteva înghiţituri zdravene, apoi iar se întoarse spre Ionică.

— Cînd mergeam cu boierul, Dumnezeu să-l ierte...

Vîntul îi luă celelalte vorbe. Lupaşcu de-abia putu deosebi

cîteva cuvinte: bordei... pădure... — şi uraganul îşi mîna cumplitele armii de nouri pe deasupra şi umplea cîmpiile de freamăt. Se întuneca, se întuneca; apoi, dintr-o dată, trăsura intră în codru, într-o noapte umedă, bîntuită de buciumări sălbatice, de urlete de cascadă, de înfiorătoarea bubuire a adîncurilor. Şi, odată cu noaptea, frica rece începu a rătăci prin sufletul boierului ca o mînă care se tîrăşte prin întuneric, pipăie şi caută să apuce ceva.

Ionică îşi ridică ochii spre Năstase. Era aşa de întuneric încît nu-l mai vedea. Şi deodată îi păru rău că n-a luat o armă de acasă, pentru orice împrejurare; apoi se gîndi că fără armă e pierdut, că omul de pe capră e ameţit de băutură, că *anume* a plecat cu el; gîndurile veniră sumedenie, spaima veni în zgomotele înspăimântătoare ale pădurii, spaima îl învălui prin întuneric; şi trăsura alerga, alerga, prin noaptea neagră a codrului.

Din bolţi, veneau suflări gheţoase, ca din peşteri; pîrîituri de crăci rupte treceau ca ţipete de groază; apoi vîrtejuri de plîngeri, de cîntece fioroase răscoleau pădurea.

Era întuneric adînc şi trăsura alerga. Alergă multă vreme. Apoi, dintr-o dată, într-o suflare domolită a uraganului, un răcnet omenesc izbucni, un răcnet prelung, iute acoperit de glasul furtunii.

Trăsura se oprise. În noaptea codrului, la marginea drumului, lucea o lumină slabă. Pe urmă altă lumină mişcătoare se arătă, se apropie, prin întuneric. În roata de lumină, răsări faţa bărboasă şi trupul voinic al pădurarului cu baltagul în mînă.

— Cine-i? răcni el. Se apropie şi lumină trăsura.

— Eu, frate Ilie, strigă Năstase de pe capră. Te-am strigat să deschizi poarta, să intru.

Pădurarul ridică felinarul pînă la obrazul vizitiului. Apoi făcu trei paşi, apucă caii de căpăstru, îi trecu podeţul, deschise poarta şi vîrî trăsura în ogradă.

Cînd se coborî din trăsură să intre în casă, boierul tremura

ca varga.

— Ți-i frig, cucoane? întrebă Năstase.

— Da, mi-i frig! şopti Lupaşcu, clănțănind.

— Ce să-i faci? zise rînjind vizitiul; se întîmplă şi de-acestea!

După ce caii fură puşi la adăpost sub şopron, pădurarul şi vizitiul intrară şi ei în casă, se puseră lîngă vatră şi începură a vorbi în şoaptă, în lumina gazorniței. Afară, vîntul tot răscolea pădurea. De pe cuptor, scoteau capete mirate, cînd şi cînd, copii bălani numai în cămăşuici. Nevasta aprinsese lumînarea de la Paşti şi se ruga la icoane. Boierul sta pe patul cel mare, sub culme, şi tremura într-un cojoc. Privea cu ochii blînzi la Năstase şi parcă ar fi vrut să-i spuie ceva; dar vizitiul nici nu se uita la el şi sfătuia cu pădurarul. Iar cuconul Lupaşcu se gîndea că brutele care se îmbată, scuipă şi suduie, tot au oleacă de inimă. Îndură palme şi umilinți – şi iartă.

(Din vol. *Dureri înăbuşite,* 1904; în ediția E.S.P.L.A. vol. 1, 1954.)

CÎȚIVA PUMNI

A doua zi, înainte de începerea instrucției, Simina se apropie de Dănilă.

— Măi Dănilă măi! Înc-o dată, măi Dănilă...

— Da' nu ți-am cetit-o ieri de trei ori? Acu ar trebui să ştii s-o spui pe derost, ca la teorie!

— O ştiu eu, măi Dănilă, dar tot mai ceteşte-mi-o o dată...

Cu vorbele acestea, Simina scoase o hîrtie unsuroasă şi boțită şi o întinse lui Dănilă.

— Hai, mai Dănilă, c-apoi mergem iar la Ilie!

Dănilă îşi şterse mînile de genunchi, tuşi, apucă hîrtia din mîna lui Simina, mai tuşi o dată şi începu să cetească:

«Scumpul meu iubit! Mai întăi de toate doresc ca mica mea epistolie să te întîmpine în momentele cele mai fericite ale sănătății dv. Despre mine veți şti că sînt bine sănătoasă şi aş vrea să ştiu şi despre d-ta cum o duci cu serviciul melitar. Să ştii că a venit pe la tătuca Ion a Petrei şi mo cerut de la tătuca şi tătuca a zis că cum oi vre eu aşa să fie da eu am vrut să te întreb întăi pe tine aş vrea să ştiu cum te afli a venit Ion a Petrei da eu vreau să-ți spun întăi ție să văd ce zici tu şi aş vrea să ştiu cum o duci cu meliția dar eu numaidecît am vrut să-ți spun şi ție, a ta iubită Ileana Cumpătă. Scrisă de mine Gheorghe Băluță».

— Bun, zise Simina, vezi, bre Dănilă, că tot ține Ileana la mine! Las' că mergem noi la domnul Ilie!

Instrucția începu. Sergentul-major Anton intră în cameră şi zise căprarilor:

— Florescu, mă! şi tu, Ciobanu! Luați sama, azi are să dea domnu căpitan prin plutoane!

— S' trăiți, don sergent-major, am înțeles.

— Ei, ia să vă văd!

Sergentul-major era un bunduc scurt şi gros, cu capul

mare; fața bună cu ochi căprii, umezi şi tulburi, şi c-o păreche de mustăți castanii bine răsucite. Totdeauna mirosea a vin. Era în reangajarea a treia – soldat vechi, vulpe bătrînă, ştia cum să învîrtă trebile; el era totul în companie. Povestea de o bucată de vreme despre o campanie în Dobrogea contra lăcustelor, campania 77–78, zicea el... Vorbea colorat şi frumos, cu multe glume şi observații frumoase. Venise de-acolo cu o amintire înduioşătoare mai cu samă: vin bun şi ieftin!

Căprarul Florescu comandă cîteva mişcări. Lăzăroi rămînea la urmă.

— Măi Nevoie! zise Anton, ai să ne dai de ruşine, măi! Ce ai, măi? Dormi în front?

— Trăiți, don sergent-majur, îngînă Lăzăroi, cu ochii pe sus; aşa-s eu din fire...

— Eşti bolnav?

— Nu-s bolnav...

— Ba nici sănătos nu-i, don sergent-major! zise Holeaucă.

— Da' ce are, Dascăle? Îl doare vătămătura?

— Nu. Din frică i se trage asta, don sergent- majur.

— Taci, bre!...

În clipa asta un glas gros izbucni în sală, la intrare:

— Antoane!

— Ordonați! strigă cît ce putu sergentul-major, prăbuşindu-se pe uşă.

— Domnu căpitan! zise după o clipă căprarul Florescu... Apoi se încruntă şi arătă pumnul lui Lăzăroi: Mă Săracu, să dea dracul să greşeşti cînd o fi domnu căpitan aici... c-apoi cu mine ai de-a face. Să dea dracu să... să... să... greşeşti... na, eu ți-o spun... să... să... să mă puie la închisoare pentru tine...

Lăzăroiu oftă şi nu zise nimic.

— Măi Săracu! Da' să lucrați, măi;.,

— Iaca vine! şopti căprarul Ciobanu.

— Pss! Luați sama! şuieră Florescu, îngălbenindu-se.

Drepți! Pentru onor, *arm!*

Căpitanul intră, voinic şi gros cît un taur, cu cap mare, tuns scurt, cu bărbia rasă, revărsată peste guler, cu mustăți stufoase. Ochii negri şi lucitori ca două picături de păcură, de-abia se vedeau sub fruntea sprîncenată.

— Ei, ia să văd, măi băieți, zise el, să nu care cumva să mă dați de ruşine! – Comandă, Florescu!

Florescu începu să bîlbîie.

— T... trăiți, don căpitan, să... să... să comand mînuire.

— Da, mînuire de armă. Să văd!

Căprarul comandă cîteva mişcări. În tăcerea adîncă, se auzea numai şuierul şoaptelor şi tactul armei.

— Mdă, zise căpitanul, cam moale, cam moale, dar tot ar merge, că-s recruți... (în urma lui, Anton dădu din cap, ca şi cum ar zice «Fireşte!») Dar, urmă căpitanul, este unul colo, la mijloc... cel negricios... Cum te chiamă?

— Lăzăroi! trăiți, don căpitan.

— E fricos, şopti Anton, lungind puțin capul spre căpitan.

— Ei, fricos pe dracu! E moale, domnule! E adormit. Deşteaptă-te, Lăzăroi, că are să fie rău dacă nu te vei deştepta. Căprarul Florescu, iaca, ți-l dau pe samă!

— Am înțeles, s' trăiți, don căpitan!

— Bine, te-oi vedea! Anton dădu iar din cap. Aşa-i!

Căpitanul ieşi; în urma lui ieşi şi sergentul-major, după ce şopti rîzînd:

— Ți-am spus eu!

Florescu gemu, îşi culcă arma pe un pat, se încruntă şi îşi puse mînile în şolduri. La fricã şi la mînie, bîlbîia totdeauna;

— Ei, ce... ce... ce ți-am spus eu, măi Săracu? — ce ți-am spus, măi... ț... ți-am spus... să... să lucrezi mai viu... mă!...

Un rînjet ciudat prefăcuse fața căprarului: ochii sticleau răi şi aprigi, fruntea se încreținse, sprîncenele se lăsaseră pe ochi, în gura cu buze răsfrînte dinții sticleau ca la o fiară. Spatele i se corogise mai tare. Aşa, cu mînile în şolduri, se apropie de Lăzăroi.

— Trăiți, don căprar, nu mă bate, aşa-s eu din fire... nu mă bate!

— Lasă-l, don căprar, îngînă Holeaucă, uite cum tremură... vai de capul lui!...

— He-he! nu!...

Cînd ajunse lîngă soldat, odată îşi ridică amîndoi pumnii şi-i repezi în obrajii galbeni de frică. Lăzăroi începu să tremure ca o frunză.

— Lasă-l, don căprar! cercă iar Holeaucă.

— Nu! icni Florescu.

Pumnul se abătu în pieptul lui Lăzăroi, deasupra pîntecelui. Soldatul şovăi şi se lăsă pe vine, cu mîna la inimă.

— Vai de mine! Vai de mine! mugea plin de spaimă. Vai de mine!...

— Vai de mine? Te faci? Las' că-ți arăt eu vai de mine! Şi poc! poc! poc! pumnii începură să cadă ca ciocanele, în capul soldatului.

— Vai de mine? Te faci, hai! Vai de mine? Din pricina ta, să mînînc eu închisoare?

Lăzăroi scoase un țipăt înăbuşit, ascuțit, şi se întinse ca fulgerul cît era de lung, pe asfalt – sub fața întunecoasă a căprarului Şi deodată începu să horcăiască, ca un porc înjunghiat, care îşi varsă sîngele şi pe gură şi pe rană: Hu! Hu! hu! Hu! La fiecare horcăitură corpul tresărea şi se ridica tremurînd de la pămînt; o spumă gălbie ieşea pe gură şi pe nas şi-l înăbuşea.

Florescu se îngălbeni şi se trase, fără de nici o vorbă, într-un colț de pat. Ciobanu se repezi afară s-aducă apă. Pantelimon ieşi din rînd, scuipă îngrețoşat şi se alătură de o fereastră; acolo începu să privească cu luare-aminte în curtea căzărmii. Holeaucă se strîmbă şi două lacrimi îi izvorîră în tăcere din ochi.

— Măi Lăzăroi, zise el, moale, măi Lăzăroi, scoală, măi; scoală, că iaca, acuşi vine domnul căpitan; scoală, bre!

Dar Lăzăroi horcăia înainte şi se zbătea, şi spuma se

grămădea necontenit pe fața lui. Deodată țipă iar ascuțit:

— Vai de mine! Vai de mine!

Un spasm mai greu îl zgudui. Începu să bată cu pumnii în asfalt şi printre horcăituri ofta: Of! Hof! ooof! Vai de mine, vai de mine! Of! Hof! Ooof! mamă-mamă, măiculiță, mămucă, of! of! Mămucă-mămucă!

Soldații se uitau miloşi, cu fețele încrețite. Cîțiva plîngeau în tăcere. Florescu încremenise, nu zicea nimic.

Ciobanu aduse apă, udă pe Lăzăroi – degeaba! Bătea înainte cu pumnii şi cu capu-n asfalt, țipa şi gemea.

— Ce să fac? zise Ciobanu; mă duc să chem pe domnu sergent-major. Şi ieşi.

Fața căzutului era îngrozitoare: galbenă ca de mort, încrețită, plină de spumă gălbie, cu gura strîmbă. Din ochii închişi curgeau lacrimi.

— Vai de mine! vai de mine! Of! hof! ooof! ooof! mămucă-mămucă!

— Ce-i, ce este? strigă sergentul-major, intrînd; ce s-a întîmplat, ha? Toți întoarseră spre el fețe spăriate, dar nimeni nu răspunse.

Anton se apropie, se uită plecîndu-se puțin, şi se trase înapoi cîțiva paşi. Normalistul se alătură de umărul lui şi zise încet:

— Florescu... domnule sergent-major...

— Ei lasă, lasă! întrerupse Anton... Ce să mai facem bucluc şi tărăboi? E bolnav omul şi pace!

— Lăzăroi! strigă el după aceea; Lăzăroi! Scoală, Lăzăroi! E ruşine, bre, om voinic ca tine, să se culce jos! Scoală, bre!

Lăzăroi stătea acum nemişcat si ofta greu numai. Zguduiri treceau prin trupul slăbit. Din cînd în cînd şoptea: mămucă-mămucă! cu un accent de disperare nemărginită.

— Lăzăroi! zise iar sergentul-major, scoală! Ia luați-l doi – urmă el zîmbind – şi duceti-l la fermelie, să vadă doftoru ce are... Dac-a vedea că-i bolnav, îi dă drumu-acasă! Ei nu, nu, nu se face – zise el încet, după o clipă. Se cunoaşte că nu se

face! Ia ridicați-l doi şi puneți-l pe un pat, s-a linişti el!

Pe pat, Lăzăroi se mai linişti. Rar, tresăriri, ca izbiri de unde, îl munceau. Într-un tîrziu rămase nemişcat, aşa, cu ochii lipiți, şi gura se închisă. Holeaucă îi şterse spuma de pe obraz. În tăcere i se auzea răsuflarea grea şi regulată.

— Doarme, zise Holeaucă, să-l lăsăm să doarmă; i-a trecut!

Căprarul Florescu încremenise în colțul lui de pat, galben, îngrijat, şi ranița din spate parcă era mai mare ca de obicei.

După o jumătate de ceas, bolnavul deschise ochii rătăciți, dureroşi şi crunți de sînge. Soldații tăcură deodată. În tăcere, Lăzăroi se ridică în capul oaselor şi vorbi cu greutate, cu privirile rătăcite:

— Unde mi-s cizmele?

— Iacătă-le-s, în picioare, Lăzăroi! zise Holeaucă.

— Unde-s cizmele?

Holeaucă tăcu. Dar după o clipă îl întrebă:

— Ce-i, Lăzăroi? ai visat poate?

— Da, am visat, vorbi cu greutate bolnavul; am visat! Şi ochii priveau nemişcați înainte.

— Ce-ai visat, Lăzăroi?

— Am visat... Doi moşnegi bătrîni-bătrîni, cu nişte bărbi mari... mi-au luat cizmele şi mi-au tras nişte topoare mari-mari în cap... Doamne, Doamne!

— Nu-i nimica, Lăzăroi, iaca, cizmele-s aici.

— Hei, am visat, da... Am văzut pe mămuca... A venit şi m-a luat de mînă şi m-a dus departe, departe, încolo, în jos... Şi eu îi ziceam: Mămucă! Mămucă! Tătuca m-a bătut şi m-a chinuit! Şi ea-mi spunea: Hai cu mine, Ionică!

Oftă şi tăcu. Vorba îi era rară, ostenită. Rămase cu ochii țintiți înainte, aiurit ca un nebun. Apoi murmură iar ceva fără înțeles, se lăsă cu capul pe perină, închise ochii şi adormi din nou.

După ce se sculă, nu-şi mai aduse aminte de nimic. Două zile umblă ca un nebun, istovit, prostit, moale ca o cîrpă. Pe

urmă începu să-şi vie în simțire.

(Din vol. *Amintirile căprarului Ghiorghiță,* 1906*;* în ediția E.S.P.L.A., vol. 2, 1955.)

CĂPITANUL MANOILESCU

Căpitanul era om bine legat, smolit, cu ochii scăpărători sub sprîncene încruntate şi c-o cicatrice mare, o tăietură, în umărul obrazului stîng. Ochii ascuțiți, fața asudată şi bătută de praf, rana astupată, deasupra mustății negre, zbîrlite, îi dădeau o înfățişare grozavă. Cînd se arăta, prin toată compania trecea o înfiorare.

— Mă moglane! te fac chisăliță!...

Şi *moglanul* ştia ce-l aşteaptă. Căpitanul îşi încrunta sprîncenele, şi, cu capul pornit înainte, se apropia. Ridica odată amîndoi pumnii şi dintr-o dată îi izbea în fălcile dorobanțului. Asta se chema: *a strămuta căpriorii...*

Şi înjurături! Cînd începea, îți venea s-apuci cîmpii, ori să intri în pămînt! Iar printre înjurături, de multe ori, cînd venea cu ochi mai lucitori, amesteca cîte glume şi pozne toate, de se prăpădeau flăcăii de rîs, în repaosuri. Cu asta îşi mai plătea pumnii pe care-i da în dreapta şi-n stînga, pe care-i da aşa de îndesat, de rămîneau peceți sîngerate.

Şi rar de tot era domnul căpitan mulțămit de instrucție.

— Mai tare comanda, mai tare! Că te vîr în pămînt!

Iar căprarii şi sergenții răcneau de le ieşeau ochii din cap cît cepele. Urla cîmpul. Şi dorobanții lucrau smucit, băteau în armă de s-auzea cine ştie de unde! Şi cînd porneau, izbeau talpa de se cutremura pămîntul.

— Aşa, măi tată! Dar tot nu-i bine... Mai tare, *mai* tare!...

Şi la glasul lui răguşit, prin căldura şi lumina orbitoare, răspundeau comenzi lungi şi disperate, şi dupăituri grele, cu icnituri.

— Aşşa, ghiorlane, aşa! Scurt! Unu, doi! Căprar! Bagă de seamă, căprar, că te iau în labe! U-liu-liu! Şi-ncă te uiți la mine? Uită-te la oile tale, cîne!... Vai-vai! Cînd ți-oi lepăda două palme, te-a văzut sfîntul!...

Stătea drept, în mijlocul cîmpului; în juru-i se mişcau în

toate felurile secțiile, şi comenzile se amestecau, parcă se împleticeau suindu-se în văzduhul înfocat.

Se înăsprise, după o săptămînă de începuturi, miliția! Era greu acuma. Greşalele nu se prea iertau. Căpitanul avea priviri de şoim.

Într-un rînd, căprarul Boroianu se opri drept în mijlocul unei comenzi.

— La loc comanda... Măi Nedelcu, nu te uita la dreapta, mă...

— Îşi scoase pieptul în afară şi-şi umflă guşa:

— Înain-teee...

— Ia stăi... stăi... niţeluş, căprar!... răcnise căpitanul. Lui Boroianu i se zbîrli părul în cap.

— Ia vină-ncoace, măi neică Boroiene...

Boroianu se întoarce şi porneşte în fugă spre căpitan. Se opreşte scurt şi ia arma pentru onor:

— Trăiți, domnule căpitane...

— Hm! Ce-a făcut soldatul ăla?

— Trăiți, domnule căpitane, a întors capul...

— Aşa, a întors capul! Şi dumneata ce i-ai făcut, domnule căprar?...

— I-am făcut *obsirvație...*

— Cum se poate! Ei al dracului eşti mătăluță, domnule căprar... Auzi dumneata – observație, ca la domnişoare...

O clipă se opreşte. Apoi răcneşte cît ce poate:

— E domnişoară, mă?

Căprarul se cutremură şi înghite cu greutate:

— Nu, s' trăiți, domnule căpitane...

— Apoi dacă nu-i domnişoară – să-i dai la fălci, mă, ai auzit? Uite-aşa să-i dai, ghiorlane! Una! două! aşa!

Sub cele două palme, Boroianu se cumpăni întăi spre dreapta, apoi spre stînga. În urmă rămase drept, cu ochii dintr-o dată în lacrimi, țintiți spre obrazul negru şi încruntat al căpitanului.

— Ne-am înțeles?

— 'Țeles, domnule căpitane!

Şi Boroianu se întoarse la secția lui.

Comandă o mişcare, două – se apropie de un soldat:

— Mă! aşa se lucrează? Şi pac-pac! două palme.

Căpitanul de la locul lui privea şi zîmbea.

— Aşa, Boroiene taică, aşa! Învață-te, băiete, că nu-i de chip!...

Un vînt de groază parcă-i purta pe toți în toate părțile. Pînă şi sergentul-major Tudose tremura cînd simțea că domnul căpitan nu-i în toane bune. Îi ştia *moarea.*

Se spunea că la venirea în companie a căpitanului, sergentul-major, om însurat, nu se prea ținea de gospodărie. Juca cărți, chefuia şi-şi lăsa nevasta singură, fără un ban în casă, cu zilele. Biata femeie, ce să facă? S-a dus la căpitan, a căzut în genunchi, a plîns, s-a jeluit – că are patru copii, casă grea şi patima bărbatu-său are s-aducă o nenorocire.

— Bine, zice; căpitanul, las' că vorbesc eu cu bărbatu-tău...

Şi l-a chemat în cancelarie pe Tudose. Acolo a prins a-l dăscăli, apoi dintr-o dată l-a luat în maşina de palme. După ce l-a pălmuit bine, l-a pus jos, şi l-a bătut cu pumnii, pînă ce a ostenit şi pînă ce Tudose nici n-a mai putut răcni, nici nu s-a mai putut ridica.

A zăcut omul două săptămîni de zile, şi biata ne- vastă-sa bocea ca după mort, se trăgea de păr şi se izbea cu capul de pereți. Iar Tudose, după ce s-a ridicat din pat, nici la crîşmă nu s-a mai dus, nici cărți n-a mai jucat. S-a făcut gospodar de mîna-ntăi. Ş-avea o frică de căpitan, ceva neînchipuit. Ajunsese de-i pricepea dintr-o aruncătură de ochi dorințele, numai după o mişcare, ori după o clipire... Era acum o înțelegere între căpitan şi el, ceva rar.

Isprăvi de-astea multe făcuse căpitanul Manoilescu. Era căpitan vechi; camarazii de altădată ajunseseră colonei; iar el rămăsese în urmă numai din pricina grozavelor lui mînii. Cînd îi sărea țandăra, nu mai ținea în samă nimic: să fi fost

înainte-i oricine, îi trîntea cîteva vorbe de-şi aducea aminte pînă la moarte. Căpitanii, maiorii, îi ştiau de frică! Ştiau că cu Manoilescu nu prea se glumeşte. Unuia, între patru ochi, după ce primise aspre observații, îi spusese scurt:

— Ia ascultă-mă, domnule maior; cînd te-oi lua de fundul pantalonilor şi te-oi proiecta pe părete, lipit acolo rămîi...

Ce putea să-i facă? Să se puie cu el? Ar fi fost în stare să-şi îndeplinească amenințarea cu destulă uşurință.

Şi aşa rămăsese şi trecuse ani de zile, cu porniri de mînie, strămutînd fălcile dorobanților şi învățându-i instrucție la cataramă.

Şi cu toate palmele lui grele, cu toți pumnii lui de fier, flăcăii nu-l urau. Glumele pe care le amesteca printre înjurături descrețeau totdeauna frunțile, şi cînd avea el chef, făcea nişte comedii de le plăcea şi lor. Dădea poruncă să intre trupa în hală cu o jumătate de ceas înainte; toți trebuiau să se dezbrace şi să se culce; cornistul suna stingerea; fiecare îşi pleca capul pe ranița făcută perină şi nimeni n-avea voie nici să se mişte, nici să crîcnească. Dar dintr-o dată, pe cînd băieții începeau să ațipească, izbucnea ca un glas de spaimă alarma! Zgomot, frămîntare, răcnetele căprarilor, murmurul soldaților, praful răscolit umpleau hala. Şi în cinci minute toată compania trebuia să fie gata, ca de război. Căpitanul îşi vîra capul dintr-o dată, pe uşă, şi se îndrepta spre locul unde mai vedea mişcare... Acolo era greu de cei rămaşi în urmă!

Ce-i păsa lui? Nevastă, copii n-avea; de rude nu voia să ştie; nimic nu-l lega de lumea asta; puțin îi păsa de orice. Numai la chefuri, la chefuri grozave, ținea. Îi plăcea să s-aşeze sara şi să se scoale dimineața – şi de-acolo să plece la instrucție, pe cîmp. Bea cu tact; vinului îi dădea drumul pe gît, după ce, suflînd printre dinți în pahar, îl făcea spumă. Lăutarii îi cîntau, întinzînd gîturi lungi, de inimă albastră. El se răsturna pe speteaza scaunului, îşi ținea ochii în bagdadie, stătea o jumătate de ceas ca pierdut în amintiri, apoi deodată ofta lung, deşerta pe gît ca pe o leică un pahar mare, îşi izbea apoi pumnul de masă de săreau țăndări de sticle în toate

părțile. Şi răcnea:

— Zi-i, mă, că mă arde la inimă!

Şi lăutarii înstrunîndu-şi scripcile şi ghitara, începeau cîntecul lui don căpitan Manoilescu:

Piatra-i piatră, că e piatră
Şi de la o vreme crapă...
Inima din om nu crapă
C-aşa este blăstămată...

Şi în nişte ofuri lungi, trăgănate, cu întorsături de gîtlej, îşi tremurau țiganii cîntecul, pe cînd căpitanul sta cu ochii ațintiți în gol.

Într-o zi, după un aşa chef, veni la instrucție palid, cu sprîncenele groase aplecate tare deasupra ochilor şi cu cicatricea roşie în umărul obrazului, ca o zgîrietură proaspătă ce-i gata să sîngere încă.

Dis-de-dimineață, atunci, trebuia să fie tragere în țintă cu cartuşe reduse.

Se aşează flăcăii în rînduri, la zece paşi de țintă, şi încep a pîrîi în foile de hîrtie lipite pe scînduri. Căpitanul urmărea cu ochii cît pune fiecare.

Doi dau greş toate cinci cartuşele. Căpitanul prinde a rîde:

— Ia veniți încoa la tetea, mă!

Dorobanții se apropie.

— Cîte-ai dat tu la *țăntru*, mă?

— Trăiți, domnule căpitan, nici una.

— Da' tu celălalt, ai dat la *țăntru* vreun halici?...

— Nu, s' trăiți, domnule căpitan..,

— Nu? Preabine. Aşa... Tu, cel dintăi, ia dă o palmă istuia, să-l înveți minte, să nu mai greşească! Înțelesu-m-ai?... Da' palmă să fie!

Dorobanțul îşi trece puşca pe stînga şi cu dreapta cîrpeşte tovarăşului o palmă.

— Hm! parcă n-ai mîncat azi... Nici nu l-ai clătinat din

loc... Ia să te văd acu pe tine... Ți-a plăcut cum ți-a tras? Acu dă-i tu una mai straşnică!...

Cestălalt, fără un zîmbet, se îndreptă spre cel dintăi, care s-a aşezat drept şi nemişcat, şi-şi repede palma cît ce poate.

— Aha-ha-ha!... strigă căpitanul vesel, ca subt un duş de apă rece. Brava! Se cunosc, domnule, toate cinci degetele... la te uită cum s-a înroşit obrazul! Odată romîn!... Ți-a plăcut, mă?

— Mi-a plăcut! murmură soldatul pălmuit.

— Bun, bravo! Acu dați mîna prieteneşte şi du ceți-vă la locurile voastre. Cum? Încă mai stați?... Ha? Vă ia dracul! Mă!

Căpitanul îşi răsuceşte, zîmbind cu capul plecat puțin pe-un umăr, o țigară groasă; un flăcău scapără; el se întinde şi-şi aprinde țigara. Zice înălțînd mîna la chipiu:

— Mersi!

Începe apoi a trage adînc şi a azvîrli în juru-i nouri groşi de fum alburiu.

Soldații, înşirați în lungul şanțului de hotar al tîrgului, ridicau armele, trăgeau, în pocnituri uşoare, apoi treceau îndărăt cătră gradați, care-i puneau la «înmlădieri». Soarele, deasupra răsăritului, lumina piezişş, prevestea o căldură grea şi parcă de pe acum strecura o lene moale în toate mădularele.

Iazul în vale îşi scînteia apele; o clopotniță a unui sat se arăta după o spinare uşoară de colnic, fulgerînd raze lungi în soare; un lan de porumb tremura la domoale suflări de vînt, mişcînd frunze lungi ca nişte săbii, care fîşîiau atingîndu-se.

Căpitanul era plictisit; poate-i era şi somn; căscă prelung, cu lacrimi.

În lenea zilei se înalță glasul cornului de pe cîmpul de exerciții.

— Ne chiamă la muştru, băieți! zise căpitanul sculîndu-se şi întinzîndu-şi brațele. Apoi începu a rîde, scuipînd într-o parte: E greu să stai o zi, să te plimbi, să caşti, să mai strămuți ceva fălcile, cînd ai chefuit o noapte întreagă

Un murmur de rîs, ca un nechezat adînc, trecu printre rînduri. Mai ales sergentul Mezenucă era foarte vesel, rînjea larg, la gluma căpitanului.

Suirăm costişa. Pe podiş umblau şiraguri lungi în toate părțile, răsunau comenzi asurzitoare şi ofițerii se plictiseau grozav.

— Ia să văd ce puteți voi, măi tată! gemu răguşit căpitanul Manoilescu. Zece paşi buni, da' să se cutremure pămîntul şi v-am dat pe loc repaos! Ia sama! Drepți!

Căpitanul îşi plecase capul şi privea fioros, cu fața umbrită parcă de o aripă de corb. Numai linia cicatricei se desluşea subt ochiul stîng. Deodată îşi înălță sabia şi comandă gros şi rar:

— Înainteee... — *marş!*

Compania porni în bătaie, cu tact apăsat, surd, zguduind pămîntul.

— Aşşa, măi tată! gemea căpitanul. Aşşa! bz! bz! bz! bz! dup-dup-dup-dup! Aşşa. — Companieee... (şi tactul vuia din ce în ce mai apăsat) – stăi!

Oprirea se făcu scurt, într-o bătaie răsunătoare de călcăie. Domnul căpitan se îndreptă cu un zîmbet, care pe obrazul lui nu putea fi decît crud. Răcni:

— Bine, băieți!

Compania răspunse, izbucnind:

— Trăiți!

— Aşa! Pe loc – repaos!

Îndată toate fețele se luminară; şoapte de bucurie tremurau printre rînduri. Căpitanul era cu chef!

— Mezenucă!

— Ordinați, domnule căpitan!

— Auzi, mă, pe ceilalți cum urlă şi cum asudă?

— Trăiți, domnule căpitan, ca la treier!... răspunse rînjind sergentul.

Căpitanul începu a rîde.

— Lasă-i să se zbuciume! Voi scoateți-vă paciocul şi vă

faceți cîte-o țigară! Care n-are, să vie să ceară la mine; că i-oi da două palme de nici nu le-a putea duce!...

Flăcăii iar prinseră a rîde.

— Bun! Măi Ancuța, mă hoțule!...

— Aici-s, trăiți, domnule căpitan!...

— Cum a fost, măi, cu bătaia ceea? Cu vechilul... ştii, pentru care ai păpat cincisprezece zile de închisoare!

— Cum să fie? mormăi Ancuța ruşinos, țintindu-şi în jos ochii mici ca de cîrtiță.

— Spune, mă!

— I-i ruşine... rînji Mezenucă.

— I-i ruşine? Auzi dumneata *macmazel* Ancuță, ți-i ruşine?...

— Trăiți, domnule căpitane, grăi iar Mezenucă, i-i ruşine *teribel!* Da' atuncea s-a purtat chiar ca Mihai Viteazu! Nu ştiu ce i-a zis vechilul, că ista era cu vacile la păscut – e văcar, domnule căpitane! — nu ştiu ce-i zice, şi Ancuța numai ridică în sus bota şi-i trage o sudalmă de se cutremură cela – şi nici nu mai aşteaptă! Bici la cai – şi hi! Iar Ancuța după el cu ghioaga în sus! Şi l-a alungat pîn' la poarta satului, de fugea cela ca de lup... Dădea bice după bice, se sculase în picioare, îi zburase pălăria din cap!... Şi Ancuța dacă vede şi vede că din fugă nu-i poate sări în spate, se opreşte o țîră şi face un vînt ghioagei... Şi cînd l-a pălit după cap – acolo, în trăsură, lat a rămas!...

Căpitanul prinse a hohoti:

— Aşa da, aşa mai zic şi eu! Vină-ncoa la tetea, să-ți dau o țigară ş-o palmă!...

Şi-n jur, *Tîrgul Vitelor* vuia de răcnete şi tropote, şi era plin de oameni. Soarele vărsa şuvoaie de foc; prin văzduh se roteau puncte întunecoase. Nouri de praf se înălțau, şi prin pînza lor alburie treceau şiraguri de dorobanți cu fețele asudate.

Într-un tîrziu se sună repaosul şi toată lumea se trînti la pămînt, cu capul pe raniță. Căpitanul, plictisit, se plimba

singur pe la marginea cîmpului, departe de roata celorlalți ofițeri, strînşi cioatcă la umbră, sub magazia de lemne a regimentului.

Dinspre tîrg grăbea un negustor ovrei c-un paner mare atîrnat într-o frînghiuță trecută pe după gît. În paner, covrigi şi pîne pentru o companie întreagă.

Flăcăii se ridicară unul cîte unul de pe la locurile lor şi prinseră a face roată în jurul tîrgovățului. Scoteau încet pitacii şi alegeau cu luare-aminte bucățile de pîine, apoi se trăgeau deoparte şi se puneau să îmbuce.

Căpitanul se apropie:

— Ce cauți tu aici, negustorule? Ha?

— Am venit cu ceva de vînzare... îngînă zîmbind sfios negustorul.

— Aici eşti în compania mea. Ai cerut voie de la mine?

Ovreiul nu răspunse.

— Ai cerut, mă? spune!

— N-am cerut... Trebuie să cer?

Şi omul privea înfricoşat spre căpitan, rotindu-şi în jur ochii mari, negri pe un obraz palid, supt, împresurat de barbă roşcată.

— Aha-ha-ha! rîncheză domnul căpitan. N-ai cerut voie... Şi făcu din ochi semn sergentului. Apoi, sunîndu-şi sabia, porni leneş înspre marginea cîmpului.

Negustorul, împresurat de flăcăi, nu ştia cum să scape. Cînd, deodată, Mezenucă, cu glas înăbuşit, dădu îndemnul. Făcîndu-şi loc cu brațele, dădu de jos în sus o izbitură de cizmă în fundul panerului. Marfa izbită în sus se risipi printre soldați. Într-o furnicare iute, toți se trîntiră pe brînci încălecându-se, izbindu-se în capete. Iar ovreiul începu a răcni cu disperare şi a se învîrti năuc în jurul mărfii risipite.

— Ce-i, mă? răcni căpitanul, întorcîndu-se cu țigara în gură şi cu mînile în buzunări.

— Toată marfa mea, pînea copiilor mei, toată mi-au luat-o! se tînguia omul. Ce fac eu acuma? Şi se trăgea de cap. Pentru

ce? Pentru ce? Ce-am făcut eu? De ce-ați dat ordin să mă prade? Mă duc la domnu colonel! Banii mei! Dreptul meu!

Căpitanul făcu doi paşi repezi şi scrîşni, încrun- tîndu-se:

— Cine-a dat ordin, mă?

Ovreiul se dădu înapoi cu un pas, se împiedică de panerul căzut, se poticni şi întinse, spre apărare, palmele înainte, cu degetele răsfirate.

Dar căpitanul, cu obrazul negru, se repezise.

Îi dădu întăi două palme. Cu un ghiont în deşert, îl doborî la pămînt. Îl încălecă şi începu a-l bate cu pumnii în cap...

— Cine-a dat ordin, măi jidane? cine-a dat ordin, mă? — Şi pumnii băteau surd, cădeau peste fruntea nenorocitului, peste ochi, peste fălci, grei, ca nişte bolovani. Şi omul, strîns între genunchi tari, ca într-un butuc, urla plin de groază şi dădea iute din mîni şi din picioare. La fiecare pumn dat de sus în jos, urletul devenea răguşit, stîns, şi trupul se cutremura adînc ca subt o descărcare electrică. Şi răcnetele de moarte erau acum cînd ascuțite, cînd groase, tremurate, lugubre, nişte țipete de fiară pe care o ucizi.

Rîndurile de flăcăi în jur încremeniseră. Priveau toți galbeni, fără de nici un cuvînt. Numai Ancuța şi Mezenucă rînjeau.

În sfîrşit, căpitanul descălecă şi se dădu la o parte. Omul se ridică ca împins de dedesubt. Cu mînile în păr, urlînd nebun, începu a se învîrti ca un titirez. Se prăvălea printre soldați tremurînd din tot trupul şi urla, şi urla ca alungat de un vînt de spaimă.

Rînduri de soldați se tălăzuiau spre compania noastră. Maiorii cu ceilalți ofițeri porniseră, din umbra unde stăteau, spre mijlocul cîmpului. Ofițerul de zi veni şi pofti pe căpitan. De departe văzurăm pe ovrei dînd din mîni şi trăgîndu-se de păr. Căpitanul nostru sta drept, cu mînile în buzunar, şi vorbea ceva, dînd din cap.

Apoi cornul sună *drepți*. Sublocotenentul nostru veni întunecat; veni şi Tudose destul de îngrijorat, şi dintr-o dată

se răspîndi zvonul că pe căpitan are să-l închidă. Maiorii erau foarte supărați, şi căpitanul răspunsese cu vorbe grele. Trebuia să stea închis şi să plătească marfa prăpădită.

Cînd se apropie de noi, căpitanul începu a rînji. Se opri, se sprijini în sabie şi zise răguşit:

— Domnule sublocotenent, comandă *marş.*

Sublocotenentul comandă, noi pornirăm cu vioiciune, dar domnului căpitan nu-i mai plăcea.

— Foarte rău! şi comanda slabă... Ce? Sîntem cucoană? Domnule sublocotenent, te rog, treci la o parte...

Îşi trase sabia.

— Ia sama! acum lucrezi cu mine... Înainte – marş!

Ne privea țintă, încruntat,

— Nu-i bine. Vra să zică nu vrei să lucrezi, măi tată? Bine. Companie – stăi!... Bagă de samă! Înainte, pas alergător – marş!... Ține tactul, mă, ține tactul, că te vîr în pămînt, evanghelia şi vascrisu! Un – doi – tactul, tactul, moglane!... La stînga-mprejur – marş!... Mai viu, mai viu!... şi tactul, că nu s-aude nici un tact!

Dorobanții, cu buzele strînse, plecați puțin înainte, alergau în tact, dupăind greu pe pămîntul ars de soare, prin căldură şi praf.

Deocamdată şi mie mi se părea uşor. Dar ranița începu să se îngreuieze în spate; mă simții dintr-o dată asudat, rîuri fierbinți îmi curgeau pe tîmple şi pe, obraji; pe nas răsuflarea se făcea tot mai fierbinte. Trebuii să deschid gura cu buzele arse. Praful mă zgîria în gîtlej. Un nod fierbinte începu să mă chinuiască îndărătul limbii. Răsuflarea tot mai scurtă mi se făcea. Glasul căpitanului comandînd stînga-mprejur parcă tot mai de departe venea. Auzeam: Mai viu! Mai viu! Şi-n juru-mi răsuflări scurte şuierau şi vedeam fețe galbene, ofilite, prăfuite, pe care sudoarea trăgea şuvițe. Mezenucă alerga ca un drac, cu ochii holbați, de la un capăt la altul al şiragului, negru şi uscat, şi țipa: Tactul, canalie, că te ia muma dracului!...

Şi-n dupăitul ostenit al flăcăilor, mă simțeam slăbind şi eu din ce în ce. Inima îmi bătea nebună în piept; îmi simțeam răsuflarea, de foc... Înc-o clipă – şi vedeam bine că o să cad... O pînză roşie parcă-mi flutura înaintea ochilor...

Şi ca printr-o sită vedeam pe căpitan rezemat în sabie, cu fața neagră şi cu dunga cumplită din umărul obrazului...

Cînd ne-am oprit, apa curgea în şiroaie de pe toate obrazurile. Tremurau toți genunchii; printre buzele arse răsuflările şuierau scurte. Şi ochii ardeau uscați, măriți, înfricoşați. O oboseală istovitoare mă cuprinsese. Cînd a fost să pornim, picioarele mi se păreau de plumb; de-abia le puteam urni şi în încheieturi parcă mă înțepau nişte ace.

Mergea un şirag lung de oameni, cu capetele grele, cu trupurile frînte, ca după o boală lungă.

Cînd am intrat în hală, după o mîncare ca vai de lume, înghițită cu noduri, şi cînd m-am aşezat pe saltelele de paie prăfuite şi murdare, cînd m-am întins pe spate, mi-am pus mînile sub cap ş-am închis ochii, mi s-a părut că intru într-o împărăție a fericirii. Pleoapele mi se lipiră, răsuflai adînc, şi un somn de plumb simțeam cum îmi cucereşte clipă cu clipă toată ființa.

Şi înainte de a adormi, zdrobit, auzeam murmurul greu al halei, un freamăt din care străbăteau spre acoperiş răcnetele gradaților. Mă gîndii şi la nenorocitul nostru căpitan, şi mă întrebam ce răutăți, ce suferinți mari i-au stricat astfel cumpăna sufletului.

...Şi somnul de plumb mă prăbuşi ca într-un întuneric.

Din vol. *Amintirile căprarului Ghiorghiță,* 1906; în ediția E.S.P.L.A., vol. 2, 1955.)

STRĂJERUL

Dormim! Ghiță Samson, primarele tîrguşorului nostru, alaltăieri-sara se simțea foarte singur. După ce Lisaveta servitoarea, o femeie naltă cît un dragon şi uscată ca o scîndură, strînse masa şi-i aduse cafeaua, dumnealui rămase singur în sufrageria goală, pe gînduri, pe cînd un painjeniş abia văzut, de aburi, se ridica din filigean, prin lumină pe lîngă obrazu-i roşcovan, cu bărbia grea, rasă cu îngrijire. Ochii mici, îngropați sub frunte, îndărătul sprîncenelor groase, priveau țintă înainte: domnu Ghiță Samson se gîndea la singurătatea lui.

Într-un tîrguşor ca vai de lume, cum e al nostru, ce poți face? Nici tu cafenea, nici tu berărie – nimic. Pe la ceasurile zece, toate prăvăliile închise; poți să dai cu tunul! Ce să faci în aşa pustietate? Dacă întîrzii undeva, greu de venit acasă; cele două, trei felinare mai mult fumegă decît ard. Ce te faci dacă dai într-un nămol, într-o băltoagă?... Vezi dumneata, de cînd se gîndeşte domnu Ghiță Samson să facă ceva pentru comună! Dar unde are chip! Cu slujba asta şi cu grijile, e greu s-o scoți la un capăt. Multe are pe cap un primar. Trebuie să ştii cum să învîrți treburile: să te pui bine cu cutare, cu cutare, să bagi de samă, sus, la centru; nour ori soare? E-he, cunoaşte domnu Samson lumea!

Şi iată că stă singur acasă. Cucoana Adela a plecat la Iaşi.

— Ce să faci la *Eş,* frate dragă?

— Uite, am treabă: pentru rochia de bal, pentru pălăria de iarnă...

Aşa-i, rochie de bal, pălărie de iarnă... O mulțime de marafeturi au cucoanele astea! Iaca asta-i a doua sară pe care o petrece singur. Cînd a ieşit pe înserate de la primărie, a trimes pe vătăjelui Ghiță Balan să cheme pe comisar, să petreacă nițel amîndoi, să bea un păhărel de vin şi să joace un pichet: ca nişte oameni cumsecade, într-o sară de toamnă.

Dar şi comisarul Leon Vasiliu era la Iaşi; a plecat la amiază.

— Ce dracu, frate, toată lumea pleacă la Iaşi?

Cu gîndurile, era să uite cafeaua. O soarbe încet, cu înghiţituri scurte, repezi; apoi se scoală săltându-şi de pe scaun burta mare şi intră, cu ghetele scîrţîind, în odaia de alături. Lisaveta a aşternut, i-a pregătit papucii jos, pe blana de lup, ca totdeauna. Domnul primar se aşază în jîlţ, lîngă pat. Scoate din buzunarul surtucului *Universul.* La primărie a cetit jumătate; mai are jumătate. Se aşează bine, c-un geamăt uşor de mulţămire, şi începe a ceti veşti din toată ţara şi din toate colţurile lumii. Afară a încetat vîntul care a bătut toată ziua; abia mai adie suflarea-i tremurată pe la geamuri, ca o oftare, ca o strecurare de şoapte. — Bine-i, domnule, să stai aşa, mulţămit şi sătul, în casa ta, în scaunul tău moale, şi să ceteşti colo despre toate drăciile din lume, şi tu nici să te clinteşti, nici să-ţi pese!

De la bucătărie vine, un răstimp, sunetul farfuriilor pe care le spală Lisaveta cu zgomotul, ca totdeauna.

— Ce are fiinţa asta, frate dragă? tot sălbatică a rămas: iar trînteşte şi dărîmă farfuriile şi tacîmurile... ce dracu!...

Dar domnu Ghiţă e singur, şi n-are cine-i răspunde. Glasul subţire al cucoanei Adela nu mai tresare:

— Ce să-i faci, dragă? Aşa-s slugile...

Vezi dumneata, aşa-s slugile. Are dreptate domnu Ghiţă Samson cînd se poartă aşa de aspru-n comuna lui.

— Ce? La mine, domnule, ţăranul, cînd intră, căciula şi-o lasă la uşă: să ştie cu cine are de-a face...

Un glas parcă l-ar întreba în şoaptă:

— Dar la alegeri, cînd o fi să s-aleagă din nou primar? Heh! asta-i!... Spate să fie, domnule! De sus să zică: aprob! — şi s-a sfîrşit! Stăm bine cu centrul!...

Domnul Ghiţă Samson zîmbeşte, căci stă foarte bine cu centrul. Încolo, pe ceilalţi îi poartă el cum vrea. Consilierii, săteni din cătunele de prin împrejurimi, tot nişte oameni cumsecade. Cum au să-ndrăznească ei, în straiele lor

țărăneşti, să se puie contra, cînd pe jiletca domnului primar luceşte lanț de aur? Zice domnul primar: asta să se facă! Şi ei dau din cap pe rînd,

— *Ademitem! Ademitem!*

Ce ştiu ei, săracii!

Domnul primar iarăşi zîmbeşte, căci în adevăr, ei, săracii, nu ştiu nimic, şi dumnealui multe ştie!

Ademitem – şi în fiecare dimineață cui trimet casapii muşchiul cel mai gras, iar pitarii pînea cea mai rumănă? *Ademitem*, dar cum dracul se face că-şi rup sătenii osiile roților prin rătăcănile drumului, în mijlocul tîrgului? Domnul Ghiță Samson zîmbeşte şi ceteşte în gînd gazeta; cîteodată îşi mişcă buzele, pe cînd tăcerea mare ce s-a întins parcă-l strînge din toate părțile. Cînd mişcă mîna, gazeta tresare cu o foşnire aspră. Domnu Samson oftează adînc, şi liniştea, o clipă înspăimîntată, iar îl împresură. Fleacuri toate: ți-ai făcut o poziție? Stai în cuibul tău, cu banul tău, cu nevasta ta, cu mîncarea şi cu vinişorul tău? S-a sfîrşit!

În căldura odăii, pleoapele-i lunecă odată pe luminile ochilor; capu-i scapătă scurt spre mîni. Îl ridică încet, cu grijă, cască cu lacrimi.

Unde era? Caută rîndul cu ochii măriți, dar simte cum o lene caldă îi pătrunde toate mădularele.

— Cum se moaie toate ciolănelele! murmură domnu Ghiță Samson cu înduioşare; şi iar pierde şirul: o pînză de paianjen îi tremură pe dinaintea ochilor.

Nu, nu-i chip să mai steie; trebuie să se culce. — Cîte ceasuri? Trebuie să fie nouă jumătate. Scoate ceasornicul şi se uită la el lung, căscînd, cu fălcile pîrîind. Nu, de-abia nouă. Cam devreme... Asta-i: cînd eşti singur, n-ai ce face! În alte seri stă de vorbă cu cucoana Adela, mai pune țara la cale cu prietenul Leon.

— Ce mai zici tu, comisarule? Cum merge cu politica?

— Ai noştri, sireacii, răspunde comisarul, şi priveşte rîzînd spre cucoana Adela.

Dumneaei face un haz nemaipomenit! Ş-aşa trece vremea. Dar acum ce să faci? Să te culci, ce să faci alta?

Îşi ridică suflînd greu trupul mare, iese în săliță, cearcă uşa care dă afară, la uliță, se întoarce, încuie uşa de la odaie, apoi se dezbracă repede, gîfîind. Se închină două secunde, din obicei, după aceea se lasă pe salteaua moale. Patul țipă o dată, ca o ființă vie. Domnul Ghiță se întinde spre lampa care arde pe măsuță, alături, şi suflă o dată, tare, într-însa. Limba de lumină se lungeşte ascuțită pînă-n vîrful țilindrului, fumegă o clipită, apoi se stinge cu un pîcîit uşor. În odaie a rămas o umbră lină prin care se cerne parcă rumeneala slabă a candelei de subt icoanele din păretele răsăritului; primarul îşi cufundă capu-n pernă, şi cele două colțuri ascuțite, albe, se ridică de o parte şi de alta ca nişte urechi uriaşe.

Pesemne din pricina singurătății îi vin domnului primar idei aşa de ciudate, în ațipeala care-l cucereşte încet-încet. — Ce caută la primărie țăranii ăştia?

— Ce căutați, mă, aici? Ce vă zgîiți aşa la mine, mă? Ce este? Iar v-ați îmbătat? Iar ați băut?

— Apoi să vezi, domnule *premare...*

— Ce să văd, mă, ce să văd? Grija voastră am eu? Pentru asta îmi plăteşte mie Statul, mă? Am eu alte griji pe cap!

— Apoi să vedeți, cu beilicul ista... Cum să facem noi cincisprezece zile? Domnu *pecheri,* domnu *preceptor...*

— Care picher, mă? Care perceptor Ce stai, mă, cu căciula-n cap? Sînteți în satul lui Cremene? Unde vă treziți, mă?...

Ce-i şi cu țăranii iştia! gîndeşte domnu Ghiță Samson. Aiştia-s în stare să te ia pe sus, nu vor să ştie de nimic, nici de masa ta, nici de somnul tău; ei ştiu de ale lor; ce le pasă? Şi te privesc pe sub căciulă, parcă le ninge şi le plouă... Îs în stare, domnule, să sară la dumneata, îți primejduieşti viața cu ei!

— Parcă ce, dumneata nu te-ai trezit cu nevoi şi cu mămăligă? Nu tot dintre noi te-ai ridicat?

Poftim! gîndeşte domnu primar, aiştia-s în stare să-ți zvîrlă în față orice obrăznicie!... Îți atentează şi la viață, dacă vrei să mă crezi, zău îs în stare să-ți atenteze şi la viață!

Dar deodată Ghiță Samson tresare, se întoarce scurt în pat, cu ochii căscați ațintiți asupra ferestrei. Cineva bătuse de două ori foarte desluşit în cercevea: tac! tac!

— Ce să fie? se întrebă în sine domnu Ghiță Samson şi înghiți greu, în sec. Dumnealui era om cam slab de înger şi, în singurătatea în care se găsea, cine ştie ce primejdii puteau veni. Mai ales că pusese dracul pe comisar să plece şi el la Iaşi! Asta mai trebuia! Cu ochii mari priveşte țintă spre fereastră. Storul era numai pe jumătate lăsat, şi bucata de geam neastupată răsărea ca o placă albăstrie, pe care pînă atunci n-o băgase în samă, o pată de umbră care ascundea o amenințare.

Ceva ca o mînă fîşîi iarăşi pe cercevele: o bătaie tare, scurtă, adîncă tresări în părete, apoi răspunse în clipa următoare în pieptul lui; inima zvîcni scurt, se opri o clipă, după aceea începu a bate repede, spăriată, parcă răspundea grăbită bătăilor de afară. C-o aburealâ de sudoare pe tot trupul, Ghiță Samson se trezi pe marginea patului, cu picioarele-n papuci, între frîntura lui de vis şi-ntre o răzbunare sîngeroasă, o hăcuire cu toporul, o grozăvie roşie, se făcu, ca într-o lumină de fulger, o legătură. Şi cînd un glas adînc, un strigăt amenințător şi o sudalmă izbucniră la fereastră – întreaga lui ființă greoaie, înfricoşată, tremurînd, răsări în mijlocul odăii. Cu ochii nebuni privi spre gura sobei: parcă voia să se izbească acolo, să intre în ea; făcu un pas grăbit spre pat: voia să-şi grămădească subt el muntele de carne – apoi, cu părul zbîrlit şi umed, se întoarse, se opri iar în mijlocul camerei.

Glasul vorbea iarăşi, acuma-l pricepea, acuma-l cunoştea: era glasul străjerului Ghiță Balan, era glasul lui Ghiță Balan care alunga ceva, supărat, cu înjurături:

— *Hi, animală!* Dă-te dracului! Mînca-ți-ar lupchii carnea

şi stăpînu-tău pielea! Ce te vîri sub fereastră, ha? Vrei să mînînci steclă, boala dracului?

Atunci domnu primar, gîfîind, îşi luă repede paltonu-n spate, îşi îndesă căciula în cap, descuie cu mîna nesigură uşa, trecu prin săliță, clămpănind din papuci, deschise uşa care da afară şi făcu un pas peste prag.

— Ce-i, bre Balan, ce s-a întîmplat?

— Ia, o boală de vacă, dom' primar! Vaca lui Şloim tinichigiul. ...Şi o umbră neagră se desprinse din colțul zidului. Străjerul, învălit în cojoc, cu căciula peste urechi, cu şpanga la subsuoară, făcu doi paşi grei, cu cizmele-i mari care miroseau a dohot, şi se apropie de uşă.

Domnu Samson simțea în piept o gîdilitură ciudată, limba-i tremură în gură ca de o bucurie mare: parcă nu putea să dea zbor cuvintelor.

— Vezi, bre Balan, de cînd mă gîndesc eu... cum umblă aşa animalele de izbelişte... Dar parcă mai avem vreme?... Multe am eu pe cap...

Străjerul nu răspunse.

Primarul îl privi țintă:

— Ce zici tu, Balane, să-ți dau un păhărel de rum... ți-o fi fiind frig...

— Dă, cam răcoare... răspunse domol omul.

O licărire de lună, strecurată din zare prin marginea unui nour, îi descoperi fața bărboasă, încrețită de năcazuri.

Domnu primar vorbi încet:

— Iaca, răsare şi luna...

Apoi iar privi pe Balan, parcă atunci îl vedea întăia oară:

— E cam greu, bre, cînd eşti singur... Iaca, mi-a plecat cucoana la *Eş...* Şi l-a pus draeu şi pe comisar să plece... O clipă se gîndi: nu ştia parcă ce să mai spuie. Da' tu cum o duci?

— Apoi cum s-o duc? mormăi săteanul; ia, cum dă Dumnezeu!... De douăzeci de ani aşa o duc... Vai de capul meu...

— Aha-da! Aha-da! zicea primarul dînd din cap, şi se gîndea că şi-a făcut zadarnic spaimă; dar, mai ştii, ş-o nenorocire se putea întîmpla – parcă ce-i viața omului?

Tîrgul era cufundat într-o tăcere de mormînt; Ghiță Balan sta sprijinit în şpangă, învălit în cojocul şi-n necazurile lui.

— Hai! Hai să-ți dau un păhărel de rum! zise înfiorat domnu Ghiță Samson. E frig al dracului şi, de cînd m-am culcat, n-am putut închide ochii...

Stătu în cumpănă o clipă; în urmă se răzgîndi:

— Adică ce? Mai bine ți-oi da mîne de un păhărel de rachiu... Îl bei la Iancu Ştern, ori la Şloim... Acu-s ostenit teribil!

Se trase în umbră, închise uşa, Întoarse de două ori cheia. Paşii lui se auziră prin sală. Răzbătu pînă afară şi scrîşnitul cheii de la uşa odăii. După un răstimp, căzu repede şi storul de la fereastră. Iar străjerul rămase singur, trist, neclintit, cu capul plecat, în lucirea lunii.

(Din vol. *Mormîntul unui copil,* 1906; în ediția E.S.P.L.A., vol. 2, 1955).

SFATURI VECHI

Bunicul, Manole Crețu, la noi în Viişoara, în răzăşia lui văzuse lumina lumii aceştia, în răzăşia lui îşi petrecuse viața de om vrednic, şi de acolo cu cinste trebuia să pornească la veşnicile lăcaşuri, cum singur spunea c-un zîmbet şi c-o umbră de părere de rău în ochii mari, întunecoşi.

— Din greu am muncit, mai zicea el mîngîindu-şi mustățile scurte, zbîrlite; cu amar am agonisit, devreme m-a lăsat nevasta, devreme şi flăcăul şi fata s-au zburătăcit; acuma macar o mîngîiere să am, înainte de a ieşi din găoace găina pe care are să mi-o deie peste groapă cumătră Zamfira: macar cu nepoții aceştia din cînd în cînd să mă mai iau la harță... Uite, măi băiete – îmi zicea mie – aici-s mustățile: întinde cît poți; aici e chica: trage, nu şăgui! Ahaha! halal nepot! D-apoi ştii că nu şăguieşte?...

Mama rîdea rumenită la față în umbra odăii de țară, o odaie largă, răcoroasă, în care mirosea a sulcină, în care, printre perdelele lăsate, pătrundea soarele în pulbere lină de aur. Iar eu, un bunduc gras, rotund, ca o minge, cățărat pe genunchii bătrînului, întindeam o mînă cu degete curmate spre mustața zbîrlită, spre părul cărunt.

— Ți-i drag bătrînul, ha? .

— Mi-i drag.

— Atunci – tîta maare, măi flăcăule!

Eu rîdeam dînd din mîni şi din picioare ca un bondar strîns între degete, pe cînd bunicul mă ridica pînă la mănunchiurile de flori uscate din grindă.

— Ehei, vorbea el înturnîndu-se spre mama, aşa băiet halal! Acesta n-are să ne deie de ruşine... Cînd a creşte mai mare, îl ia bunicul peste Siret, la coasă, îl ia bunicul la vînat, în zăvoaie... Haiduc am să fac dintr-însul, pe cinstea mea! Îți place, Dumitrel dragă, să te scalzi?

— Îmi place!

— Vezi că-i place, Profirițo? Apoi dacă îți place, hai cu bunicul la moară. Te tăvăleşti prin apă, colo, şi prin năsip, cît ți-a plăcea! Om zdravăn să te faci, bre; altfel nu prețuieşti nici două parale! Înțelesu-m-ai?

— Da.

— Poftim, a înțeles! Ce face? Ce zici tu, dragă Profiriță? Ce zici tu, draga tatei? Că l-a arde soarele? Saracu băiet! Auzi dumneata! L-a arde soarele! Dă-i pălărioara cea roşă – aşa – şi hai cu bătrînul, hoțomanule!

Şi mă duceam cu bătrînul la moară, desculț, prin pulberea fierbinte a drumului. Acolo, prin apă, făceam o gălăgie cu alți draci de sama mea, goi puşcă, de fugeau măcăind ca de uliu, toate rațele morarului. Intram apoi, după ce mă tăvăleam bine prin mîl şi mă cufundam în apă ținîndu-mă de nas – intram în moară după bunic şi mă uitam cu o nesfîrşită mirare la morar, care se deosebea de ceilalți oameni, mai ales fiindcă avea o pipă veşnic în colțul gurii, pe lîngă țeava căreia din cînd în cînd scuipa într-o parte după care îşi trecea mînile noduroase pe sub mustăți, peste buzele negre. Acolo apa cînta un cîntec surd, înfiorător; în coş fîşîau din cînd în cînd grăunțele; în covată zvîcnea în pulbere fină făina – şi eu priveam cu ochii mari la toate, ca la nişte puteri suprapămînteşti. Iar din pod, scoțînd capul, pe o gaură rotundă, deasupra bulboanei de sub roată, priveam în unda limpede jocul peştilor care fulgerau prin lumina apei ca nişte săgeți de argint.

Ne întorceam încet, pe cînd asfințea soarele, şi țineam pe bunic de mînă. Mă opream şi eu şi ridicam în sus nasul, cînd el se oprea şi stătea de vorbă, ici şi colo, cu săteni. Ascultam vorbele cu luare-aminte, dar nu înțelegeam nimic.

Dar cum trece vremea-n zbor de rîndunică, iată – mă trezii, după ani, că înțeleg şi ce zice bunicul cu glas limpede şi aşezat, încruntînd puțin din sprîncenele groase; iată că ajunsei şi flăcău voinic trecut de zece ani, aşteptînd cu bucurie vacanțele cu lunga sărbătoare a cîmpului, a apelor şi

a soarelui. Tata rămîne la afacerile lui, în tîrg, domnu Trandafir, cu şcoala, cu cărțile, cu toate ale lui rămîne în uitare, şi eu cu mama, în trăsură, suim dealuri la pas în cîntecul moale al clopotelor de la cai, coborîm repede văile în suflarea răcoroasă a vîntului, ca-n zbor; trecem pe sub streşini verzi de pădure, prin vechii codri de fag, prin murmurul abia simțit, de vis, al frunzişurilor... Şi cînd ajungem în Viişoara coborîm repede spre bradul strîmb al lui moş Vasile Bujor, şi cînd ajungem la poarta casei mari, la poarta de ostrețe groase, pe care se cațără, dînd din coadă, cînii care ne cunosc – ne iese şi bunicul Manole înainte, zîmbind, nalt şi voinic, aşa cum îl ştiam totdeauna, tare ca oțelul.

— Ei, ce mai faceți voi, măi băieți?

Îmi ia pălăria din cap, îmi dă în sus cu degetele răşchirate părul de pe frunte, se uită cu coada ochiului la mama.

— Ei, fata tatei, să ştii că aista-i Alisandru Machidon!

Şi mama oftează. Şi eu acuma încep a înțelege că în mine are ea nădejdea cea mare: tata, om odată voinic, care muncise crunt în tinereță, deodată se topise ca o lumînare, şi toți se temeau, şi mai ales mamei îi tremura sufletul, gîndindu-se la un sfîrşit prăpăstios. Bătrînul se încrunta cînd o auzea oftînd aşa, amar, apoi se întorcea spre mine, mă săruta fără de nici un cuvînt, şi odată se întorcea şi prindea să răcnească porunci la argați.

Ş-apoi începeam cu bunicul o viață ca aceea. Îi eram aşa de drag, că nu mai ştia ce să-mi facă.

— Măi Dumitrel tată, tufleşte-ți, măi, cuşma pe-o ureche, pune-ți floare-n stînga şi să nu-ți pese; cîntă şi petrece, că a ta-i lumea!... Cînd eram eu ca tine, cine-mi sta în cale?

Iar eu mă țineam de toate drăciile şi nu-l slăbeam pe bunic pas cu pas. Unde era el, eram şi eu. Spunea el o vorbă, mă aninam şi eu ca un cîrlig, şi-mi sticleau ochii ca la necuratul cînd aveam a porni amîndoi la vreo ispravă.

Mai ales în anul acela, cînd am sfîrşit şcoala lui domnu

Trandafir, s-a durat între mine şi bătrîn o prietenie la cataramă. Mă apuca de după cap, se întorcea pe jumătate spre mine şi răcnea:

— Ce zici tu, frate? Pornim să scuturăm lumea din temelii?

— Pornim! rosteam eu cu ifos. Şi moşneagul începea să facă un haz nemaipomenit.

Într-o zi îmi zise:

— Azi mergem, măi nepoate, peste Siret. Dormim în iarbă desară şi mîncăm peşte de undiță şi mămăligă de rîşniță; iar mîini ne întoarcem cu carăle de fîn. Ce zici tu, ha?

— Eu zic, bine, bunicule, ce crezi?

Puse bătrînul telegarii la căruța largă, zvîrli două cergi mițoase albastre peste bocceaua în care mama grămădise de ale gurii, mă suii în stînga, biciuşca şuieră pe deasupra capului, şi pornirăm cu zgomot, ca vîntul, pe poarta deschisă, prin nouri de praf.

Coboram la vale spre apa mare a Siretului, şi caii mergeau acum domol. Pe pod, duruind, venea în trapul cailor o trăsură. Răsturnat în ea, un tîrgovăț în manta de doc şi cu pălărie de paie trecu repede privindu-ne lung, cu sprîncenele puțin încruntate.

— Cine-i boierul acesta, bunicule? întreb eu.

— Care boier? rosti, fără a zîmbi, bătrînul. Boier sînt şi eu, e şi vecinul meu, fiecare e boier cu banul lui şi cu cinstea lui! Nu-i aşa?

— Aşa-i! răspund eu încet.

Bunicul tăcu un timp, apoi se întoarse blajin spre mine.

— Aista-i un ciocoi, proprietar la Stolnici. A fost vechil, ş-acu are moşie. Om bogat şi cu mare trecere, dragă băiete. Asta-i! Om mare, cu putere... Aşa-i în ziua de azi... Dacă poate, răpeşte şi pămîntul unui răzăş de treabă... Dar vezi că răzăşul are cu ce se ține mîndru, că are hîrțoage vechi, cu peceți care nu mai sînt acum, de la domnitori de cei bătrîni, care au făcut dreptate pe lume.

— Şi cum, bunicule, ți-a luat pămînt?

— Mie? Poate-a vrut şi n-a putut.

— Şi cum? E om care are aşa putere?

— Cum? Cînd i-oi pune laba-n beregată şi genunchiul pe piept, he-he! atunci eu îs mai tare! Atunci îl întreb: De unde te-au adus vînturile, veneticule?

Bătrînul dădu două bice, tari, cailor, apoi, fiindcă podul era chiar la doi paşi, îi struni cu putere, lăsîndu-se pe spate. Trecurăm încet, şi eu priveam la apa care se strecura lină şi limpede plescăind domol în şăicile de dedesubt. Bunicul privea înainte, cu pălăria pe ochi, spre dealurile de dincolo.

— Şi-i om rău, bunicule? Nu pare aşa de rău...

— Hm! Cum? Ce rău? Bun care nu se mai află. Era într-un rînd să facă un bine şi nici acum nu poate să-şi ierte asemenea greşală. Ehei, dragă nepoate, tu nu cunoşti ce-i pe lumea asta. Cîte paseri zboară, tu crezi că toate se mînîncă! Ce ştii tu? Tu te uiți acuma la picioarele cailor şi te gîndeşti cum fac ei la trap din copite: taca-taca-taca-taca – trac, trac, trac, trac!... La asta te gîndeşti tu... Hm! nu?

— Nu, bunicule – crezi că eu n-ascult ce spui?

— Aşa? Bine. Bine, ia să-mi spui tu, băiete, ce vrei să te faci tu pe lumea asta?

— Eu, bunicule?

— Da, dumneata!

— Apoi, mama, cînd eram mic, zicea că să mă facă ofițer...

— Aşa? Vezi dumneata cum nu şi-a mai venit în fire Profirița?

— Ce zici, bunicule?

— Nimic, vorbesc şi eu ca să nu tac. Dar tu, ce vrei să te faci?

— Eu, bunicule, aş vrea să mă fac ce eşti tu. Aş vrea să stau cu tine aici, în Viişoara...

Bunicul îşi dădu pălăria pe ceafă şi se întoarse, uitîndu-se la mine de sus în jos. Caii suiau la pas, în bătaia domoală a clopotelor, pe cînd apa Siretului, sclipind, se încovoia în urmă prin desişurile verzi ale zăvoaielor.

— Cum? tu ai vrea să trăieşti aici, ca bunicul?

— Da, bunicule – ce, nu-i bine?

— Ba-i bine, dragă, cum nu? Dar de palme bătătorite ce zici? Da' de arat colo, pe ogoare? Da' de samanat? Da' de secerat? Da' de cosit? Da' de nacazuri şi griji? Da' de nedreptăți? Da' de ticăloşii omeneşti ştii tu ceva? Nu ştii nimica! Bine, băiete, bine, fă-te şi tu ce-i putea, dar mai ales un om cumsecade să te faci! Să nu răpeşti munca saracului, mă înțelegi? Şi să nu-ți baţi joc de nevoiaşul care varsă lacrimi pe brazdă, măi! Ai înțeles? Hi, Murgule! Hi, Balane! Iii! cum n-ascultați voi! Hi, dracilor! Aşa, aşa! Să se simtă că mergem peste Siret, la iarbă cosită!...

Caii porniră în trap iute; un vînt cu miros cald de romaniță îmi mîngîia obrajii. Dealul Fînăriei începea să se arate la dreapta şi la stînga în lungul Siretului, ca o coamă verde uriaşă, deasupra căreia soarele juca painjeniş de raze strălucite. Şi în urmă, în depărtări, sate şi pîlcuri de pădure, subt o fumegare uşoară, prin care toate se prevedeau ca printre gene.

— Aşa, aşa, băiete, cum spun eu! zise bunicul, dînd hotărît din cap. Apoi lăsă caii mai domol.

Eu tăceam. El iar se întoarse spre mine.

— Vezi tu mînile acestea? Vezi tu straiele acestea albe? Vezi? Vezi tu pe moşneagul ista de lînga tine? Măi! Să fie o sută ca ciocoiul acela şi nu fac cît mine, nici cît degetul ist mic! Înțelegi? Ştii tu ce spun eu acu? Eu spun, bre, lucru mare! Aici e muncă cinstită, aici e muncă sfîntă! Ce? Crede el că am să-mi iau eu pălăria din cap cînd trece pe lîngă mine? Cîne care a lins farfuriile, care a mâncat ciomege şi după aceea a pupat mîna ce l-a bătut... Ştii tu ce spun eu aici? Ştii? Înțelegi?

— Înțeleg, bunicule! şoptii eu – şi priveam cam cu sfială la ochii lui plini de nouri de mînie.

— Aşa? Dacă înțelegi, bine!

Şi mînia dintr-o dată-i căzu. Răsuflă o dată adînc, îşi dădu

cu o sfîrlă pălăria pe ceafă, îşi trecu brațul stîng pe după capul meu şi mă alătură cu dragoste de pieptul lui.

— Aşa, măi gîndăcelule, iaca, ajungem... Iaca oamenii noştri... la uite la dînşii cum au pornit-o de repede cînd ne-au văzut... Trimetem doi după peşte... Facem foc şi frigem chitici, măi tată, şi bem apă de la izvor de sub coastă, apă ca gheața... Ne culcăm pe iarbă cosită şi visăm cîte-n lună şi-n stele... Aşa viață halal, măi nepoate!... Macar atîta mîngîiere pentru un biet bătrîn!... Ca mîni, oale şi ulcele... Da' macar un nepot ce-am avut să nu mă uite şi să-şi aducă aşa, macar din cînd în cînd aminte de mine... Ce zici, hoțomanule

Eu mă uitam cu dragoste la bunic; nu ştiam ce să-i răspund dar îmi simțeam ochii umezi de înduioşare.

Trecea prin finețe o adiere dulce, cu miresmele florilor de cîmp, cerul se boltea deasupra siniliu, curat, nemărginit, şi coasele sunau limpede în întinderi. Din cînd în cînd cîte-o prepeliță sfîrîia pe deasupra ierburilor, gonită de apropierea cositorilor; cîte-un cristei pîlpîia greoi; departe, apoi, strigătul înăbuşit: pitpalac, pitpalac! abia se auzea; nelămurită îmi venea la urechi vorba bunicului cu oamenii, pe cînd eu stam cu brațele sub cap, între brazdele proaspete, îngropat, amețit de miros dulce, de linişte, de lumină.

Şi cum sara creştea în juru-mi, cu umbrele-i calde şi nelămurite, după cina gustoasă cu scobai şi cu cleni pescuiți în Siret, cum stam lîngă bunic şi priveam în sus cum se aprindeau în fundul negurilor de sus scîntei de aur, care tresăreau dintr-o dată, născute din taina adîncurilor, cum stam toropit, cu sufletul uşor, uşor, un abur, deodată, pentru întâia oară pătrunse pînă la mine, pînă în toate simțurile mele, acel fior fără nume, acel fior melodios, abia auzit, mai mult priceput, al cîntării de bucium. Nu ştiam dacă vine din timpuri trecute ori din întinderile care mă împresurau, nu înțelegeam dacă răsună în mine, în uşoara mea somnie fericită ori e un închipuit glas al zării pe care încă rumeneau ca o părere lucirile de aur ale asfințitului. Nu înțelegeam încă

această cîntare a lacrimilor şi a durerilor trecutului, dar o ascultam înlemnit cum îmi adia prin suflet din adînca-i depărtare.

Tresării. Bunicul şopti lîngă mine:

— I-auzi buciumul...

Eu tăceam. Bunicul zise iar:

— Tu poate nu înțelegi încă ce-i asta, gîndăcelule... Uite, bre, aici cît vezi tu cu ochii, şi mai este încă, toate ale noastre au fost, şi acuma multe nu mai sînt ale noastre... Avem noi hîrtii, dar cine ni le mai ține în samă? Uite, auzi cum zice buciumul de jale?... Eh! – şi aici bătrînul oftă adînc – aşa a fost să fim noi fără noroc şi să ne roadă încet-încet veneticii. De-aceea ziceam eu...

— Ce ziceai, bunicule?...

— Cum ce ziceam? Cu cela, cu ciocoiul... Să moară – şi mă uit în ochii lui şi cuşma în cap îmi rămîne, înțelegi? Şi cine-i mai tare? Eu, măi, sînt mai tare, că-i pun genunchiul în piept şi-l zdrobesc ca pe un vierme!...

Bătrînul gemu greu, cu năduf, tăcu deodată şi-şi duse palmele la frunte.

Tăcu un timp; eu cercam să pricep prin ce valuri s-a zbătut odată bătrînul, de vorbeşte cu atîta obidă. Nu-l întrebam şi stam neclintit lîngă el, pe cînd noaptea creştea, şi pe cînd, ca un abur plin şi greu, se ridica în juru-ne mireasma puternică a ierburilor cosite. Cîntarea de bucium tăcuse, dar mie tot mi se părea că o aud înmlădiindu-se în taina depărtărilor.

Aşa se încrunta de multe ori inima de răzăş mîndru a bătrînului, de multe ori i se tulbura ochiul limpede, de multe ori gemea cu mînie cînd era vorba de pămîntul lui, de puținul lui cu trudă şi cu amar muncit; cu cărpănoşie şi cu cruzime aduna ban lîngă ban – dar în fața puilor, a gîndăceilor lui de nepoți, i se muia inima ca un sloi de ceară la soare. Şi aşa, cu cît mă săltăm, mai-mai să-i ajung umărul cu capul, cu atît ne

împrieteneam mai tare. Şi la cel mai mare preţ în ochii bătrînului ajunsei cînd luai cea dintăi cioară, cu puşca, din vîrful nucului. Atunci s-a sfîrşit, «atunci mergem la vînat, măi nepoate!»

Şi într-o bună zi, pe la sfîrşitul lui august, îmi pune puşca-n mînă, trecem Siretul şi ne înfundăm în lunci. Pentru raţe ne apropiam cu luare-aminte de vaduri, pentru iepuri ne aţineam la marginile poienilor, pe cînd cînele se strecura în tufişurile mărunte.

— Ia sama, nepoate, îmi zice într-un timp bătrînul; cînele dă semn, fii cu luare-aminte...

Şi nici nu sfîrşeşte bine vorba şi o dată, cu un zăpăit mai puternic al cînelui, zvîcneşte în salt larg urechiatul dintr-o tufă, la patru paşi de mine. Eu eram să dau pe spate, aşa de pe neaşteptate se petrecuse totul. Nici n-am cînd pune puşca la ochi, numai o întind, trag, şi o pocnitură cumplită bufneşte, de se cutremură poiana.

Bunicul rîdea de se prăpădea, pe cînd iepurele, scăpat de desiş, se întinsese la fugă nebună, zvîrlindu-se în copce mari.

— Ehei, nepoate, nepoate – aşa se lăuda un neamţ, cum ai să te lauzi tu: Văd iepurele, trag în el – şi grozav l-am pălit, căci fugea de mînca pămîntul!...

Cam ruşinat pornii înainte, după bătrîn. Trecu un stol de raţe, el trăsni una de la linia vîrfurilor sălciilor; trecu un iepure, el îl pocni şi-l răsturnă peste cap.

Acuma era şi mai vesel. Îşi lega vînatul la torbă şi mă dăscălea cu voie-bună.

— Ei, nepoate, ce zici? Bună meserie e şi asta; cam cu greu merge la început, dar cu vremea ai să te deprinzi şi tu, de asta să n-ai grijă... Numai linişte trebuie, să nu te grăbeşti de loc, aici e tot meşteşugul... Înţelegi?

Şi tot vorbindu-mi, ieşirăm într-o poiană largă. Arini înalţi închideau pe margini lumina soarelui în asfinţit, o pajişte verde ca buraticul întindea un covor moale, mătăsos, în jurul unei fîntîni cu cumpănă. O găinuşă, zburînd la faţa

pămîntului, se înfundă în întunericul dumbrăvii – şi la colacul de piatră de sub ciutură ne oprirăm, într-o linişte pe care nici cel mal uşor zgomot n-o tulbura. Soarele strecura fulgere prin vîrfurile arinilor şi răcoarea amurgului începea să izvorască din pămîntul jilav al pădurii.

— Aici e vînatul oprit, zise zîmbind bunicul. Aici îs locurile ciocoiului celuia... Ştii tu... Dar ce? Vînatul e-al lui? Vînatul e-al celui ce-l prinde – şi s-a sfîrşit! Ce? Mi-a ieşit odată înainte cu puşca. Zice: — Ce cauți? ce cauți aici, pe moşia mea? — Ce caut? Caut vînatul meu! Şi i-am mai spus o vorbă, şi m-am uitat urît la el. I-am spus: — Să ştii că eu într-o țavă pun poşte! Dacă n-ai ştiut-o pînă acuma, s-o ştii de-acuma înainte! Și atîta a fost, gata! Și am rămas bun-înțeleşi... Pricepi, gîndăcelule? Înțelegi?

— Înțeleg.

Bătrînul aplecă cumpăna, scoase ciutura rasă, băui apă rece, bău şi el, îşi şterse mustățile şi se întoarse iar spre mine.

— Doamne, băiete, atîta amar am şi eu în viață: nu pot suferi pe ciocoi! S-a sfîrşit – dacă nu-i pot suferi, ce-ai să-mi faci? Ai să mă tai? Taie-mă! Cînd a fi un ciocoi față, taie-mă, şi n-are să curgă nici o picătură de sînge din mine! S-a sfîrşit!

Ne aşezarăm pe colacul de piatră. Tăcea şi privea în jur, şi ochii lui, calzi acum, parcă se umpleau de frumusețile care se desfăşurau tăcute în juru-ne. În fundul dumbrăvii, departe, tresări rîsul moale al unui porumbel sălbatic, pe cînd gîlgîitul înăbuşit al porumbiței se auzea încet şi dulce ca o plîngere.

Bătrînul tăcea, apoi mă atinse uşor pe umăr şi-şi înălță capul. Privii şi eu în sus. Pe deasupra poienii, din asfințit, veneau şiraguri de dumbrăvenci. Fîlfîiau des prin lumina de sus a amurgului, zburau în zvîcniri scurte mişcîndu-şi cozile lungi, şi penele luceau albăstrii, ca bătute cu pietre scumpe prin aurul luminii. Treceau zeci şi sute, şiraguri lungi, nesfîrşite, prin albastru, sus, şi eu priveam dus, pe cînd din dumbravă, din jur, creştea umbra înserării, ca din răsuflarea

pămîntului.

— Se duc dumbrăvencile la cîmp… zise bunicul Manole, cu glas domol.

Şi adăogi privindu-mă cu ochi calzi:

— Ți-i drag la noi, gîndăcelule? Cînd vei fi om cu greutate şi cu necazuri la tîrg, adu-ți aminte şi de noi, că-i frumos şi pe-aici…

Apoi, dragă frate, aceasta a fost cea din urmă prietinească rătăcire cu bunicul, cea din urmă lecție pe care mi-o da acest om tare, cu suflet blînd şi simplu. Aş fi putut să-ți spun şi mai multe – dar la ce-ar fi folosit atîtea amănunte? E prea destul poate şi atîta – şi din ce ți-am spus, vei înțelege multe lucruri, multe apucături de ale mele, şi mai ales această nestăpînită dorință a mea de pribegire, prin locurile noastre, prin munții noştri, prin văile noastre, prin cîmpiile noastre, prin această țară a năcăjitului plugar.

A fost cea din urmă tovărăşie. În vacanța următoare m-au ținut părinții la tîrg pentru că trebuia să fac pregătiri mari de învățătură: «vremurile sînt grele şi trebuie cu orice preț să izbuteşti ca să intri la internat, la *Academia Mihăileană».* Pe urmă, nici în vacanța a doua nu era să mă duc, dacă nu venea vestea că bunicul trage să moară.

Ştii ce vînt de gheată mi-a năvălit în suflet? Ştii ce junghi de durere m-a străpuns? Dar nu plîngeam; priveam înainte, încruntat, ca bunicul, pe cînd mama izbucnea din cînd în cînd în suspine, cu batista la gură, şi pe cînd caii fugeau în trap grabnic pe drumuri aşa de cunoscute, spre Viişoara din vale, nu departe de apa Siretului, spre bradul strîmb al lui Vasile Bujor, spre casa largă, spre gospodăria curată a bătrînului care se pregătea să se călătorească spre țărmuri de tăcere, de întuneric şi de uitare.

Cînd am intrat cu ochii ca de jaratic în odaia largă, toate neamurile erau adunate – dar eu nu m-am uitat la nimeni. Eu numai la bunic m-am uitat. Şi era, săracul, aşa de slab, după

boala iute care-l copleşise – cu nişte mustăți rare, c-o frunte lucie, galbenă ca alămîia, culcat în pat, puțin pe-o coastă, cu ochii spre uşă.

Cînd m-a văzut, a zîmbit deodată, c-o lumină de fulger în ochi – şi eu am izbucnit în plîns. Vedeam că nu mai are mult, că poate să se stîngă din clipa în clipă. Apoi, cînd m-am mai uşurat, m-am aşezat încet lîngă el, pe marginea patului – ş-atunci, urmărind ochii bunicului, am văzut lîngă mine pe cea mai tînără mlădiță a neamului, o nepoată mititică, numai de patru ani, cu ochii albaştri, vioi, şi aşa de deştepți, că parcă jucau în ei două luminiți. Cu fața albă puțin întunecată, se uita fără umbră de zîmbet la bătrîn, aşa de cuminte şi aşa de gingaşă, cu părul balan aburit parcă într-o cunună de raze în jurul frunții.

— Te-ai făcut flăcău mare! şopti bunicul Manole, abia auzit, cu un zîmbet care nu mai era decît o slabă lucire. Şi îşi întoarse ochii spre fetița, care-l privea neclintită.

— Bunicule, bunicule!... şopti ea cu un glăsuşor moale, argintiu.

— Ce-i, draga moşului?

— Mata ai să mori, bunicule?...

— Da, gîndăcelule, da, de-acuma se duce moşneagul...

Şi c-o lumină de lacrimi privea neclintit înainte, îndărătnic, c-o lumină de lacrimi şi durere nemărginită. Şi din clipa aceasta, nu mai rosti nici o vorbă.

— Iar înspre sară, cînd colțul lui se umplu da umbră, adormi pe veşnicie bătrînul cu suflet drept, care mi-a fost mie aşa de drag.

(Din vol. *La noi în Viişoara,* 1907; în ediția E.S.P.L.A., vol. 3, 1955.)

DOMNU TRANDAFIR

I

Azi, după ce am văzut iar mănăstirea Neamțului, (vechea *Mănăstire Albă* cu trecut aşa de neguros şi de bogat), după ce am văzut Cetatea (cuibul aprigilor războinici de odinioară), m-am suit de la un han, care răsufla aburi de mîncări felurite, într-o birjă mare cît o corabie, la care erau înhamați patru cai cu coastele destul de arătoase.

Mă gîndeam la vremea cînd am cutreierat cu tine aceste locuri, cînd am mîncat ouă răscoapte sus, între ruini, cînd am băut, firitisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceea, sticla cea cu vin armaş pe care ne-o dăruise părintele Visarion, şi cînd am cîntat într-un amurg liniştit, într-o pulbere de aur:

Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel,
Unde curge-n vale un rîu mititel!...

Uite, ca de ieri mi-aduc aminte de înserarea aceea, de melodia noastră trăgănată pe care o cîntam cu glasuri aşa de mişcate, şi de versurile pe care le-am zgîriat acolo, pe o piatră, de versurile înflăcărate pe care nu le-am mai găsit şi din care-mi aduc aminte numai frînturile de la începutul acestei epistole...

Şi m-am suit, în haradaica aceea cu patru cai, între buccele mari, între madame grase care se uitau zîmbind la mine, ş-am pornit spre tîrguşorul meu natal într-un sunet domol de clopote dogite.

La spate aveam, departe, munții în ceață; înainte se desfăşurau dealuri păduroase; şi mă simțeam, cu toată tovărăşia gălăgioasă, uşor şi vesel ca în cea dintăi tinerețe. Prin nouraşii de praf luminos care ne urmăreau în vîrtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniştite cu biserici albe,

sclipirile depărtate ale apelor... Din cînd în cînd ne întîlneam cu băieţandri care-şi păşteau în şanţuri boulenii albi cu coarnele lucii. Ne urmăreau cu priviri liniştite pînă departe, şi rămîneau în urmă, tot mai în urmă. Şi parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de cînd m-am înstrăinat, şi pe care le regăseam aceleaşi în liniştea şi seninătatea lor.

Şi cu cît mă apropiam de locul unde m-am născut, cu atît se deşteptau amintirile copilăriei, vii şi luminoase, parcă răsăreau din împărăţia uitării, prietini pierduţi, care mă salutau cu zîmbete de bunătate.

Cînd intrarăm la Moţca în codru, zvoana de glasuri din trăsură se potoli ca printr-un farmec. Caii mergeau la pas, şi, în linişte, ascultam freamătul uşor al desişurilor. Parcă era un cîntec, şi parcă-mi venea să dorm. Şi dintr-o dată, dintre chipurile trecutului, care mă cercau unul după altul, unul rămase mai desluşit, şi-i zîmbii cu dragoste în piroteala care mă copleşea.

Era Domnu, domnu Trandafir, învăţătorul meu.

Nu-l văzusem de mult pe domnu Trandafir. Îmi închipuiam că e pensionar, că trebuie să fi îmbătrînit. Eu îl vedeam însă tot ca odinioară, nalt, bine legat, cu mustăcioara neagră pe care şi-o tundea totdeauna scurt, zîmbind cu bunătate, încruntîndu-se cîteodată, insuflîndu-ne un respect nemărginit.

Toate patru clasele erau grămădite într-o odaie lungă. Unora din băieţi le da teme, pe alţii îi asculta. Cînd explica, ascultam toţi; şi istoriile minunate cu Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul le-am ştiut chiar din clasa întăia.

Mai cu samă *explicaţiile* la istorie erau minunate. Pe sub tavanul scund al clasei treceau eroii altor vremuri în cununile lor de neguri. Îi urmăream înfiorat, auzeam parcă freamătul luptelor şi, acasă, îi visam o noapte întreagă.

Uite, şi acum mi se pare că Domnu nostru a fost un om deosebit. Îi scînteiau privirile şi era şi el mişcat cînd ne

spunea despre mărirea strămoşilor. Cînd făcea un semn cu mîna, aşa, într-o parte, parcă ridica o perdea de pe trecut, şi eu vedeam tot ce spunea glasul lui... Şi cînd mă gîndesc bine, cînd judec cu mintea de-acum, cînd caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le treceam cu vederea, găsesc cu mirare că Domnu era un om foarte necăjit, hărţuit de administraţie, că cu greu îşi ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărît, ca să ne dea cu dragoste învăţătura de toate zilele. Dar atunci nu, n-avea altă grijă decît să ne spuie istorii mişcătoare.

Ca dînsul poate au mai fost mulţi. Şi toţi, dragă prietine, cînd te gîndeşti bine, au fost nişte apostoli, care au îndurat sărăcie şi batjocură, care au trecut printr-un vifor de nemulţămiri şi vorbe rele, şi care totuşi au izbutit să-şi îndeplinească cu bine menirea...

Domnu nostru ne-a învăţat cîntece care erau aşa de frumoase pentru copilăria şi sufletele noastre, deşi nu le înţelegeam bine; ne-a învăţat să credem şi în alte lucruri, în trecut şi vrednicia noastră, lucruri pe care mulţi le batjocoreau în acea vreme; ne-a învăţat multe, de care aminte nu ne mai aducem, dar care au rămas în fundul sufletului ca seminţe bune ce au înflorit bogat mai tîrziu...

Îmi aduc aminte... Într-o sară ne strînseserăm la şcoală, la împletit panere. Şedeam în cerdac, în cerdac la Domnu, şi unul spunea o poveste. Era o linişte mare în împrejurimi în primăvara aceea, şi departe, spre Siret, se auzea, abia se auzea un cîntec de fluier. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, şi noi rămaserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultînd adierea depărtată a cavalului.

— Măi băieţi, staţi, c-am să vă cetesc şi eu o poveste...

Şi a aşezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă, şi în lumina ei, acolo între noi, ne-a cetit *Harap Alb* al lui moş Creangă. Glasul lui curgea domol şi basmul ne fermeca pe toţi ca un cîntec frumos. Povestea mi-a rămas adînc săpată în suflet, şi, mai tîrziu, cînd am cetit-o într-o odăiţă scundă, în Iaşi, pe cînd făceam liceul, am stat mult şi m-am gîndit la sara cînd o

cetea învățătorul, m-am gîndit ca la o altă poveste senină a copilăriei mele...

Dintre toate amintirile frumoase, această sară, cînd ne-a cetit povestea, rămase stăruitoare în piroteala mea, în legănarea trăsurii mari, pe cînd clopotele sunau încet prin liniştea pădurii. Treceam printre două ziduri de verdeață care-mi trimiteau aburiri răcoroase, şi mă apropiam repede de locul unde a fost odată şcoala, unde m-am jucat, unde Domnu şi-a petrecut atîția ani – treizeci – dăscălind şiruri după şiruri de copilandri cu ochii neliniştiți.

Acolo nu mai e nimic, e loc gol, şi Domnu, îmbătrînit, cu părul alb, se plimbă încet, cu mîinile la spate, singur şi trist.

Îl întreb:

— Ce mai faci?

— Greu, greu! îmi răspunde încet, dînd din cap. De-acuma mă duc să mă întîlnesc cu Harap Alb şi cu Creangă...

Şi parcă mă cuprinde o înduioşare, mă uit la dînsul şi nu-mi vine a crede că el e omul tînăr care altădată ne-a strecurat în suflet atîta credință şi atîta foc!

M-a deşteptat larma glasurilor şi lumina albă a cîmpiei. Tîrguşorul meu se vedea departe, într-o grămădire de acoperişuri negre şi roşii. Eram neliniştit, voiam să văd cît mai curînd pe dascălul copilăriei. Şi vezi tu, dragă, poate scrisoarea aceasta de aceea e aşa de sentimentală şi aşa de plină de puncte de exclamație, pentru că vestea pe care am aflat-o a fost tristă. Totuşi trebuia să mă aştept la ea. Domnu nu mai era nici vesel, nici trist, nici bătrîn... După ce şi-a isprăvit cei treizeci de ani de dăscălie, s-a dus unde-i locul tuturor. Cîte ceva din sufletul lui a rămas în sufletul multora, dar el nu mai este, şi-a îndeplinit cu anevoie o muncă grea de care nu s-a plîns şi prin care n-a strălucit – a murit împăcat, ca mulți alții, şi acum se odihneşte!

II

Din ziua cînd m-am întors aici, în tîrguşorul nostru cel vechi, n-am stat o clipă. Am cutreierat în lung şi în lat locurile cunoscute, în care au rămas vii pentru sufletul meu întîmplările copilăriei – întîmplările luminoase ale copilăriei aşa de îndepărtate.

Am văzut, la Siret, locul unde mă scăldam cu *dracii* de sama mea. Ne bălăceam în valuri, ieşeam la mal şi ne ungeam cu nomol din cap pînă-n picioare; lăsam să ne pîrlească soarele prietin, ne sculam, ne alungam în lungul malului cu chiote şi cu răcnete, apoi dintr-o dată săream cu toţii în apă, în bufneli asurzitoare şi în curcubee de stropi.

Am văzut iarăşi întinsele zăvoaie de sălcii cenuşii în care intram cu grozava frică de bursuci. Frica ţinea pînă ce dădeam de desişurile cu mure, cînd ne puneam la ospăţ şi la taifas. Pe urmă, prin poieni, chiote şi goană, parcă venise pe acele meleaguri o oştire de sălbatici...

Ş-am mai văzut la marginea tîrgului, şurile dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a ascunsul, noaptea. Cu cît fior căutam prin colţuri negre, şi cotrobăiam prin poloboacele răsunătoare şi cercetam, prin podurile în care se furişau dungi albe de lumină, pe tovarăşii ascunşi! Şi-mi aduc aminte că totdeauna trebuia sa mormăiesc singur, să spun cîte-o ghiduşie ca să izbucnească în rîs cineva... Numai aşa puteam să dau de o urmă în pustiul acela!

Şi cîte şi cîte lucruri care m-au înfiorat şi m-au bucurat! Pe toate le-am văzut. Totuşi nici unul nu m-a mişcat aşa de mult, frate dragă, ca locul – numai locul a rămas – unde odată era şcoala.

Acolo am intrat în freamătul de copii cu teamă şi cu bucurie în întăia dimineaţă, cînd m-a adus tata de mînă; acolo era un păr care făcea pere aşa de bune, din care Domnu ne dăruia de gustare cîte două la începutul fiecărei vacanţe; acolo era curtea unde înălţam iarna uriaşi de zăpadă, la capul cărora ne suiam cu scara, să le punem pipe în gură şi cărbuni în locul ochilor; acolo multe lucruri s-au petrecut, prietine – şi de acolo pornind, simt că iar mă cuprinde înduioşarea şi iar

am să-ți vorbesc şi în această scrisoare de domnu Trandafir.

Era un om bine făcut, puțin chel în vîrful capului, cu ochii foarte blajini. Cînd zîmbea, se arătau sub mustața tunsă scurt nişte dinți lungi, cu strungă mare la mijloc. Cînd ne învăța cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare şi înălța în sus brațul drept; cînd cîntam în cor lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă, şi, încruntînd puțin din sprîncene, dădea uşor tonul: laaa! – iar băieții răspundeau într-un murmur subțire, şi aşteptau cu ochii ațintiți la mîna lui, care dintr-o dată se înălța. Atunci izbucneau glasurile tinere, într-o revărsare caldă. Cînd trebuia cîteodată, sîmbăta după-amiază, să ne cetească din poveştile lui Creangă, ne privea întăi blînd, cu un zîmbet liniştit, ținînd cartea la piept, în dreptul inimii – şi în bănci se făcea o tăcere adîncă, ca într-o biserică.

Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică şi de aritmetică. Şi nici nu-ți voi vorbi. Acestea se făceau bine; băieții învățau după puterile lor; dar sînt nişte lucruri aşa de neînsemnate cînd le pui față în față cu învățătura cealaltă, sufletească, pe care ne-o da Domnu! Şi ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia, şi pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el şi pentru că în acest suflet era ceva din credința şi din curățenia unui apostol.

Acolo, în colțul acela de țară, putea să fie cum voia învățătorul. Nimeni dintre cei mari nu-l tulbura; nimeni nu se interesa cum mergea şcoala lui. Bine, rău – el făcea ceea ce socotea că trebuie să facă, şi atît.

De aceea domnu Trandafir al nostru a rămas foarte mirat cînd, într-un rînd, în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.

Să vezi cum a fost.

Într-o bună zi, iată că intră pe poarta ogrăzii doi străini. Băieții în clasă erau cu monitorii. Domnu, în grădină, priveghea la descărcatul unui car de fîn. Era foarte gospodăros şi-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rînduială.

Străinii se apropie.

— Bună ziua!

— Mulțămim dumnilorvoastră!

Domnu Trandafir se uită la străini; străinii se uită la domnu Trandafir.

— Mă rog, ce doriți dumneavoastră?

— Apoi, uite ce e... dacă eşti bun... Am vrea să vedem şcoala...

— Cum nu, numai să isprăvesc cu fînul ista. Mărie! Ia vezi de ceva răcoreală! Dulceți, cafea! Ia şedeți vă rog colea, la umbră, în cerdac, oleacă, de mai răsuflați...

— Nu, că sîntem cam grăbiți...

— Uite, îndată, cît ai bate-n palme...

Şi iată-l că se scutură de fîn, trece înainte şi pofteşte pe străini în clasă. Acolo întrebări: cîți copii vin la şcoală, cîți sînt înscrişi? Şi Domnu răspunde că vin cîți sînt înscrişi, şi se cam miră de ce l-or fi întrebînd orăşenii de lucruri de-acestea. Revizori nu sînt; pe revizor îl cunoaşte el bine şi ştie că vine de două ori pe an. Vine rar că ştie cu cine are de-a face. În sfîrşit, or fi fiind alți slujbaşi mai mari, mai ştii?

Iar unul din ei:

— Mă rog, fii bun şi fă o lecție... aşa, de curiozitate...

Şi Domnu face o lecție, uite aşa, cum o făcea el totdeauna. Întreabă pe băieți, vorbeşte şi el; spune lucruri care şi pe el îl mişcă şi-l ajung la inimă. Şi iată că orăşenii îl privesc cu ochii dintr-o dată încălziți, întreabă şi ei pe copii, ascultă o poezie, Domnu îşi loveşte uşor diapazonul de colțul catedrei: laaa! Şi clasa răspunde într-o adiere uşoară de glasuri tinere, şi toți cîntă aşa, de-i place şi lui domnu Trandafir şi zice şi el la urmă: «Brava, băieți!»

Iar străinii îl întreabă iar, dar cu glasurile cu totul schimbate şi cu o altă lumină în ochi, de unde-i, şi la ce şcoală a învățat, cum îşi petrece viața; şi Domnu răspunde şi nu prea, şi începe a se întreba de ce l-or fi iscodind oare orăşenii aceia.

Îi pofteşte la masă, ei îl roagă să-i ierte că nu pot, trebuie să plece; îi roagă să beie măcar un pahar de apă, ei îi mulțămesc iar. Unul scoate ceasul; altul, cu un ton de respect, spune ceva. Şi cel care pare a fi mai mare, porneşte înainte. Iar domnu Trandafir întreabă tainic pe cestălalt, rămas mai în urmă:

— Mă rog, domnule, dacă eşti bun şi nu te superi... cu cine am onoarea?

— Eu?... Eu sînt inspectorul cutare...

— Hm! Şi domnu Trandafir se uită cu coada ochiului, neîncrezător, la domnul inspector. Nu, fără şagă!... Dar celălalt domn?...

— Celălalt e domnul ministru!

Asta e prea-prea; şi Domnu începu a rîde cu hohot.

— Ei, ştii că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!

— Cum, dumneata crezi că glumesc?

— Ei asta-i! Dar cum ai socoti dumneata că am să cred asemenea lucru? Ce are să caute ministrul aici, în sărăcia asta a noastră?

Şi celălalt străin se întoarce, zîmbeşte, scutură mîna lui domnu Trandafir şi-l felicitează. Şi pleacă amîndoi – iar pe urma mult s-a minunat dascălul nostru cînd a aflat de la primărie că în adevăr ministrul şcoalelor a fost străinul cel drept, slab, cu mustața neagră.

Nu, Domnu nostru nu ne-a învățat niciodată din pricină că se temea de cei mari. Îi era drag să ne învețe, şi parcă eram copiii lui – asta am simțit-o totdeauna, cît am fost sub privegherea lui.

Se supăra rar şi nu spunea decît două vorbe. Asta-i era mînia cea mai mare: «Măi domnule!»

Nouă ne venea să intrăm în pămînt, cînd zicea: «Măi domnule!» şi se uita urît la noi.

Îmi aduc aminte ce zarvă a fost, cînd, într-un rînd, s-a zvonit că pe Domnu nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Siret. Ne-am strîns sara toți băieții, am vorbit, unii

plîngeau, şi am luat o hotărîre mare, să ne ducem şi noi cu Domnu peste Siret.

Dar Domnu nu s-a dus nicăieri; a rămas acolo pe pămîntul nostru; şi în pămîntul nostru l-au şi îngropat.

I-am văzut mormîntul. O cruce de stejar, înnegrită de ploi; deasupra, un brad care fîşîie la cea mai uşoară suflare de vînt. Flori sălbatice pe pămîntul negru. Pe cruce, o tăbliță: «*Aici odihneşte robul lui D-zeu Neculai Trandafir...*» şi celelalte cuvinte nu se mai cunosc, le-au şters ninsorile şi ploile.

Nici şcoala unde m-a învățat el nu mai este. Acuma băieții învață într-alt loc, într-o clădire nouă, naltă şi frumoasă. Eu nu m-am dus însă s-o văd pe aceea; eu m-am dus să văd locul gol unde a fost o odaie scundă, în care ne era cald vara şi frig iarna. În locul acela odată a trăit un om. Pentru amintirea lui îți trimet această scrisoare. Poate şi tu vei gîndi o clipă la dascălul acesta necunoscut şi vei dori odihnă lină «robului lui D-zeu», al cărui nume ploile şi ninsorile în curînd îl vor şterge şi de pe crucea mormîntului. Cît despre oamenii care l-au rănit şi l-au mîhnit, ei de mult l-au uitat!

...Şi mă vei ierta că te-am făcut să pierzi jumătate de ceas cu aceste lucruri aşa de vechi!

(Din vol. *La noi în Viişoara,* 1907; în ediția E.S.P.L.A., vol. 3, 1955.)

O UMBRĂ

Cînd am pornit din Iaşi cu trenul, vreme bună. Mă gîndeam, nu tocmai bucuros: are haz să petrecem un Crăciun sec; de-acu, tocmai la Bobotează dac-a ninge. Cam pe la toacă, însă, începu a fulgui mărunt, mărunt, ca o bură de ploaie. Un om de lîngă mine zîmbi şi-mi zise bucuros, parcă eram vechi prietini:

— Să ştii că are să se puie omăt.

Pe fereastra vagonului priveam cum fulgii sporesc, cum se învîrtejesc, cum cad apoi lin, cum ţes pînză albă pe cîmpii, pînă la pădurile negre de sub pîcla zării.

Mă cobor din tren bucuros, mă înţeleg repede c-un birjar, aburc pe capră sipeţelul cu cărţile şi cu albiturile, – şi pornim. Aşa, cam pe la zece ceasuri din noapte, mă gîndeam eu, ajung acasă. Tata poate a adormit cetind gazeta; dar mama de bună-samă că-i trează. Cînd a striga birjarul la poartă, am să-i zăresc umbra, prin perdelele luminate ale geamurilor!

Mi-am îmbrobodit bine în glugi capul, mi-am vîrît mînile în mînici, m-am strîns cum am putut; şi birjarul într-una îşi îndemna caii şi-i plesnea cu biciul. Eu priveam la cernerea de fulgi din juru-mi, la covorul alb ca o lînă moale de miel care se aşternea pretutindeni, şi din cînd în cînd cîte o scînteioară îngheţată îmi intra printre gene şi se topea, rece, pe globul ochiului.

Dar pe întinderile nelămurite acum creştea amurgul. O dată cu zăpada mi se părea că se cern pe pămînt fulgi negri, mărunţi, rotunzi, ca dintr-un fum al înaltului necunoscut. Mi se părea că merg mai încet, spre depărtări triste, îngheţate, fără lumină. Mi se îngurzise[1] grumazul stînd ghemuit; un vînt iute începu a-mi tăia obrajii, şi deodată parcă o mînă vrăjmaşă îmi zvîrli în ochi un pumn de zăpadă măruntă ca năsipul.

O dată cu înserarea, intrarăm în sat la Tomuleşti. Birjarul

părea foarte obosit şi pătruns de răceală. În faţa crîşmei se opri, sări de pe capră şi-mi dădu jos cufăraşul. Jupîn Avrum, stăpînul orîndei, ieşi în prag şi întinse spre noi capul, cercetîndu-ne prin întunecime. Birjarul începu a-i vorbi. Parcă se tînguia, parcă se certau, nu înţelegeam nimica.

— Ei! ce facem, jupîne?

— Eu ştiu ce să facem? răspunse omul uitându-se spre caii lui; de-acu nu-i chip să mergem mai departe... Poate să ne apuce viscol, şi mai avem o bucată bună de drum...

Voiam să mă înţeleg cu el, să-l fac să se ţie de tocmeală – dar ori îi vorbeam lui, ori aş fi vorbit păretelui, tot una. Parcă nici nu m-auzea; se uita în altă parte, îşi tot îndesa căciula în cap, îşi freca barba neagră cu amîndouă mînile, şi se tot foia în surtucu-i rupt. Nu voia să mă ducă mai departe cu nici un chip! Cînd văzu că m-am săturat, că n-am ce-i face, iar începu a vorbi cu jupîn Avrum, apropiindu-şi barba lui neagră de barba roşie a celuilalt, iar începu a se tîngui, iar părură a se certa; după aceea birjarul se retrase, şi, din crîşmă, auzii duruitul roţilor pe podişcă.

— Îşi trage trăsura sub şopron, îmi zise jupîn Avrum cu nepăsare, clipind din ochii lui fără gene; nu poate să meargă mai departe... Poţi să mă crezi şi dumneata, că mai bine-i să stai peste noapte aici... Ai ce mînca, ai unde dormi...

Vedeam eu bine că n-am ce face. Dacă nu poate omul, nu poate. Totuşi am început să fac o gură, o larmă de om mîniat, de mă miram eu singur cînd m-am făcut aşa de cumplit. Birjarul se apropiase de uşă şi la glasul meu întărîtat se trăsese îndărăt, parcă-şi adusese aminte că mai are ceva de regulat în şopron; jupîn Avrum se făcuse mititel şi se învăluise în nepăsarea lui, după tejghea; iar oamenii care intrau şi se scuturau, dupăind, de omăt, se opreau lîngă uşă şi mă priveau miraţi. Dar un tînăr ca mine, seminarist, cu puf sub nas, are multă îndrăzneală! Un moşneag îndesat şi vîrtos, după ce-şi bău păhărelul de rachiu, şi se şterse la gură cu dosul palmelor, zise cu glas în care străbătea o răguşală

uşoară:

— Iaca, jupîne Avrum, noi nu ne temem, chiar dacă-i vreme rea...

Jupînul nu răspunse. Clipi numai din ochii fără gene. Moşneagul îşi scoase luleaua şi suvacul.

— Chm! începu el iar. Dumnealui – şi făcu semn cu capul spre mine – dumnealui se cheamă că-i om cu *coraj.* Iaca, dacă nu merge cu *berja* lui, merg eu cu sania mea... Am eu doi cai buni, şi pînă la tîrg nu-i departe. Peste un ceas, două, ajungem... Dă celuia ce i se cuvine, mie îmi dă ce mi se cuvine, şi iaca treaba făcută! Eu de vreme ca asta nu mă tem! De ce să mă tem?...

După ce-şi desfundă pipa cu suvacul, şi-o umplu tacticos cu tutun, pe cînd eu cinsteam bucuros cu moşneagul un păhărel de rachiu de săcărică.

— Cum te cheamă, moşule?

— Gheorghe! Gheorghe mă cheamă. Gheorghe Catargiu! Apoi gustă încet din păhărel. Chm! Apoi aista-i rachiu boieresc... Noi, ştii, nu prea bem aşa rachiu; noi, de cel mai tare; cînd torni un păhărel se cheamă că-ți scîrțîie gîtul! Eu, să-ți spun dumnitale... Într-un ceas, mult două, eşti în tîrg... Da' eu, drept să-ți spun, mai degrabă aş bea un rachiu de celălalt mai prost, de-al nostru...

Eram împăcat acuma. Moşneagul îşi bău păhărelul şi se duse s-aducă sania. Birjarul meu îndrăzni să intre în crîşmă şi să s-apropie de foc, tremurînd; jupîn Avrum îmi puse dinainte ceva de gustat şi o sticluță cu vin, şi-şi descleştă gura.

— Aşa-i mai bine, îmi zise el zîmbind; moşneagul are cai buni... Ştii, el n-are nevoie, e om gospodar, e dascăl aici la noi, dar acu a avut aşa un gust... cu dînsul, ai să vezi, n-are să ți se urască...

— Apoi da, moş Gheorghe are el ale lui... E om umblat!... zise unul din săteni.

Încălzit, îmbodolit iar, m-am îngrămădit în sanie. Moş

Gheorghe se aşează alăturea de mine, învălit în cojoc şi cu suman pe deasupra. Puse mîna pe hăţuri.

— Hi! zise el domol. Apoi întoarse spre mine capul: Dumneata te-ai aşezat cumsecade? Nu de alta, da' pe urmă nu-i bine să te foieşti, că te ia frigul. La drum, trebuie să stai nemişcat. Hi, mînzule! Cînd veneam, mă întîlnesc cu popa. — Încotro, dascăle? — Ia, zic, m-am prins să duc pe un flăcăuaş pînă la tîrg... Am văzut că-i om cu coraj. De ce să-l las în mijlocul drumului?... Hm! Dumneata vii de la învăţătură, am văzut eu... Poate vrei să te faci preot... Ei, vezi? Cum să te las eu aşa? Doar oameni sîntem...

Sania luneca bine pe zăpada proaspătă. Cum trecurăm de jitărie, vîntul începu să ne spulbere. Dar moş Gheorghe avea cai buni. Îi îndemna cu glas blînd, şi simţeam cum spintecam vîntul cu repeziciune, cum lăsam în urmă fîntîni, case singuratice, toate locurile cunoscute, pe care acum, prin întunericul mişcător, nu le zăream.

Moş Gheorghe mă ispiti o vreme despre şcoală, despre cei de-acasă, despre ce se mai aude prin ţară; după aceea, din vorbă în vorbă, prinse a-mi istorisi despre o întîmplare a lui cu lupii, o întîmplare lungă şi încurcată.

— Iaca aşa, vorbi el, după ce-mi spuse tot, cu de-amănuntul; ce crezi dumneata, dihania-i rea... cînd flămînzeşte, numaidecît iese la drum şi sare la om... Da' se cheamă că atunci era o iarnă tare... he... he! şedeau troienele cît casa! De mult n-a mai fost aşa iarnă... Acu, ia acolo, oleacă de pospai! Aista se cheamă omăt? Atunce de-abia puteau înota caii!

Bătrînul părea foarte mulţămit de iernile din vremea veche, şi din înmlădierea cuvintelor pătrundea un dispreţ neprefăcut pentru începutul de viscol care ne împresura în vîrtejuri de zăpadă, pentru vîntul aspru care sufla prin noaptea pustie.

După aceea un timp îndelungat tăcu. Sania alerga prin zbaterea fulgilor; caii lăsaţi în voie fugeau pe drum cunoscut; stîlpii la marginea drumului, la capete de poduri, păreau

umbre, se apropiau de noi, rămîneau în urmă pe zăpada albăstrie. Un pîlc de copaci se arătă cu rețeaua uscată de ramuri tremurînd, şuierînd, fîşîind în năvala vîntului.

Aici e Dumbrăvioara, gîndeam eu; de acum nu mai avem mult pină la han la Şindilita.

Cunoşteam locurile. Caii se năpustiră la vale, pe drumul prăvălatic, printre viroage îmbrăcate cu tufişuri. Moş Gheorghe Catargiu mormăia mulțămit:

— Aşa-a-a! Hi, Mînzule dragă! Hi, Cîrlanule! Hi, băieții moşului... Cu voi merg, măi, pînă unde se bat munții în capete!

Tăcu deodată scurt. Îl simții strîngînd cu putere hățurile; caii cotiră şi se opriră, parcă-i răsturnase cineva unul peste altul. O umbră se ridicase din tufe.

Un glas strigase fioros, răguşit; zărisem scînteierea unui baltag, iute, ca o ridicare de pleoape pe ochi mînioşi.

Moş Gheorghe izbucni lîngă mine.

— Care-i acolo, măi? Şi plecîndu-se, frămîntându-se, vîrî mîna sub cojoc.

— Ce vrei? strigă el iar, îndesat, cu glasu-i uşor răguşit. De sub cojoc scosese un pistol lung, turcesc. Auzii de două ori țăcănirea oțelelor.

— Na! na! urlă deodată omul de lîngă cai şi-şi îndreptă prin întuneric trupul uriaş. Nu trage, că-ți despic țeasta capului!...

Eu încremenisem. Îmi jucau fulgere negre şi verzi pe dinaintea vederilor. O clipită închisei ochii; moş Gheorghe întinse brațul.

— Lasă pistolul, moşule... auzii deodată un glas nou, muiat. Dumneata eşti? Unde te duci?

Un romîn nalt, bine zidit, sta lîngă noi, cu baltagul pe umărul drept, cu cuşma dată pe ceafă. Obrazu-i era ascuns ca subt un văl de întuneric.

— Tu eşti, Petrache? întrebă lin moş Gheorghe. Îşi vîrî în chimir sub cojoc, pistolul, apoi îşi înălță capul: Măi Petrache,

măi băiete, ce vînt rău a dat peste tine? La astă ai ajuns tu, măi? Să ieşi la drumul mare, să tai pungile oamenilor, să le crapi capetele?

Vîntul care venea din largul cîmpiilor răsfira pletele lungi ale necunoscutului. Caiii suflau greu. Eu stăteam neclintit, nedumerit, înfiorat încă.

— Moş Gheorghe, zise încet omul, aştept pe *preceptu!*

— Pe *preceptu?* Da' ce ai tu cu el?

— Moş Gheorghe, rosti domol romînul, am eu cu dînsul o socoteală... Moş Gheorghe, am ajuns de nu ştiu pe ce lume-s... Iaca, s-apropie sfintele sărbători, şi la mine nu arde o lumînare; şi mi-i nevasta bolnavă, şi mi-a murit băieţelul cel de trei ani în postul ista... Iaca, acum trei zile, a venit ş-a pus mîna pe văcuţă, mi-a luat cojocul, nişte lăicere, şi eu nu eram acasă... Mă duc eu la el, îl întreb – ce? zice, să te cari de aici, că am o puşcă, trece prin cinci ca tine... Iaca aşa, eu am copii şi nevastă, pîne nu s-a îndurat Dumnezeu să ne deie anul ista, ce aveam mi-a luat, şi zice că şi viaţa mi-o ia... Ca pe un cîne, zice, am să te puşc! — Omul se opri o clipă. Parcă gemu. — Moş Gheorghe, Dumnezeu să mă ierte, moş Gheorghe, da' eu intru cu el în pacat!... S-a dus la Iaşi, şi trebuie să se întoarcă. Îl aştept. Acu am crezut că vine el. Da' tot trebuie să vie. Şi vreau să-l judec eu, că altcineva nu se găseşte! — Iar se opri un răstimp. Parcă numai pe mine m-a asuprit acu, la vreme de iarnă?... Un sat de oameni nevoieşi l-a rugat. El nu, că el are o puşcă, dă cinci focuri şi ne omoară pe toţi! Aista-i *preceptu,* moş Gheorghe... Feciorul lui Gavril Mînzatu; tatu-său era de-ai noştri, om de omenie; iaca, fecioru-său umblă în straie nemţeşti şi vrea să ne puşte!

O mînie întunecoasă pătrunsese încet prin liniştea vorbelor dintăi. Omul rostea o hotărîre nestrămutată. Parcă era pe patul morţii şi spunea tot ce avea de spus, o dată, pentru veşnicie.

— Măi Petrache, grăi moş Gheorghe, şi vîntul îi fura vorbele; lasă-l în plata Domnului, măi băiete! Se cheamă că el

e omul stăpînirii. Îți rămîn copiii şi nevasta pe drumuri, la vreme de iarnă...

Vorbele celuilalt fluierară prin jalea vîntului:

— Moş Gheorghe, mult amar am eu în mine. Dacă nu-ți cunoşteam glasul, poate tot dam cu baltagul; aşa am ajuns, de parcă îs duşman cu toată lumea! E-he! De cînd rabd eu! Îs plin de venin pînă-n gît!... De-acu în noaptea asta, pot să zic că toate au să se sfîrşească...

Pe mine parcă nici nu mă văzuse; iar eu nici nu ştiu dacă am suflat.

Moş Gheorghe Catargiu tăcu şi rămase cu ochii înainte ațintiți în întunericul depărtării.

Străinul oftă adînc. Zise apoi blînd:

— Moş Gheorghe, să iei sama la podețul de devale, din dreptul fîntînii. Să lăsați caii la pas... Este o bîrnă putredă...

Bătrînul de lîngă mine scutură hățurile şi caii porniră. La o zvîrlitură de băț, bătrînul strînse frînele şi întoarse capul:

— Măi băiete, suie-n sanie şi hai cu noi...

Din urmă nu răspunse nimeni. Se zărea prin viscol numai o umbră nelămurită, neclintită.

— Poate-a da Dumnezeu şi n-a mai trece în noaptea asta, vorbi încet moş Gheorghe, şi-şi îndemnă iar caii. Se cheamă că dintre ai noştri s-a ridicat, şi de zece ani aşa, iaca aşa se poartă... Bine, ştim noi că-i lege... Ş-acela, Statu, cere – da' trebuie să mai îngăduie, că tare-i saracă şi năcăjită lumea în ziua de azi... Iar se întoarse. — Măi Petrache, măi! N-auzi?... Măi Petrache!

În urmă, spre dealul singuratic, se tînguia vîntul învăluind cernerea zăpezii. Omul rămas în pustietate nu răspunse; noaptea-i învălui fantoma mută.

— Vai! lume amărîtă! şopti bătrînul. Cine ştie ce-i în sufletul lui!

La podul din vale, din dreptul fîntînii, moşneagul lăsă caii la pas; după aceea, pe drum drept, le dădu drumul în fugă iute prin bătaia vîntului.

Eu întrebai într-un tîrziu:

— De unde-i romînul ista?

— Ia, de ici, răspunse bătrînul, din satul din vale... Casa lui e la margine: s-ar vedea unde-i, dacă ar avea gazorniță. Aşa, zicea că nevasta-i zace bolnavă, prin întuneric...

Deodată mă simții cu sufletul trist, apăsat de o amară greutate. Cu cîteva clipe mai înainte un om rostise cu greu cîteva cuvinte; a stat lîngă mine, m-a atins, şi acum a rămas în urmă, la marginea drumului, cu baltagul lui, aşteptînd, pîndind. În vorba lui nu pătrunseseră strigăte, auzisem vorbe blînde, era un un ca toți oamenii, cum în toate zilele întîlneam; şi parcă abia acum înțelegeam că omul acesta aşteaptă cu baltagul lui ca să verse sînge...

Nu puteam pricepe cum s-ar putea întîmpla aşa ceva. Nu puteam pricepe de ce tace moşneagul lîngă mine, cu îndărătnicie. Nelinişte tot mai grea mă cucerea, cu cît gîndul se întărea, nemilos; şi-un fior de căldură mi se sui pînă în creştetul capului, se coborî în ochi, sub pleoape. Amețit, mă întorsei spre moşneag:

— Moş Gheorghe, ce facem?

Bătrînul oftă, aşa cum oftase şi Petrache. Nu-mi răspunse. Puse mîna pe bici şi caii, arşi de iuşcă, fugeau prin întuneric, prin singurătatea drumului. Departe încă, scînteiau luminile hanului celui mare de la Şindilita. Voiam să mai întreb ceva pe bătrîn, dar simțeam bine că era hotărît să tacă. Mă răsucii şi privii în urmă. Prin întuneric tremurau vîrtejuri de nea; vîntul, venind din depărtări şi trecînd în necunoscut, fîşia fără hodină.

(Din vol. *Vremuri de bejenie,* 1907; în ediția E.S.P.L.A., vol. 3, 1955).

ÎN PĂDUREA PETRIŞORULUI

Era pe la sfîrşitul lui august, şi pădurea Petrişorului, bătrînă şi nestricată de mînă de om, îşi desfăşura tăcută bolţile de frunzişuri. Urca domol coline trăgănate, se ridica departe într-un pisc prăpăstios, în vîrful căruia săgeta spre cer un brad vechi, care vestea cel întăi, printr-un şuiet adînc, sosirea vînturilor. Aşa urca lin spre asfinţit, şi de pe cerul răsăritului soarele începea să-i pătrundă ascunzişurile.

În ţihla măruntă de la margine, lumina se cernea în ploaie deasă şi caldă de raze; roiuri de musculiţe se roteau ici-colo, ţesîndu-se într-un joc grăbit; sticleau în lumină, pe urmă dispăreau. Un grangur sta nemişcat pe o ramură de fag întinsă spre soare îi sticleau penele ca gălbenuşul oului; întindea din vreme în vreme gîtul şi da drumul unei fluierări gîlgîite, care trezea un răsunet lung în urmă, în ramurile pădurii. Paseri mărunte, stropite cu felurite colori, se chemau de pe vîrfuri de nuieluşe mlădioase; erau stigleţi cu pete de sînge, piţigoi rotunzi cu pene cenuşii şi negre, cintezi cu piepturile cărămizii. Se priveau cu ochişorii stigliţi ca vîrfuri de ace, deschideau pliscuri şi fărîmau melodios chemările, fîlfîiau apoi uşurel şi-n urmă-le nuieluşele se clătinau, tremurîndu-şi frunzele lucii.

Înfiorarea vieţii mărunte se strecura prin marginea aceasta de pădure, ca-n orice dimineaţă de vară. Zboruri de gîze cu aripi străvezii, cu aripioare albastre se încrucişau, fluturi jucau pe deasupra ierbii dese, în care începeau să se îngrămădească miresme calde. Şi într-un covru{2} scurmat în pămînt, între frunze şi păiuş, sta un iepure roşcat, pitit pe labe, cu urechile lăsate pe spatele gheboşat. În mîngîierea căldurii, dormita; îşi lumina ochii deodată, apoi îi întuneca încet şi-şi mişca botul crăpat, ca-ntr-un vis.

Pe cărări, înlăuntru, era încă umezeală. Numai ici-colo, mişcarea vieţii: răzbătea o chemare nedesluşită, moale,

stînsă; o gîrneață subțire se clătina încet; foşneau un timp foile galbene ale anilor trecuți.

Pe la amiază începu un glas de corn să adie din poiană în poiană. Bătaia copoilor răspunse răsunător: chiaf! chiaf! Se auziră şi voci omeneşti. Şi pe poteci, din lumină, intrară, cercetînd cu ochii desişurile, doi oameni. Unul era «boierul»: se cunoştea după îmbrăcămintea de postav verde, după pălărioara cu pană de gaiță, după puşca curată şi lucitoare, fără cucoaşe. Era un bărbat tînăr încă, cu fața plină, roşcovană, cu puțină mustață balaie, cu puțin pîntece. Un om bine hrănit, cu obrazul mulțămit şi cu ochii veseli. Celălalt, pădurarul, era un zdrahon nalt şi spătos, cu mustața groasă, întunecoasă, dar cu privirea limpede şi senină. Avea taşcă cu nasturi de alamă la şold în stînga, şi ducea în cumpănă o puşcă sub cucoaşele căreia, ca să nu ruginească oțelele, pusese cîte-un petec de blăniță de iepure.

— Ia mai strigă, Vasile, cînii... zise boierul, întorcînd capul spre pădurar.

Vasile trase de la şold, din dreapta, cornul, îl duse la gură şi slobozi trei sunete prelungi, îndreptîndu-l spre marginea pădurii, în urmă. Răsunete dulci încă vibrau, cînd un cîne răspunse, bătînd ascuțit de trei ori.

— Asta-i capauca mea, zise Vasile întinzînd urechea. Un alt lătrat mai plin, mai puternic se auzi. Pădurarul începu să cheme:

— Na, na, Frişca, naa!

Lătrăturile se apropiară. Un cîne frumos, negru, cu botul roşcat, ieşi la douăzeci de paşi în urmă pe cărare, privi la dreapta, la stînga, după aceea se apropie în fugă de cei doi vînători.

— Aici, Osman! strigă boierul. Unde mi-ai fost, ticălosule?...

Strecurîndu-se ca o şopîrlă printre tufe, ieşi în cărare şi cățeaua pădurarului, slabă de i se vedeau coastele prin piele. Vasile ridică mîna şi se plecă asupra ei. Frişca se lipi la

pămînt schelălăind, apoi prinse a bate din coadă.

— De-acu să mergem, cucoane Grigoriță, zise pădurarul îndreptîndu-se. O apucăm tot înainte... Ş-apoi la poteca aceea a lor, nu se poate să nu dăm peste capre... Le-am văzut şi ieri...

Porniră, călcînd înăbuşit, cu cizmele cu turetci lungi, pe poteca umedă. Cînii umblau liniştiți îndărăt, în lanțuguri.

— Iaca, aici, la marginea asta, am puşcat cei doi lupi anul trecut, zise Vasile.

— Chiar aici? întrebă cuconu Grigoriță.

— Chiar aici. Aici, *doi.* Da' peste alții am dat eu în alte părți... De cum dă omătul, parcă ce fac? Pe-atîta m-am pus şi eu... Am o ciudă pe dihănii, lucru mare... Cînd am dat peste urma lor, nu mai am linişte... Asta-i ca o patimă, cucoane Grigoriță, la mine... lucru mare... Nici nu mînînc, nici nu beau, s-a sfîrşit!... Vin eu, cucoane Grigoriță, şi găsesc urmă pe cararea asta... Erau multe labe pe omăt... Trecuse Sfîntu-Andrei, umblau jivinele potăi... Găsesc eu urma, o cercetez, o găsesc afară din pădure pînă-ntr-un loc, o mai găsesc spre sat, pe urmă spre bahnă{3}, întoarsă... Mă gîndesc eu că-s în bahnă... Şi m-am dat aşa, la marginea pădurii, cucoane Grigoriță, m-am dosit între tufişuri, ş-am început să-i urlu... Urlu eu o dată, urlu eu de două ori, numa' ce-i aud că-mi răspund din bahnă. Acolo erau, în trestii... Iar îi chem, şi mai aştept... Atunci i-am zărit că ies... Erau şase... Da' unu mare, înainte, ia aşa, cucoane Grigoriță... (Şi Vasile înjură şi arătă cu mîna, de la pămînt, mărimea lupului). Încep eu a scheuna; se opresc ei, miroasă vîntul, pe urmă pornesc spre mine cu cozile tîrîş pe omăt... Eu tac... Ei s-au apropiat. Atuncea am ridicat puşca şi l-am însemnat pe cel dinainte, pe cel mare... (Aici Vasile înjură iar, de mamă, pe lupul cel mare din frunte). L-am însemnat, cucoane, şi cînd am aprins, belciug s-a făcut pe omăt!... Şi cînd a sărit al doilea peste istalalt, l-am luat şi pe-acela la ochi, şi cînd am slobozit l-am răsturnat curmeziş peste cel dintăi.

Cu altă înjurătură, pădurarul se opri, privi în urmă la cîni, după aceea îşi cercetă oţelele puştii.

— Da' ceilalţi? zise cuconu Grigoriţă.

— Ceilalţi s-au dus îa mama dracului. Ce erau să mai aştepte?...

Boierul zîmbea mulţămit. Scoase, mergînd, tutunul; dădu de o ţigară pădurarului, îşi răsuci şi el una; Vasile scăpără; aprinseră; şi acuma mergeau tăcuţi prin răcoarea pădurii, pe subt arcurile ramurilor, prin seăpătări de raze pe ici pe colo.

O veveriţă se căţăra pe trunchiul unui copac în calea lor. Îi privi o clipă cu ochişorii negri, se dosi după o cracă, sări ca o minge castanie de păr, în alt copac, şi se pierdu în frunziş. Boierul tresărise, cu mîna pe puşcă; apoi se linişti, pe cînd Vasile zicea încet:

— Ia, o biată dihanie mititică...

Aşa merseră o vreme, într-o linişte deplină, prin mirosul umed al pădurii. Ciocănitori tocau în scoarţa arborilor, strigăte melancolice veneau de departe şi se stingeau între frunzişurile neclintite.

Într-un tîrziu, pădurarul se opri.

— Iaca, pe ici, cucoane Grigoriţă, zise el. S-o luăm aşa, la dreapta, pe vălcica asta. Să te fereşti de crengi, că-i des al dracului! În vale-i jilăveală mare; nu-i departe pîrăul; acolo sînt urmele...

Se lăsară la dreapta, pe costişă lină, prin bungeturi care păreau ziduri nestrăbătute.

— Încet... vorbi Vasile. Şi glasul lui dintr-o dată dobîndi un răsunet deosebit, care tremura ca o suflare de vînt pe vale.

Iar merseră o vreme, şi iar se opriră. Cînii trăgeau de lanţuguri, neliniştiţi. Vasile se plecă asupra biciului jilav.

— Iaca, se cunoaşte, urmă proaspătă...

Cuconu Grigoriţă se plecă şi el, privind cu luare-aminte. Îşi aşeză după aceea torba în stînga, cuţitul de vînătoare în dreapta, îşi îndesă pălăria în cap şi-şi pregăti puşca.

— Hai, Osman! vorbi pădurarul către cîni. Puneţi botul...

Hai şi tu, Frişcă!... Ce? Nu simți putoarea caprei?...

Copoii, eliberați, dintr-o dată porniră în lungul costişei şi dispărură în tufe.

Vasile zise:

— De-acuma să ieşim la luminiş şi să aşteptăm... trebuie să le gonească... Capauca asta a mea, aşa cum o vezi, le ştie sama... Îți aduce, cucoane Grigoriță, capra la buza puştii...

Boierul tînăr era cam nelinişţit. Răsuflă adînc de două ori şi se luă după Vasile, cu puşca pregătită; în curgerea lină a văii, o poieniță se deschidea, dormind parcă într-o pulbere de lumină, într-o neclintită singurătate.

Pădurarul îndreptă capul. Boierul tresări. Un chefnit de cîne sunase de două ori în adîncimi, ca sub nişte bolți nemărginite.

Cei doi oameni aşteptară. Nu se auzea nici o chemare de pasere; nici zbor de gîze măcar nu străbătea lumina. Bătaia copoilor începu iar, acu mai deasă, mai depărtată, la răstimpuri regulate. Pădurarul puse cornul la gură şi chemă de două ori – iar pădurea tresări pînă în depărtări, hăuind.

Dintr-o dată, cînd nici nu se aşteptau, cînd stăteau numai cu urechile ațintite la bătaia răsunătoare a cînilor – scurt, din tufe dese, cu foşnet iute, răsări o căprioară cenuşie, pe picioarele-i subțiri şi sprintene. Ca o săgeată trecu pe lîngă boier, la cinci paşi.

Pădurarul tresări. Cuconu Grigoriță se smunci în sus ca trezit cu spaimă dintr-o visare; puse puşca la ochi cu repeziciune, şi slobozi două focuri unul după altul. Prin fumul risipit văzu căprioara în fuga-i de vînt în lungul poienii. Înghiți de două ori, frînse puşca cu mînile tremurătoare, şi o încărcă iar. Dar prin fumul care se trăgea lin la o parte, pădurarul sta cu arma la ochi.

— Trage! strigă cuconu Grigoriță.

Puşca lui Vasile bubui. Clocotul ei ajunse bubuiturile celor dintăi două împuşcături. Sălbătăciunea, printre copaci, făcu o săritură, o zăriră amîndoi după aceea ca o nălucă printre

trunchiurile cafenii şi o pierdură din vedere.

Pădurarul începu să-şi încarce puşca. Zise cu linişte:

— A fost prea departe...

Boierul era aţîţat şi mînios:

— Cum dracu de a venit aşa? vorbi el pripit. Nici nu m-aşteptam... Eu ascultam cînii... Am tras prea repede... m-am grăbit...

— A fost fără ştire... zise încet Vasile. Da' nu-i nimica... Trebuie să mîie cînii într-acoace alta... Aici e hăţaşul lor...

Deodată tăcură, cu urechea aţintită. Cînii veneau chefnind. Pădurarul puse iar cornul la gură.

— Cum dracu? şopti cu ciudă boierul şi-şi privi de aproape puşca.

Tăcerea se întinsese. Bătaia cînilor un răstimp lung nu se mai auzi. Iar printre tufe dese, prin luminişuri scurte, căprioara fugea alungată de spaimă, se depărta spre pîrău. O clipă se opri tremurînd, ca şi cum ar fi fost înaintea unei prăpăstii. Apoi, încetinindu-şi fuga, îşi făcu loc printre frunzişuri în albia apei. Cu cele două picioare de dinainte în unde, cu celelalte în iarba malului, stătu pe loc. Blănița cenuşie îi lucea lin în umbră; numai capul fin, cu urechile înălțate, cu ochii mari, sta într-un sul de raze. Ascultă puțin. Apoi îşi plecă botul şi atinse de două ori apa de lîngă picioarele subțiri, îşi ridică iar ochii. În undele limpezite, apoi, deodată căzu o picătură de sînge. Piciorul de dinainte, din stînga, se zgîrci uşurel şi prinse a tremura. De la umăr, se prelingea sînge. Acuma picătură după picătură cădea mai des, tulburînd apa pîrăului. Căprioara îşi plecă domol capul, ca şi cum voia să-şi privească în oglinda aburită jumătatea de dinainte a trupului, în mişcare de oprire. Apoi avu parcă un gemăt uşurel şi-şi întoarse botişorul negru spre pata de sînge. Sta aşa. Din cînd în cînd se pleca spre apă. Din cînd în cînd îşi tremura pielea cenuşie. Iar departe, în urmă, vuia cornul, şi stins, slăbit, răzbătea chefnitul copoilor.

Se trase încet pe iarba malului, îşi trase şi ochii în umbră.

Lumina căzu numai asupra apei. Se lăsă pe covorul moale. Din vreme în vreme îşi întorcea capul spre rana care sîngera. Dar pe drumul pe care venise ea, deodată răzbătu un țap spăriat, cu cornițele înălțate. Lîngă ea, se opri, întinse capul, o mirosi. Căprioara mugi încet, abia auzit, parcă spunea ceva, şi ridică botul uscat spre căprior. Cornul tresări în urmă prin bolți răsunătoare; țapul se scutură, sări sprinten peste pîrău şl dispăru în desişuri. Ca şi cum i-ar fi venit o înfiorare de spaimă şi de putere, căprioara se ridică şi intră iar în apă. Şchiopătînd uşor, numai în trei picioare, porni în copce scurte, domoale, în susul pîrăului. Mergea la deal şi picături de sînge se tot prelingeau în lungul piciorului stîng şi se închegau în şuvițe roşii. În juru-i copacii stăteau neclintiți; tufe de ferigi, pe maluri, se plecau în trecerea ei şi iar se îndreptau cumpănindu-se; o pitulice țîrîi uşurel un timp deasupra ei, apoi dispăru undeva.

Vremea trecea. O aburire de răcoare începu a luneca în răstimpuri. În poienițe, lumina se trăgea spre vîrfurile copacilor; cîte-un plop cu coajă cenuşie abia îşi clătea rămurelele subțiri şi-şi tremura bănuții frunzelor, care luceau în două ape.

Căprioara suia pe pîrău, la deal. La dreapta şi la stînga malurile creşteau. Undele veneau mai repezi, murmurau printre pietre ascuțite, săreau fărîmându-se în bulgăraşi de argint. Ea schimba copitele negre ca abanosul de pe piatră pe piatră, şi urca încet, pe cînd pe picior i se scurgea sînge cald.

Sus, pe pisc, se înălța în cer albastru bradul, vestitor al vînturilor. Mai jos, în jgheab pietros, într-o roată de mesteceni, se strîngea apa pîrăului într-o baltă limpede. Cădea tremurînd, lunecînd pe muşchi de stîncă, se alina, se împrăştia, se liniştea într-o lumină care răsfrîngea cerul şi pletele luminoase ale mestecenilor – apoi iar strîngea şuvițe şi ieşea lunecînd domol pe vale, cu murmur nesfîrşit.

Căprioara se opri între mesteceni, în iarbă naltă, într-o adiere de răcoare ce începea să alunge miresmele calde încă ale florilor sălbatice. Capu-i cu ochi negri dintr-o dată tresări

în oglinda apei, la mal. Se lăsă jos, trudită, cu puteri puține. Sta mută cu privirile ațintite spre apă, în tăcerea măreață a codrului. Parcă asculta, parcă se gîndea, şi din cînd în cînd era străbătută de un tremur care-i alerga pe sub piele.

Umbra creştea în juru-i. Lucirile de pe vîrfuri ale soarelui se şterseseră. Pădurea avea în răstimpuri înfiorări rare, după care urmau alinări, linişti ca din alte lumi. Şi căprioara sta singură; şi sîngele i se scurgea în iarba moale a țărmului. Îşi plecă o dată botul uscat spre luciu, apoi iar rămase neclintită. Din nesfîrşite depărtări răzbăteau vibrările melancolice ale cornului, tot mai stinse; bătaia copoilor amuțise; sara venea, şi prin bradul de pe pisc trecu o oftare. În linişte, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure lacrima de aur a celei dintăi steluțe. Căprioara avea un muget abia auzit, şi ochii îi luceau în cea din urmă lumină a malului. Aşa sta singură şi murea, sub pletele mestecenilor cu trunchiuri albe.

(Din vol. *Vremuri de bejenie,* 1907 în ediția E.S.P.L.A. vol. 3, 1955.)

O ISTORIE DE DEMULT

Mergeam departe, spre podgoriile de la Băiceni, pe o vreme frumoasă de toamnă. Soarele nu ardea, avea o lumină lină de aur, şi vîntul abia-abia adia, ici cu miros tare de pădure, dincolo cu parfumul uscat al miriştilor.

Eram c-un advocat bătrîn, care apucase şi vremurile vechi de la 48; stam aşezat bine în trăsura lui largă cu arcuri moi, «cu arcuri pentru bătrîneță», zicea moş Ştefan Leu; şi doi cai albi băteau şoseaua prunduită, nici prea iute, nici prea domol. Vizitiul de pe capră era şi el bătrîn, cam de vîrsta lui moş Ştefan, cu o păreche de mustăți albe ca două caiere, şi într-una vorbea cu «zmeii» lui. La drum drept le dădea sfaturi, la deal îi îndemna, la vale-i certa.

Bătrînul de lîngă mine privea gînditor şi zîmbind locurile pe unde treceam. Ne apropiam de capitală (moş Ştefan Leu zicea: «reşedință»); dar ziua era prielnică pentru călătorie cu trăsura, la picioarele noastre aveam un paner plin cu lucruri bune de ale gurii – şi amîndoi am fost într-un gînd să nu ne mai abatem pe la tîrg.

— Nu mai mergem pe la reşedință, Ilio!... strigă de la locul lui moş Ştefan.

Vizitiul scutură hățurile şi dădu din cap în semn de înțelegere.

Suiam acum o costişă lină, lungă, fără sfîrşit parcă; tîrgul, într-o înfundătură, rămînea la stînga, în urmă. La dreapta noastră deodată răsări un tapşan larg, între muncele. Era un loc drept, sălbătăcit, plin de spinării bogate, printre care răzbăteau cîțiva pruni pitici, strîmbi, răsuciți ca-ntr-o durere. În fund, pe clina unui muncel, pe iarba arsă, şedeau într-o rînă două cruci de piatră. Un stol de potîrnichi se ridică dintr-o dată din apropierea drumului, zbîrnîind, se risipi – şi, împrăştiate, paserile pline şi rotunde zburau pe deasupra tufişurilor, pe deasupra prunilor, apoi, cu aripile întinse, uşor

încovoiate, lunecară spre crucile de piatră.

— Ce caută prunii aici, şi crucile? întrebai eu. Parcă a fost un ţintirim în locul acesta...

— A fost, răspunse bătrînul întorcînd spre mine barba-i albă şi ochii albaştri, dar nu cum îţi închipui dumneata... Aici era odată spînzurătoarea reşedinţei... Am apucat şi eu pe vestitul Gavril, cînd a spînzurat pe o femeie... Îmi aduc bine aminte... Ş-apoi au pus nişte creştini cîţiva copăcei, şi-au rămas şi două cruci, dar locul se tot sălbătăceşte, şi peste cîţiva ani nimic n-are să se mai cunoască...

Eu mă întorsei cu mai multă luare-aminte spre vechiul loc de pedeapsă. Îngrămădirea de tufişuri era liniştită şi pustie..

— Am să-ţi spun istoria asta, zise deodată bătrînul Ştefan Leu e interesantă şi-mi aduc bine aminte de dînsa... Eram pe atuncea flăcău, aveam ş-o lecuţă de slujbă la ocîrmuire, ş-am fost de faţă.

Să vezi... Pe fata asta, pe care au spînzurat-o, o dăduseră părinţii ei după un flăcău cam tomnatic, dar altfel om chiabur, vornic în satul lui. N-a vrut ea, s-a împotrivit – dar ce putea să facă? A zis că i-i drag altul, că nu ştiu ce; tatu-său a pus-o jos, i-a dat o bătaie bună, şi pe urmă au făcut nunta cu tămbălău mare.

Bine. Astea le-am ştiut pe urmă. Ce-ţi pare dumnitale, cucoane, nu trece anul, şi pe la iarmarocul lui Sfîntu-Ilie, pe cînd se întorcea vornicul – îl chema Gheorghe Timofte – cu nevastă-sa spre casa, ici, în pădure, după deal, iese un cioban din sihlă, sare în căruţă, şi dă năvală asupra barbatului. Sare şi femeia, şi apucă ea baltagul ciobanului şi trage-n capul vornicului. Ce-a mai fost nu ştiu. L-au omorît. Au lăsat căruţa şi mortul acolo şi ei au fugit. Au umblat ei aşa fugari două săptămîni, pe urmă i-a prins stăpînirea într-o colibă în colo, la munte, subt o poală de codru.

Ş-apoi a fost judecată aici, în tîrg. Întîi cercetare. La cercetare eram şi eu, că făceam oleacă de slujbă, cum ţi-am spus. Îmi aduc bine aminte. A fost ceva cum n-am apucat eu,

cît îs de bătrîn.

O cheamă judele pe Aniţa întăi, Aniţa lui Timofte, nevasta omorîtului.

Da' era o femeie mititică şi iute, tînără, abia împlinise douăzeci de ani, cam smolită la obraz, cu sprîncenele groase puţin încruntate. Cînd vorbea, îi tremurau uşurel nările. Era îmbrăcată cu caţaveică cafenie, cu fustă roşă, îmbrobodită cu bariz verde şi în picioare cu ciuboţele de cordovan cu potcoave de alamă. Se opreşte şi se uită ţintă la judecător, îşi duce dreapta peste ochi, apoi îşi lasă jos palmele cu degetele împreunate.

Bătrînul Gîţu, judecătorul (a murit de mult), se uită lung la dînsa, o vede aşa frumoasă şi sprintenă, cu ochii negri aşa de aprigi şi de deştepţi, parcă nu-i vine a crede că o fată ca dînsa a făcut moarte de om.

— Spune, Aniţă, dar spune drept, ai omorît tu pe barbatu-tău?

— Vă sărut dreapta cocoane, l-am omorît.

— Şi de ce l-ai omorît? Ce ţi-a făcut?

Ea se uită o clipă în juru-i, apoi îşi trece iar palma dreaptă peste ochi.

— L-am omorît, boieri dumneavoastră, că nu mai puteam trăi cu dînsul... Mie-mi era altul drag!...

Şi i se zbăteau ca într-un fior nările. Se ţinea să nu plîngă poate, şi-şi încrunta mai tare sprîncenele.

— Bine, atunci de ce l-ai luat?

— Eu? Eu n-am vrut să-l iau... Am spus de la început că mi-i drag Ioniţă Spataru. Da' tătuca şi mămuca n-au vrut să ştie. M-au pus jos şi m-au zdrobit, ş-apoi după aceea ce puteam face? Au zis că mă ucid, că-mi pun cuţitul la beregată... Am zis aşa: cum a vrea Dumnezeu!... Şi m-am dus după Gheorghe Timofte. Şi Spataru a fugit la ciobănie, de năduh şi de amar!

— Ei, şi cu barbatu-tău n-ai trăit bine?

Ea se uita ţintă în pămînt acuma.

— Spune, Aniță, n-ai trăit bine? Te bătea? Ce-ți făcea?

— Vă sărut dreapta, şopteşte încet femeia, îmi era urît! Nu puteam să trăiesc cu urîtu-n casă! Era urît şi bătrîn! Tuşea noaptea. Nu-l puteam suferi... Eu nu m-am lăsat...

— Ce nu te-ai lăsat? întrebă judele.

— Vă sărut dreapta, zice Anița, numai la nuntă, atuncea, m-am îmbătat – ş-atuncea şi-a făcut rîs de mine... Eu n-am ştiut nimica... Da' pe urmă am făcut eu în inima mea jurămînt şi nu m-am lăsat!... Ş-apoi de la asta a început Gheorghe Timofte a mă bate. Că de ce nu i-s nevastă? I-am zis aşa: lasă-mă, dă-mi drumu-n lumea mea, mi-i drag altul... El zicea aşa: eşti nevasta mea. Am să te omor. Vin-aici!

— Eu nu voiam să mă duc la dînsul!...

Noi toți tăceam. Bătrînul o privea țintă. Iar Anița se uita într-o parte cu privirile-i negre şi umede şi-şi frămînta mînile.

— Şi pe urmă cum a fost? Spune drept! A tras Spataru cu baltagul? Spune drept!...

— Nu, n-a tras Spataru... Eu l-am văzut pe Ioniță în iarmaroc şi parcă mi-a venit aşa o amețeală... Ş-am zis lui Timofte: de-acu hai să mergem... El n-a vrut. Ş-am mai stat. Pe urmă, pe sub sară, am pornit acasă... Mergem noi, mergem, şi cînd ajungem im pădure, iaca iese Ioniță Spataru, şi sare în căruță peste Timofte... Atuncea am zis aşa: lasă-l, Ioniță! Ş-am luat eu baltagul cu amîndouă mînile ş-am tras în barbatu-meu... Eu l-am omorît!...

— Tu ai tras? Spune drept. Ai avut tu atîta putere să despici capul unui om? Toți spun că Spataru trebuie să-l fi ucis.

— Nu, boieri dumneavoastră, eu l-am omorît!... Eu i-am dat în cap şi l-am omorît...

După ce a vorbit aşa apăsat, şi-a făcut cruce şi şi-a întors deodată privirile spre jude.

— Ei, şi pe urmă?

— Ei, pe urmă atîta-i... Pe urmă m-am dus în lumea mea cu Ioniță. Atîta am avut şi eu drag pe lume, şi m-am dus cu

el!...

*

La asta m-am aflat eu de față, urmă încet cuconu Ştefan Leu, pe cînd caii suiau domol în pas, coasta, ş-atîta a fost. Cînd a intrat ciobanul, un băiet frumos, tînăr, drept ca un brad, ea a întins numai mînile spre el şi a strigat:

— Spune şi tu, Ioniță, iaca, eşti de față. Eu l-am omorît! Eu i-am dat cu baltagul...

Şi-l privea cu ochii negri, fără să clipească, pătimaşă, cu nările tremurînd. Iar Ioniță Spataru a început a-şi şterge lacrimile încet, şi se uita în pămînt.

Pe dînsul l-au osîndit la muncă silnică, zece ani iar pe Anița au dus-o la spînzurătoare. Aşa au hotărît; şi cînd a venit Gavril Buzatu ş-a ridicat furca acolo, pe tapşan, s-a îmbulzit toată lumea din tîrg şi de prin satele dimprejur, ca la un iarmaroc. N-aveai unde zvîrli un ac. Soldații cu chivără, cum era pe atunci, stăteau şi opreau grămădeala cu şpăngile puştilor. Ş-am văzut şi pe bătrîni, pe părinții Aniței. Veniseră şi ei, sărăcii. Tatăl cu cojoc de sărbătoare, cu cămaşă curată, iar nevasta cu catrință şi cu ştergar. Plîngeau amîndoi, cînd au adus-o pe Anița sub juvăț. Atîta fată aveau. Şi era mai frumoasă şi mai subțirică decît toate femeile şi fetele care erau acolo, de față.

A venit popa ş-a binecuvîntat-o acolo, nu ştiu ce i-a făcut – şi iaca, ş-acuma parc-o văd pe Anița: cu cațaveica ei cafenie, cu fusta roşă, cu barizul verde şi cu ciuboțelele de cordovan cu potcoave de alamă; s-a întors dreaptă spre mulțime şi a ridicat mînile. A zis aşa:

— Oameni buni, iertați-mă!...

Au răspuns toți: «Dumnezeu să te ierte!»

Iar bătrînii au început a plînge:

— Aniță, Aniță, ce-ai făcut! Cum de ne-ai ruşinat tu pe lumea asta!...

Atuncea s-a întors ea şi a băgat de samă că şi bătrînii sînt

acolo. A început a tremura, pe cînd călăul îi pregătea juvățul, ş-a răcnit cu ură, spre dînşii, i-a blăstămat:

— Să deie Dumnezeu să nu mai muriți! Că m-ați dat în lume spre pedeapsă!...

Şi deodată s-a făcut o tăcere adîncă. Şi ea a strigat iar cu glas amar:

— Ah! Drag mi-a fost să trăiesc şi eu pe lumea asta şi n-am avut parte!...

Şi şi-a dus amîndouă mînile la ochi. Atît a fost plînsul ei: cîteva clipe. Toți stăteau încremeniți. Ca o suflare de foc trecuseră vorbele ei pe deasupra capetelor.

Atuncea i-a pus călăul juvățul de gît. Ea şi-a lăsat mînile în jos şi privea neclintită, cu sprîncenele uşor încruntate, în juru-i.

Ş-au tras ştreangul!

*

Cuconu Ştefan Leu tăcu. După un răstimp rosti domol:

— Stăi...

Caii se opriră.

Ne întoarserăm în loc, pe perinile trăsurii. În urmă, tapşanul singuratic, între muncele, se desluşea cu tufişurile, cu arborii lui pitici şi răsuciți, deasupra mormintelor pierdute şi uitate. Peste singurătatea şi peste melancolia aceea de început de toamnă luneca lin un vultur cu aripile neclintite.

(Din vol. O *istorie de demult*, 1908; în ediția E.S.P.L.A., vol. 3, 1955.)

MERGÎND SPRE HÎRLĂU

Mai anii trecuți, mergînd spre tabăra de la Şipote, am făcut un drum care mi s-a părut grozav de lung. Era într-o zi înăbuşitoare de august; în ajun făcusem cel dintăi marş ca ofițer în rezervă, cu cizme nouă, şi tălpile picioarelor mi se beşicaseră; precum se cuvenea unui tîrgovăț, făceam ziua a doua de marş în ambulanță, în tovărăşia doctorului Andronescu, un om foarte vesel, cu burta mare.

Pornisem pe un drum întortochiat, prin ținutul Botoşanilor. Coloana îşi întindea înainte furnicarea neagră în care se țeseau scînteieri, se încovoia printre muncele, cobora în văi, se ridica, pe costişe. Şi în trăsura cu pînze, mare cît o corabie, legănat şi scuturat pas cu pas prin bolovanii şi gropile drumului, stăteam de vorbă cu doctorul. Priveam cum, rămîn în urmă lanuri singuratice, un sat care părea pustiu în lumina orbitoare a zilei; şi mă miram că văd aşa de puțini oameni. Sătenii parcă părăsiseră locurile.

— Ne ducem pe pustii locuri! zise doctoral Andronescu, rîzînd cu toată fața-i ca o lună plină, săltîndu-şi burta ca-n undoiri de val.

După ambulanță venea o căruță cu doi boi. În căruță, între raniție, stătea un moşneag: din cînd în cînd atingea boii cu sfîrcul biciului, şi atuncea i se vedeau ochii, apoi părea că-şi închide obrazul în sprîncenele-i stufoase şi-n barba-i zbîrlită. Cîțiva soldați, cei mai slăbiți de drum,, despovărați de greutăți, păşeau în urma chilnei{4} de dinapoi, domol, cu capetele plecate, prin roirea pulberei deşteptate.

La ambulanța noastră, pe lîngă caii regimentului erau înhamați şi doi căiuți care se zbăteau în ştreanguri şi trăgeau cu încordare, îndemnați din cînd în cînd de glasul stăpînului lor, un romîn nalt şi uscat, negricios la obraz.

Într-o vreme, pe cînd omul se lăsase mai în urma trăsurii, doctorul îl întrebă:

— Da' ştii că ai cai straşnici? Trag mai bine decît cei mari.

— D-apoi ce crezi? zise romînul şi deodată obrazul i se umplu de bucurie. Cu aşa cai mă simt în putere să duc trăsura asta şi fără cei mari...

După un, răstimp, doctorul întrebă iar:

— Cum te cheamă?

— Pe mine? Ştefan... Da' cu caii iştia, pot să spun, nu că mă laud, că am dus greutăţi de m-am spăriat chiar eu...

Trăsura începu să se hurduce prin făgaşuri.

Doctorul zise iar:

— Am auzit că drumurile-s rele pe aici... Le cunoşti? Mai avem mult pînă la Hîrlău?

— Nu prea cunosc locurile, răspunse Ştefan. Da' om întreba pe-un romîn. Poate ştie şi moşneagul ista. Moşule! Ştii drumul la Hîrlău?

Din car, moşneagul deschise doi ochi rotunzi în sprîncenele-i tufoase, albe. Apoi dădu din cap la dreapta şi la stînga: nu-l cunoştea.

— Da las' că tot ajungem noi! zise Ştefan şi, ridicîndu-şi biciul, trecu repede înainte, ca să-şi îndemne roibii.

În fundul unei văi ne oprirăm deodată. Un caporal se arătă în deschizătura de dinapoi a trăsurii, roş la faţă şi asudat.

— Trăiţi, domnule căpitan, drumul pe care a apucat trupa e din nou prunduit şi greu, nu puteţi merge pe el. A dat ordin domnu colonel să apucaţi tot pe drumul vechi, să ieşiţi înainte, deasupra Hîrlăului, şi s-aşteptaţi acolo coloana...

— Aha-aha! zise doctorul şi începu a rîde. Vra să zică pînă acuma, dacă nimereau ceilalţi toţi, nimeream şi noi, da' acu în adevăr că-i nevoie să ştim drumul... Căci drept să-ţi spun, dragă, e cam primejdios prin pustietăţile acestea... Uite, mergem de-un ceas: n-am văzut un om... Şi de-acu cine ştie unde-om da peste un sat...

Caporalul dispăruse. Doctorul se uita la mine rîzînd. Apoi ochii mari, bulbucaţi, deodată se opriră asupra unui soldat mărunţel, slăbit la faţă, care venea încovoiat din mijloc spre

noi,

— Ce este?

— Trăiți, domnule căpitan, vătămătura...

Şi deodată, pe fața slăbită se arătă albul ochilor, ca de lapte.

— Cum?

— Vătămătura... nu mai pot merge...

— Aşa? Da' drumu la Hîrlău îl ştii? Că auzi, de-acu apucăm prin altă parte...

— Nu-l ştiu, trăiți, domnule căpitan...

— Aşa? Ia arată limba...

Soldatul scoase limba, apoi o trase înapoi, se încreți la față, îşi plecă capul pe umăr şi se apucă cu amîndouă mînile de pîntece.

— Ai devastat o grădină de pruni, mişelule! zise doctorul vesel. Hai, marş în căruță! Suie îndărătul moşneagului...

Cînd se sui soldatul cu luare-aminte, privindu-ne cu coada ochiului, în căruță, dindărătul moşneagului sări în pulberea drumului, peste draghini[5], un țînc numai în durligi, cu capul gol, cu părul galben şi zbîrlit. Cum sări, nici nu se uită la noi, se alătură de jug, în stînga, apucă funia boilor şi începu să-i îndemne.

— Da' asta ce-i, moşule? întrebă doctorul căscînd ochii. A cui e flăcăul ista?

— Apoi dă, zise moşneagul arătîndu-şi ochii dintre sprîncene. Iaca aşa, s-a luat ca un mînz după mine, din sat... Numai m-am trezit cu el în căruță... Îi de acolo, din sat... a unui romîn...

— A lui Ilie Popa! zise țîncul cu părul zbîrlit, cu un glas pe care cerca să şi-l îngroaşe.

— Şi pe tine cum te cheamă?

— Dumitru! răspunse el cu nepăsare.

Şi, fără să se mai uite la noi, îşi căută de treabă cu boii, păşind mărunt prin pulberea fierbinte.

Pornirăm pe un drum îngust, plin de făgaşuri. Ne

cumpăneam la dreapta şi la stînga, cădeam c-o lături, scurt, ca-ntr-o groapă, şi ne opream o clipă, apoi caii se opinteau, după glasul gros al vizitiului de pe capră şi după îndemnul blînd al lui Ştefan, şi porneau domol; şi mergeam acuma printre mirişti întinse, printre ogoare lungi de păpuşoi care-şi clăteau încet, atingîndu-le, săbiile frunzelor.

Aşa merserăm multă vreme prin arşița zilei şi prin singurătate. Oamenii şi animalele parcă dormitau; nu vorbea decît doctorul, din cînd în cînd, şi atunci îşi sălta pîntecele rotund într-un rîs tăcut.

— Cine ştie unde mergem! zise el vesel.

Glasul lui Ştefan se auzi într-o vreme:

— Iaca un om...

— Aha-aha! rosti doctorul căscînd. Slavă Domnului!

Se sculă de la locul lui şi scoase îndărătul trăsurii capul.

—Măi bădişorule! rosti el cu un glas foarte dulceag. Pe aici e drumul la Hîrlău?...

Romînul se oprise în drum, cu căciula roşcată pe ochi, cu sumanul şi cu traista în băț, pe umăr. Era un om năcăjit, cu obrazul ars, cu fruntea încrețită. Răspunse săltîndu-şi în sus căciula cu mîna stîngă;

— Pe aici, tot înainte... Este loc bun pe lîngă pădure... tot prin margine... pe lîngă curțile cucoanei Roza... da' acelea nu se văd... pe lîngă moşia lui domnu Todirescu şi pe la conu Dumitrache...

— Aşa? Bun. Da' mai avem mult?...

— Ei, nu, nu mai este aşa de mult...

Omul porni, fără să ne mai privească, caii urniră trăsura grea; doctorului îi veni iar rîsul tăcut, apoi rămase privind la Dumitru, țîncul cu capul flocos, care mergea tip-tip prin blana de praf a drumului, ținînd boii de funie, foarte serios şi cu glasul tot mai gros parcă.

— Vra să zică, pe-aici e drumul! vorbi doctorul, oftînd greu. Dar cred că n-o fi fiind aşa departe pînă la Hîrlău... Acu mergem şi singuri, nu mai sîntem coadă de şarpe... Dar eu nu

înțeleg, dragă, de ce atîta pustietate... Unde-or fi fiind casele cucoanei Roza

— Apoi zice că nu se văd...

— Aşa-i, nu se văd... şopti doctorul, căscînd plictisit.

Tăcurăm multă vreme. În urmă-ne se deşirau mirişti şi lanuri pustii. Treceam prin ținuturile de pămînt sfărîmicios, negru, al Botoşanilor, «prin partea cîmpului», şi zările parcă ardeau, tremurau într-o flacără alburie. Nici arbori, nici case nu se zăreau cît bătea ochiul. În ierburile care începeau să se usuce, în țepile gălbii ale miriştilor, sfîrîiau cosaşi. Vîntul cîteodată venea ca o suflare fierbinte.

Deodată simțirăm umbra şi mirosul pădurii. Doctorul răsuflă de două ori adînc, cu nările larg deschise – şi îndată scoase capul.

— La stînga pădure... La dreapta văd un fel de sat... Pe-aici trebuie să fie casele cucoanei Roza, dar nu se văd... Şi începu a rîde înveselit.

Satul era gol. Nici cînii nu lătrau. Oamenii erau undeva, la lucru, pe cîmpiile întinse. Totuşi, un om sta rezemat în băț la o cotitură, sub geana întunecoasă a pădurii şi parcă ne aştepta.

— Un om! strigă doctorul, ca şi cum ar fi făcut o mare descoperire. Stați! Bădişorule, ai putea să ne spui cît mai avem pînă la Hîrlău?...

— Cum?

— Cît mai avem pînă la Hîrlău! strigă doctorul.

— Pîn' la Hîrlău?... Apoi aşa de mult nu mai este...

— Da' cît? Aşa, într-un ceas ajungem?

— Apoi da, cam aşa, într-un ceas...

— Bun! — oftă cu veselie doctorul. — Hai înainte...

Caii porniră; săteanul îşi puse pălăria în cap şi rămase sprijinit în băț, în umbra pădurii... Acuma adieri răcoroase treceau. Ne dădurăm jos. Băiețelul în durligi vorbea cu boii. Noi păşeam în urma ambulanței, apoi rămaserăm mai în urmă. Moşneagul sta neclintit în car. Soldatul negricios

îndată îşi duse mînile în deşerturi şi se făcu covrig. Ceilalți cinci-şase oameni umblau domol, cu mînile atîrnate, cu capelele pe ceafă.

În pădurea de stejari era linişte. Soarele după-amiezii tremura prin rețeaua crengilor. Pe lîngă desişuri bogate, printre gropi şi printre cioate, ținînd poala pădurii, drumeagul urca şi cobora, ocolea la dreapta şi la stînga, dispărea şi se arăta în depărtare, undeva, cine ştie unde, apoi se pierdea pe o muche de deal, unde, singuratică, se zugrăvea pe cer o fîntînă cu cumpănă.

Merserăm un ceas, merserăm două, la pas, urcînd şi coborînd necontenit, pe sub pădure. Apoi abia într-un tîrziu suirăm cu greu, cu suferință, spre acea fîntînă; şi după ce adăparăm caii, după ce ne mai răcorirăm, mai privirăm o dată în urmă spre pădurea neagră, ce părea fără sfîrşit, şi într-un tropot grăbit ne lăsarăm la vale, cu țîncul şi cu boii după noi, porniți tot în goană.

Şi la o cotitură, deodată, mă izbi mormăitul unei batoze. Şi-n cîmp, într-o curte fără arbori, plină parcă de un soare mai luminos şi mai fierbinte, o casă se arăta, o casă mare, urîtă, cu acoperişuri vechi, cu ferestre întunecoase. După garduri de nuiele, pe lîngă hambare lungi de scînduri, se mişcau cîțiva oameni, printre saci, printre paie îngrămădite, şi un glas ascuțit, ciudat, se urca, parcă sfredelea linişte a locurilor.

— Iaca ş-o locuință omenească! zise doctorul.

Şi deodată, la o portiță îngustă, printre spinii gardurilor, răsări un cap spăriat, un cap negru, cu barba şi cu părul ca-n spulber de vînt.

— Stăi! zise doctorul. Şi dădu să coboare.

La portiță, în clipa aceea, obrazul omului bărbos parcă se umfla de bucurie. Două mîni negre se ridicară, glasul ascuțit izbucni deodată:

— A! ce mai faci, iubite?... Încotro? Încotro?

Şi întindea şi scutura acum o mînă prin aer, întinzînd-o

spre ambulanță.

Doctorul sări din trăsură. Părea mirat. Se apropie şi întinse şi el mîna.

— Ce mai faci? Nu te-am văzut de mult! zise bărbosul, şi nu mai putea de bucurie.

— Bine! zise încet, nedumerit, doctorul Andronescu.

— Ce? Nu mă mai cunoşti?

— Ba da, ba da, cum nu...

Străinul negru îşi scutură capul buhos, rîzînd fericit.

— Bine, foarte bine! strigă el ascuțit şi foarte repede. Îmi pare foarte bine că te-am văzut. Încotro mergeți? De unde veniți? Aha! Mergeți la Hîrlău! Aha-da! Aha-da! Vra să zică eşti bine? Eşti sănătos? Nici n-ai idee ce bine-mi pare! Dar Agache ce mai face?

— Care Agache? zise doctorul cu îndoială. Apoi pare a-şi aduce aminte: Aha! E bine, e bine şi el e sănătos!

— Aşa? E bine? bolborosi stăpînul hambarelor, rîzînd plin de fericire. Să-i spui aşa, cînd l-ei întîlni: multe complimente de la mine!...

Doctorul întinse repede mîna:

— La revedere! La revedere! O să-i spun. Acu mă grăbesc. Trebuie să ajung coloana.

— Care coloană? Care coloană? Ce coloană? bolboroseşte bărbosul, tremurîndu-şi în toate felurile brațul ce părea uriaş.

Mă aplecai de după pînza trăsurii, ca să-l văd mai bine. Într-o. clipă mă zări; începu să strige, înălțînd mînile: «A! Ce mai faci, doctore? *Comment* ça *va*?»

Mă zvîrlii îndărăt, îngrozit. Doctorul se aruncă şi el lîngă mine. Strigă scurt: înainte! Şi trăsura, smuncită, se urni şi porni repede. Mă întorsei spre doctor:

— Cine-i proprietarul, ori arendaşul ăsta?

— Nu ştiu! Cine ştie! S-o fi sălbătăcit aici. N-ai văzut? Ş-am uitat să-l întreb de Hîrlău. Dar Agache acela cine-o fi fiind?... Hm! Aşa nostimadă încă nu mi s-a întîmplat...

Tăcurăm. Ne aplecarăm apoi afară. Omul sălbatic răcnea

ascuțit pe lîngă hambarul lui, dar nu-l mai zăream.

— Hm! Foarte curios! şopti doctorul.

Cîmpiile triste, în arşița zilei, iar se desfăşurară de o parte şi de alta a drumului. Într-o văgăună, subt o răsfirare uşoară de fum, mormăia batoza, dar mişcarea oamenilor nu se zărea. Mergeam încet, trudiți de cale zbuciumată, de soare, de singurătate. Şi moşneagul coborîse din carul lui, şi mergea încet pe drum, desculț şi el, lîngă băiatul cu părul ca untdelemnul.

Mergeam şi noi pe jos, ca să ne mai dezmorțim. Şi deodată, într-un pîlc de holdă întîrziată, zărirăm umbre de secerători. Se ridicau şi se plecau regulat. Iar la margine o momîie se tîra la fața pămîntului, ceva negru ce se mişca cu greutate.

— Ce să fie acolo? întrebă doctorul.

Ne apropiam încet. Apoi ne abăturăm în loc. Trăsura, în drumeag, se opri. Oamenii care ne întovărăşeau se apropiară şi ei. Acu vedeam: era o femeie, o bătrînă care se tîra pe pămînt.

— E o babă, zisei eu către doctor.

— Şi ce face acoio?...

Atunci, întăia oară în ziua aceea, auzii lîngă mine glasul moşneagului cu sprîncenele şi cu barba stufoase:

— Ce să facă? Seceră... Avea un glas aspru, un fel de hîrîire dureroasă.

Doctorul se întoarse spre el:

— Ce vorbeşti, moşule? Cum seceră?...

Bătrînul nu răspunse.

Iar bătrîna, corogită, rezemîndu-se în coate, se tîra, ca o rîmă prin lanul fierbinte, prindea mănunchiuri şi le tăia cu secerea sclipitoare. Cînd ne văzu, se opri şi, aşa cum era, în genunchi, aținti asupra noastră doi ochi trişti şi tulburi pe un obraz părnîntiu, zbîrcit, chinuit ca o mască.

— Ce faci acolo, mătuşă?

Şi abia îi auzirăm răspunsul, gîfîit:

— Ia, ce să fac? Secer. Vai de capul meu. De dimineață, de

cînd s-a zărit geană de ziuă, am venit. M-a adus Ghiță...

— Care Ghiță?

— Aista, Ghiță, vatavu boierului...

— A cărui boier...

— Apoi nu ştiu cum îl cheamă...

— Şi cum aşa? Văd că eşti bolnavă...

— Vai de pacatele mele... Iaca, aşa m-au adus. Era dator băietu... Da' pe dînsul l-au chemat la cazarmă... Şi m-au luat pe mine... A venit Ghiță vatavu şi m-a luat... parcă cu ciocoiul te poți pune? El e omul ciocoiului...

Prin lan, cele cîteva umbre se îndreptaseră şi ascultau. Baba sta cu fața-i dureroasă îndreptată spre noi. Apoi oftă greu şi se ghemui pe pămînt.

— Da' ce ai, bătrîno? întrebă doctorul. De ce seceri în genunchi?...

Bătrînul vorbi iar lîngă mine, cu hîrîitu-i aspru, neprietenesc:

— Vai de capul ei... O biată păcătoasă... Aşa-i ea, beteagă... Boală femeiască... Ce să facă? Parcă o iartă cineva?...

Doctorul nu zise nimic. Tăceam şi eu. Ne urcăm aşa în trăsură. Bătrîna, în genunchi, rezemîndu-se în coate, începuse iar a secera în arşița zilei. O privea neclintit bătrînul. Alături de el, cu mînile în lungul trupului, privea şi băiatul cel desculț şi cu capul gol. Priveau şi soldații înşirați pe drumeag. Bătrîna secera. O auzeam gemînd din cînd în cînd.

Bătrînul întoarse o clipă capul peste umăr fără să se uite la noi, sau fără să ne vadă, apoi se scociorî la brîu şi trase punga. O deschise şi scoase un gologan. Făcu cîțiva paşi prin holdă. Întinse banul luciu babei. Abia-i auzeam glasul:

— Babă hăi, iaca, să bei desară un pahar de rachiu cu untdelemn... Are să-ți facă bine...

Se întoarse cu fața-i tristă la carul lui; băiatul se alătură nepăsător de boi.

Doctorul zise scurt:

— Mînă!...

Şi pornirăm iar pe drumul lung, fără sfîrşit, pe sub văzduhul plin de vîrtejuri de foc. După noi, venea băiatul zbîrlit. Lîngă el, păşea pe gînduri moşneagul. Amîndoi, eu şi doctorul, ne gîndeam la acelaşi lucru, dar nu ziceam nimic. Dispăruseră curţile şi lanurile cu umbrele care se aplecau şi se ridicau, nu se mai auzea murmurul adînc al batozei.

Şi într-un tîrziu, doctorul tresări. Doi oameni veneau pe drum, încet, vorbind.

— Ce dracu! Nu mai ajungem la Hîrlău... mormăi tovarăşul meu. Oameni buni, mult mai avem pînă la Hîrlău?

Unul din cei doi răspunse:

— Tot mai este oleacă...

Şi al doilea adăogi:

— Nu mai este aşa de mult...

— Cam cît?

— Ia, ca la două ceasuri, mai mult nu este...

— Cu căruţa ori cu piciorul?...

— Apoi tot una-i, răspunse zîmbind unul din oameni, că nu-i aşa de departe...

Doctorul mă privi ţintă, voi să rîdă, apoi oftă greu o dată, îşi scoase batista şi începu să-şi şteargă cu năduf fruntea de sudoare.

(Din vol. O *istorie de demult,* 1908; în ediţia E.S.P.L.A., vol. 3, 1955.)

EMIGRANȚII LA BRAZILIA

O amintire mă cearcă din cînd în cînd.

Eram copil şi petreceam după examene într-o singurătate, la podul Dumbrăviței, dus acolo de conducătorul lucrărilor, la care stăteam în gazdă în vremea şcolii. Venise acest ajutor al inginerului, cu lucrători, ca să dreagă podul rupt de năvala apelor Moldovei. Îl zăream dimineața şi sara numai, bărbos şi ars de soare, abia încăpînd în hainele-i de şiac. Vremea cealaltă o petreceam bucurîndu-mă de zilele liniştite ale lui iunie, intrînd în luncile de răchită, ori tolănit într-o poieniță mărginaşă, în iarba fină şi curată, cetind *Poveştile unchiaşului sfătos* şi istoriile lui Rîureanu. Uneori intram printre sfărîmaturile negre ale podului, mă aşezam undeva, între lemnării, ca pe un scaun prielnic şi priveam jocul clenilor ori al scobailor în undele limpezi. Treceau întăi ca sulişoare negre pe dedesubtul meu, apoi deodată, întorcîndu-se pe-o coastă, fulgerau ca nişte plăci de argint în bătaia soarelui. Îmi făcusem eu şi-o leacă de plută din nişte dulapi şi din capete de grinzi, pe care cu greu le adunasem la un loc şi le încălecasem una peste alta. Pe un braț liniştit, stătător, al Moldovei, îmi mînam pluta mea c-o prăjină, visam la isprăvile multor eroi din cărțile nu de mult cetite, apoi rămîneam, la o cotitură, cu ochii ațintiți, privind uimit la sorenii spăriați, care se împrăştiau ca o puzderie prin apa limpede şi călduță.

Prietini cu care schimbam din cînd în cînd păreri asupra lumii, aveam pe doi țărani voinici din satul de-aproape. Beau tutun din lulele roşii de pămînt, într-o colibă de nuiele frunzoase şi din vreme în vreme ieşeau şi treceau în spate prin vadul repede pe unii drumeți dincolo, ori din celălalt mal dincoace. Treceau şi căruțe cu poveri, cu năcaz mult, cu răcnete, cu năduh; apoi, goi, cu pielea ca bronzul, veneau la hainele lăsate la colibă. Îşi aprindeau întăi lulelele, după aceea prindeau să se îmbrace în tăcere, iar eu mă uitam cu

admirație la ei.

— Era unul Jean Bart, începui eu într-un rînd; un marinar, care tot aşa nu se temea de apă... Era mare viteaz... Am cetit despre el într-o carte...

Sătenii dădură din cap privind spre boturile pipelor, ca şi cum în gîndul lor ziceau: prea bine! ca şi cum cunoscuseră şi ei de-aproape pe marinarul minunat despre care încercam eu să le povestesc.

Pe amîndoi îi chema Ion. Unul striga: Măi Ioane! şi celălalt răspundea: Ce-i, bre Ioane? Şi mie mi se părea ciudat că pe amîndoi îi cheamă la fel. Poate ş-acum a rămas în mine încredințarea că aceşti Ioni erau adevărați filozofi. Mai întăi, tăceau mult şi se gîndeau; al doilea, cînd vorbeau, rosteau puține cuvinte; al treilea, aveau nişte priviri tare năcăjite şi disprețuiau, vedeam eu bine, pe primarul din sat şi pe notar, doi surtucari cu nasurile rumene, cu care gazda mea vorbea voios şi se înțelegea de minune. Disprețul pentru autoritate mi se părea o tărie deosebită. Eram, se vede, şi eu oleacă de revoluționar.

Tovarăşii aceştia ai mei erau oameni tineri încă, dar părul le surise. Amîndoi nalți, spătoşi, cu obrazurile arse şi încrețite. Nu purtau barbă. Numai la mustăți se deosebeau: unul avea lungi şi cărunte, iar altul negre, scurte, rotunjite numai cît țineau buzele.

I-am întrebat într-un rînd, curios:

— De ce sînteți aşa de îmbătrîniți?

— De bine... Noi toată viața am petrecut şi ne-am bucurat... răspunse Ion, cel cu mustața lungă.

Mă priveau zîmbind amîndoi. O clipă mă priviră. Apoi îşi căutară de tăcerea lor filozofică, şi de pipele care fumegau încet în aerul limpede.

Într-un rînd umblam şi eu prin apropierea lucrătorilor. Îi priveam cum se încordează, cum bat la taraşi ridicînd odată babele uriaşe şi lăsîndu-le în tact, cu răcnete scurte. Apa curgea pe sub schelele lor, întunecoasă: soare nu era, nouri

cenuşii se răsfrîngeau în apele limpezi ale rîului, în ziua pe sfîrşite se împuțina lumina, iar din asfințit, de la munți, parcă veneau spre noi neguri rotitoare.

Apucasem domol la vale, pe prund. Dar mă întorsei îndată chemat de o larmă mare. Întîi între schele, apoi la mal văzui învălmăşeală. Primarul răcnea cît ce putea, iar cîțiva milițieni se năcăjau să lege pe cineva. Mă apropiai repede. Mă oprii.

— Auzi dumneata, domnule! strigă primarul privind pe sub sprîncene cu ură. După ce dezertează, domnule, după ce face moarte de om, vine şi se amestecă printre lucrători! Strînge bine, leagă-l straşnic! Pe urmă să-l ieie vătăjeii între şpăngi şi să-l ducă la primărie... Măi, da' să-l păziți ca ochii din cap! Bagă de samă, mă, că-i dezertor!...

Legat cu frînghii, prinsul parcă se grămădise asupra lui însuşi şi nu rostea nici o vorbă. Era un flăcău spătos, negricios, cu privirile tăioase. O clipă mă privi – şi simții o săgetare fierbinte în măruntaie. Era cu părul zbîrlit, fără suman, fără căciulă, numai în cămaşă, încins cu brîu roşu. Tot obrazul îi era ras din proaspăt. Ținea buzele strînse cu mînie.

Oamenii se frămîntau şi murmurau în jurul lui. Dar numai primarul şi gazda mea erau mînioşi.

— Auzi dumneata! răcnea primarul. Şi încă vine aicea în comună şi se angajază la lucrările județului! Un criminal! — Şi se întoarse, cu fața spărioasă, către prins. — La ocnă, banditule! La muncă silnică! Cînd primesc azi ordin să fac cercetare, m-am crucit, nici nu-mi venea a crede!... La ocnă!... La muncă silnică!...

Gazda mea privea cu mirare, cu un fel de zîmbet, în jurul lui. Zise cu încredințare:

— Despre asta are să se scrie şi la gazete!

Cei doi prieteni ai mei de la colibă se apropiaseră şi ei în tăcere. Priveau mai de la o parte şi ascultau.

Iar domnul primar tot mai amar se mînia. Într-o clipă, pe cînd vătăjeii vroiau să pornească, se repezi.

— Staţi!

Prinsul se întoarse puţin în loc şi se opri, întunecat şi trist la faţă.

Primarul îşi puse mâinile în şolduri şi-şi ridică bărbia:

— Bine, ticălosule, cum ai putut tu dezerta de la datorie, şi comite omor?...

Fugarul nu răspunse. Parcă nici n-auzise. Întoarse capu-n altă parte.

— Cum, mă? Cum, mă? strigă primarul cuprins de o mînie grozavă. Şi nici nu răspunzi, criminalule?...

Şi dintr-o dată, scurt, se năpusti asupra omului legat şi începu să-l lovească cu pumnii peste faţă.

— Foarte bine! încuviinţa gazda mea şi privea în juru-i cu zîmbetu-i oarecum mîndru. Primarul dădea îndesat lovitură după lovitură, omul cerca să se ferească, se întorcea în loc, dădea înapoi, îşi ferea capul, dar pumnii îl ajungeau necontenit şi băteau acuma în sînge.

— Mă, eu am fost grad în oaste, eu ştiu ce ţi se cuvine ţie!... Eu sînt autoritate, mă!... Ce te uiţi aşa la mine? Că te zdrobesc aici, te calc în picioare. Cu cine crezi tu, mă, că ai de-a face?

Dezertorul sta în loc; îi curgea sîngele în lungul obrazului şi picura repede pe cămaşa albă.

— Hai, *paşol!* strigă autoritatea. Şi să-l închideţi bine, aţi auzit?... Pînă ce-or veni călăraşii să-l ridice...

Oamenii se risipiră o clipă, apoi se strînseră iar la schele... Gazda mea strigă de departe la un cantonist:

— Gavrile, băiete! Ai adus sticla ceea?

— Am adus-o! Am adus-o! răcni Gavril din ruinile podului. Am pus-o pe fereastră.

— Hai! vorbi gazda mea către primar. Hai mai iute, că nu-i de chip altfel!

Vătăjeii, cu prinsul, se depărtau pe şosea. Se pierdură apoi la o cotitură, după un zid de răchiţi neclintite. Prietenii mei, cu pipele, se întorceau la coliba lor de frunzare. Prin tăcerea

care se întinsese mă luai şi eu după dînşii. Eram foarte tulburat.

Intrai în colibă, mă aşezai pe o legătură de nuiele. Ion cel cu mustața scurtă se năcăjea să aţîţe un foc de vreascuri.

— Mult într-un ceas vine vîntoasă şi ploaie, zise el, scăpărînd.

— D-apoi cum! mormăi celălalt Ion, pîcîind din lulea.

Eu îi priveam cu curiozitate. De ce nu vorbesc de prins? Mă gîndeam la cele ce se întîmplaseră şi mi se înflăcărau obrajii.

— Mie-mi era milă de băietanul acela, începui eu dintr-o dată, cu însufleţire. Eu să fi avut o putere, îi dădeam drumul... Cine ştie ce năcazuri au căzut pe capul lui... Iar primarele de ce-l bătea?...

Amîndoi tovarăşi întoarseră capetele spre mine.

— De ce-l bătea?

— Apoi de unde să ştim noi? rosti liniştit cel cu mustața lungă. Dacă-i primar, ce să facă?...

— E un beţiv! strigai eu cu curaj, înfiorîndu-mă. Acu s-a dus să beie...

Mii de gînduri şi de cuvinte se grămădeau în mine. Din cărţile cetite, ca un băiat ce eram, căpătasem porniri grozave. Pentru mine un urmărit trebuia să fie un nedreptăţit. Şi alergam cu gîndul pe urma dezertorului. Pîndeam clipa cînd vătăjeii se vor opri. Mă strecor prin întunericul înserării, cu cuţitul în dreapta. Îmi fac loc cu grijă prin iarba cîmpiei, şoptesc nenorocitului: Nu te mişca. Sînt salvatorul tău!... Şi tai legăturile. Apoi, cu un strigăt de război, ne ridicăm în picioare, răsturnăm pe zbiri la pămînt, alergăm spre nişte cai din apropiere, ne aruncăm pe spinările lor şi pornim o goană turbată şi fugim spre singurătăţi, unde nimeni nu ne mai poate găsi. Acolo îmi cade în genunchi flăcăul şi întinde braţele spre mine. Îmi sărută mînile. Şi ne despărţim.

Focul ardea în colibă şi umbrele înserării ne împresurau. Cel cu mustața neagră aninase ceaunul de cujbă. Cum stam

înfiorat, luminat de flăcări, deodată începui să spun tovarăşilor mei ce-aş face, dacă aş avea o putere.

Ei mă ascultau în tăcere. Poate mi se părea mie că mă ascultă. Pregăteau mujdeiul pentru peştele bătrîn, mestecau mămăliga cum se cuvine, întinseră un ştergar în bătaia luminii – apoi îmi zîmbiră cu bunătate, tocmai cînd mă întorceam eu din rătăcirile mele. Mă îndemnară blajini:

— Poftim cu noi la masă...

Îmi rupsei mămăligă şi peşte şi mă aşezai greceşte între dînşii. Mujdeiul mi-a plăcut totdeauna. Mîncam cu toţii şi vorbeam – mai mult eu – de una şi de alta, cum se vorbeşte între prietini.

— Vra să zică, dacă ai fi avut o putere, l-ai fi scăpat?... mă întreabă deodată Ion mustăciosul.

— L-aş fi scăpat, strigai eu cu pătrundere.

Amîndoi se uitară unul la altul şi zîmbiră cu îngăduinţă. Tăcurăm apoi, ospătînd, pe cînd afară, într-un întuneric orb, se simţeau înfiorările furtunii.

Parcă ne împresurară coliba valuri de neguri, ori de ape; lunca porni zvon de spaimă; scuturături de ploaie răpăiau în frunzişul uscat de deasupra noastră. În fîlfîirile luminii stăteam tustrei, negri – şi parcă ascultam glasurile depărtării, ale apelor şi ale vijeliei – şi cît am stat aşa nu ştiu, ci în amintirea mea a rămas limpede numai o lunecare grăbită de paşi şi deodată m-am tras cu spaimă înapoi: în uşa colibei se arătase dezertorul, ud, cu faţa plină de sînge închegat.

Gîfiia, cu ochii morţi de trudă.

— Nu mă vindteţi, oameni buni! gemu el, cu amar. Vai de sufletul meu! Am fugit de la cazarmă şi m-am dus pînă la unul de-acolo, din tîrg.... Acela era un fel de boier; a trăit c-o soră a mea, care intrase în slujbă la dînsul, a făcut trei copii cu dînsa, şi pe urmă a alungat-o... Întăi zicea c-o ia de nevastă. M-am dus la el să văd ce are de gînd să facă. Ea nu se mari poate întoarce la noi... Acu-i învăţată altfel, ca o cucoană... Şi moare de foame cu trei copii. Mă duc la el... El e

boier şi eu un biet muncitor... Şi cum intru, sara şi cum îi spun, se repede cu palmele la mine, îmi trage patru palme, pe urmă pune mîna pe puşcă... L-am grămădit la pămînt şi l-am omorît... I-am zdrobit capul cu patul puştii... Pe urmă am fugit, am umblat prin lume, vai de capul meu... Nu mă alungați. Acu, în başcă, mi-am ars frînghia la lampă, ş-am scăpat... Iaca, mînele negre, fripte. Se opri, aiurit, cu ochii bolnavi. Sfîrşi repede muindu-şi glasul într-o rugăminte spăimîntată. Pe unde să mă duc? Pe unde să fug... Treceți-mă cineva dincolo... De asta am venit... Eu nu mai pot...

Ne arăta, gemînd de chin, mînile negre cu pielea umflată şi arsă. Cu fața încrețită, eu ochii topiți, tremura în fața noastră. Îmi pieriseră gîndurile şi planurile mă grămădisem cu spatele în îngrăditura colibei şi spăimîntat priveam la ucigaşul acela, care scîncea lîngă noi.

O clipă tovarăşii mei tăcură. Se uitară la mine amîndoi deodată. După aceea cel cu mustața scurtă se sculă liniştit şi zise fugarului:

— Hai cu mine...

Ieşiră prin învolburările ploii, prin buciumarea vîntoasei. Celălalt tăcea şi asculta, pe gînduri. Zgomotele apei şi ale luncii, aveau ceva din murmurul unei mulțimi în răscoală. Am stat aşa neclintiți o vreme. Apoi paşi se apropiară cu grabă în dosul colibei. Cel plecat se arătă îndată, încingîndu-se.

— L-am trecut dincolo, zise încet; creşte apa iute... Şi se cinchi cu linişte la foc.

Amîndoi se întoarseră spre mine. Eu înțelegeam ce mă întreabă ei din ochi. Şoptii înfiorat, abia venit în fire;

— Nu, nu, nu vă temeți... Am să tac!

Şi-mi aduc iar aminte de zvoana care a urmat prin furtună. Am văzut călăraşi, vătăjei, am văzut pe primar clătinîndu-se, cu părul vîlvol. Striga cu glas mare:

— Nu l-ați văzut? Nu l-ați simțit?...

Tovarăşii mei răspundeau cu nepăsare, dar în mine se

zbuciuma cu durere inima.

Se auzea vîjîirea apelor răscolite, crescute. Dincolo nu era chip de trecut. Umblam şi eu prin ploaie în jurul colibei, mă uitam des spre prietinii mei, pe cînd sălciile, în luminile fugare ale focului, se zbuciumau ca nişte capete îngrozite. Urmăritorii, frămîntîndu-se, se depărtau. Primarul de departe mai întreba pe cei doi Ioni:

— Nu-i chip de trecut dincolo?

— Nu, nu-i chip!... răspundeau tovarăşii. Şi rămaserăm singuri, la foc, şi nu spunea nimenea dintre noi nici o vorbă. Vijelia conteni, licăriră deodată în văzduh stele umede. Şi din miazănoapte, aduşi parcă de vînturile înălțimilor, veneau puhoieri, chemînd cu jale, ca din nişte tulnice de aramă.

Şi n-am putut să dorm după aceea, în canton, în patul tare, toată noaptea. Necontenit îmi închipuiam că se va descoperi fapta noastră a celor de la colibă – şi foarte desluşit îmi aduc aminte de planurile pe care le puneam împotriva acestor împrejurări.

Visam o fugă spre țărmuri mai fericite, spre oameni mai buni – şi adormii cu hotărîrea să propun prietinilor mei chiar a doua zi să emigrăm în Brazilia. Acolo, murmuram eu, curge Amazonul printr-o veşnică primăvară... Acolo nu sînt primari şi persecuții. Acolo vom întemeia o plantație de orez, eu şi cu cei doi Ioni ai mei...

Iar călcarea de atunci a legilor, cu smerenie abia astăzi o mărturisesc.

(Din vol. O *istorie de demult,* 1908; în ediția E.S.P.L.A., vol. 3, 1955.)

PRISACĂ DE ALTĂDATĂ

Moş Neculai Andruşcă îşi aduse aminte de o istorie cu nişte *alghine...*

Nu ştiu dacă cunoaşte careva dintre cei mai tineri unde a fost prisaca lui Buburuz – începu el. Mai de demult erau pădurile mai întinse, ş-apoi era ici o poiană, dincolo alta şi creştea, bre omule, iarba pîn' la piept prin poienile celea. Umblai de-a dragul şuierînd, te păleau spicele peste nas de strănutai şi era o mirozнă ca prin preajma raiului. Şi nu umbla nimenea să le calce şi să le strice, creşteau toate în voia lor. Şi ici-colo, prin singurătăți, numai ce vedeai cîte-un bordei şi cîte-o prisacă... Umblau albinele la cules şi strîngeau la ştiubeie lamura florilor.

Avea şi boierul nostru o mulțime de prisăci.

Acu eu învățam treaba muştelor la unul Dumitru Cîmpanu în Poiana Rotundă. Eram flăcăuaş şi şedeam şi eu pe lîngă bordei, drept ajutor moşneagului. Mă duceam cu dînsul pe lîngă ştiubeie, cu hobotu-n cap, îmi arăta el cum joacă musca, îşi aprindea luleaua şi mai cerceta fagurii de trîntori şi de botci, şi-mi arăta el toate. Şi mai ales aveam eu treabă şi eram de ajutor la vremea roitului. Stam cu ochii zgîiți la ştiubeiele însemnate cu cărbune, şi dintr-o sută de ştiubeie se nimereau a fi multe însemnate de bătrîn. Şi numai cînd începeau albinele să se fure repede-repede pe urdiniş şi să joace şi să împînzească văzduhul ca o puzderie, strigam la prisacar cît ce puteam:

— Moşule! Moşule!

Ş-apoi venea el şi mă îmboldea, şi mă suiam eu c-un ştiubeieş prin copaci şi prindeam roiul. Şi moşneagul îi da:

— Ha-ha! ha-ha! iaca-i bun...

Bea un gît de rachiu şi se ducea să se culce. Şi eu iar mă aşezam lîngă ştiubeie. Şi el ridica de subt o tufă capul şi se răstea la mine:

— Măi Culai! Da' să nu deie dracu să scapi vreun roi, că te zdrobesc! Că eu le descînt şi le cunosc care au roit...

Şi mă temeam, c-avea o măciucă pîrlită, de mă seca la ciolan cînd îmi trîntea cîte una.

Da' de la o vreme, cînd am început a mai înțelege, mai fugeam ca să mă răcoresc şi mă duceam pîn' la prisaca lui Buburuz. Se cheamă că roiam şi eu cîte oleacă.

Prisaca lui Buburuz era drept la marginea moşiei boierului, dincolo de hotar, într-o poieniță sub poala pădurii. Da' moşneagul Buburuz nu era prisacaru nimărui. Îşi avea el prisaca lui. Şi-o stăpînea el, o avea danie de la stăpînul lui cel vechi, şi sta în poiană într-o căsuță, şi iarna şi vara, cu muştele lui, şi c-o fată, oleacă mai răsărită decît mine. O chema Marghiolița. Baba murise de vreme multă. Eu nici n-o apucasem.

Mă duceam eu cîteodată acolo: cît pentru fată, cît ca să mai văd dintre ale moşneagului, că el era mare meşter.

Mă duceam aşa dis-de-dimineață, cînd nu era încă luată roua. Ş-apoi căsuța sta colo, singuratică, în poiană. Şi dinaintea căsuței se înşirau ştiubeiele cu strămchinele deasupra lor, ca nişte pălării. Şi fata umbla după treabă, desculță şi cu capul gol, şi era albă la obraz, ca una ce era crescută la umbră de codru. Iar moşneagul Iftimie Buburuz avea o barbă ca un fuior de in, şi ochi rotunzi şi iuți la căutătură. Parcă mă apuca o sfială cînd mă uitam la dînsul. Parcă avea ceva tulbure şi negru în ochi. Da' de grăit, grăia blînd şi-mi spunea multe. Îmi zicea:

— Măi Culai, măi băiete! ai mai venit pe la noi?

— Am venit, moşule, zic.

— Da' Cîmpanu ce mai face?

— Ce să facă? Cu muştele.

— Apoi aşa: zice că are şi el albine de-a ciocoiului; da' cît ştie el, ştii şi tu...

Şi pe urmă mă lua şi mă ducea pe dinaintea urdinişurilor. Eu mă înfricoşam. Şi moşneagul îmi zicea:

— Nu te teme, măi băiete, că albinele mele-s blînde... La mine merge altfel treaba... Eu nici nu le bat, nici nu le înăbuş cu pucioasă, nici nimica... Eu mă uit în ştiubei după Sînt-Ilie şi văd dacă este prisos de miere. Dacă este, tai faguri: dacă nu, las lucrătoarele în pace. Dacă dă Dumnezeu roi, tai buduroaie şi le dau drumu-n ele. Toamna le mai aleg, le mai împreunez; iarna se mai aleg ele singure; şi merg cu ele cum vrea Dumnezeu; dar ca să omor eu musca, asta n-o fac...

Avea moşneagul glas blînd şi umbla printre ştiubeie cu fuiorul lui de barbă, şi albinele nu-i făceau nimica. Eu mă ţineam de dînsul, mai mititel, şi nici mie nu-mi făceau nimica. Cîntau în prisacă şi jucau şi-şi căutau de munca lor. Pe prispă sta Marghiolița – şi eu ascultam pînă într-o vreme glasul moşneagului, pe urmă rămîneam cu ochii la fată şi nu mai auzeam ce spune prisacarul. Iar fata tot rîdea la mine, şi cum i se lumina fața de rîs, întorcea ochii într-o parte.

Într-un rînd, zice Iftimie Buburuz:

— Măi băiete, măi Culai! Cine prinde roii la voi?

— Eu îi prind, zic. Mă sui în copaci. Pe unii îi mai scăpăm, ş-apoi se supără moşneagul pe mine si se răsteşte cu bîta cea pîrlită... Da' acu nu mă mai tem de dînsul...

Fata rîdea de pe prispă. Da' Buburuz îşi întoarce către mine barba. Zice:

— Măi băiete, iaca colo un ştiubei care are să roiască. Azi e vreme lină. Tu stai gata, şi te uită, şi cînd a izvorî musca pe urdiniş, tu pleacă-te lîngă pîrău şi rupe de pe strat şapte fire de mătăciune şi adă-mi-le mie...

Stau eu, stau. Moşneagul umbla pe la alte buduroaie. Da' fata, de pe prispă, zice:

— Ce te uiți la mine, mă Culai? Iaca ies albinele...

Eu m-am ruşinat. Buburuz a început să rîdă. Mă reped eu şi rup mătăciune ş-o aduc. Şi ia prisacarul în mînă un ştiubei, şi se dă sub vîrtejul muştelor. Merge roiul prin poiană şi împînzeşte zarea, moşneagul stă tot subt el. S-odată îl văd că se opreşte şi începe să frece roinița cu mătăciune, pe urmă

prinde să sufle în buruiană... Şi venea şi pînă la mine, aşa, o mireasmă lină... Şi iaca, împresoară roiul pe moşneag, şi el pune la pămînt ştiubeiul şi toată musca se aşează pe el.

— Ei! zice Buburuz, face Dumitru Cîmpanu aşa? Prinde el astfel roii?...

— Da' de unde? zic.

— Apoi eu, măi băiete, zice, nici duhănesc mahorcă, nici beau holercă... Eu îs om curat... Da' tu dacă vii aici, poți învăța bune lucruri, numai să nu te ticăloşeşti pe urmă...

Se uita blînd moşneagul la mine – ş-atuncea am văzut eu că ochii lui sămănau cu ochii fetei.

Aşa am umblat eu vreo două veri; şi-ntr-un an am început să mă dau mai aproape de fată. Porneau să-mi iasă tuleiele sub nas. Şi strîngeam pe fată de mînă, şi mă munceam să-i scot o veriguță de argint din degetul cel mic; i-am furat şi două naframe din sîn; şi simțeam eu că, cum trec zilele, intră un fel de tulburare în mine... Îmi era dragă fata lui moş Iftimie. Aveam eu ş-un gînd: să mă-nțeleg cu dînsa, să iasă într-o noapte la marginea poienii, că eu am să vin ş-am s-o aştept. Noaptea, pe lună, altfel vorbesc tinerețele... Au glas dulce – ca viersul privighetorilor... Şi fata se uita la mine, zîmbea şi mă-nțelegea...

Da' iaca, într-o zi, se scoală Dumitru Cîmpanu din tufele lui, cu luleaua aprinsă, şi începe a umbla printre ştiubeie. Era aşa prin luna lui cuptor, pe o vreme de secetă... Se opreşte la un ştiubei, şi puf! la urdiniş fum de tutun; se opreşte la alt ştiubei şi iar: puf!

Ce dracu să fie? mă gîndesc. Şi mă dau aproape.

— Moşule, zic, ce este?

— Ia vină-ncoace, Culai! zice Cîmpanu. Vezi tu cum se bat muştele ici şi colo, şi colo?

— Văd. Se apucă în lăbuțe şi se-mpung cu acele.

— Dacă vezi, e bine; Apoi află, măi băiete, că la ştiubeiele noastre vin albine străine, ca să fure mierea... Iaca, este cineva care se năcăjeşte să ne ieie mana... Iaca, de-o

săptămînă tot cerc eu şi pîndesc, şi văd că vin muşte trimese, care bat pe-a noastre...

— Cum se poate, moşule?

— Iaca se poate.

— Ş-a cui muşte să vie? zic.

— Apoi am eu prepus pe cineva...

Şi s-apucă Cîmpanu şi aşează la vreo două ştiubeie țevi de trestie şi închide de jur împrejur la urdiniş. Şi vin albine, şi vin, şi intră hai-hai, prin țevile de trestie, da' de ieşit nu mai ies. Şi după asta moaie el nişte humă, – şi scoate țava de la un ştiubei, şi ies albinele buluc. Şi cum ieşeau, el, cu pămatuful, le stropea cu muruială... Face el tot aşa şi la celelalte urdinişuri, şi pe urmă mă ia cu dînsul, şi, repede, prin pădure, ne ducem pîn' la prisaca lui Buburuz. Ajungem acolo, se dă pe lîngă un ştiubei, se dă pe lîngă altul, vede albine stropite cu humă.

— Măi Buburuz, zice, tu trimeți albine la furat...

Fata se uita uimită şi mă întreba din ochi: ce-i?

Iar Buburuz s-a încruntat şi s-a întors spre Cîmpanu:

— Măi, tu eşti haidău, nu eşti prisacar, dacă grăieşti asemenea vorbă...

— Măi Buburuz, zice Cîmpanu, ba eu îs prisacar, nu-s haidău. Eu albinele tale ți le-am stropit cu humă şi le văd aici. Albinele tale-s. Eu mă duc să spun boierului, măi Buburuz, şi n-are să-ți fie moale...

Moşneagul s-a uitat cu nişte ochi ascuțiți, cu asprime, la Dumitru Cîmpanu şi şi-a cutremurat barba cînd i-a răspuns:

— Măi! zice, la porci, nu la albine!

Şi fata, înfricoşată, pe prispă, lîngă colțul păretelui, s-a uitat cu jale la mine; şi parcă mi-a trecut o înfiorare prin inimă...

Ne-am dus. M-am uitat înapoi. Pe fată n-o mai vedeam, iar moşneagul sta cu capul plecat, cu mare mîhnire, între albinele lui.

Iar Dumitru Cîmpanu a băut o garafă de rachiu şi s-a dus

într-un suflet la boier, şi a căzut în genunchi şi a început să se vaiete:

— Aman! Aman, cucoane! Anu ista n-ai să mai ai mană la prisacă... Este unu Buburuz, care farmăcă albinele, şi le trimete la noi de ne fură mierea...

Cînd a auzit una ca asta stăpînul, rău s-a tulburat. Zice:

— Care Buburuz?...

— Este unul Buburuz, cucoane; are o fată. Frumoasă fată, cucoane! Şi el farmăcă albinele...

Atunci boierul s-a gîndit pesemne mai mult la fată decît la mana prisăcii lui. Boieru-i boier. S-a sculat şi-a dat poruncă să-i puie şaua pe cal. A luat cu el un vatav şi doi feciori boiereşti, l-a luat şi pe Cîmpanu, m-a luat şi pe mine, şi hai la prisaca cea cu albinele fărmăcate.

Da' eu atuncea eram prost. Tot nu pricepeam ce vrea boieru, şi nu pricepeam ce Iudă şireată fusese Cîmpanu. Ajungem noi. Găsim pe Buburuz cu fruntea încreţită şi cu ochii tulburi. Mă uit eu, parcă să nu-l mai cunosc.

Boierul nostru era gras tare şi cărunt. Avea două bărbii şi vorbea cam pe nas. Zice:

— Tu eşti Buburuz?

— Eu.

— Tu ai o fată?

— Eu am nişte albine, răspunde Buburuz, pe care le vedeţi. Muncesc la ele cu cinste, şi văd că de la dumneavoastră îmi vine năpastă. Judecată este şi văd că vine siluire...

Boieru se mînie.

— Măi! zice. Tu ai luat mana prisăcii mele. Luaţi-l, bre, puneţi-l jos, şi-i daţi cincizeci de vergi!...

Se repede vatavul, se reped feciorii boiereşti – iar ciocoiul, printre ştiubeie, îşi face vînt spre căsuţă... ,

Eu stam deoparte. Văd ceva alb, un obraz parcă, la o ferestruică, şi mi s-a strîns inima. Şi văd deodată şi pe moşneagul Buburuz înălţîndu-se, fluturîndu-şi barba,

vînzolindu-se între slugi. Îl văd colea, îl văd între stiubeie, îl văd lîngă boier, şi numai zăresc prin soare fărmîndu-se o puzderie iute, un vîrtej – şi parcă toată prisaca a început să bîzîie a război. Văd pe boier că pune mînile la ochi şi prinde să se apere, aud pe un fecior boieresc suduind – şi-ncep să se frămînte, încep să fugă în toate părțile, dau năvală la cai, caii prind să zvîrlă ş-am fugit şi eu, au umplut şi ei cărările pădurii, ş-apoi i-am întîlnit pe toți într-un tîrziu, cu obrajii umflați puhavi, şi cu ochii subțiri ca nişte vîrfuri de cuțit.

Asta s-a întîmplat. Iar peste noapte a venit un şirag de căruțe, a încărcat Buburuz toate muştele lui şi s-a dus cu fată cu tot. S-a dus în alt colț de țară, în altă poiană, cine ştie unde – şi eu am rămas cu Cîmpanu...

Da' Cîmpanu, în tufa lui, se uita la sticla cu rachiu şi zicea că pe Buburuz l-au dus pe sus albinele cu tot cu fată...

Ş-aşa cîntec a avut ş-o dragoste din tinereță...

(Din vol. *Cîntecul amintirii,* 1909; în ediția E.S.P.L.A., vol. 4, 1955.)

HOȚUL

Boierul Costea Forăscu, îngrămădit şi încovoiat în mantaua-i groasă, pătruns de apă, de frig şi plictiseală, îşi opri calul la casa chihaiei.

Dincolo de poartă, în fund, în tindă, pîlpîia focul pe vatră cu sclipiri vesele de rîs.

— Gavrile! strigă boierul scurt, cu mînie.

Un om nalt, spătos, cărunt, cu plete revărsate pe umeri, ieşi îndată, plecîndu-şi grumazul, ca să nu se păleascâ cu capul de pragul de sus.

— Poronciți, cucoane!

Cu coada harapnicului, stăpînul îşi dădu la o parte gluga care-i acoperea capul, şi ochii luciră încruntați pe obrazul smead.

— Ia-ți puşca şi vină după mine! grăi el cu hotărîre.

Chihaia se întoarse grabnic, intră în tindă, dădu cu brațul la o parte pe cineva care i se pusese în cale, şi căută prin unghere torba, cornul, puşca şi baltagul. Trase pe mînici repede sumanul, îşi îndesă în cap o căciulă veche şi ieşi în ogradă făcînd paşi mari şi lunecînd cu opincile prin hleiul desfundat. Capauca Moța, lîngă cotlonul ei din colțul casei, începu să se zbată în lanț şi să schiaune cu jale. Gavril se opri, în cumpănă, cu capu-ntors spre ea:

— Las-o acasă! zise stăpînul.

Omul îşi strînse sumanul la piept şi ieşi în drum cu baltagul şi cu puşca.

— Ce este, cucoane Coste?

— Mă-ntrebi ce este? izbucni îndîrjit boierul şi îşi acoperi obrazul cu gluga. Tu ştii să te hodineşti la foc; haidăii ceilalți, iar nu fac nimica – şi trebuie să mă vestească străinii că intră hoți în pădure. Ba pot să-i văd şi eu ziua-n amiaza mare, cum mă pradă. Acu o jumătate de ceas am văzut eu, cu ochii mei, pe-un muşteriu…

— Cum se poate, cucoane? Unde-i? Doar de-a fi intrat după ce-am făcut eu *ispecția!*

Stăpînul începu să rîdă amărît:

— Ia slăbeşte-mă... N-ai mai ieşit tu pe vremea asta în pădure cum nu-s eu popă... Las' că vă ştiu!

— Da' unde se află, cucoane, am ieşit, cum să nu ies?... Am cercetat, am dat glas din corn pădurarilor, mi-au răspuns... Nu era nimica... Linişte, pace... Numai de sus ploua... De trei zile plouă. Cum să intre în codru pe aşa vreme?

Boierul pufni mînios. Chihaia Gavril mai încercă domol, două vorbe:

— Poate-acu să fi intrat... pe furiş... mai ştii?...

— Da' cum? izbucni Costea. Vrei să treacă pe lîngă casa ta?...

Chihaia tăcu. Stăpînul îşi îndemna eu pintenii calul, care-şi înfunda copitele adînc în noroiul drumeagului. Chihaia se ferea de bălțoage, se strecura printre tufe, pe lîngă trunchiuri de copaci, se încovoia, luneca, se depărta şi se apropia de cal. Aşa merseră multă vreme fără să vorbească.

Prin pădure treceau adieri ca oftări de ființi chinuite, nevăzute. O bură rece, o cernere de pulbere fină şi umedă umplea aerul şi dădea zilei o coloare cenuşie. Chihaia se ținea grăbit după cal, lunecînd, sprijinindu-se în baltag, scuturînd în mersul lui buchetele de ferigi, făcînd să ploaie tufişurile înalte de fagi cu broboane mari peste pletele lui cărunte. Chihaia se gîndea nemulțămit: Ciocoiu-i mînios şi trebuie să-i fac voile... Aşa – mai bine să se facă el păzitor pe pădure şi eu să mă fac boier...

— Ce-ți vine a rîde? întrebă deodată Costea, cu capu-ntors spre chihaie.

Gavril dădu din cap.

— Dă, mă gîndesc şi eu că dacă punem mîna pe-acela, cine-a fi, n-are să-i fie moale...

Boieru ista-i mare şpion... gîndi apoi sluga... Hm!... Şi-i

mînios Dunăre...

— Unde-a fi fiind, cucoane, hoțul? A fi fiind chiar în tăietura cea nouă...

— Pe-acolo l-am zărit intrînd...

— Atuncea să-i ieşim înainte pe cararea asta...

Apucară de-a dreptul printre tufe, şi rămurelele începură să-i bată c-o ploaie deasă.. Din vreme în vreme boierul mormăia cu mînie. Gavril mergea înainte, deschizînd drumul. Şi deodată dădură-n tăietură – şi, oprindu-se, deodată auziră glas de om.

— Auzi? gemu cu glas înăbuşit Costea, înălțînd un deget.

Se auzea îndemn stăpînit de glas silnic, din gîtlej. Scurt, Gavril se lăsă prin pădure ca să iasă înaintea hoțului la vale, iar boierul îşi repezi calul de-a dreptul năprasnic; şi omul, hoțul, îndemna încă în sumanu-i roşcat la jugul boilor nemişcați, pînă la genunchi în băltoagă – cînd boierul îl ajunse şi-l luă în pieptul calului.

— Vii la furat, păgînule? Da' ce, intri-n pădurea tătîni-tu?

Omul întoarse un obraz pămîntiu, c-o barbă rară, cu doi ochi rotunzi şi spăimîntați. Strigă răguşit:

— Cucoane Coste! Nu mă mai zdrobi şi dumneata!

Dar boierul întoarse calul şi izbi pe om spre roatele carului şi spre lobdele încărcate. Dădu de două ori cu harapnicul, apoi se feri o clipă, se dădu alături şi-l păli cu boamba de plumb din capătul mănunchiului. Omul căzu peste roată.

— De-acu-s gata! gemu el scurt, cu spaimă. Cu mînile prinse de schițe, îngenunche în noroi, şi-o undă de sînge i se sui pe buzele palide. Chiar atunci şi chihaia se repezi din tufe. Strigă gros:

— Ce-i, măi hoțomanule?... Apoi se opri lîngă car, uimit:

— Tu erai, mă Ile? — Ce este? — Cucoane, aista-i Ile Covataru... Da' ce are?

— Nu vezi ce are? strigă stăpînul. Văd că a îngenunchiat şi dă ochii peste cap...

Amîndoi se uitau la om. Clipea din ochi şi obrazul i se

încrețea dintr-o durere grea din trup parcă-i ieşeau picăturile de sînge şi vorbele:

— Am îndrăznit şi eu...

Pe urmă îşi încleştă dinții şi se lăsă în apa drumului.

Boierul sta neclintit pe cal. Nu ştia ce hotărîre să ia. Nu ştia ce să creadă. Chihaia Gavril aştepta şi-şi purta ochii într-una de la stăpîn la căzut. Apoi se hotărî şi se îndreptă spre boier:

— Cucoane, eu zic să-l iau şi să-l duc pînă la bordeiul meu... Cum să-l lăsăm aici?... Are el ceva...

— Bine, ia-l şi du-l... rosti cu jumătate de glas stăpînul.

Chihaia îşi rezemă la o parte puşca şi baltagul şi începu să descarce repede carul, azvîrlind lobdele la marginea drumului. De deasupra ploua încet, mocnit, şi văzduhul plumburiu apăsa parcă asupra lumii o mîhnire sfîşietoare. Ile Covataru gemea încet, în noroi, lîngă car, sprijinit într-un cot.

După ce isprăvi, Gavril apucă pe romîn de subsuori şi-l aburcă încet în car. Apoi îndemnă scurt boii:

— Hai!

Boii porumbi se opintiră şi scoaseră cu greutate carul din hlei.

— Cucoane! zise Gavril cu tărie; dumneata apucă de-a dreptul pe unde am venit noi... Eu fac pe drum – şi am oleacă de înconjur...

Carul porni cu boii blînzi, şi cu omul toropit, prin fumul burniței. Boierul, tăcut, îşi întoarse calul şi apucă prin pădure, prin răceala pătrunzătoare, prin oftările domoale ale adîncului. Mergea în pas, gînditor şi-şi simțea mădularele amorțite. Ş-avea şi-n el ca o nemulțămire nedesluşită. Şi parcă şi de el însuşi şi de roibul care-l purta de jumătate de zi, ud şi flămând, îi era milă. Poate s-ar fi bucurat de focul din vatra chihaiei – dacă n-ar fi avut a veni cel îngenunchiat. Ce are omul cela? se gîndea boierul. Nu l-am pălit aşa de rău... Trebuie să aibă de mai nainte ceva... Şi mergea la pas prin pădurea plină de apă...

De două ori greşi drumul şi trebui să se întoarcă înapoi. Acu iar începea să se mînie. Dar cînd ajunse într-un tîrziu la casa chihaiei, îndîrjirea-i căzu: carul sta gol în mijlocul ogrăzii şi boii mestecau oleacă de iarbă la adăpost, subt un şopron.

Intră în tindă. Îndată simți blîndeța focului. Dar lîngă vatră, jos, sta, slab şi sfîrşit, plin de noroi, hoțul de lemne.

— L-am adus... zise încet, c-o privire ciudată, chihaia Gavril. Tare-i slab... A mai avut el un val... S-a opintit azi tare greu pe lîngă boi... Poftiți, cucoane, în casa asta mare...

Boierul intră în odaia mai curată. Din umbră ieşi deodată nevasta lui Gavril, nedesluşită, apucă mîna stăpînului şi o sărută. Apoi se dădu la o parte, cu brațele încrucişate pe piept.

— Da' băieții unde ți-s?

— Îs la treabă, cucoane, zise Gavril. Îs stoleri{6}.

Umbra odăii era rece şi mohorîtă. Boierul simțea în nări un miros ascuțit de aer închis, de pulbere şi de rachiu. Îşi lepădă mantaua grea şi trecu în tindă, spre focul din vatră.

— Te pătrunde la ciolan umezeala... zise el frecîndu-şi mînile şi întinzîndu-le spre flăcări.

— Dă, aşa-i pe ploaie... vorbi chihaia privind în pămînt. Apoi adăogi îndată: Am tăiat o găină... s-o facă nevasta c-oleacă de borş...

Boierul Costea simți într-o clipă foamea încălzindu-i coşul şi gura i se uncropi. Apoi îşi plecă ochii. Lîngă laturea cealaltă a vetrei, omul bolnav deschise ochii mari, sălbatici, tulburi. Gemu deodată fioros:

— Bade Gavrile... bade Gavrile...

— Ce vrei? întrebă blînd, apropiindu-se, chihaia...

— Bade Gavrile, să-mi dai o lumînare...

Stăpînul simți o înfiorare: omul îşi aştepta ceasul morții! Şi dintr-o dată o simțire neobişnuită îşi făcu loc în sufletul lui: o adiere de milă pentru cel ce se stingea. Şi cuvinte parcă i se ridicau în întrebări. Chihaia aduse o lumînărică de ceară. Boierul îl privea cum se mişcă, solemn, nepăsător parcă, c-o

încreţitură în frunte, deasupra nasului, pe cînd în el se iezea neliniştea.

Omul primi lumînarea şi o puse alăturea, pe pămînt Apoi se întinse drept, pe spate.

Deodată boierul vorbi:

— Bine, omule, dar ce-ai avut?

— L-au pălit cu ciomagul nişte oameni... mi-a spus... rosti chihaia. S-au luat de la nişte pămînt... L-au bătut în spate şi-n piept... Coşul lui e numai vînătăi...

Boierul îşi aduse privirea iar spre bolnav; îi întîlni ochiul mare, dureros, şi dintr-o dată îşi aminti de lovitura boambei de plumb. Îşi întoarse capul. Întrebă încet, stînjenit:

— Da' el de unde-i? Şi ce face?

Omul deodată începu să geamă, apoi întinse mînile, parcă se apăra de ceva: două mîni negre, arse, uscate, noduroase ca nişte vreascuri, două mîni de rob al pămîntului.

— E muncitor... zise încet chihaia.

— Îs un biet om muncitor... gemu bolnavul deschizînd ochii cu albul mărit. M-au farmat nişte romîni... Şi mi-a murit un copil, şi n-aveam cu ce-l îngropa... ş-am vrut să duc la tîrg un car de lemne.

Începu să tuşească... Îşi şterse domol cu mînica, de pe buze, sîngele năvalnic. Şi deodată avu o privire stranie, fixă spre boier.

— Acu ce să fac? zise el cu glas schimbat, jos, adînc. Acu eu zic aşa: mă-nsor...

Tăcu, privind stăruitor spre boier. Începu iar, aiurit:

— Acu zic: Hai, măi nevastă, la cîmp, la Cioara. Acolo muncim o vară-ntreagă şi dormim sub căruţă... cu cînele legat lîngă noi...

În casă era tăcere. Chihaia se aşezase pe un scăunaş într-un colţ. Boierul asculta încremenit pe scaunul lui, în bătaia focului cu tresăriri şi bîzîiri încete.

— Da' eu ce fac? zise deodată hoţul de lemne... Eu zic una, boierul zice alta... Cucoane! şopti el cu durere, cucoane! Am

asudat ani de zile pe lanurile dumitale; dă-mi v-o două parale să-mi cumpăr păpuşoi pe iarnă... Acu eu zic altfel: mă duc să-mi vînd boii că n-am ce le da de mîncare...

Răstimp de tăcere. Şi pe urmă alt glas, o plîngere adîncă, o rugare chinuită, de departe:

— Oameni buni! Nu mă zdrobiți! Nu mă zdrobiți! Nu mă omorîți, măi fraților...

O înfiorare se strecură parcă prin umbra cenuşie. Omul începu a geme, închise ochii apoi tăcu.

Într-un tîrziu, şopti lin:

— Bade Gavrile, dă-mi lumina...

Din casa cea mare se auzi înecat în lacrimi plînsul tremurat al nevestei pădurarului. Gavril aprinse lumînărica de ceară; bolnavul o cuprinse strîns cu mîna dreaptă, apoi şopti foarte încet:

— De-acu rămîne femeia... Cine plînge? Să-i duci boii şi carul...

— Bine...

Omul avu o zguduire, apoi rămase cu ochii ațintiți în sus, în bagdadie. Obrazul pămîntiu, ochii trişti, i se cufundară ca într-o fumegare: ziua se întuneca încet-încet.

— Iertați-mă... şopti el şi oftă o dată adînc. De lîngă foc, palid, boierul avu o întrebare înceată, tulburată:

— Ce-i de făcut?

Lumina din mîna întinsă se plecă spre pămînt, căzu şi se stinse. Nimeni nu răspunse. Omul, în umbra dureroasă, tăcu pentru totdeauna.

(Din vol. *Cîntecul amintirii*, 1909; în ediția E.S.P.L.A., vol. 4, 1955.)

CEASUL AL DOILEA

Gheorghe Mutu se gîndi să iasă în dimineața de Florii cu calu-n luncă. Îşi închipuia el că degeaba iese, dar ce să facă? Parcă dacă l-ar fi ținut acasă, era mai bine? N-avea în tot țarcul un fir de pai, de leac. Luă pe Suru de căpăstru şi ieşi pe ulițile satului.

La crîşma lui Axinte, aproape de biserică, se opri. Lăsă pe Suru la uşa gîrliciului şi el intră şi bău aşa mai mult într-un năcaz, pe inima goală, două pahare de rachiu. Cînd s-a întors, calul şi-a ridicat capul, s-a uitat la el cu ochi blînzi şi a început a rîncheza încetinel. Lui Gheorghe Mutu, tot mai mult de năcaz, i-a venit a rîde.

— Ce-i, măi Surule? strigă el cu puțină mînie. Vrei fîn? Nu-i, măi băiete, nu-i! Eu un pahar de rachiu am de unde scoate, da' fîn nu-i, măi, nu-i de loc!

Apoi îl apucă pe Suru de căpăstru şi-l smunci trăgîndu-l după el.

— Hai! îi roade şi tu spinii luncii...

Se lăsă la vale; ajunse 1a gîrla Hulubului. Acolo se opri şi privi de ceea parte. O pînză subțirică de apă amorțită de frigul nopții se întindea cît bătea ochiul în lunca desfrunzită. Zarea avea ceva trist; o streşină de cer verzui se înclina spre ape revărsate, în depărtări.

— Degeaba mai venim noi aici!... şopti Mutu c-un fel de rînjet. Iarna asta nu se sfîrşeşte cu una cu două. Nu mai dă colțul ierbii cît hăul! Parcă n-a mai fost primăvară de cînd lumea.

Se întoarse spre Suru şi-l privi crunt, ca şi cum calul ar fi fost vinovat de toate acestea.

— Dacă-l vindeam an-vară, mormăi Gheorghe, aş fi luat bune parale pe el. Ori, macar dacă-l vindeam către toamnă... Da' acu ce pot face? Doar pielea să i-o vînd...

Stătu o clipă privind țintă în pămînt, apoi se îndreptă din

şale şi desfăcu căpăstrul din capul Surului. Plecîndu-se, îi împiedică picioarele. Îi dădu apoi doi pumni peste şale:

— Hi! roade şi tu ce-i putea...

Calul făcu două copce, săltîndu-şi cu greutate de două ori, scurt, picioarele de dinainte; apoi rămase neclintit în marginea mlaştinii înghețate. Un soare bolnav se ridica din răsărit şi lumina satul împrăştiat pe costişă, în urmă. Crucea bisericii de lîngă curtea boierească lucea neclintită.

Gheorghe voia să-şi facă întoarsă calea spre sat; dar glasuri proaspete sunau în preajma luncii. Ici-colo se arătau oameni cu cîte-o vită slabă; ei se opreau pe malul pîrăului, unele din vite se opreau şi ele, altele treceau în mlaştină, altele, ca umbre triste, intrau între copacii luncii şi încremeneau acolo.

— Apoi dintru începutul postului mare încă, e ros mugurul luncii... zise Gheorghe Mutu şi începu a rîde cu răutate, privind pieziş spre oamenii care se adunau grămadă. Înainte de a se îndrepta şi el spre ei, se gîndi să-şi facă o țigară. Scoase punga cu iarba rău-mirositoare, răsuci țigara groasă, scăpără şi aprinse o viță de iască. Se îndreptă spre oameni. De departe-i auzea cum vorbesc despre năcazurile din iarna care stăruia încă şi-n lumina primăverii. Începu şi el a clătina din cap. – Hm! Despre ce puteau vorbi? Era atîta jale ş-atîta prăpăd în sat dinspre partea vitelor – încît la toți le venea ca o nebunealã...

Aşa vreme – cugeta Gheorghe Mutu – n-au apucat nici bătrînii, după cîte spun ei şi-şi aduc aminte.

Anul trecut, primăvara deodată a început cu secetă. Rău şi rău. Nu puteau oamenii ara, pămîntul era tare ca fierul. Şi-n puținul pe care l-au dezbătut şi l-au semănat, parcă a ieşit ceva acătării? Păpuşoiul a îmbătrînit de-o palmă şi a scos spic. Dintre celelalte holde iar nu s-a ales mare lucru. Numai grîul boierului a ieşit bunişor. Dar cînd nu mai trebuia nimănui ploaie, ori cînd ploaia nu mai putea folosi nimic, deodată a deschis Dumnezeu zăgazurile cerului. Ş-a plouat, a

plouat săptămîni fără oprire, în toată luna iulie. La rîndu-i şi boierul se trăgea de cap şi de barbă, căci ploaia mocnită pătrunsese prin girezi. Grîul s-a înnegrit; pe urmă pe girezi au început să se ivească, ca o perie, colţii palizi ai semînţei. Pagubă mare. Apoi au crescut buruienile şi mohorul înecînd ce mai rămăsese pe ogoarele gospodarilor. Acuma o nădejde îşi mai făcea loc în inimile tuturor. După atîtea ploi, s-a face măcar iarba, ca să fie iernatic pentru vite. Într-adevăr, în august au înflorit cîmpurile mîndru; şi cătră sfîrşitul lui septemvrie au intrat oamenii cu coasa în fînaţuri. Dar cînd să zică Doamne-ajută, au pornit ploi putrede de toamnă. O parte din iarbă a rămas necosită, cealaltă în brazdă. Şi încă ş-acuma tot mai nădăjduiau bieţii oameni într-o toamnă bună... Însă c-o săptămînă înainte de Sfînta Paraschiva, a căzut cel dintăi îngheţ şi s-a aşternut omăt pe florile tîrzii ale cîmpului. Şi de-atunci, s-a sfîrşit! Iarna nu s-a mai luat. Omăt şi geruri au ţinut-o o întinsoare, fără slăbire.

A fost ca o groază. Lumea din toate părţile a prins a striga: Aman! Vitele! Ce-au să facă vitele! Iarnă cumplită, fără nutreţ! Au alergat la boieri, au cerut paie de grîu, au desfăcut girezile vechi – şi dintr-o dată s-a suit preţul paielor de grîu la 60 şi la 80 de lei stînjenul. Bătrînii îşi făceau cruce. Doamne fereşte! Aista-i sfîrşitul lumii, oameni buni! În alţi ani paiul de grîu 6 lei şi 8 lei stînjenul, ş-acu s-ajungă aşa de scump, mai scump decît pînea omului!

Şi geruri năprasnice. În adăposturile lor şubrede, vitele îşi rodeau aşternutul.

Gheorghe intră în adunarea oamenilor, după ce dădu la toţi deodată, foarte serios, – bună-dimineaţa... Apoi îşi aşează capătul băţului lustruit sub cotul drept şi se lăsă în sprijinul acesta.

— Ţi-ai adus şi tu calul, măi Gheorghe? îl întrebă un bătrîn.

— L-am adus, moş Gavrile... răspunse încet Gheorghe, şi-şi încreţi buzele cu dezgust. Dar parcă are ce apuca?

— Nu-i, bre omule, nu-i... oftă bătrînul clătinînd din cap. Asta vorbeam noi aici... De cînd sînt eu, aşa sărăcie n-am apucat, şi doar am însemnat şi eu la răbuş vreo optzeci şi mai bine de ai...

Oamenii din jur îşi clătinară şi ei căciulile grele de oaie şi se priviră o clipă cu întristare, parcă s-ar fi aflat între ei, la pămînt, un frate căzut de moarte cumplită.

— Iaca, astă-noapte a picat şi celalalt bou al lui Ion Maftei... zise bătrînul. Cu aista, se fac patruzeci şi trei de vite căzute în satul nostru... Nu mai vorbesc de cele tăiete. Acelea se cheamă că le-am mîncat... şi mult, puțin, tot au mai scos oamenii ceva de pe ele.

— Doamne, moş Gavrile, vorbi Mutu, stăteam eu mai înainte şi mă gîndeam. Mă uitam la cal şi ziceam în mine: Oare de ce să se mai pedepsească o biată vită? Că de murit tot are să moară. Nu-i nimic; altădată, pe vremea asta, tot vedeai oleacă de colț de iarbă; acu nu-i nimic, iar mugurul luncii e ros încă de la începutul postului mare. Decît să văd vita murind de foame, mai bine-i pun cuțitul la beregată, şi capătul!

În glasul lui Gheorghe Mutu tremura ca un fel de mînie şi ochii lui negri scînteiau întunecoşi.

— E pacat, măi băiete, să dai aşa moarte unei făpturi a lui Dumnezeu... grăi moşneagul Gavril. Încaltea o vită albă foloseşte ca hrană omului – dar calul dacă-l omori, vin şi-l farmă lupii...

— Da' de ce să trăiască, moşule? De ce să trăiască? răspunse întărîtat Gavril. Îl dă vîntul jos. Cînd îl văd aşa, mi se face negru în fața ochilor!

Răstimp de tăcere. Bătrînul Gavril zise cu blîndeță:

— Măi băieți, am apucat holeră, şi ciumă, şi foamete; ne-a dat Dumnezeu şi asta, tot aşa de ră ca toate... Să nu credeți că pentru bunătatea noastră ne-a fost dată!

Oamenii tăcură, cu capetele plecate. Unii scormoneau pămîntul amorțit cu capetele bețelor. Pe urmă moş Gavril îşi

mîngîie barba căruntă şi-şi aduse aminte de-o întîmplare de la tîrg.

Doamne, oameni buni, grăi el cu voce potolită; acu de boier ca de boier, nu mai zic nimic, se cheamă că nu-i de-a noştri; da' creştin ca noi, moldovan ca noi – să vedeți la ce-ajunge pe o vreme de crîşcare ca asta. Eram, oameni buni, la tîrg, duminica trecută, şi văd un om c-un car de fîn, înconjurat de-o droaie de romîni şi de negustori... Ce să zic? Carul bine încărcat, fînul frumos... M-apropii eu, ascult. Întreabă unul: – Cît cei pe fînul ista, bade? Omul nici nu s-a întors. A zis scurt: – O sută cincizeci de franci! Cînd am auzit, mi-a venit amețeală. Cei care erau acolo, s-au uitat unii la alții. Zice unul: – Măi creştine, nu-i pacat de Dumnezeu? Înțeleg să ceri optzeci de lei, înțeleg sa ceri nouăzeci... Bre! Da' o sută cincizeci de lei!... Mai bine nu mai deschide gura, că te bate Dumnezeu! Iaca, îți dau nouăzeci de lei, îți dau o sută; de la gură luăm, că ne rag vitişoarele de foame. Dă-ne carul c-o sută de lei, că ți-a fi ş-o pomană!... Da' romînu păgîn! Nu! O sută cincizeci de lei să-mi puneți în palmă şi vă dau fînul!

Hîr încolo, hîr încoace – intră omu-ntr-o crîşmă să-şi ieie un pac de tutun... Cînd se-ntoarce afară, ridică mînile în sus şi începe a urla... Unu – amărît peste samă – scoase un chibrit, hîrşti! ş-a dat foc fînului... A fost o harmalaie ş-o poznă... S-au luat de piept, s-au dus la poliție la judecător...

Eu m-am uitat cu jale cum a ars un car de fîn... S-a mistuit ca o țigară, oameni buni!

— Ei, şi ce-au făcut la judecător? întrebă cu luare-aminte Mutu.

— Ce să facă, bre? Am auzit şi eu – că judecătorul aşa ar fi spus: – Cine-a mai auzit o sută cincizeci de lei pe-un car de fîn? Tu nu eşti romîn! Tu eşti păgîn! Băgați-l, măi, la închisoare!

— Cine-a zis aşa? întrebă un gospodar.

— Judecătorul!

— Hm! Şi l-au pus la închisoare pe cel cu fînul?

— Pe-acela.

— Ei vezi! Iaca, aşa zic şi eu că-i dreptate... zice încet Mutu cu ochii întunecați... Nouă ne mor vitele de foame – şi el o sută cincizeci de lei! Atîta am cheltuit eu cînd mi-am făcut casa. Judecătorul acela a fost om cuminte.

Şi oamenii murmurau şi păreau răcoriți şi mulțămiți de aşa hotărîre judecătorească.

— Da' să vedeți, bre oameni buni, începu repede un moşneguț mărunt, cu ochii mititei şi licăritori. Ieri, în sat la Brăteşti, am văzut un lipovan la crîşmă. Da' era bat şi răcnea: – Nu mai am cu ce hrăni calul, fraților creştini! Îmi moare calul de foame! Am luat paiele de pe casă şi i-am dat să mănînce, da' nu vrea să le-apuce şi moare de foame! Şi calul îl vedeam cu toții înaintea crîşmei: slab, i se vedeau coastele. Sta cu botu-n pămînt. — Ce să fac? zice. Ş-odată, oameni buni, scoate un cuțit din tureatcă; îl cearcă să vadă dacă-i bine ascuțit, se duce la cal, îl împinge pînă lîngă şanț, şi numai îi pune tăişul la beregată. După aceea a prins a se trage cu mînile de cap ş-a plînge: – Saracu calu meu, saracu! Decît să moară de foame, mai bine-i ridic eu viața! A intrat în crîşmă plîngînd şi s-a pus iar la băut...

— Hm! mormăi Gheorghe Mutu, şi-şi aduse aminte de hotărîrea lui. Ce să facă, a ajuns omul la greu năduh!

— Ferească Dumnezeu! grăi cu blîndeță moş Gavril, şi-şi făcu cruce.

Apoi porniră cu toții spre sat.

Dar pe Gheorghe Mutu îl munceau gînduri de amărăciune. Se uita la casele triste din juru-i în ziua aceea de Florii, la țarcurile goale, şi păşea încet spre căsuța lui: acolo boulenii nu mai erau, nici vaca nu mai era; acolo țarcul tot aşa de pustiu se deschidea în bătaia vîntului; acolo nevasta ofta şi se tînguia gîndindu-se la năcazurile şi la prăpădul iernii; şi copiii țipau acolo, în casa umplută de întuneric şi jale!

Ce să facă omul? Cum să-şi aline durerea?

O primăvară ş-o vară munceşte creştinul în arşiță, şi toamna are o mîngîiere, cînd el duce boii de funie, şi-n vîrful carului încărcat stau copiii şi nevasta... Par zările pline de aur, vîntul are un miros de flori coapte, auzi zumzetul albinelor, sfîrîie cosaşi în ierburi, şi-n toate părțile gospodarii duc poveri de holde spre casă. Iarna o duci bine – încaltea ştii că ai pentru ce te odihni.

Dar aşa – vai ş-amar, după un an de secetă si sărăcie! Toate au fost uscate, ca-ntr-un țintirim, în jurul lui; ş-acuma atîta durere răsuflă de pretutindeni în primăvara aceasta pustie, atîta jale îi umple sufletul, încît parcă-i vine să-şi facă o samă!

A intrat în casă. S-a împiedicat de un copil, şi l-a azvîrlit cu opinca-ntr-o parte. Cînd l-a auzit țipînd, a început să urle şi dînsul. Nevasta a prins a murmura într-un colț, cu tulpanul tras peste gură. — Hai-hai! a strigat omul. Pe urmă s-a răzgîndit: de ce s-o mai plesnesc şi s-o mai ghiontesc? Am plesnit-o ş-am ghiontit-o destul. I-i lehamite şi ei de viață!

Şi l-a cuprins aşa o milă şi de copii, şi de nevastă, şi de sine-însuşi. Şi-a lăsat capu-n palme, şi-a pus coatele pe genunchi, şi-a înfipt degetele în păr şi a gemut cu nespus amar:

— Of! Doamne Dumnezeule!

Pleoapele i s-au înfierbîntat de lacrimi. În casă, în juru-i, s-a făcut tăcere, parcă s-a făcut şi întuneric. Şi-n amorțirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu a început a se gîndi la toate durerile lui din urmă – din tinereță pînă în anul acela – s-a gîndit la toată viața-i zbuciumată şi parcă vedea, gîndindu-se la asta, o țarină pustie, uscată, fără sfîrşit, prin care umbla încovoiată o ființă nelămurită, fără formă, fără nume... Parcă era un om; nu-l cunoştea, şi totuşi i se părea că-i el acela...

*

Cătră sară, după ce s-a simțit amărît toată ziua, a ieşit din sat să-şi vadă singurul tovarăş, singurul rămas dintre animalele de muncă. Încă nu luase o hotărîre, dar în negura

minții lui îşi făcea loc, nedesluşit, o pornire aspră: O dată să-l mai văd, pe urmă să nu-l mai ştiu chinuindu-se!

Şi tot îl cerca amintirea cu lipovanul care şi-a sfîrşit calul cu o lovitură de cuțit. — Aşa-i mai bine, murmură el, încaltea îmi iau de-o grijă... Doar al meu e; eu l-am crescut, eu l-am hrănit, ş-acu nu mai am cu ce-l ținea şi nici nu mă mai poate sluji... Încaltea să nu-l mai ştiu chinuit, şi eu să scap de-o grijă, dacă nu-i o dreptate în viața asta, dacă Dumnezeu şi-a întors fața de la noi!...

Era îndîrjit Gheorghe Mutu împotriva puterii acesteia oarbe care sfarmă fără milă tot ce-am clădit şi spulberă toate nădejdile.

Înserarea veni repede c-o tăcere nesfîrşită în cîmpiile goale. Ca un fum se întindea spre asfințit, întăi cenuşiu, uşor, pe urmă tot mai des, pînă ce se rumenea şi se deschidea într-o coloare foarte dulce în depărtatele zări unde se cufundase soarele.

Gheorghe Mutu intră în lunca pustie. Îşi găsi calul subt arcul unei sălcii înmugurite. Sta neclintit, parcă dormita; era slab, părea o umbră jalnică.

În pieptul omului tremură ceva cald. Începu să vorbească singur, dar cuvintele nu izvorau, ci parcă picurau fierbinți înlăuntrul lui.

— Măi frate, cu tine m-am dus la Stolniceni acu cinci ani îmbrăcat de nuntă. Cu tine eram cînd am chiuit ş-am bătut din pistoale... Şi ți-am dat să bei vin... Ş-am petrecut, ş-am adus pe Ileana la noi acasă... Şi pe urmă am muncit ş-au mers bine toate, ş-am făcut şi boi... Dar acu toate se duc, am prăpădit toate. Te duci şi tu...

Parcă i se înnegura mintea. Îşi pipăi cuțitul de la brîu...

— Trebuie să-i ridic viața!

Calul rîncheză deodată încetinel şi întoarse capul. Gheorghe Mutu se simți zguduit în toată ființa de o înduioşare amară.

— Măi Surule, măi...

Atîta putu zice. Se plecă jos, căută piedica de frînghie a calului şi i-o deznodă. După aceea se ridică iar în picioare, întinse o mînă şi mîngîie calul pe bot. Grăi cu tristeță:

— Du-te, măi, în lume, eu nu te mai pot hrăni!

*

Începutul acela de primăvară a fost foarte trist pentru Gheorghe Mutu. Au dat ploi calde şi îmbielşugate, cîmpiile au început a înflori, luncile şi pădurile se clătinau pornind valuri de verdeață. Ieşeau oamenii cîrduri la arat.

Gheorghe Mutu cu greu a izbîndit să-şi semene pămîntul pe care-l avea şi să-şi îngrijească grădina mare din dosul casei. Se gîndea la vitele pierdute, de multe ori, şi grăia cu nevastă-sa, sara, lîngă focul care pîlpîia în vatra de lîngă şură. Florile trimeteau acuma miresme din toate părțile satului, ogoarele se îmbrăcau ca nişte covoare de mare preț, anul se arăta mănos, şi oamenii începeau să uite durerile trecute.

Zilele parcă se grămădeau una după alta, aducînd fiecare darul său. Sătenii nu mai găseau o clipă de hodină. Abia într-o duminică, pe înserate, mînat aşa de-o aducere-aminte, de-o pornire necunoscută dinlăuntru, Gheorghe a coborît în luncă, unde ziua sunau acuma clopote de la vitele gospodarilor. N-a întîlnit pe nimeni, drumul era singuratic. Şi pulberea răscolită de cireada de vite se potolise.

El mergea singur, şi privea pîcla trandafirie care umplea munții la asfințit.

Intră în luncă pe cărările cunoscute. — Aici sînt buni parii, dincolo nuielile... Se gîndea acuma că are nevoie de-un coşar.

Şi sub nişte sălcii vechi, cum mergea aşa încet, îşi văzu deodată calul. Era o arătare, ori era aevea? Inima începu să-i bată.

Şi-ntr-o clipă înțelese că Suru n-a părăsit lunca; a trăit: mugurul şi iarba au dat repede, primăvara a fost bogată, şi într-o lună de zile a scăpat cu zile, s-a întremat şi s-a făcut

frumos şi rotund. Dar cum de n-a aflat de la oameni că vita lui rătăceşte pe imaş şi-n crîng? Oamenii toți erau învăluiți cu trebile, haidăul care păzeşte vitele nu ştia ce-i cu Suru lui; şi aşa de foame şi de lup calul a scăpat, a scăpat şi de mînă de hoț...

Inima-i bătea cu grăbire, i se împainjeneau ochii. Se apropie încet, şi-i tremura glasul:

— Măi Surule, măi băiete...

Întinse mîna şi-i mîngîie coama. Apoi îi pipăi părul luciu, simți pielea caldă. Calul răspunse nechezînd cu prietinie; privea la stăpîn cu ochi mari; îl cunoştea.

Şi-n uimirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu nici nu ştia ce să mai facă. Vorbea încet singur, întreba pe cal, şi se mira că Suru n-are glas să răspundă...

Şi i se părea ciudat că nimic din crunta durere de pe vremea Floriilor nu mai rămăsese în sufletul lui; nici cît de tristă era lunca şi iarba atunci nu-şi mai aducea aminte, nici cît de slab şi de flămînd era calul. Avea aşa numai o bucurie mare, îşi descingea brîul şi făcea căpăstru tovarăşului de muncă. Un gînd îi alerga prin minte: – Ce-are să zică Ileana? Cum au să țipe de bucurie copiii! Parcă am găsit o comoară...

În nechezul calului şi-n rîsul omului răzbătea toată puterea şi bogăția primăverii şi a vieții care pune un văl de uitare peste toate şi presară flori peste durerile trecute. Dar nici calul, nici stăpînul nu înțelegeau toate acestea; unul era sătul, altul se gîndea la bielşugul clipei, şi uita năcazurile care-l pîndeau la răspîntiile viitorului.

(Din vol. *Povestiri de sară,* 1910; în ediția E.S.P.L.A., vol. 4, 1955.)

CUZA-VODĂ

Peste zi fusese dezgheț şi drumul de sanie se stricase. Cu greu înaintam acuma, sania hîrşcîia aspru prin prundul şoselei. Din cînd în cînd îmbărbătam calul cu glasul, şi el pornea mai repede, într-o undă de trap, spre satul care se vedea înnegrind, cu fumegările lui, pe lucirea asfințitului.

Cînd am intrat pe poarta țarinei, se lăsase întuneric. Lumini se arătau ici, colo, pe la geamurile căsuțelor. O linişte mare plutea pretutindeni, nu s-auzeau nici lătrături de cîni. Mergeam la pas. Trecui pe lîngă biserică: se înălța ca o uriaşă fantomă spre cer. Apoi, la o cotitură, deodată-mi ieşi înainte o clădire mai răsărită; fața îi era luminată toată, parcă rîdea tăcerii şi singurătății. În geamuri ardeau pe sfîrşite lumînările în tigăițele lor de lut. Calul se opri deodată, apoi coti şi trecui cu sania pe lîngă o grămăjuie de tăciuni, care fumegau pe sfîrşite.

Îmi adusei aminte: în ziua aceea se sărbătorea pretutindeni în țară jumătate de veac de la *Unire.* Dar nu vedeam pe nimeni. La primărie era linişte deplină; ulițile erau singuratice. Numai clopotul de la cal suna lin, după pas, în tăcere.

Nici crîşmă deschisă nu vedeam, şi asta mi se părea o mare minune în satul acela.

Deodată însă se înălță glas de om năcăjit... Un străjer cu puşca cu şpangă trecu prin lumina zăpezii; după aceea, ieşi dintr-o hudiță şi se opri în mijlocul drumului un om, care grăia într-una şi părea nemulțămit. «Bine că am dat de un suflet de creştin!», mă gîndeam.

Omul părea că mă aşteaptă şi el. Cînd mă apropiai, îl văzui că se cumpăneşte uşor şi dă din mîni. Deodată slobozi un strigăt:

— Stăi, măi omule! nu mă zdrobi cu calul!...

Strînsei hățurile; calul se opri. Omul răcni iar:

— Care-i acela, măi?

Răspunsei:

— Om străin, care caută gazdă, pe noapte...

Săteanul se urni din locul lui şi se lăsă spre mine. Se opri lîngă sanie plecîndu-şi capul ca să mă vadă mai bine.

— Da' de unde eşti dumneata?

— De la Roman...

— Poate-i fi profisor...

— Da. Mă duc la părinți, la munte...

— Aha! zise omul ridicînd un deget pînă-n dreptul ochiului. Tare bine, tare bine! Şi vra să zică cauți gazdă? Iaca-i bun!

— Da. Nu-i fi bun să-mi arăți unde stă preotul, ori învățătorul?

— Hm! Iaca, n-oi fi bun... cum zici dumneata... Dumneata porneşte înainte, şi eu oi merge alăturea şi te-oi duce pînă la mine acasă... Gazda dumitale am să fiu eu. Nu te uita că-s cu chef. Vin de la o nuntă... De bat nu-s bat, da-s aşa cum vine omul de la nuntă... Şi dumneata, de cauți găzduire, apoi ruşine-a fi pentru gospodar ca mine să nu te găzduiască şi să nu te ospăteze... Nu te uita dumneata că vin de la nuntă, zi calului să meargă înainte...

M-am bucurat fireşte de aşa întîlnire, şi am văzut îndată că am de-a face cu un gospodar de frunte, deşi era într-o zi ca aceea, cînd se întorcea de la închinări de pahare. Era un om nalt şi voinic. Mergînd, îşi tot mîngîia şi-şi tot întindea mustățile lungi. Am aflat că-l cheamă Dumitru Vamanu.

Mergînd, grăia:

— Să fie cu iertăciune... Macar că-s eu cam vîjîit, da-i vorba, căciula din cap încă nu mi-a picat... Şi rîdea şiret spre mine.

Am întrebat:

— Dar azi ați avut şi serbare... pentru Unire...

— Am avut! Am avuuut!... răspunse Dumitru Vamanu, Pentru Unire! S-a unit Cuza-Vodă cu noi şi-a făcut dreptate în

țară...

— S-au unit moldovenii cu muntenii, adăogii eu cu oarecare sfială.

— Da... da... da... răspunse blajin badea Dumitru... A zis el aşa: să fie dreptate şi unire – şi gata!... Apoi da, a făcut primarele oleacă de luminăție... Prrr! Stăi, iaca am ajuns... să deschid poarta şi să intri...

Am intrat într-o ogradă largă de gospodar. Am deshamat, cu badea Dumitru, calul, l-am vîrît în grajd lîngă cei doi ai lui; i-a adus gospodarul fîn; am împins într-un şopron şi sania. Omul s-a abătut şi prin țarcul cu nutreț şi pe la cele cîteva oi adăpostite după perdeaua de stuh, apoi m-a îndemnat cu prietinie:

— Poftim în casă! Mi-i ierta dumneata: te-om cinsti şi noi cu ce-om putea!

Cînd am intrat în casă, o femeie oacheşă, tînără încă, s-a ridicat de lîngă vatră. De pe alt scăunaş şi-a întors capul spre mine un moşneag mărunt cu barba albă şi cu ochii vii.

— Aista-i socru-meu! vorbi vesel gospodarul. Asta-i nevastă-mea; am trimes-o mai înainte acasă: am avut un gust să-mi frigă nişte costițe de porc într-un hîrb de ceaun... Dintr-acestea îi gusta şi dumneata, cu noi... Da' *țîncii* unde-s?

— S-au culcat pe cuptor... zise zîmbind moşneagul.

— Avem numai trei, grăi badea Dumitru, da-s numai cît ulcelele. Ce ştiu ei? Cum cade sara, le vine şi moş Ene pe la gene...

Un răstimp tăcură. Gospodina începu a umbla prin casă. Puse ceaunul de mămăligă, şi amestecă cu lingura friptura din hîrbul de ceaun. Lumina lămpii lumina lin încăperea prietinească, cu culmea plină de straie, cu păreții îmbrăcați în scorțuri.

— Eu îs cam vîjîit... zise rîzînd omul de gazdă; da' dumneata nu te uita la asta...

De pe scăunelul lui, moşneagul mă privea în tăcere. Apoi începu să mă întrebe de unde-s, unde mă duc. În satul spre

care mă duceam avea şi el cunoscuți.

— Am umblat şi eu prin țară în zilele mele... zise el dînd din cap şi privind spre foc.

Gospodina a pus ştergar alb pe măsuța cu trei picioare. A răsturnat pe fund curat de lemn mămăliguța, a adus friptura sfîrîitoare. Într-o strachină. Gospodarul a potrivit o garafă de vin alăturea de el. Bătrînul şi-a făcut cruce îndreptîndu-se spre icoane, apoi a zis către mine:

— Poftim cu noi la masă...

După ce-am ospătat şi ne-am încălzit cu cîte un pahar de vin, am început a sfătui prietineşte lîngă vatră. Nevasta umbla cu paşi nesimțiți în jurul nostru, robotind.

Am întrebat într-o vreme pe bătrîn:

— Dumneata ai fost, moşule, la luminăție?

— N-am fost, răspunse el cu glasu-i uşor învăluit, da' am auzit că s-a făcut oleacă de slujbă pentru Cuza! L-am văzut şi eu de două ori.

— Pe cine, moş Grigore? Pe Vodă Cuza?

— Da. Azi mă gîndeam eu: tot e bine că-şi amintesc unii din cei tineri de dînsul...

— Apoi, moş Grigore, în toată țara s-a sărbătorit *Unirea...*

Moşneagul tăcu puțin, fără să mă privească. Apoi dădu din cap:

— Apoi da, Cuza-Vodă ne-a făcut nouă dreptate şi ne-a dat pămînt...

Urmă iar răstimp de tăcere. Mă gîndii deodată la serbările poruncite de stăpînire, cu luminații, cu cuvîntări pentru o faptă mare care s-a împlinit în viața unui popor – şi la închinarea simplă ridicată în căsuța aceasta pentru sufletul unui om de altădată...

Deodată m-am simțit mişcat. Şi moş Grigore a început să povestească, ridicîndu-se parcă din amorțire, «cum a văzut el de două ori pe Cuza Vodă». Şi ascultînd, mă gîndeam că mulți dintre umiliții pămînteni ai țării au văzut odinioară pe acel domnitor al norodului, şi că mulți îşi aminteau în sara aceea

de clipele din trecut ca şi moş Grigore.

În casă se întinsese o linişte ca de priveghi.

— Acu, într-un rînd, grăia bătrînul, veneam de la moară... Şi era aşa, într-amurg. Mergeam pe lîngă boi şi eram pe-aproape de jitărie. Iaca, aud în urmă zurgălăi, întorc capul, văd o trăsură cu doi cai... De pe capră mîna un romîn cu suman şi cu căciulă de oaie... Mă gîndesc: Aista nu-i boier mare... Nu mai trag caru cu două roate în şanț... nu mai bat boii degeaba... Cum m-ajunge trăsura din urmă, întorc iar capul... Văd într-însa un negustor... era îmbrăcat cu straie de şiac călugăresc... Se uită el la mine. Zice: – Noroc bun, bade! — Mulțămim dumilorvoastră! — Cum îi zice satului istuia? — Dumbrăveni, zic. Începe el pe urmă să mă întrebe cine stăpîneşte satul, cine-i primar, şi altele. Vezeteul oprise caii. Dacă am văzut, m-am oprit şi eu cu carul. Zice negustorul: – Cum o duceți cu boierul? — Dă, domnule, zic, dacă cel ce-ar întreba ar şti, n-ar mai întreba... Boieru-i boier şi noi sîntem țărani... Ce putem noi face? El a făcut aşa: Hm! Pe urmă s-a uitat la mine aşa, parcă jalnic, ş-a spus: – Bade! Amară şi stropită cu lacrimi e pînea pe care o mănîncă norodul! Mă uit eu la dînsul. Ce are negustorul ista, mă gîndesc, de stă de vorbă cu mine? Grăieşte el iar: – Da' cu vornicul cum o duceți? — Apoi, domnule, zic, vornicul e ridicat dintre-ai noştri... El ne arde şi ne frige... Iaca, eu am plătit birul o dată, şi el mi-l cere a doua oară... Spune că dacă nu plătesc, îmi ia boii... — Aşa? — Aşa! — Apoi, zice el, este o vorbă. Zice: Cine ți-a scos ochii? — Frate-meu. — Aha! de-aceea ți i-a scos aşa de adînc... Eu stam şi mă uitam la el. Da' avea el un glas aşa de blînd şi se uita aşa la mine, c-am început eu a-i spune de-ale noastre, dintre multele pe care le îndurăm... Şi zic eu: – Dreptatea noastră cea veche, domnule, de mult îi moartă, iar vodă nimica nu ştie...

A zîmbit atuncea negustorul. Pe urmă ne-am luat noi ş-am intrat în sat... Era sară acuma. Şi vornicul iese de-acasă să se ducă la crîşmă. Zic: – Iaca vornicul. Se dă jos atuncea

negustorul din trăsură şi opreşte pe vornic... — Adevărat e, zice, că dumneata, vornice, iei două biruri de la oameni? Nu-s ei de o lege şi de un neam cu dumneata? Cum de faci asemenea lucru? — Da' cine eşti dumneata? strigă vornicul. Să-ți arăți îndreptările. Ce ai a mă întreba? Doar ştiu că nu eşti ispravnicul, ori vodă.— Ba-s vodă!... a zis zîmbind negustorul. Şi cum m-am uitat cu ochii holbați la el, l-am cunoscut că-i vodă şi a cunoscut şi vornicul...

Moş Grigore începu a rîde încetinel, cu mulțămire, ca şi cum întîmplarea aceasta veche se petrecea a doua oară înaintea ochilor lui.

Apoi a doua oară, vorbi iar într-un tîrziu bătrînul, l-am văzut pe vodă tîrziu, după ce s-au unit boierii şi l-au scos din domnie... Am auzit noi că s-a dus prin străinătăți şi acolo a murit de inimă rea. După ce-a murit, l-au pornit credincioşii lui spre țară ca să-l ducă la Ruginoasa... S-a aflat atuncea prin sate că are să-l aducă pe Vodă Cuza cu trenul, pe la Burdujeni... Era vară, cald şi frumos, şi cîmpiile numai o verdeață... Şi cum s-a dat vestea prin sate, a început a porni norodul de pretutindeni, ca să iasă înaintea trenului, prin gări... Am umblat şi eu noaptea două poşte şi m-am dus să-l aştept, în gară la Liteni... Era atunci într-o duminică, şi lumea de pe lume, norod mult se strînsese într-o parte şi-n alta a drumului de fier... Şi-am aşteptat noi, am aşteptat, şi într-o vreme s-a arătat şi trenul, venind încet, încet, ca la înmormîntare... Şi oamenii tăceau cît vedeam cu ochii în lungul liniei şi toti stăteau cu capul gol... Trecea trenul şi pe urmă se luau şi ei încet în urma lui... Dar în gară la Liteni s-a oprit... Şi era vodă aşezat în sicriu, într-un vagon deschis, împodobit cu cununi de flori şi cu perdele negre... Şi cum s-a oprit vagonul, a început a sui norodul: bătrîni, femei, copii, barbați, toți se suiau ca să-l vadă şi să-l sărute... M-am suit şi eu – şi l-am văzut cît era de frumos, de voinic, şi tînăr încă... şi parcă dormea... şi parcă zîmbea, ca atunci, în sara ceea cînd a stat în fața vornicului şi a zîmbit... M-a pălit aşa o jale pentru părintele nostru, că am început a plînge... Şi toți pe

cîți i-a făcut el gospodari pe pămîntul ista, toți la cîți făcuse dreptate, şi erau acolo – toți lăcrămau... Şi tot se petrecea lumea, şi-l sărutau şi i se închinau... Şi după aceea iar a pornit trenul acela, cu sicriul, printre ogoarele pline de holde, ogoarele oamenilor, de dînsul dăruite.

Ş-am pornit şi eu împreună cu mulți alții, cu capetele goale, pe drumul de fier – ca să ne ducem să-l vedem şi la mormîntul lui, acolo...

Iar prin sate, unii din vornici şi din ciocoi îndemnau pe flăcăi să nu-şi lese hora – ci să joace, cu lăutari, că-i zi de sărbătoare... Da' tinerețea asculta de bătrîni, şi mergea să vadă pe domnitor...

Moş Grigore de mult îşi isprăvise istorisirea... Stam acuma sub lăicere, în patul cel mare de sub culme, şi nu puteam dormi: îmi stăruia înaintea ochilor, ca o icoană, cu zîmbet trist cu ochii închişi, într-o lumină de vis, domnitorul norodului...

(Din vol. *Povestiri de sară,* 1910; în ediția E.S.P.L.A., vol. 4, 1955.)

UN INSTIGATOR

De cîtăva vreme îmi lucrează la împrejmuirea grădinii doi săteni de la Scutăreşti.

Unul cărunt tare, cu doi ochi mititei pe un obraz roşcovan; gros, cu picioarele mari, se mişcă greoi, adus din şale, şi mînile lungi îi atîrnă şi se cumpănesc încet către genunchi. Acesta-i moş Vasile Blană. Vorbeşte lat, răguşit puțin. Cam moale la treabă; face amiezile lungi; îşi răsuceşte cîte un sfert de ceas țigara.

Celălalt e moş Neculai Prună: mărunt şi sprinten, cu părul încă negru, cu doi ochi lucitori pe fața arsă de soare.

Îi aud într-o zi strigîndu-se. Eu îl țineam pe cel cărunt, pe moş Vasile Blană, mai bătrîn; şi-l aud pe el chemînd:

— Bade Neculai! N-auzi, bade Neculai?

— Ce-i, măi Vasile? răspunde moş Neculai Prună.

— Ia fă-ntr-acoace şi vezi, îs aşezați bine stîlpii iştia?...

Moş Neculai e maistrul şi Vasile Blană e lucrătorul lui.

Mă apropii şi întreb:

— Moş Vasile, ce, dumneata eşti mai tînăr decît moş Neculai? Eu te țineam mai în vîrstă...

— Heai, conaşule, eu eram flăcăuş cînd s-a însurat badea Neculai. Te uiți că-i cu părul negru şi se bărbiereşte ca un flăcău? Da-i tare cumplit. Acu ține femeie de-al treilea. La două le-a făcut capătul!

— Aşa? Şi cu cîți ani e mai mare?

— Apoi va fi fiind cu doisprezece-treisprezece ani mai mare decît mine!...

Eu prind a mă minuna şi privesc cînd la unul, cînd la altul. Moş Neculai s-a întors o clipă spre noi şi şi-a văzut apoi de datoria lui, dar moş Vasile Blană rîde, îşi scutură pletele, şi se uită şiret la mine. Ca să mai cîştige vreme, se reazemă în hîrleț şi-şi scoate beşica cu tutun. Zice iar, clătinînd o dată,

scurt, din cap, de sus în jos:

— Iaca, îl vezi, cuconaşule? E mai mare decît mine. Pe mine mă doare mijlocul şi mă port plecat din şale, şi mînile mi-s grele şi umblă aşa ca nişte bucăți de lemn; nu prea am putere; am îmbătrînit mai degrabă...

— Da' de ce, moş Vasile?

— Apoi de bine, cuconaşule. Am nevastă, patru copii, şi-n totul lui tot, pămînt, şase prăjini. Se cheamă că am huzurit!... — Hei, adăogi el cu un gemăt, dînd din cap. Noi muncim din greu, cuconaşule. Nouă, pînă ce cîştigăm francul, ne iese părul prin căciulă!

— Da' lasă căciula, măi Vasile, strigă înturnînd capul moş Neculai Prună, vezi mai bine de hîrleț şi de gropi...

Moş Neculai vede că mie îmi place să stau de vorbă; ştie că moş Vasile caută să se folosească de această slăbiciune a mea şi are scrupule.

— Hai-hai! că îndată e gata şi groapa asta, grăieşte Blană liniştit. — Crezi dumneata, cuconaşule, că eu am trăit ca badea Neculai? El cu meşteşugul lui multe parale a cîştigat şi multe a băut!

— Ce tot îndrugi tu acolo, măi Vasile? — şi moş Neculai începe a rîde.

— Apoi nu-i aşa? Zi că nu-i aşa! De aceea ai şi avut vreme să înveți atîtea pozne. Ştie, cuconaşule, şi toaca-n cer, omul ista... Care vrea să afle cîte ceva, la badea Neculai vine. El ştie şi apele să le înghețe. Şi cîte spune, te năuceşte! Şi ține femeie de-al treilea... Acu era un chiag bătrîn cînd s-a însurat iar...

— Dă, zice cu îndoială Neculai, singur nu poate omul trăi... Am luat una de la Avrămeni: făcuse un copil de fată mare...

Asta o spunea, parcă ar fi vrut să se dezvinovățească oarecum.

Moş Vasile cată să-şi mai prelungească odihna, şi vrea iar să-mi spuie palavre; dar moş Neculai îl ia pe dinainte.

— Măi Vasile, pesemne că tu nu te mai îngrijeşti de ceea

lume... Cînd te-i duce acolo, are să te spînzure Caraoschi de limbă şi are să te ţie aşa cît stai şi aici rezemat în hîrleţ spunînd pozne şi fumînd tutun...

Blană se îndreaptă din şale şi are un zîmbet larg de admiraţie:

— Îl auzi, cuconaşule? Multe mai ştie!... Bade Neculai, da' Alixandru Neamţu ce-are să păţească pe ceea lume? Acela, cuconaşule, are narav de îndeseşte cuie cînd lucrează ici şi colo; altfel, bun stoler...

— Apoi cîte cuie îndoseşte, toate i le-a bate dracu-n frunte – răspunse Prună, fără să contenească din lucru.

— Da' cu cuiu şi cu bradu cum îi, bade Neculai?...

— Care cui şi care brad?

— Povestea cu cepii bradului!... zise moş Vasile dînd din mîni.

— Apoi da – bradul se cheamă că-i lemnu omului... i l-a dat Dumnezeu să-l lucreze... Şi dracu, ca să năcăjească pe romîn, s-a apucat ş-a bătut cuie de fier în brad... Da' Dumnezeu le-a prefăcut în lemn. De-atuncea cepii bradului îs tari ca fierul!...

— Iaca aşa, toată ziua spune de-acestea!... zise mîndru Vasile Blană.

Şiretenia lui moş Vasile e cusută cu aţă albă. Mă depărtez şi el se apucă iar, domol, cu părere de rău, de lucru. Neculai Prună îl mustră încetinel; Blană îi răspunde în surdină şi-şi strecoară spre mine privirile şirete; îi văd lucind ochii printre pletele care-i cad pe umăr, pe lîngă tîmple.

Cîtă vreme lucra, nu l-am putut face pe moş Neculai Prună să vorbească. Într-o sară însă, pe cînd îmbucau amîndoi oamenii cina lor săracă, m-am apropiat de foc ş-am cercat:.

— Moş Neculai, dumneata ştii multe poveşti şi istorii vechi...

— Dumneata, cucoane, te uiţi în gura lui Vasile Blană!...

Moş Vasile nu zice nimic; acuma vorba nu-i mai foloseşte.

— Apoi aşa zicea moş Vasile... Spunea că ştii cîte-n lună

şi-n soare...

— Da, ştie cîte pozne toate!... abia mormăieşte Blană.

Moş Neculai îşi frecă palmele, apoi se ridică în picioare, se întoarse spre răsărit, serios, şi-şi făcu de trei ori cruce. Se întoarse şi se cinchi la foc; flacările-i luminau obrazul plin de bunătate. Moş Vasile mînca cele din urmă îmbucături, plecat din şale, cu pletele căzute.

— Dumneata nu fumezi, moş Neculai? întreb eu.

— Nu. Numai Vasile ista duhăneşte toată ziua. Cît a fumat el în viața lui prețuieşte o casă şi patru boi!...

— Hm! geme Blană. Iar începi cu drăcăriile, bade Neculai! Cu de-acestea ai săvîrşit din viață nişte biete femei.

— Ba acolo a fost voința lui Dumnezeu, ca-n toate, măi Vasile; nu mai lehăi degeaba!

— De-aceea ai fost pe ceea lume după inel boieresc...

Moş Neculai începu a rîde încet

— Da' ce, este o poveste c-un inel? — întreb eu...

— Un inel cu pecete încă, mormăieşte moş Vasile.

— Apoi cu inelul puteai să fii şi tu, măi Vasile!

Mi-am început întrebările şi meşteşugirile, ca să pot face drum istorisirii. Moş Neculai părea cam scump la vorbă, cel puțin față de mine.

— Spune! îl îndemnă Blană. Cînd s-adună satul la prispa dumitale, cum ştii să le spui ca din carte? Ast primăvară, cînd cu *răvoluția,* nu erau să te ieie în cängi jandarii?

— Bine, da' ce rău am făcut? Oamenii vin la mine, aşa, la un sfat... Doamne, cucoane, grăieşte el deodată cu glas schimbat, multe nacazuri avem şi noi, şi ne mai mîngîiem cu vorba – ce să facem? Mîncarea noastră – Dumnezeu o cunoaşte! Hodina noastră o cunoaşteți şi dumneavoastră... Casa noastră, cu humă humuită, cu paie acoperită, şi cu nacazuri împrejmuită... Mai spunem o vorbă, mai bem un pahar, ca să mai uităm cele multe!...

Acu se cheamă că este o poveste, c-un boier, bunăoară cum e cel din satul nostru; şi c-un vornic, cum e primarele

nostru, Gheorghe Şoldan. Şi este ş-un romîn, bunăoară cum sînt eu, sarac şi năcăjit, cu copii mulți, cu casă grea şi cu pămînt puțin. Acu romînului îi mai face nevasta un prunc: aşa a fost voia Celui-de-sus. Şi omul îşi pune căciula în cap şi se duce la vornic. Bade vornice, fii bun şi mi-i boteza odrasla! Vine vornicul, botează copilul. Aşa. Face omul ş-oleacă de cumătrie din toată calicia lui. A pus pe vornic în capul mesei, i-a dat bucățica cea mai bună şi l-a cinstit şi c-o garafă de rachiu. Crede, cumătre vornice, zice, numa cu atîta te pot cinsti, da-i cu inimă bună! A băut cumătru-vornic rachiul, da-n gîndul lui zice: Las' că ți-o coc eu, măi bade! Pentru un slujbaş ca mine, atîta ai găsit? Numa o garafă de rachiu?... Şi cum se gîndeşte să-i răsplătească cumătru-său, face un plan, şi pe loc se înfățişează la boier. — Ce-i, vornicule? — Ce să fie, cucoane, sărut mîna?... Un om din sat, căruia i-am botezat azi, s-a lăudat că el se poate duce pe ceea lume s-aducă inelul cel cu pecete de la taica dumitale... — Cum se poate?... — Iaca aşa, cucoane, s-a lăudat; l-am auzit eu, cu urechile mele! — Să mi-l aduci aici într-o clipă! — cuvintează boierul.

L-a adus pe romîn.

— Bine, măi ticălosule, te-ai lăudat tu că te duci pe ceea lume?

— Da' de unde, cucoane? Nici n-am visat.

— Cum? Da' vornicu spune minciuni?...

— Dă, cucoane, se cheamă că vornicu-i vornic: omu boierului, omu stăpînirii.

— Aşa? Apoi, măi bade, dac-ai spus, trebuie să te ții de cuvînt. Să te duci pe ceea lume să-mi aduci inelul de la taica!

Începe omul a se tîngui, spăriat. Dă să se roage, cade-n genunchi. Boierul – nu! Vornicu rînjea... Lui îi părea bine – că de asta-i pus el, ca să năcăjească oamenii. Ce să facă omul? Se duce acasă şi-şi spune nevestii tot amarul. Şi-i dă şi muierea, cum s-a priceput un sfat, şi l-a mînat înapoi la curte.

— Ce mai vrei? zice boierul. Încă n-ai pornit?

— Mă rog de iertare, cucoane – zice omul – da' eu pe taica dumitale nu l-am cunoscut. Vornicul, zice, a fost om de casa lui; să meargă şi el cu mine, să mi-l arăte...

— Aşa? Bun! Să meargă! De ce să nu meargă?

Vornicul de colo începe şi el a se crămălui şi a geme; da' acu rîdea boierul.

— Bine, vornice, zice, nu-ți pare bine să vezi pe taica? Că doar omul lui ai fost!

Şi-n sfîrşit au trebuit să ieie amîndoi cumătrii calea către ceea lume.

Au umblat ei cu trăistile lor de malai, au băut apă pe la multe fîntîni, ş-au mers ei vreme multă, cît e de aici pînă pe ceea lume; şi nici n-au băgat de samă cînd au trecut pe celălalt tărîm.

Deodată s-a făcut aşa, ca-ntr-un amurg, şi s-au arătat drumuri încîlcite ş-o cîmpie fără sfîrşit. Doi draci treceau, ducînd o căldare cu catran clocotit.

— Bună vremea.

— Mulțămim dumilorvoastră.

— Mă rog, da' ce-i cu căldarea asta? întrebă romînul.

— Asta-i pentru cei care au băut rachiu în lumea voastră!

— Aşa? Da' mai văd pe unii ducînd nuci în vîrfuri de prăjini.

— Apoi în nucile celea se chinuiesc sufletele zgîrciților care nu se mai satură de bani.

— Aşa? Mare minune! Apoi aici sîntem pe ceea lume...

— Pe ceea lume, în împărăția Iadului – răspunse unul din diavoli.

Omul întrebă iar:

— Mă rog dumitale, nu ne-i putea spune unde să găsim noi pe tata boierului nostru... că ne-a trimes să-i cerem inelul cu pecete.

— Tata boierului vostru? grăieşte diavolul rîzînd. Ia uitați-vă colo pe lanul cela lung. Vedeți voi pluguri arînd? Apoi la plugul cel mai de aproape, ici, trag şase bivoli. Duceți-vă

acolo: bivolul din brazdă, de la prigon, e babaca boierului vostru!

— Mare minune! cuvintează romînul. Şi se duce, după vorba diavolului, spre arătură. Ş-acolo, dracul cu harapnicul şi cu strămurările opreşte plugul.

— Bivolul ista, din brazdă, de la prigon, e tata boierului nostru! grăieşte romînul. Aş vrea să-i spun două vorbe.

— Bine, zice dracul. Ş-odată pocneşte din harapnic, şi bivolul se preface în boierul cel bătrîn şi-ntreabă pe om:

— Ce vrei de la mine, măi creştine?

— Apoi, cucoane, grăieşte romînul, iaca aşa, ş-aşa – m-a trimes feciorul dumitale să-i dai inelul cel cu pecete... Şi mi-a mai poruncit să te întreb cum petreci în lumea asta – că el în lumea lui tare bine o duce!

— Măi omule, grăieşte boierul ia uită-te la grumazul meu şi vezi-l cum sîngeră. Uită-te la coastele mele împunse şi vezi-le cum sîngeră. Află că amară-i viaţa mea pe astă lume ş-am fost rînduit să mă chinuiesc astfel pînă-n veacul cel de-apoi...

Pe cînd grăia boierul, diavolul rîdea; pe urmă a pocnit din bici şi l-a prefăcut pe vornic în bivol. A mugit vornicul; şi romînul s-a gîndit: asta-i pentru bunătatea ta, măi cumătre. A pus dracul pe vornic la jug. Iar boierul a zis iar, cu mare amărăciune:

— Măi omule, zice, să spui lui fecioru-meu aşa: că dacă vrea să n-ajungă la osîndă, unde am ajuns eu, apoi să se poarte cu dreptate în lumea lui, că viaţa tare-i puţină; iar osînda de dincoace e fără de sfîrşit! Să-i spui să miluiască pe văduve şi pe orfani, să-i spui să îngrijească de biserică. Să-i mai spui să se poarte bine cu oamenii, să nu-i calce în picioare, că şi ei tot făpturi ale lui Dumnezeu sînt; să nu aibă aşa lăcomie asupra lor şi asupra pămîntului, că nu-i bine. Atîta bucurie ş-atîta bun pe lume are şi ţăranul: pămîntul! Asta să-i spui şi să-i dai inelul meu drept credinţă...

După ce sfîrşi povestea moş Neculai, rămaserăm tăcuţi în preajma focului. Priveam la faţa tristă şi gînditoare a

bătrînului – şi dintr-o dată îmi înfăţişai sfaturile de duminică, într-o ogradă, subt un copac bătrîn – cu oameni mulţi şi năcăjiţi, şi cu bătrînul Neculai care aduce povestea lui izvorîtă din înseşi suferinţele lor seculare.

Bătrînul tăcea. Îl priveam, mă gîndeam la poveste, la sfaturile din sat, şi la tragedia anului 1907.

Fără îndoială că aveam de-a face cu un adevărat instigator.

Îmi fac o datorie, denunţîndu-l stăpînirii.

(Din vol. *Un instigator,* 1912*;* în ediţia E.S.P.L.A., vol. 5, 1956.)

UN MEȘTER ȘI OAMENII LUI

Anul trecut, cît au ținut căldurile, cuconu Mihai, megieşul meu, a clădit o casă şi nişte hambare.

Mă duceam foarte des pe la el. Îl găseam în mijlocul livezii mari, într-o poiană, unde ajungeam pe o alee de tei. Pomi cu umbră deasă se aliniau în jurul nostru; pe la margini, în copacii sălbatici, rîdeau răutăcios țărcile ori fluierau alene grangurii.

Priveam amîndoi mişcarea încordată a muncitorilor şi stăteam de vorbă. În răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor, ori sunetele ascuțite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ş-acestea, se întindea o pace de loc depărtat şi singuratic şi zvonurile livezii se deşteptau din cînd în cînd în jurul nostru ca într-o somnie.

Lucrătorii stăteau retraşi undeva, într-un colț de baratcă, la mîncare şi la hodină. În aceste răstimpuri de linişte îi plăcea vecinului meu să-mi vorbească despre aşezarea pe care o ridica acolo, în marginea tîrgului.

— Mai întăi, îmi zicea el, am ținut să fac o casă de bîrne, precum făceau părinții noştri. Am vrut să am un cuib liniştit şi o gospodărie ca în vremurile cele bune...

Istoria cu planul casei era destul de interesantă. Pentru ca să aibă o casă cum îi plăcea lui, vecinul meu a făcut un drum la Bucureşti ş-a căutat un arhitect. L-a găsit. I-a arătat ce-l doare şi i-a dat toate lămuririle. Foarte bine. Arhitectul i-a făgăduit o schiță de plan, «stil romînesc». Şi-n scurt i-a şi înfățişat o căsuță frumuşică, ca pentru o grădiniță dintr-o mahala a Capitalei.

— Trebuie însă s-o faci din cărămidă... — a spus arhitectul zîmbind.

Şi bănuind o împotrivire, repede a tăiat vecinului meu apa de la moară.

— Ți-o spun eu: astăzi, dacă vrei să ai o casă bună, s-o

faci aşa...

Cuconu Mihai era însă un om curios. Avea şi el un gust şi voia să şi-l facă. Vroia să-şi clădească o casă de lemn. Planul unei case de lemn însă are «anume marafeturi», care nu se învaţă în şcoli. De aceea vecinul meu s-a întors în tîrgul nostru şi-a căutat pe singurul nostru «inginer», un om în vîrstă, «cu şcoală puţină şi cu practică multă». Cum i-a arătat cuconu Mihai, aşa i-a făcut casa. În privinţa asta, inginerul s-a purtat foarte bine. După ce-a dobîndit planul, s-a înfăţişat la vecinul meu un meşter lemnar, un ţăran dintr-un sat de-aproape.

— Uite, omule, zice cuconu Mihai, am nevoie de o casă de bîrne. Ai putea să mi-o faci?

— Facem, de ce nu?

— Apoi uite ce vreau eu; eu vreau o casă precum se arată în planul acesta... cu şase odăi... Împărţite în anume chip...

— Cucoane, să văd planul, zice meşterul.

Cuconu Mihai îi întinde planul, dar îl întreabă cu neîncredere:

— Dar cunoşti planurile? Ştii carte?

— Nu ştiu carte, cucoane, dar un plan tot îl cunosc, ca unul care am lucrat la case mari şi biserici...

Gospodarul a luat încet planul şi l-a privit mult. Cuconu Mihai s-a dat lîngă el şi i-a lămurit în amănunt toate, arătînd şi cu degetul. Spunea, şi arăta şi de două ori, şi întreba pe om dacă pricepe.

— Pricep, cucoane; văd eu ce-ţi trebuie dumnitale... Dumnitale îţi trebuie o casă gospodărească...

— Tocmai, şi să mi-o faci precum se arată în planul acesta.

— Bine, cucoane, om face-o, răspunse meşterul. Da' aici, în partea de miazănoapte, nu facem apărătoare? În plan nu este. Dar la o casă de bîrne trebuie apărătoare pentru ploile mari şi pentru viscolele iernii.

— Aşa este, zise cuconu Mihai dînd din cap cu oarecare îndoială; trebuie apărătoare la miazănoapte.

— În acest paravan, urmă omul, încap multe cioveie ale casei, ca într-o camară; tot aici e şi scara la pod. În plan e arătată afară, în partea de miazăzi. E mai bine să fie în paravan.

— Bine şi asta, vorbi vecinul meu.

— Apoi mai este ceva, cucoane, la împărțirea odăilor... Om face cum a fi mai bine şi mai cu economie.

— Toate acestea au fost iarna, îmi spunea vecinul meu. Cum s-a desprimăvărat, meşterul Ghiță a venit la lucru cu oamenii lui. Dar înainte de a începe, s-a înfățişat şi mi-a înmînat o coală de hîrtie pe care era tras planul casei, aşa cum îl înțelesese el. În acest plan, meşterul Ghiță luase îndrăzneala să corecteze în două locuri pe «inginerul» meu. Deşi liniile sînt trase cu plumb mare de stoler, deşi însemnările sînt scrise de o mînă stîngace, a unui copil al lui, am înțeles ce voia omul meu; şi mi s-a părut că are dreptate... Iată planul... Poftim! (Şi cuconu Mihai scoase din buzunar o hîrtie şi o desfăcu pe genunchi). Nici eu, nici «inginerul» n-am văzut că o mică schimbare de linii aduce o împărțeală mai bună a camerelor... Nu ştiu, poate inginerul să-şi aibă motivele lui, dar mie mi se pare că meşterul Ghiță are dreptate... Dumneata ce spui?...

Eu nu spuneam nimic. Priveam cu mirare la schița grosolană, care cuprindea planul temeliei, vederea fațadei şi vederea unei laturi clădite din bîrne. Erau însemnări pe ea cu slove de bucher: «fața casei», «laturea despre tîrg» şi altele, cu o ortografie dintre cele mai curioase. Două hogeaguri erau însemnate la coama clădirii, şi fumuri groase erau trase cu îmbielşugare, ca nişte izbucniri vulcanice. Zîmbeam privind desemnul acesta naiv; era însă un plan de casă.

— Uite, aici sînt prefacerile. Eu zic că l-a bătut pe «inginer» – zise cu pornire vecinul meu. Dumneata ce zici?

— Eu ce să zic? Îți dau dreptate. L-a bătut... Şi nu mă mai săturam privind schița de plan trasă c-o margine de scîndură şi cu un plumb de stoler.

— Iată cum se pierd inginerii şi arhitecții cei mari – zisei eu cu filozofie vecinului meu. Meşterul Ghiță nici nu ştie carte...

Meşterul Ghiță şi-a început lucrul. L-am lăsat să lucreze cum ştie – îmi zicea vecinul meu. După cum vezi şi dumneata, vine cîteodată c-o mică modificare, «un plan nou», cum spune el, şi îl las să facă şi văd că nu iese rău... Mai întăi mi-a zidit temelia...

— Care temelie?

— Temelia casei: temelie adîncă, cu piatră de carieră, legată cu var hidraulic. Ți se pare de mirare?

— Fireşte; doar nu e zidar.

— Cu toate acestea a zidit temelia şi am rămas mulțămit. Dacă te miri, am să-ți spun că după ce-a clădit scheletul de lemn pe temelie şi după ce a bîrnuit, după ce s-a aşezat haizaşul{7} şi s-a făcut lipitura, Ghiță mi-a clădit hogeagurile de la temelie pînă în vîrful acoperişului, hogeagurile cele cu fumuri groase din planul lui; după ce le-a tencuit cu îngrijire, a început cu oamenii lui vopsitul lemnăriei... Acuma, sufiturile, din var şi năsip, tot el le face... Şi-mi spunea la început că şi tabla ar fi întins-o tot el pe acoperiş dacă ar fi avut vreme... Aşa fel toată vara poartă cînd barda şi fierăstrăul, cînd pestelca albastră şi mistria zidarului, cînd îl văd stropit de vopsea şi plin pe mîni, ca adevărații fii ai lui Israel, care singuri se îndeletnicesc în tîrgul nostru cu asemenea meşteşug...

*

După aceste sfaturi cu vecinul meu, baratca de scînduri, în care se adăposteau lucrătorii țărani, mi s-a părut mai vrednică de luare-aminte. Mă apropiam de ea în amurg cînd se zbătea focul şi lumina pe oamenii strînşi în jur şi cinchiți roată la pămînt.

Ceaunul de mămăligă forfotea înăbuşit, prins în cujbă deasupra flăcărilor. Pe policioare, în baratcă, stăteau aşezate

străchini, oale, linguri şi felurite provizii. Cîte-o lădiță, cîte-un dulăpaş, încheiate în ceasurile de ploaie, stăteau prin colțuri. Vorbeam cu oamenii mei, îi cercetam, şi încet-încet aflam despre fiecare cîte ceva.

Meşterul Ghiță a Andrioaei era un om tînăr încă, roşcovan la față şi cu ochii verzi. Umbla îmbrăcat țărăneşte foarte curat. Vorbea blînd şi moale. Altfel n-avea nimic deosebit în înfățişare. În satul lui era bun gospodar, ş-avea o dorință mare: să dobîndească pămînt mai mult. Puținul pe care-l avea, îl îngrijea bine, cu îngrăşăminte; în jurul casei sădise ş-o livadă. Din pricina «strîmtoarei» în care se afla, ieşea la lucru cum da primăvara şi clădea case şi acareturi.

Cît a lucrat în livadă cu cei şapte ori opt oameni ai lui, nu l-am auzit niciodată ridicînd glasul. Umbla de colo-colo măsurînd, potrivind; oamenii îl ascultau şi-i îndeplineau fără să crîcnească poruncile. De altfel, pentru ştiința şi pentru priceperea lui, toți ceilalți îi ziceau «domnu Ghiță».

Meşterul Ghiță avea ş-un fel de contabil; pe Ion Bîrleanu, un flăcău sprinten şi roş la păr ca focul. Era cel mai cu duh dintre toți lucrătorii. Într-una răstălmăcea vorbele şi tăia pe ceilalți din glume şi pilde. Aşezat la pămînt, punea pe genunchi un caiețel cu scoarțe negre pe care i-l întindea Ghiță a Andrioaei, muia tare plumbul de stoler în gură şi prindea să însemne.

— Înseamnă socoteala sufitului, îi zicea cu glas liniştit meşterul. O sută cincizeci de metri pătrați...

Şi Ion Bîrleanu însemna încet socoteli în metri pătrați, socoteli cu metri cubi. Meşterul făcea numărăturile în gînd şi el le însemna. Uneori făceam şi eu înmulțiri şi probe şi priveam mirat peste umărul lui Bîrleanu la numerele din condicuță.

— Aşa-i socoteala... zicea cu glas moale meşterul Ghiță, zîmbind către mine.

După ce isprăveau, Ghiță băga de samă dacă tacîmurile au fost spălate, rînduite şi puse la locul lor; apoi aținău focul cu

surcele, şi Bîrleanu începea să cetească dintr-o *Alexandrie* ori dintr-o *Genovevă* dăruite de mine, şi ceilalți, în jur, ascultau cu luare-aminte, fumînd țigări groase de tutun prost.

Printre lucrătorii ceilalți, era un frate mai mare al meşterului. Îl chema Dumitru. Acesta rămăsese mai în urmă cu gospodăria, deşi venise de mai multe zile pe lume. Zicea el singur: «M-a dăruit Dumnezeu c-un *talant...*» îi plăcea păhărelul de băutură. Altfel era un om dibaci şi se pricepea să lucreze şi el la toate cîte începea Ghiță. În afară de asta, acasă, avea foi şi scule de fierar, şi unele din «fierăriile țigăneşti» trebuitoare la clădirea cea mare şi la acareturi, el le făcuse, acasă, în săptămînile de vreme rea.

— Ce să faci, cucoane? Mai leg o căruță, mai fac nişte scoabe, nişte bălămăli, că nu-i de chip; avem pămînt puțin... Ne pricepem şi noi cîte oleacă la toate.

Mai era la baratcă ş-un fost «maşinistru», unul Toader Manolache. Un om negricios, stricat de vărsat şi cu ochii tulburi, cu părul totdeauna zbîrlit. Fusese un biet băiat orfan şi năcăjit, ridicat între străini, şi deprinsese meşteşugul morilor de apă. Era o veche cunoştință a mea. Cu un an înainte îl cunoscusem «conducător de moară cu motor de benzină», cu brevet, la una din nenumăratele mori nouă, care s-au întemeiat în vremea din urmă în ținutul nostru.

Nemți care nu ştiau boabă romîneşte montau un motor de douăzeci de cai putere. Stăpînul morii adusese pe acest Toader, neştiutor de carte şi zbîrlit, şi-l pusese să se înțeleagă cu nemții prin semne. S-au înțeles ca vai de lume. Şi nemții au plecat, iar Toader Manolache a rămas cu motorul. Îl purta, îi curăța, îi şlefuia ventilurile, făcea toată treaba de mecanic. Purta cheie franțuzească, ciocane, cîrlige, ca un neamț adevărat. Şi el purta şi moara, fereca pietrele şi făcea făină la oameni. În capătul «transmisiei» aşezase o curea ş-o tocilă şi ascuțea topoarele şi bărzile gospodarilor. Ba a făcut şi altceva: a desfăcut ş-a tocmit nişte maşini de cafea ale unor negustori care aduceau la măcinat, deşi, ca țopîrlan sălbatic ce se afla, întăia oară întindea laba spre asemenea civilizate

instrumente. A mai făcut el şi alte lucruri, pentru care sătenii din împrejurimi l-au poreclit «mehalnicu».

Cînd stăpînul a desfăcut moara şi-a trimes-o spre alte ţărmuri mai fericite, Toader s-a tras acasă, a pus mîna pe fierăstrău şi pe bardă, şi-a ieşit la lucru de stolerie.

Dar între lemnarii meşterului Ghiţă, se găsea şi-un cizmar. Era Costan Gherasim, un om nalt, slab şi subţire. Sara, cînd avea vreme, se aşeza greceşte, scotea din traistă piele, o potrivea, o întindea, apoi începea să-şi ascută custurile.

L-am întrebat într-un rînd:

— Cînd ai învăţat ciubotăria, Costane?

— Ei, cucoane, cînd eram mititel, mă jucam şi eu şi coseam ciubote de carton.

— Cum? Şi la meşter n-ai învăţat?

— Nu, îmi răspunse cu oarecare ruşine Costan. M-am dus numai la un ciubotar în tîrg şi mi-a croit el un tipar. Şi pe urmă mi-am făcut încet-încet sculele. Iarna lucram ciubote oamenilor, – da' de cînd m-am mutat în Pocoleni, sat nou, cu puţini gospodari, n-am ce face cu meşteşugul meu... Numai din cînd în cînd îmi mai scot sculele, ca să nu uit.

— Iaca, cucoane, zise Ion Arghir, întinzînd nişte ciubote uriaşe: *cizmele* acestea, Costan mi le-a făcut...

Mai sărac cu duhul dintre toţi, mi se părea a fi un om mărunt şi întunecat la faţă. Umbla domol şi era cam morocănos de felul lui; răspundea cu vorbe puţine şi înăbuşite şi se trăgea sara într-un colţ. După poreclă, îi ziceau «bursucul». În singurătatea lui parcă rumega gînduri amărîte.

— Se gîndeşte la datoriile pe care le are la boier... zicea rîzînd Ion Bîrleanu cel roş.

Dar într-un rînd maistrul avea chef şi aduse oamenilor lui puţină băutură. În umbra barătcii focul se aprinse mai vioi, glasurile porniră mai cu veselie, apoi scîrţîi deodată o scripcă şi larma se linişti. Cînd mă apropiai, văzui în cotlonul lui pe Bursuc cîntînd. Zicea pe strune ceva încet şi trist. Ceilalţi îl

ascultau, şi profilurile lor se zugrăveau palide şi gînditoare în bătaia luminii. Cineva întinse celui ce cînta un pahar; cîntecul se opri. Cînd porni iar, arcuşul tremura mai vioi pe strune, şi-n curînd se alese un cîntec de joc sprinten şi iute.

Un glas chiui bucuros. O clipă se învăluiră vorbele. Apoi o voce zise: «Vine boierul!» Se făcu tăcere.

— De ce v-aţi oprit? întrebai eu apropiindu-mă.

— Ei, aşa, numai cu scripca, nu prea are haz... răspunse meşterul Ghiţă. Pacat că nu şi-a adus Costan fligornul. Ar ieşi altfel de cîntec de joc.

Mă întorsei mirat spre Gherasim.

— Da' ce, Costane? Nu eşti numai ciubotar? Eşti şi muzicant?

— Apoi, cucoane, înainte vreme, cînd eram la Boteşti, un căprar de muzică de acolo din sat s-a liberat. Cînta cu *clarnetu.* Şi ne-a spus el aşa la cîţiva într-un rînd, că să ne învăţăm a cînta şi să facem muzică. Şi, a început a ne deprinde el, ne-a mai arătat pe *noate* profesorul din sat care-i *ţe,* care-i be... şi m-am năcăjit eu o iarnă ş-am învăţat a zice din *fligorn.* Şi nu mi-au mai trebuit *noate*, ziceam mai bine după ureche.

— Vra să zică ai fost în banda de la Boteşti?

— Da, cucoane, ş-am suflat eu la multe nunţi şi cumătrii. Pe urmă dacă m-am mutat din sat de acolo, m-am lăsat. Cînt numai aşa cînd îmi vine. După o vreme s-au împrăştiat şi ceilalţi.

Banda de muzicanţi de la Boteşti a făcut acum cîţiva ani mare zgomot în satele de la marginea ţării. Fligorn, clarinet, elicon, viori, talgere şi tobe – porneau prin sate în sărbători cu mare zvoană. Era ceva în adevăr spăimîntător şi de mirare. Toba mai ales se auzea de la mari depărtări. Ca şi Costan, nu aveam mare părere de rău pentru împrăştierea ei, căci o auzisem de trei-patru ori în viaţa mea şi n-am s-o uit niciodată.

*

Aşa, în multe rînduri, am făcut popas lung la baratca din livadă, pe cînd se înălțau clădirile vecinului meu. Am cunoscut de-aproape pe toți lucrătorii aceia cuminți şi harnici. Îşi lăsaseră în sate gospodăriile sărace şi veniseră la tîrg, să cîştige un ban mai cu uşurință. Cu toate acestea aveau o mare părere de rău pentru lipsa de pămînt. Cîştigul meşteşugului lor parcă nu-i mîngîia.

— Cucoane, zicea Ghiță meşterul, omul fără pămînt nu-i om... Noi fără pămînt şi fără de vite nu putem trăi. Pămîntu-i ca o mamă a noastră...

Despre pămînt şi despre holde vorbeau c-un fel de duioşie, care mă mişca şi mă tulbura. Pămîntul era dragostea şi scopul vieții lor; pămîntul fusese dragostea părinților şi străbunilor lor.

Şi cunoscînd aşa, de-aproape, pe aceşti oameni adunați la întîmplare, pe aceste «documente» vii, îmi treceau multe gînduri prin minte.

Mai întăi mă gîndeam că nu e o legendă vană ceea ce arătau sufletele generoase despre însuşirile poporului nostru. Apoi mă gîndeam că aceste documente ar fi bune de cercetat pentru cei ce scriu din cabinet, pentru cei care vorbesc de inconştiența prostimii şi pentru cei care se îngrozesc fără vreme de întunericul de la țară. Mai au de învățat şi cei care cred că «meseriile vor fi scăparea», căci aceste documente vii arată că între oameni trăieşte un mare învățător, care propovăduieşte la vremea lui; acest învățător e nevoia cu gheara ei de fier. În sfîrşit, oamenii meşterului Ghiță mi-au pus într-o lumină deosebită pe cei care înfățişează în sate statul cu puterea, cu lumina şi cu civilizația lui: cărturarii satelor pot sta alături cu cei mai negri făcători de rele... Statul şi cu reprezentanții lui sînt duşmanii şi prigonitorii oamenilor noştri...

Au lucrat oamenii meşterului Ghiță în grădina vecinului meu pînă toamna tîrziu. Cînd au început a se risipi frunzele

în vîntul toamnei, au stricat baratca şi-au pornit spre satele lor... Au rămas case frumoase şi vesele, ca o cetățuie împotriva iernii, iar ei au intrat iar în întunericul necunoscut în care nimeni nu cercetează.

(Din vol. *Un instigator,* 1912; în ediția E.S.P.L.A vol. 5, 1956.)

DRUM LA MOŞ ANANIA

În ziua a patra de Crăciun, pornii la munte cu Damian Puşcaşul şi cu cînii. Adia asprul vînt al miezului-nopții şi omătul înghețat crîşca ascuțit. Depărtările înalte, spre asfințit, în amurgul singuratic, stăteau cufundate într-o umbră viorie. Mergeam repede cu sania pe drumul luciu; cei doi copoi se încovrigaseră la picioarele noastre sub cergi, în fîn. Săteanul care ne ducea îşi vîrîse mînile în mînici şi ținea hățurile cu cotul, întors puțin cu spatele spre suflarea crivățului. Aşezat bine în cojoc şi cu căciula trasă pe ochi şi peste urechi, părea că dormitează într-o nepăsare adîncă, numai din cînd în cînd îndemna c-un mormăit întărîtat şi făcea cu trupul şi cu cotul o mişcare repede, ca să îndrepte fugarii prin făgaşul cel bun.

Căsuța lui moş Anania, pădurarul statului, era departe, sub Bîtca Neagră, dincolo de mănăstirea Rişca. Aveam de mers pînă la ceasul al doilea din noapte.

Cît ținu tremurarea vîntului, stăturăm tăcuți în blăni şi cergi, cu nasurile înghețate şi cu ochii îndurerați; dar deodată, intrînd în Valea Moişei, se întinse întunecimea înserării, culmile crescură şi vîntul rămase pe sus numai, pe creştetele brazilor, sunînd cu lungi şi dulci înfiorări. Luna-n jumătate se aprinse către amiază printre cetini, poienile şi drumul se luminară uşor. Damian, tovarăşul meu, începu să se mişte, îşi scoase tutunul, îşi răsuci şi-şi aprinse o țigară, apoi se întoarse spre mine:

— Ce zici, cucoane? Eu cred că l-om găsi acasă pe Anania...

Avea glasul vesel; lucirea țigării îi descoperea mai bine obrazul slab şi spîn, cu fire de păr rare ca grîul de secetă.

— Eu chitesc că-l găsim acasă...

— Cum să nu-l găsim, bade Dămiene, dacă l-ai înştiințat?

Damian păru uimit de observația mea apoi dădu clin cap

zîmbind:

— Aşa-i, chiar eu l-am înştiinţat; ş-afară de asta el, iarna, nu prea-şi lasă bîrlogul... Avem să-l găsim acasă...

Puşcaşul spuse vorbele din urmă c-o încredinţare desăvîrşită. După aceea oftă şi dădu din cap:

— Ehei! Anania acesta e om vechi de pădure. Bun pădurar şi meşter vînător, de aceea cei mari nu l-au schimbat. Unde-a fost un urs, el l-a ştiut; unde-a trecut un cerb, el i-a găsit urma. Veneau boierii şi-i spuneau aşa: Moş Anania, ia să te vedem! Şi Anania se gîndea, ca un gospodar bun: care cerb să-l dăm? Oare să stricăm noi o căprioară de gustul boierilor? Ş-apoi îşi făcea el planurile – dădea drumul haitaşilor ori cînilor şi cît vînat socotea el, atîta venea la puşti; mai mult nu, căci unui asemenea pădurar i-i dragă pădurea şi ţine la sălbătăciunile ei...

Începui a rîde încet:

— Bade Dămiene, îl ştiu şi eu pe moş Anania, căci în fiecare an mă sui cătră el. În fiecare an mergi şi dumneata cu mine şi totdeauna îmi lauzi la fel pe pădurar...

— Că bine zici, cucoane! strigă tovarăşul meu, iarăşi uimit. Am fost şi anul trecut. Şi tot pe-aici parcă îţi spuneam de Anania. Ce să fac? Cînd trec prin poienile acestea, numaidecît trebuie să-mi aduc aminte de el. Oare ce să fie asta?...

— Eu ştiu, bade Dămiene?

— Eu cred, cucoane, că unde eu şi cu Anania sîntem buni prietini...

— Fireşte. Şi totdeauna îţi mai aduci aminte de o istorie c-un cerb!

— Aşa-i, cucoane! strigă cu căldură puşcaşul, este o istorie cu cerbul... Frumoasă întîmplare, cucoane, zău aşa!

Rîdeam amîndoi, cînd stăpînul săniei întoarse spre noi un obraz foarte bărbos:

— Care cerb? întrebă el cu glas gros. Acela pe care l-a alungat cînele lui Anania o zi întreagă? He-hei! Asta a fost straşnică întîmplare! Au pornit din poienile acestea – cerbu

nainte şi cînele după el; ş-au ieşit în şoseaua Neamțului; ş-au mers pe drum pînă la tîrg, ş-acolo a cotit cerbul pe sub cetate, şi iar a dat în codri, şi cînele după el, tot după el, l-a alungat, pînă ce tîrziu, după atîtea ceasuri, moş Anania a început a auzi sunînd glasul cățelului în funduri de pădure...

— Aşa-i! strigă minunîndu-se puşcaşul, aşa este! Şi i-a adus cînele cerbul la buza puştei. Şi cînd a îngenunchiat cerbul, a căzut şi cînele de trudă. Şi Anania a trebuit să-l ducă în sac pînă acasă... Da' de unde ştii dumneata toate acestea, bade Dumitre?

— Apoi dumneata le spuneai...

— Cînd? Cui?

— Mie şi boierului, bade Dămiene – căci tot eu v-am dus în munte. Ş-apoi dumneata în fiecare an ne-ai spus istoria cu cerbul...

— Hm! Aşa-i, eu ştiu multe lucruri de mirare!... grăi puşcaşul gînditor, clătinînd din cap.

Acuma caii suiau la deal în voie şi badea Dumitru, vizitiul nostru, se întoarse de-a binelea spre noi în cojocul lui şi ne urmarăm sfatul cu vechile aduceri-aminte ale lui Damian. Luna se urcase deasupra brazilor şi omătul poienilor bătea în albăstriu. Tufişurile şi brazii tineri abia se clătinau ici-colo, parcă tresăreau din liniştea lor la apropierea noastră; sus, pe culmi, trecea ca o apă nevăzută. Fundurile poienilor se pierdeau într-un fel de negură. De la o vreme tăcurăm; şi, ridicați pe-o culme uşoară, priveam uimit la dreapta şi la stînga văi adînci din care se ridicau aproape zidurile munților şi brădeturile negre; în noaptea şi-n înghețul iernii codrul şi muntele pluteau într-o linişte măreață şi misterioasă; zumzetele vîntului veneau ca de pe alte tărîmuri.

Mi s-a părut că ajung tîrziu la o cetate de piatră. Luna era ascunsă după munți şi, în lumina zăpezii, o căsuță abia se desluşea. Un lătrat iute începu să sune după o uşă: parcă era cățeaua din poveste, cu dinții de fier şi cu măselele de oțel. Ochii căsuței se aprinseră şi ieşi în prag portarul cetății.

Lătratul cel înviersunat tăcu şi cunoscui glasul prietinos al lui moş Anania.

— Aha! Bine-ați venit!... Da-i frig avan în noaptea asta!

Într-adevăr, încremenirea şi părerile mele erau datorite gerului. Mă simții deodată în altă lume, cînd văzui pereți văruiți în juru-mi, ş-o sobă în care ardea un foc grozav, şi mai la o parte o pătură groasă de fîn, acoperită cu lăvicere.

Mă dezbrăcăm repede de hainele groase şi simțeam furnicarea dulce a căldurii ca şi în alți ani. Mă aşezai pe un scăunel cu trei picioare la foc şi cu un gemăt de plăcere mai aruncai în flăcări cîteva gîteje uscate de brad. Şi ca totdeauna îmi întorsei ochii spre badea Damian, care privea cu admirație pe pădurar şi-l întreba cu glas înăbuşit frecîndu-şi cu palmele obrazul spîn:

— Ei? Ce mai faci, prietine Anania?

— Bine, bine... răspunse pădurarul stînd cu spatele la sobă. Ia şi noi ne petrecem vremea noastră şi scădem şi îmbătrînim, iar muntele creşte! Îl suim tot mai greu...

— Hm! Bun! Şi Damian îşi dădu palmele la o parte şi mă privi, ca şi cum voia să-mi dovedească încă o dată cine-i Anania! Da' pădurea ce mai face, prietine Anania?

— Bine, ce să facă? Pădurea-i tot tînără...

Moş Anania zîmbea răspunzînd, nu părea însă de loc măgulit de vorba «prietin», cu care necontenit se îndrepta spre el Damian al meu. Priveam trupu-i înalt şi spătos şi pletele-i albe ca omătul. Mustățile-i erau albe ca şi pletele. Obrazu-i era ras din proaspăt şi ochii aveau o lucire vie şi neagră. Era moş Anania al nostru, care păzea de lungă vreme bîtcile cele bătrîne, despre care puşcaşul Damian ştia atîtea istorii şi care în toți anii ne făcea un foc zdravăn, ne întindea otavă şi lăvicere, şi-şi scula baba ca să ne ospăteze.

Damian se şi gîndea la un lucru prea însemnat pentru pîntecele lui, căci întrebă cu oarecare grjă:

— Da' lelea Marghiolița ce face, prietine Anania?

— Bine, ce să facă? Şi ea-i mai bătrînă c-un an...

— Poate doarme... vorbi cu îndoială puşcaşul meu.

Anania înțelese şi zîmbi a rîde.

— Nu ştiu. S-a fi pregătind poate s-aducă borşul cela de găină, precum e obiceiul...

Obrazul spînului se umplu de nespusă fericire. Anania îl privea clipind, c-o licărire veselă în ochi. Badea Damian era mahalagiu de la noi din tîrg şi Anania îl vedea rar; îi deprinsese însă toate năravuriie şi obiceiurile, îl lăsa să-i arate cîtă prietinie voia, îl lăsa să se minuneze de o mulțime de lucruri. ÎI privea ca pe-o sălbăticiune rară şi făcea de el haz într-un chip deosebit şi cu multă stăpînire de sine.

În fiecare an borşul care ne aştepta îmi părea, după truda şi frigul drumului, «ceva dumnezeiesc». Apărea de undeva, dintr-o altă odăiță, ca dintr-un cotlon tainic, ridicînd aburi între fața lui moş Anania şi noi. Îl primeam cu un oftat de mulțămire şi ne pregăteam lingurile nouă de lemn de paltin. Şi mămăliguța era mai bună decît oriunde; şi căldura odăii chiar avea ceva deosebit, şi fînul de jos răspîndea miresmele verii.

Mai mult pentru starea aceasta fericită făceam drumul în munte, iarna. De cele mai de multe ori cerbii şi ciutele lui Anania nu-şi alegeau drumul prin bătaia puştii mele. Ş-aşa, eram prea fericit în noaptea aceea şi stăteam tolănit în culcuşul de fîn, după ce mîncasem din borşul cel minunat. Pădurarul ne vorbea despre greutatea iernii, despre singurătatea lui cu cînii şi cu baba, şi despre rarele lui pogorîri în vale, la tîrg. Badea Damian îl privea cu admirație, după obiceiul lui. Într-o vreme îl întrerupse.

— Prietine Anania – zise el – aici ți-ar trebui un cal bun... Repede te duci şi repede te-ntorci...

— Eu îs deprins să fac drumul cu piciorul... răspunse pădurarul.

— Ascultă-mă ce-ți spun eu, prietine, stărui puşcaşul; cumpără-ți un cal... Aşa am avut eu în vremea tinereții mele un cal cu care suiam dealurile şi munții... Nu mai avea trudă!

— Acela va fi fost cal fără splină! zise dintr-un colț badea Dumitru, rîzînd puțin într-un dinte.

— Da! Aşa este! vorbi după o clipă de îndoială puşcaşul meu. Trebuie să fi fost cal fără splină!...

Eu arătai oarecare nedumerire în privința soiului acestuia de cai; şi chiar zîmbii ca un necredincios.

— Cum e calul fără splină, bade Dămiene?

Puşcaşul mă privi neclintit; nu ştia nimic în această privință; dar îndată se îndreptă spre pădurar ca spre o scăpare sigură.

— Cal fără splină? Auzi, prietine Anania!... Dumneata n-ai văzut cal fără splină?

— Ba cum nu? Cine se pricepe, ia splina de pe botul mînzului cînd îl face iapa în cămeşa lui... Altfel, dacă apucă a-şi mînca splina, iese cal ca toți caii... Dacă i-o iai, apoi dobîndeşti cal care nu mai osteneşte niciodată!...

— Aşa este, altfel nici nu se poate!... adăogi Damian cu puțin dispreț la adresa mea parcă. Dumneata, cucoane, parcă nu prea ai credință... Poate crezi că nici rîsul nu trăieşte pe lumea asta!...

— Ba de rîs ştiu – dar asemenea sălbătăciune nu prea sălăşluieşte prin pădurile noastre...

— Hm! Auzi, prietine Anania, dumneata ce zici?...

— Mdă, eu ce să zic? răspunse pădurarul de lîngă sobă. Eu ce să zic? De ce să nu fie rîs şi pe la noi? Daca sînt lupi, trebuie să fie şi rîşi...

— Aşa este, altfel nici nu se poate! se grăbi să încheie Damian.

— Eu am văzut rîşi... urmă pădurarul... dar îs rari... Dacă se întîmplă de fată lupoaica şase căței, apoi pe unul îl leapădă... Ş-apoi acela, orfan, rătăceşte, se suie prin coclauri şi singurătăți şi se face rîs... ca unul ce şi-a făcut maică-sa rîs de dînsul...

— Iată un lucru de mirare şi foarte adevărat! strigă cu pătrundere puşcaşul meu. Dumneata, cucoane, poate nu-l

crezi...

— Ba cred, de ce să nu cred? răspunsei eu foarte fericit de culcuşul meu cel moale şi dulce-mirositor.

Vorba mai urmă aşa o vreme, ca-ntr-un fel de lene. Apoi, într-un răstimp, Damian crezu de datoria lui să întrebe şi de locuitorii sihlelor:

— Ce-ți mai fac cerbii şi căprioarele, prietine Anania?...

Moş Anania nu răspunse deocamdată şi Damian parcă uitase de întrebarea lui; eu însă observai ca o umbră de grijă pe fața pădurarului.

— La ce te gîndeşti, moş Anania? îl întrebai eu încet.

— E iarna grea, e omătul mare, şi nu facem bine... răspunse pădurarul. Avem necazuri...

— Aşa-i, avem necazuri... zise de la gura sobei Damian, cam somnoros.

Pădurarul tăcu.

— Ce necazuri ai? îl întrebă Damian.

Anania nu-i răspunse; privea înainte, c-un zîmbet de milă.

— Cucoane, îmi zise el cu glas scăzut. Mie mi-au fost dragi toate vietățile blînde din pădure... Eu ciutele şi căprioarele le-am cruțat cît am putut. Cînd veneau boierii cu stăpînii noştri şi cereau să le facem goană cu oameni ori cu cîni... făceam noi aşa ca să mergem mai pe departe de salaşurile ştiute... că noi, pe ciute mai ales, cucoane, aproape le ştim pe numărătoare şi pe răbuş... Da-i vorba că bietele dobitoace n-au duşman numai pe om... Este un duşman rău, cucoane, care adulmecă şi goneşte mai tare decît cel mai aprig vînător... Lupul! Of! Doamne, am apucat multe ierni ca aceasta, cînd omătu-i mare şi îngheață şi se prinde pojghiță deasupra... Atunci ies lupii la vînătoare şi gonesc ciutele... Ei aleargă sprinteni, ca pe-un pod; iar ciutele grele înoată anevoie şi se cufundă pînă la piept în omăt... Şi am văzut eu cu ochii mei şi săptămîna trecută cum s-au abătut asemenea fiare asupra unei cerboaice tinere... şi cum răgea, saraca, o auzeam... suna codrul de jalea ei... şi lupii o rupeau şi o

sfîrtecau...

— Cucoane, să ieşim oleacă pe afară... adăogi încet pădurarul.

Damian se grămădi mai tare lîngă sobă. Eu îmi luai blănița şi ieşii cu moş Anania în poiană, dinaintea căsuței lui. Luna lumina din creştetul bolții şi omătul luciu se întindea pînă în umbra neagră a sihlei. Pădurile urcau în valuri repezi şi posomorîte pe creştete. Vîntul contenise; părea că împietriseră toate sub lună.

— Uite colo, în fundul poienii, la asfințit... Am să-i găsesc ciolanele, la primăvară... zise încet moş Anania ridicînd brațul în lumină.

Deodată îşi aduse mîna spre ureche, ascultînd: parcă suna o chemare de corn în fund de codru; era ceva tremurat şi lugubru, ca o chemare a morții. Cîteva clipe tremură sunetul, apoi se stînse sub bolțile nesfîrşite ale depărtărilor.

— Ai auzit!... şopti moş Anania. Şi simții în glasul lui o durere adevărată. Apoi iar rămase ascultînd; pretutindeni însă apăsa o împietrire de farmec. Putem să intrăm... grăi el într-un tîrziu, zîmbind cu mîhnire; luna-i lină şi pădurea tace. Iaca aşa ies nopțile ş-ascult. Avem şi noi bucuriile noastre cînd învie şi se încheie codrul, da' iarna-i cu nelinişte, cu mare singurătate... Ies nopțile, ş-ascult; mie mi-i milă de sălbătăciunile cele blînde ca de nişte frați; ş-ascult urletul duşmanului... Eu cunosc cînd vînează lupii şi după glasul lor le-aud bucuria, cînd s-adapă în sîngele ciutelor...

Dar deodată moş Anania păru a băga de samă că nu-i singur, şi tăcu. Mă petrecu în casă şi-mi pofti somn uşor pe culcuşul de otavă. Apoi ieşi fără să privească măcar spre prietinul lui, Damian, care dormita la gura sobei, cu obrazul spîn luminat de jar.

M-am întins pe fîn, în căldura odăii, şi mă gîndeam. Pe acest moş Anania, pădurarul, îl cercetasem de multe ori în căsuța lui singuratică. Îl ştiam bun vînător de dihănii stricătoare şi ascultam totdeauna cu plăcere istorisirile lui, pe

care le spunea c-o față tainică, încununată de păr alb. Niciodată însă nu-mi închipuisem că vînatul nu vine spre puşca mea din pricina lui; şi abia acum băgam de samă că în pădurea aceea eu eram un duşman, ca şi lupii vînători. După ani de zile, abia atunci începeam a cunoaşte pe moş Anania.

(Din vol. *Bordeienii,* 1912; în ediția E.S.P.L.A., vol. 5, 1956.)

LACRIMILE UNUI CETĂȚEAN

Septemvrie, 1910

După cum ştii, iubite prietine, trotuarele în tîrgul nostru au fost făcute prin bunăvoința şi rîvna primarilor şi ajutoarelor din trecut; fiecare şi-a legat domiciliul cu primăria, fiecare deci a contribuit cu ceva la binele obştesc; primarii şi ajutorii s-au dus, trotuarele au rămas; a trecut apa şi au rămas pietrele. Nici unul însă dintre mahalagiii lungii noastre uliți n-a avut norocul să fie ales între edilii oraşului; nici eu, care stau tocmai la deal, în capul uliții, nu m-am bucurat de această cinste; de aceea trotuarele pînă la noi încă n-au pătruns, de aceea nopțile sîntem luminați numai de lucirea blîndelor stele, de aceea pe strada lăsată în părăsire din străvechi vremuri, şuvoaiele au săpat viroage adînci.

Administrația tîrgului nostru a fost totdeauna plină de compătimire pentru colțul acesta unde locuiesc. Şase ori şapte candidați guvernamentali au vărsat lacrimi în pulberile şi în rîpile sărmanei noastre uliți şi, înduioşați, făgăduiau mahalagiilor şi lespezi de piatră, şi lumină, şi tot ce le poftea inima; iar după alegeri, poate tot din pricina aceloraşi simțiminte, aleşii noştri nu se mai arătau; le era groază de noi, le era milă şi ne socoteau, ori ne-ar fi dorit, depărtați la capătul pămîntului.

Dar ulița noastră, dragă prietine, e o uliță istorică. Se zice că a fost drumul oştilor lui Ştefan-Vodă.

Alexandru Cuza-Voievod a întrebat, la 1860, cînd se va aşterne pe ea prundul trebuitor; în capătul uliții noastre, pe vreme de îngheț bineînțeles, s-a jucat hora Unirii; şi prin noroaiele toamnei a răzbătut cu greu ilustrul Ion Creangă, pe cînd învăța la şcoala de catiheți. E celebră deci, sărmana noastră uliță, nepietruită şi neluminată, şi prin moş

Bodrîngă, popa Buligă, Pavăl Ciubotariu, Trăsnea, Bogorogea, şi atîţia alţii, care de la o vreme şi-au astîmpărat plimbările şi se odihnesc, ca într-un sicriu de aur, în cartea *Amintirilor* lui Creangă.

Mai sînt şi alte motive, care cereau puternic ca strada noastră să nu rămîie în starea de la 1860. După multe oişti frînte şi picioare de cai rupte, birjarii tîrgului nu mai îndrăzneau să se aventureze spre noi de cum cădea amurgul. Pe vremea ploilor de primăvară şi de toamnă, circulaţia devenea mai anevoioasă decît prin cele mai grozave smîrcuri siberiene; colţul nostru de tîrg era o spaimă, eram o colonie părăsită ca într-o sălbătăcime; după năvala apelor lui martie, din semînţele aduse de vîntul întîmplării, răsăreau pretutindeni toate soiurile de plante, ca şi cum natura ar fi înţeles că administraţia a hotărît să-i abandoneze pentru totdeauna uliţa.

Nu ştiu dacă cuvîntul lui Alexandru Cuza, ori alte amintiri istorice, ori ţipetele şi gemetele disperării noastre au hotărît în sfîrşit, în anul de la facerea lumii şapte mii şi nu ştiu cîte, acu trei ani, pe un milostiv primar, să puie în consiliu întrebarea: Oare ce să facem cu uliţa *ceea?* Domnii consilieri au oftat şi s-au privit cu nedumerire. Unul era doctor, alţii erau avocaţi, nici unul n-avea interes prin rătăcănile uliţii cu pricina.

— Domnule primar, a întrebat unul strecurînd o privire piezişă; oare n-ar fi bine să ne ocupăm de chestiile la ordinea zilei?

— Adevărat, a întărit doctorul, avem furnitura spitalului.

— Avem şi două licitaţii, suspină cu blîndeţă unul dintre avocaţi.

Deşi afacerea noastră nu mai era la ordinea zilei după cum nu-i la ordinea zilei un om de mult îngropat, totuşi primarele, printr-o ciudată şi nelămurită încăpăţînare, a cerut un vot şi o sumă de bani pentru asanarea şi civilizarea uliţii noastre. E adevărat că pentru a dobîndi aceasta, a trebuit să îngăduie oarecare compromisuri, în afacerea spitalului şi a celorlalte

furnituri, dar în sfîrşit am avut şi noi putința, sărmani mahalagii sălbatici, să nădăjduim ceea ce nu mai îndrăzneam să visăm: un trotuar, o stradă.

Nemaipomenit eveniment!

Încăpățînatul primar, om care probabil cinstea pe Creangă, a organizat o expediție: a adus trei consilieri şi pe bătrînul inginer al comunei la «starea locului». A fost un triumf. Au ieşit toate nevestele cu mînicile suflecate, toții copiii nespălați în durligi, toți gospodarii zbîrliți şi-au lăsat mascurii şi vitele. Aşa, cu ochii mari şi cu gurile căscate, priveau autohtonii Nigerului african pe cei dintîi exploratori europeni. Au fost bătrîni care a vărsat lacrimi de bucurie, au fost alții care au chefuit şi au petrecut; tuturora nădejdea le deschidea drum parcă spre o viață nouă. Aşa de mare fusese părăsirea în care zăcusem, aşa de sălbătăcită ajunsese vechea uliță a lui Cuza-Vodă şi Ion Creangă!

Şi iată că la lumina primăverii, bătrînul inginer cuconu Ionică a început a alinia şi a bate țăruşi. A aliniat şi a bătut țăruşi în toate părțile, urmărit de aceeaşi numeroasă escortă de copii gălăgioşi care se tăvăleau prin pulbere şi se trăgeau de cap.

După măsurătoare a trecut o vreme de odihnă. Şuvoaiele au mai adîncit rîpile. Doctorii şi avocații şi-au văzut de ale lor afaceri. Eu şi cu prietinii mei mahalagiii visam o stradă fără rîpi, fără noroi, şi luminată.

Protectorul nostru însă, primarele care cetise pe Creangă, a trebuit să-şi facă geamantanul, căci «nu sînt vremile supt cîrma omului, ci bietul om supt vremi». Un guvern nou a adus alți avocați şi alți doctori; în locul lui cuconu Ionică au pus să măsoare din nou strada noastră pe un silvicultor, care nu ştiu din ce pricină a fost sortit să fie inginerul tîrgului. Deocamdată am crezut că primarele nou are de gînd să împădurească rîpile uliții noastre. Dar nu, silvicultorul a aliniat din nou şi a bătut țăruşi, întovărăşit de aceeaşi escortă de copii.

Începeam a nădăjdui din nou, cu toate că vremea trecea.

Într-o bună zi m-am hotărît să mă cobor spre străzile civilizate şi am intrat la primărie. Am pătruns în consiliu. Ca cetățean al unei țări democratice am ridicat cuvîntul în numele umiliților şi obijduiților străzii celei vechi şi am cerut cu glas mare să ni se facă dreptate.

Primarele, om subțire, nu putea să înțeleagă durerea mea: mă privea mirat şi nedumerit. El era cetățeanul *urbei*; eu un barbat de la nord. A binevoit, totuşi, să cheme pe un funcționar şi să ceară lucrările. De pe braț pe braț schimbate şi din odaie în odaie purtate, au sosit la noi cîteva teancuri în care se cuprindea de bună-samă istoria de dezolație şi de abominație a vechii străzi, cu toate plîngerile anilor căzuți în veşnicie, cu toate uşoarele şi vanele discuții ale consiliilor comunale, cu toate procesele verbale de zdrobiri, căderi, bătăi şi încercări de asasinate, petrecute în întunecimile «vechii străzi». Mîna domnului primar ridică la urmă şi planurile bătrînului inginer şi ale tînărului silvicultor.

Domnul primar dorea să mă linişteasckă. Îmi făcea semne de domolire cu mîna, mă privea în răstimpuri pe furiş, şi cu glas dulce îmi cetea devizurile şi propunerile. Dosarele vorbeau de pavaj în granit şi de trotuar cu asfalt, altele mai modeste arătau pavaj de bolovani şi trotuar de lespezi de gresie, în sfîrşit altele vorbeau de trotuar de granit şi de pavaj de gresie, şi domnul primar rostea cu spaimă, cu voce joasă, nişte sume de bani cu care s-ar fi putut cumpăra toate proprietățile mahalalei.

Mi-a dat mîna apoi domnul primar şi m-a asigurat solemn că istorica noastră stradă îşi are soarta asigurată. Apoi a mai trecut vreme şi, toamna tîrziu, mahalagiii mei au început a privi cu uimire la patru oameni care scurmau cu cazmale şi cărau pămînt cu tărăboanțele, ici-colea, pe ulița noastră. Un om în straie strîmte îşi făcea regulat apariția la amiază, fuma o țigară şi privea pe gînduri la cei patru oameni cu cazmalele şi cu tărăboanțele.

Înghețul şi viscolele iernii au întrerupt lucrările acestei avangarde a civilizației. Şuvoaiele lui martie au făcut ce fac de

atîta amar de ani, şi inginerul zadarnic mai căuta locurile pe unde scurmaseră pionierii săi. Alți oameni au apărut cu două cazmale şi cu două tărăboanțe; apoi la începutul căldurilor verii au dispărut. Într-o bună zi cuconu Ionică cel bătrîn a prins iar a măsura vesel strada.

L-am întrebat despre ce e vorba.

— Domnul meu, mi-a răspuns inginerul, silvicultorii nu ştiu să facă străzi. Stăpînirea a înțeles că trebuie să revenim la vechiul plan pe care am avut onoarea să-l alcătuiesc eu.

Copiii au avut un timp un nou prilej de desfătare.

Toamna care a urmat ne-a adus însă o mare surprindere. S-a arătat în rîpile noastre din nou silvicultorul.

— Domnule Ionescu, m-a lămurit el, şi-n țara noastră cîteodată e cu putință să găseşti dreptate. Planul meu fusese înlăturat. Acuma cată să-l punem iară în lucrare. Trebuie să ne grăbim!

O, iubite prietine, a mai trecut o iarnă şi a mai venit o vară, ş-acuma toamna iar şi-a pornit cîntările şi plîngerile, şi ieri, domnul cel care fumează țigară şi stă pe gînduri mi-a lămurit cu bunăvoință că poate spre primăvară se va face o bordură de trotuar şi se vor aşterne cîteva movili de prund.

— Bine, dar ce-i cu granitul? Ce-i cu bolovanii? Ce-i cu gresia? Fumîndu-şi țigara, omul cel gînditor mă privea mirat, parcă i-aş fi vorbit de pe ceea lume.

Nu-ți voi mai povesti despre expediția pe care am făcut-o în urbe, la primărie, şi despre duioşia cu care mi-a vorbit domnul primar, ca un adevărat părinte. Înțelegea durerea noastră, noroiul nostru, întunericul nostru, dar mărturisea că mai mult decît făcuse nu putea face.

Am plecat fără să-i mulțămesc. Astăzi aflu că e vorba de o nouă schimbare a părinților comunei, şi în firea lucrurilor este ca în locul silvicultorului să fie adus la trebile publice ale tîrgului un absolvent al şcoalei comerciale de la Iaşi, ori un diplomat al şcoalei superioare de agricultură de la Herăstrău.

Nu ştiu ce vom mai face! După multe zbuciume, eu

încaltea am ajuns la o liniște desăvîrșită – ca în fața fatalității. Țîncii de pe strada noastră numai au mai păstrat o nădejde ș-un vis: cînd a veni primăvara, iar are să s-arăte inginerul cu țăruși, și patru oameni, și domnul cel care fumează și stă pe gînduri. Pentru generațiile viitoare, asta va alcătui emblema primăverii.

(Din vol. *Foi de toamnă*, 1916*;* în ediția E.S.P.L.A., vol. 6, 1956.)

SLUJBAŞ VECHI

Domnul Grigorian, şeful vămii, vecinul meu, cum venise în oraş băgase de samă la faţa năcăjită şi brăzdată de suferinţi a bătrînului Duţu. Chiar din ceasul cînd pusese piciorul în lunga clădire de scînduri a vămii, şi păşise, în îmbulzeala de negustori, printre lăzile cu scînduri şi cutiile de carton desfăcute în toate ungherele, printre pachete de stofe, lînuri, mătăsuri felurit colorate – îl izbise, în mijlocul mişcărilor ş-a zgomotelor de glasuri, înfăţişarea măruntă, umilită, tăcută a lui Gheorghe Duţu.

Cum înţeleseră că intrase între ei, „şeful nou", cel permutat de la Galaţi – şi negustorii, şi funcţionarii tăcură. Se grăbiră să-i facă loc, să se recomande, să răspundă politicos, zîmbind, la orice întrebare. Ţineau în stînga, cum îi apucase vremea, cîte-un obiect, cîte-o bucată de pînză, de panglică – parcă toţi îl întîmpinau cu daruri. El păşea încet, nalt şi zîmbitor, mîngîindu-şi domol favoritele. Se opri în faţa lui Gheorghe Duţu, care îl privea demult c-un fel de teamă nedesluşită.

— Da' dumneata? Eşti, slujbaş aici?

— Da, domnule şef... şi-l ţinti înfricoşat cu doi ochi negri umezi; sînt demult funcţionar aici... Toţi domnii şefi au fost mulţămiţi de mine...

— Ce leafă ai?

— Am ajuns la o sută douăzeci de lei, domnule şef... De douăzeci de ani servesc şi totdeauna mi-am făcut datoria... Da' n-am avut ,,studii", domnule şef, şi n-am putut merge mai departe...

Vorbea repede. Mîna dreaptă, în care ţinea un condei, tremura. Stînga şi-o purta uşor în sus, şi-n jos în lungul coapsei. Straiele-i erau vechi, curate, roase de perieturi.

— Măcar două clase gimnaziale să fi avut – zise el iar, cu mîhnire – bine ar fi fost!

Dădu din cap şi oftă.

— Ai familie? întrebă domnul Grigorian.

— Am, tresări Duțu. Am şase fete, domnule şef... N-am nici un băiat!...

Spusese că n-are nici un băiat, parcă-şi mărturisea cea din urmă nenorocire.

Domnul Grigorian trecu spre alți funcționari, printre negustori, dar simți un timp ațintită asupră-i privirea înfricoşată şi dureroasă a bătrînului.

În cancelarie, domnul Grigorian întrebă pe subşefi de toți slujbaşii şi se opri mai mult asupra lui Duțu.

— E un biet nenorocit, îi răspunse subşeful. E împovărat de casă grea. Acuma se teme să nu-l dați afară.

— De ce se teme?

— Apoi, domnule şef, sînt atîția tineri care se ațin să-i ia locul! El greu îşi face slujba, nu se prea pricepe, şi din pricina năcazurilor uneori parcă îşi sare din fire... Dar nimeni nu s-a gîndit să-l lase pe drumuri, muritor de foame...

— Fără îndoială, murmură domnul Grigorian.

— La toată lumea spune că are şase fete şi că nu i-a dat Dumnezeu nici un flăcău...

Şi subşeful începu a rîde. Zîmbi şi domnul Grigorian.

— N-a putut mărita nici una încă. În ziua de azi poate să fie fata cît de bună, fără zestre nu se poate mărita!

Subşeful rostise cuvintele acestea cu oarecare pornire. Domnul Grigorian îl privi şi zîmbi iar.

— Ai şi dumneata fete de măritat, domnule Panaitescu?

— Am, răspunse subşeful, parcă s-ar fi ruşinat de ceva.

— Asemenea lucru e totdeauna cu năcaz, zise domnul Grigorian. Eu am scăpat de el, trăiesc singur, nu m-am însurat.

— În ziua de azi, familia e o greutate şi o grijă... vorbi înăbuşit Panaitescu. De dumneavoastră e mai bine.

Într-o zi, domnul Grigorian îşi plimba prin şandramaua vămii trupul înalt şi-şi mîngîia favoritele castanii. Vorbe

murmurau amestecate în juru-i; băteau ciocane pe ici, pe colo; oameni se strecurau frecîndu-se unii de alții, încărcați cu lăzi şi cu cutii, suna dulce zîngănitul banilor la un ghişeu. Raze de soare scăpătau prin crăpături în umbra şandramalei, luminau țesăturile prăfuite ale păianjenilor, sus, şi scînteiau în mătăsuri şi dantele viu colorate, răspîndite în neorînduială pe mese.

Gheorghe Duțu scria la măsuța lui într-o condică mare. Scria încet, cu încordare, dînd din cap după înmlădierile penei. „Are caligrafia chinuită, se gîndi domnul Grigorian, şi de douăzeci de ani se năcăjeşte aşa..."

La fiecare literă mare, Duțu învîrtea condeiul pe deasupra hîrtiei, apoi deodată parcă înțepa ceva, şi pana lui lua o întorsătură ciudată, pe cînd mustața-i căruntă se mişca şi ea, schițînd sub nas rotunzimea literei.

— Ce scrii, domnule Duțu? întrebă şeful.

— Scriu nume de negustori, zise Duțu zîmbind şi ridicîndu-se în picioare; adică nume de oameni care cîştigă bani fără muncă...

— Aşa? Azi îmi pari bine dispus... vorbi şeful cu bunăvoință.

— Am şi eu două ori trei zile de împăcare şi de răgaz, răspunse c-un accent duios Duțu – după ce îmi iau leafa...

Şeful zîmbi iar.

— Mai scriu, domnule şef, îndrăzni bătrînul, şi mărfuri: mai ales mătăsuri şi dantele. De douăzeci de ani le scriu... Nimicuri şi prisosuri – frumusețile cucoanelor! De douăzeci de ani! Mătăsurile vechi au căzut la gunoaie, şi cucoanele care le-au purtat au îmbătrînit... lucruri scumpe... le scrie un om sărac... Fetele mele n-au să le poarte niciodată!

— Dumneata eşti filozof, cum văd, zise şeful.

— Două ori trei zile pe lună... răspunse cu tristeță bătrînul.

În ziua aceea domnul Grigorian a plecat destul de mulțămit de lîngă slujbaşul lui; dar peste cîteva zile, într-o

duminică, l-a întîlnit sub o înfățișare cu totul deosebită. Era la înmormîntarea unui colonel pensionar, pe o zi umedă şi înnourată. O muzică militară cînta marşul funebru, trăganat, în bubuiri de tobă şi-n acorduri adînci de bas; cînd se oprea ea la prohoduri, îşi înălțau glasuri nazale preoții şi psalții, şi adia un cor de voci tinere. O plîngere tremurată se auzea înainte de pornirea din nou a convoiului. Se mişcau apoi uniforme scînteietoare, haine negre, soldați cu arme, ş-un şirag lung de trăsuri. Domnul Grigorian, ca om care n-avea ce face în zi de sărbătoare, pornise şi el cu mulțimea spre *Eternitate.* Umbla gînditor, privind spre figurile nouă ale oraşului în care de curînd sosise, cînd, dintr-o dată, dădu cu ochii de Gheorghe Duțu. Mergea în pas cu toți cei din jurul lui, avea însă o ținută ciudată: umbla cam într-o parte şi puțin cam pe spate. O clipă domnul Grigorian îi văzu profilul cu nasul rumenit în vîrf, şi înțelese. Se trezi rîzînd, apoi îşi muşcă buza şi se uită la dreapta şi la stînga, să vadă dacă nu l-a zărit cineva. Ca şi cum ar fi fost o legătură nevăzută între ei, Duțu, cum mergea înaintea şefului, începu şi el să rîdă şi murmură ceva. Apoi păru mirat – şi cu mare luare-aminte începu a privi spre două mîni care stăteau la spate pe o uniformă militară şi țineau nişte mănuşi albe. Erau mînile unui maior de artilerie, scurt şi gros, care se legăna domol în mers. Mînile împreunate şi mănuşile albe aveau un fel de fascinație asupra lui Duțu. Le privi aşa un timp umblînd pe urma lor – apoi avu un salt uşurel înainte, şi cu un deget întins le atinse uşor şi repede, şi iarăşi îşi luă poziția lui puțin haitişă şi puțin pe spate... Maiorul întoarse surprins o față congestionată. Dar Duțu păşea grozav de indiferent. Numai coada ochiului i se încreți, cînd maiorul îşi întoarse iar fața înainte. Un timp, domnu Grigorian îl pierdu din vedere, apoi îl zări iar, discutînd cu glas cam tare şi purtîndu-şi amîndouă mînile în sus şi-n jos. Căută să vadă cu cine vorbeşte? Nu vorbea cu nimeni. Un vardist îl ținu puțin mai îndărăt şi-i făcu semn, cu arătătorul la buze. Domnul Grigorian era nemulțămit cu desăvîrşire. Apoi, în cimitir, aproape de

groapă, îl văzu din nou. Era spăimîntat, îl privea cu nişte ochi rotunzi şi părea deşteptat. Se făcuse aproape pămîntiu la faţă. Ş-atunci abia păru a observa că lîngă el cioclii coborau un mort în groapă. Privi şi-nspre mort c-un fel de groază, apoi se trase spre şeful lui, şi-n ochi i se arătase o rugăminte disperată şi lacrimi adevărate.

— Domnul şef... nu mă nenoroci, auzi domnul Grigorian, şi glasul lui Duţu ajungea la el ca un fel de suflare a durerii iartă-mă, mi se întîmplă şi asta o dată pe lună... Năcazuri, amărăciuni, şase fete fără zestre, domnule şef.

Domnul Grigorian întoarse capul: avea un dezgust mare pentru oamenii beţi.

Multă vreme îl urmări prin şandramaua vămii privirea umilită, rugătoare şi disperată a lui Duţu. Îl vedea totdeauna neclintit la locul lui, muncind cu încordare şi mişcîndu-şi deasupra literelor mustaţa căruntă. Slăbise şi parcă se mai încovoiase, sub o grijă cruntă.

Domnul Grigorian se milostivi într-o zi de disperarea-i mută şi porni încet spre el, cu zîmbetu-i blajin. Era afară vreme ceţoasă de toamnă. În colţul lui rece şi plin de umbră, slujbaşul scria cu repeziciune ceva, se oprea din cînd în cînd, cetea, ştergea cu condeiul, iar scria şi iar se oprea. Părea aţîţat, nelinişstit.

— Ce scrii, Duţule? întrebă domnul Grigorian.

Bătrînul tresări, împinse repede un registru asupra foii de hîrtie. Apoi se sculă, ochii îi clipiră şi prinseră a fugi pierduţi în laturi.

— Spune, ce scriai? întrebă a doua oară domnul Grigorian.

— Domnule şef, nu mă nenoroci; am isprăvit de scris în condică... Asta era pentru mine... o jalbă...

Şi trăgînd foaia de sub condică o întinse şefului, iar el căzu istovit la locul lui.

— Domnule şef! Fie-ţi milă! se tînguia el încet. Vine iarna; vin greutăţile, vai de sufletul meu!... De douăzeci de ani muncesc de dimineaţă pînă în sară, ş-acu, după atîta muncă

nu mai pot dovedi. Fetele au crescut mari, le trebuie haine, încălțări... Trebuie hrană... trebuie foc... Le aud plîngînd, le aud cerînd. Îmi vine cîteodată să mă dau cu capul de pereți! Cîteodată nu mai pot; intru într-o crîşmă, beau un pahar, şi se face ca o negură în mine, şi mai uit şi eu... Domnule şef! Eu am ajuns la un fel de disperare – mă rog să fiu iertat!...

Şeful asculta cetind foaia de hîrtie.

— Cum, faci o scrisoare regelui? întrebă el uimit, ridicînd ochii şi privindu-l țintă. Apoi îşi aruncă din nou ochii asupra slovelor încîlcite, fără ortografie, fără punctuație: *Majestate!... cad* în *genunchi cu lacrimi în culmea nenorocirii şi vă rog să faceți o lege...* Vrai să facă o lege?... întrebă domnul Grigorian.

— Ce să fac? răspunse prăpădit slujbaşul. Am şase fete, şase pietre de moară, domnule şef! Mă rog şi eu de majestatea sa să puie să se facă o lege... ca să plătească amendă mare toți cei care stau aşa, neînsurați...

Domnul Grigorian începu a rîde. Duțu îşi aduse aminte că şeful lui era neînsurat. Înălță spre el o privire îngrozită:

— Domnule şef!...

Atîta putu spune, se vedea că ar fi vrut să se deschidă sub el pămîntul.

Deodată, cu glas straniu, oftă:

— ...Domnule şef! Sînt foarte nenorocit!

Omul privea țintă înainte, şi era atîta durere în el şi-n glasul lui, încît domnul Grigorian îşi simți ochii umezi de milă.

Nu ştiu. Dar poate gemătul cesta, în care străbătea durerea atîtor suflete chinuite, a hotărît pe domnul Grigorian să calce peste hotărîrile lui. Numai aşa îmi pot lămuri vizitele lui dese la căsuța curată, cu grădinuță, în Sărărie: căsuța lui Duțu. Numai aşa pot să-mi lămuresc zvonurile care arată cum că domnul Grigorian, vecinul meu, s-ar fi hotărît să se însoare...

(Din vol. *Umbre*; în ediția E.S.P.L.A., vol. 8, 1953.)

UN OM NĂCĂJIT

Trei zile bătuseră vînturi sunătoare de la miazăzi, pămîntul se zbicise, şi-n dumbrăvioara din marginea satului, la malul Siretului, începuseră să înflorească galben cornii. Băiatul cel mai mititel al lui Dumitru Onişor ieşise cu şase oi la mugurul proaspăt al primăverii.

Era un copilaş palid şi mărunțel şi tîra pe pămîntul ravăn nişte ciubote grele ale unui frate mai mare. Ridică spre mine ochi trişti învăluiți ca-ntr-o umbră cenuşie şi-şi scoase cu anevoie din cap pălărioara veche pleoştită ca o ciupercă. Îmi dădu bună ziua c-un glas moale în care parcă suna o suferință timpurie; apoi, acoperindu-se, ridică deasupra oilor toiegelul alb, îndemnîndu-le spre crîng.

— Ce mai faci tu, măi flăcăule? îl întrebai eu. Ai ieşit cu oile la păscut?

— M-a trimes tătuca să le mai port! îmi răspunse el serios, cu glasu-i subțirel şi peltic; şi se opri.

Oile se opriră şi ele şi întoarseră capetele spre călăuzul lor.

— Dar eşti tu vrednic, bre Niculăeş, să porți un cîrd de oi?

— He, sînt eu vrednic; da' acuma n-am ce purta, sînt supărat...

— Cum se poate? Şi de ce, mă rog?

— De ce? mă întrebă el ridicînd spre mine fruntea pe care sta zimțuit în neregulă păru-i buhos; pentru că în primăvara asta tot ne-au căzut din oi; ş-acuma am rămas numai cu acestea şase...

Deşi „flăcăul" cu care vorbeam era numai de-o şchioapă, deşi intrase în a opta primăvară a vieții lui, năcazul lui era adînc şi serios; zîmbetul meu pieri pe dată.

— Şi v-au murit multe, bre Niculăeş?

— Multe... răspunse el grav, răzîmîndu-se înaintea mea în băț, ca ciobanii. Tătuca într-una blastămă şi suduie cînd cade

cîte-o oaie; mă mai bate şi pe mine cîteodată; dar parcă eu ce-s vinovat? Acu, azi, mi s-a întîmplat alta. Cînd ieşeam din sat, a trecut unul repede cu căruța şi mi-a pălit o oaie. A dat-o jos. Acum abia umblă şi abia suflă. Are să se ducă şi asta. Era a mămucăi, şi mi-o lăsase mie...

Glasul lui dintr-o dată scăzuse într-un tremur de lacrimi.

— Şi pe omul care ți-a pălit oaia nu-l cunoşti?

— Nu-i din sat de la noi, nu-l cunosc.

— De ce nu te-ai întors repede să spui lui tatu-tău?

— Tătuca nu-i acasă; a ieşit la arat cu cei mari.

— Şi de ce spui că ți-o lăsase mămucă-ta ție?

— Apoi nu ştii? Eu n-am mamă. A murit în postul Crăciunului şi ne-a lăsat singuri. Acu n-are cine mă spăla, n-are cine mă îngriji... n-are cine-mi spune o vorbă bună.... Într-o zi i-a fost rău, s-a pus în pat, ş-a murit într-o duminică. Şi 'nainte de asta, m-a mîngîiat aşa pe frunte şi mi-a spus că-mi lasă mie mioara asta...

Copilul cel mărunțel îmi vorbea cu seriozitate şi cu durere, ca un om mare. Aş fi vrut să-l mîngîi într-un fel, dar nu-mi venea în minte ce-aş putea spune unui copil. Ş-o dezmierdare cu mîna pe fruntea lui cu păr zbîrlit nu era o mîngîiere pentru acest om. Văzîndu-mă că tac, el mă privi cu luare- aminte. Fără îndoială că nu aştepta de la mine nici vorbă bună, nici dezmierdare.

— Apoi eu mă duc să-mi port oile... îmi zise el cu hotărîre.

Şi urnindu-se din loc, începu a-şi tîrîi iar ciubotele grele, îndemnînd cu bățul alb oile spre dumbrăvioara de la malul Siretului.

Începui a merge şi eu alăturea de el, pe cărarea din proaspăt zbicită. Cerul era limpede, soarele umplea cîmpiile de lumină, şi din cînd în cînd se vedea Siretul scînteind la cotituri.

— Uite, asta-i oaia pălită... îmi zise Niculăeş atingînd cu bățul mioara care păşea încet, şchiopătînd, în urma cîrdişorului. Apoi dac-a pieri şi asta, are ce mă păli şi mustra

tătuca... parcă nu mi-ar ajunge mie supărarea pe care-o am...

Smîrcîi din nas şi-şi trecu pe deasupra buzelor mînica lungă a anteriului. Apoi oftă adînc.

— De ce oftezi, Niculăuş?

La o asemenea întrebare de prisos copilul nu-mi răspunse.

— Cînd era mămuca bolnavă, zise el într-un tîrziu, eu, care eram cel mezin, stăteam lîngă dînsa, ca să-i dau apă, cînd îi era sete... Avea arşiță mare. Eram singuri; ceilalți erau peafară, după treburi. Şi ea-mi spunea să fiu cuminte după ce s-a duce ea, şi s-ascult pe tătuca. Şi eu o întrebam aşa: Undeai să te duci, mămuță? Şi ea-mi spunea: Apoi eu am să mor, Niculăeş, şi tu să nu spui la nimeni... Eu nu spuneam, dar tătuca ştia şi el asta şi era supărat şi tot trîntea şi izbea şi întreba: Da' cît ai să mai boleşti, măi *fumeie?...*

Copilul vorbea încet cu glasul lui de suferință şi nu mă privea; parcă nu vorbea cu mine şi sta la sfat cu oile lui, ca totdeauna.

— Da' tu de ce mergi aşa de moale? întrebă el pe mioara lui. Aşa-i că te doare? Te-a trîntit şi te-a pălit *răul* cela... He, dacaş fi fost eu batîr cît bădița Mihai, l-aş fi apucat de piept şi l-aş fi scuturat: Măi, cum să-mi calci tu mie oaia?... Hai încet, c-apoi în dumbravă te-i hodini...

— Nu te teme, Niculăeş, că nu piere... îi zisei eu. El tresări şi întoarse repede capul spre mine. Apoi tăcu pînă ce ajunserăm la țărmul apei. Acolo găsirăm alunii şi cornii în floare. Toporaşi violeți răzbăteau prin frunzele moarte; pițigoii şi cintezii cîntau între muguri de mesteceni. Siretul venea învoburat, mare şi tulbure, şi trecea c-un fel de supărare parcă pe sub dumbravă. Băiatul lui Onişor rămase privindu-l lung, pe cînd oile, împrăştiate în juru-i, ciuguleau cu boturile lor mişcătoare iarbă măruntă.

— Uite cocostîrcii... zise el deodată cu un glas, parcă ar fi vorbit tot tovarăşelor lui.

Dincolo de mal, într-un smîrc, umblau cu paşi rari cocostîrci cu pliscuri portocalii. Apoi pe deasupra crîngului

trecu cu zbor şuierător un cîrd de rațe. Veniră din susul rîului fîlfîind rar din aripile lor ascuțite şi doi pescăruşi albi. În dumbrava plină de lumină văzui deodată zburînd şi fluturi roşii – şi-n singurătatea care ne împresura era ceva blînd şi dulce, ca 'ntr-un basm al copilăriei.

Lăsai pe Niculăeş al lui Onişor singur în liniştea țărmului şi pornii în josul apei, spre locuri care şi mie îmi aduceau aminte de anii cei de demult. Imaginea copilului însă nu-mi dispărea dinaintea ochilor şi glasul lui trist îmi suna necontenit în urechi. Cu mama lui, Irina lui Avram, copilărisem în şcoală şi-mi aduceam aminte mai ales de ochii înecați de un văl fumuriu: ochii ei îi avea şi copilul. Fusese o fată vioaie şi aprigă, foarte frumoasă şi cuminte. De toate darurile ei avusese parte Dumitru Onişor, gospodar bun, dar om hursuz şi cam cărpănos. Acuma Irina noastră cea de odinioară murise; povestirea copilului îmi adusese aminte de toate cele de demult frumoase şi pentru totdeauna pierdute. Murise, lăsînd sufletul ei cald şi mintea ei bogată copilului – care sta acuma sub mesteceni la malul apei, vorbind cu oițele lui.

Mormîntul ei, ca al tuturor în tristele noastre țintirimuri, n-avea nici un semn şi nici o floare şi Onişor îşi ara ogorul nepăsător, îngrijit numai de holda de mîne. Amintirea Irinei noastre trăia numai în copilul cel palid. Duioşia ei, înțelepciunea ei şi ceea ce era în sufletul ei vis, parcă trecuseră în măruntul meu tovarăş de drum, în serile acelea singuratice de suferință, cînd amîndoi sfătuiau cu ochii în lacrimi, ş-afară bîntuiau, cu chinuite plîngeri, vifornițele iernii.

De la un loc, de pe înălțimea malului, mă întorsei chemat parcă de cineva şi privii în urmă. Copilul sta sub mesteceni şi-l vedeam parcă nedesluşit, ca-ntr-o ceață de lumină. Oile păşteau în juru-i. Pițigoii îşi rosteau cu viers subțire veşnicele lor cuvinte de bucurie:. Simț a vară! simț a vară! Şi de bună samă, ca-n toate zilele, Niculăeş grăia cu oile lui. Ş-acuma întreba pe mioara cea bolnavă:

— Cum îți mai este? Tot te mai doare?...

Oaia răspundea, behăind uşor şi dulce.

— Să nu mori, că numai tu mi-ai rămas de la mama... îi zicea el încet.

Cocostîrcii clămpăneau în smîrcul de peste apă. El îi privea cu luare-aminte. Un piţigoi veni deasupra capului lui acoperit cu pălăria pleoştită, scîrțîindu-şi necontenit cîntecul.

— Tu eşti bucuros şi fără grijă... îi murmura, ca o mustrare, băiatul. Şi ofta, ca un om năcăjit şi plin de griji ce se afla...

Tîrziu, întorcîndu-mă, îl găsii înseninat, căci mioara i se înviorase. Cu o custură cerca să-şi facă o trişcă dintr-o rămurică de răchită. Şi cînd ridică zîmbind ochii spre mine – mă izbi deodată o amintire ce brusc izvora ca din negură, ş-o asemănare izbitoare cu ochii şi zîmbetul celei care odată, cu ani în urmă, înflorise ca o floare şi-mi fermecase c-un zîmbet şi c-o privire un trecător ceas al vieții.

(Din vol. *Umbre*; în ediția E,S.P.L.A., vol. 8, 1953.)

JUDEȚ AL SĂRMANILOR

S-a ridicat din tohoarca lui, de la un proțap, un om măhălos, şi s-a arătat în lumina focului păşind legănat.

Numai după cum aducea picioarele rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaşte că-i cioban. Se vedea asta însă şi după glugă, după căciula dintr-un berbece, după chimirul lat şi lustruit şi mai ales după cămeşa scorțoasă de spălături în zer. Purta toiag nalt pe care-l ținea de sus. Şi ochii mititei, abia-i vedeam de sub streşina frunții şi a sprîncenelor. Avea plete crețe unse cu unt, iar barba-i era rasă cu custură de coasă.

— Eu toate le-am ascultat şi toate au fost istorisiri frumoase – a grăit el gros, şi nu mai doresc de cît s-aud întîmplarea gospodarului istuia nalt şi uscat.

Şi după asemenea vorbe către comis se cunoaşte că-i un om din sălbătăcie.

Nici nu-l băgasem în samă pîn-atunci j dar el toată vremea stătuse acolo cu noi, şi tăcuse. Tăcuse şi-şi văzuse de vin, şi abia acuma-i venise gust de vorbă şi chef. Cu mîna stîngă făcu vînt oalei peste flăcările focului. O auzii țipînd în întuneric, la grămada cioburilor – se sfărmă şi tăcu, încheindu-şi soarta.

— Asta n-a mai cunoaşte băutură, vorbi iar ciobanul rînjind – şi nu ne-om mai întîlni decît după ce-oi fi şi eu ulcior. Iar cei care nu mă cunoaşteți, să ştiți că eu nu-s mai departe decît de la Rarău, ş-acolo am stînă cu alți tovarăşi, şi bordeie pline cu putini de brînză şi de lapte acru, şi alte bordeie cu poclăzi şi cojoace. Şi mă cheamă Costandin Moțoc. Cine vrea să ştie, pot să-i spun că mă duc pînă într-un sat la apa Siretului, să aflu dacă mai sălăşluieşte pe lume os din osul părinților – o soră ce-am avut şi cu care nu m-am văzut din tinerețele mele. Dac-a fi moartă, să mă întorc înapoi la oi şi la tovarăşi şi la întristare, pe vîrf de munte, unde nu se

domoleşte vîntu niciodată – ca şi gîndu omului.

Dar eu rîd, căci mi-am adus aminte de-un prietin, carele mi-a spus că, dac-oi trece pe la Hanu-Ancuței, să beau o oală de vin, să beau două, pîn' ce-oi vedea tulbure şi să nu spun la nimeni ce i s-a întîmplat lui într-o vreme, pe locurile acestea. Mi-a povestit cîte a pătimit. Dar pot spune că, bînd atîta vin cu o asemenea oală, nu-mi mai pot aduce decît cu greu aminte de-o întîmplare ca aceea.

— Ce întîmplare? întrebă, după obiceiul lui, comisul Ioniță.

— O întîmplare, cinstite om bun, o întîmplare a aceluia care mi-i mie ca un frate. Măi lăutarilor, voi să ziceți pe strună după mine un cîntec de voinicie al lui Vasile cel Mare, hoțu; şi-apoi dac-a dori lumea, oi spune; dacă nu, oi tăcea.

Începu deodată a cînta pe nas, c-un glas din cap, subțire, cu totul nepotrivit făpturii lui mari.

— Ascultați, măi!

Care-i tînăr şi voinic
Iese noaptea la colnic
Fără par, fără nimic,
Fără brîu, fără pistoale,
Numai cu palmele goale...

Îmi venea a rîde ascultîndu-l cum zice subțire, şi mă veseleam, căci nu mi-i silă de omul cu chef. El s-a oprit arătîndu-şi dinții, dar mai mult cu harțag decît cu voie-bună.

— Acu cioroii să tacă, a zis el iar cu tărie şi gros, şi să-şi ascundă diblele sub aripi. Vreau să vă spun dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare, povestea despre care v-am vorbit. Şi dacă nu v-a plăcea, să nu-mi spuneți pe nume.

S-a posomorît privind spre umbra neagră a hanului, şi-a potrivit toiagul la subsuoară, sprijinindu-se în el după obiceiul ciobanilor, apoi s-a întors spre noi şi şi-a plimbat ochii în jur – fără să ne vadă, căci privirea lui dintr-o dată se cufundase în alt timp.

Dintre noi toți numai Ioniță comisul îl privea într-o parte cu oarecare nerăbdare şi dispreț – căci îl astupase aşa tamnesam un om de rînd şi din proşti[8], cînd domnia sa avea de povestit lucruri mari.

Ciobanului însă nu-i era ruşine şi nu cunoştea asemenea rînduieli.

— Ce-am vrut eu să spun? ne întrebă el, zîmbind din depărtare şi din singurătate. Apoi ce-aş vrea eu să vă spun, m-aş prinde mai degrabă să vă cînt din fluier; dar n-am chip. Aşa că trebuie să grăiesc cum m-oi pricepe. Era prietinul acesta al meu trăitor în sat la Fierbinți, pe Siret, fiind în acele vremi stăpîn pe moşie un boier chiabur tare cu numele Răducan Chioru. Era acest boier om stătut şi văduvoi şi din cînd în cînd avea dumnealui plăcere pentru cîte-o muiere dintr-a oamenilor, pentru care lucru, noi rîdeam şi făceam haz într-o privință. Dar iaca prietinul ista al nostru pățeşte şi el pozna şi nu-i mai vine-a rîde. Află de la alte femei binevoitoare, că pe Ilinca lui a poftit-o boierul pîn' la curte.

— Cum se poate una ca asta? sare el în sus.

— Iaca se poate; ba încă s-a întors, acasă c-un testemel nou, roş ca focul.

Atuncea prietinul acesta al meu a simțit că-i creşte pe spinare păr de cîne turbat. A lăsat în drum, dinaintea orîndei, sania încărcată cu saci, a zvîrlit biciul în coarnele boilor şi-a tras de după o scoarță bărdița. Văzînd înainte-i pîclă de sînge, s-a repezit acasă şi-a izbit cu umăru-n uşă. A luat în piept pe femeie şi-a prins a striga la dînsa:

— Unde-ai fost? Să-mi spui unde-ai fost, că te tai în bucăți cu securea.

— N-am fost nicăirea, omule! Ce este? Ai înnebunit?

— Spune-mi unde ai fost, că te tai. Unde-i testemelul cel roş?

— Care testemel? Tu trebuie să fi băut, bărbățele – după aceea ai adormit în car şi-ai visat!

A mai răcnit la dînsa, ea se apăra ca de înec; se ferea, da

din mîni şi nu mai contenea din gură. A apucat-o omul de cozi ş-a bătut-o cu capul de colțul hornului; n-a fost chip să scoată nimica de la dînsa.

— Taie-mă, omoară-mă, nu-s vinovată cu nimica!

Atuncea i s-au trudit şi prietinului istuia al meu mînile. Se uita la dînsa cum plînge – şi l-a cuprins şi pe dînsul mare amărăciune.

— Vai, Ilincă – zice – vai de zilele noastre cele ticăloase! Că noi numai de patru ani sîntem luați. Şi cînd ne-am cununat au înflorit zarzării de la casa noastră – iar acuma florile li-s scuturate şi mi-a înghețat inima. Că tu mie mi-ai fost dragă şi te-am socotit cu credință; dar văd că m-am înşelat amar.

Muierea atunci se jură pe luminile ochilor şi pe mormîntul maică-sa, că nu ştie nici cu spatele despre ce poate fi vorba. Îşi şterge gura cruntă de sînge şi-l sărută pe barbat; îl domoleşte şi-l îndeamnă să se ducă să-şi caute sania cu boii. Iar după ce se duce el la boi şi la sanie, ea îşi pune în cap testemelul cel roş şi iese prin fundul grădinii într-o hudiță de unde ia drumul la curtea boierească.

Omul îşi duce sania s-o descarce de saci la hambare, pe urmă vine la curte să-l scrie pe catastif grămăticul. În loc de grămătic, iese în cerdac boierul. Îl cheamă ia aşa cu degetul şi-i rînjeşte numa-ntr-un dinte.

— Ia fă-te-ncoace, gospodarule.

— Iaca viu. Care-i porunca, cucoane?

— Măi păgînule, zice boierul, ce ai tu cu femeia de-o bați şi-o asupreşti?

Prietinul ista al nostru nu se dumireşte deocamdată.

— N-am nimica, cucoane, dar nu pricep de unde ştii măria ta una ca asta, şi de ce te-amesteci între romîn şi-ntre femeia lui.

N-a apucat a sfîrşi vorba, şi Răducan Chioru l-a şi fulgerat cu palma peste gură. Prietinul ista al nostru închide ochii fără să înțeleagă; iar cînd îi deschide, vede la o fereastră pe Ilinca lui cu testemel roş şi-nțelege. Răcneşte cu mare tulburare şi-i

vine să-şi facă o samă, să se deie cu capu-n fîn- tînă. Dar n-are cînd. Boierul a tras de după uşa tindei harapnicul şi-l păleşte-n plin pe după grumaz şi-l taie peste ochi cu şfichiul, parcă-l scrie cu foc. Încearcă a cîrni la dreapta şi la stînga. Cu răsuflarea gîlgîind de sînge se-ntoarce şi se prăvăleşte pe scări ca să scape şi să fugă. Jos îl prind în braţe haidăii curţii.

Bate cu pumnii şi scapă şi se repede urlînd la stăpîn. Răducan Chioru îl arde iar cu şfichiul şi clipeşte rîzînd din ochiul cel sănătos.

— Nu-l lăsaţi, măi flăcăi – zice – că-i turbat. Era să-şi omoare femeia.

Haidăii au sărit şi l-au prins. L-au mai bătut pînă ce-au ostenit, pe urmă i-au dat drumul.

După ce a bolit trei zile, muşcînd scîndura lăiţii, prietinul ista al nostru sare-ntr-o noapte gardu la curtea boierului, ca să-şi găsească femeia. A pîndit-o pe lîngă odăile slugilor, pînă ce-a zărit-o. A sărit la dînsa urlînd, ca să-i rupă cu unghiile gîtiţa. A auzit boierul ţipete din casă, ş-a ieşit cu hamgerul.

Aşa că Răducan Chioru, ca un stăpîn ce se afla, văzînd atîta îndrăzneală, s-a scîrbit ş-a poruncit haidăilor să-l ridice pe prietinul ista al meu şi să-i facă petrecere cuvenită, după purtarea lui. Întăi l-au legat cu mînile la spate şi i-au pus căluş în gură, ca să nu urle. Şi noaptea aceea l-au ţinut cu capul vîrît într-un gard, cu gîtu strîns între nuiele. L-au mai rupt cînii de pe laturi; l-a muşcat gerul Bobotezei înspre ziuă. Eu nu înţeleg de ce n-a murit.

Făcîndu-se ziuă şi văzîndu-l că se uită tot urît, cuconu Răducan porunceşte să-l scoată din gard şi să-l mîie cu harapnicele pînă devale la moară. Acolo slujitorii îl desculţă, îi suflecă iţarii pînă la genunchi şi-l vîră în lăptoc pînă la glesne – ca să simţească zimţii gheţii şi să nu mai îndrăznească a sui ameninţare împotriva unui obraz boieresc.

Apoi a mai avut a îndura prietinul ista şi altele, ca să se-mplinească rînduiala care era atunci la curţile stăpînirii. L-au lepădat într-un bordei, în preajma focului, ca să se

încălzească. Ca să nu fugă, i-au pus picioarele în butuc, cu lacătă grea de-o ocă. Ş-au lăsat fumul să iasă în bordei, ş-au presărat pe jaratic ardei pisat. Tuşind şi stupind sînge, a petrecut într-asemenea chip; şi Dumnezeu a vrut să nu piară, ci să se chinuiască pe lumea asta, ca dincolo pe tărîmul Tartorului.

Aşa s-a întîmplat, cinstiților creştini, această faptă acum treizeci de ani. Şi prietinul acesta al meu n-a pus fruntea-n țărînă, precum ar fi fost mai bine. A rămas schilod o vreme, urlînd în inima lui; şi cînd s-a putut tîrîi, a pribegit din sat. A trecut apa Moldovei; pe urmă a trecut apa Bistriței, şi s-a ridicat pe plaiurile cele înalte, către Rarău.

Acolo, în munte, sub cetină, sta cu ochii țintă ca un nebun şi-şi vedea întîmplarea. O vedea în vîlvătaie şi-n sînge – şi inima-i era scrijelată de unghii de criță. Gemea zvîrcolindu-se şi nu găsea în el o putere. Ş-a fost rob ciobanilor mulți ani – pînă ce-a avut şi el mioare şi berbeci, învățînd rînduiala acelei sihăstrii.

Atuncea, într-o sară de primăvară, prietinul ista al meu a auzit glasul lui Vasile cel Mare, cîntînd sub streşină de pădure precum v-am cîntat eu.

Cînd i s-a înfățişat ia colibă, prietinul meu l-a înțeles numaidecît că-i om fugar din lume şi pribeag în pustie.

L-a văzut voinic şi fudul, uitîndu-se pe sub sprîncene, şi l-a primit cu dragoste, plăcîndu-i cîntecul. Cînd a auzit că-l cheamă Vasile, s-a bucurat, căci toată partea aceea de țară cunoştea asemenea nume, şi de brațul lui se temeau cîmpiile. Pe-atuncea Vasile cel Mare ținea vadurile şi drumurile şi era mare vameş.

— Poftim, bade Vasile, la focul meu, zice prietinul nostru. Eu am auzit de dumneata – şi te-oi primi bucuros, ospătîndu-te cu ce m-a blagoslovit Dumnezeu. Oi da şi roibului dumitale fîn bun. Ş-oi găsi pocladă, să-ți fac hodină moale pe noapte.

Atuncea hoțul s-a bucurat şi-a descălicat la colibă şi nu tîrzie vreme s-au făcut buni prietini.

Şi i-a spus Vasile toate ale lui; ş-a povestit şi prietinul ista al nostru hoţului întîmplarea cu muierea şi cu boierul.

Auzind povestea, Vasile cel Mare s-a supărat; şi-a rupt căciula din cap şi a trîntit-o de pămînt.

— Măi, zice, după istorisirea asta, tu să nu te mai numeşti prietin al meu! Căci ai supt lapte de iepuroaică, ş-ai rămas mişel!

— Ce-aş putea face, bădiţă Vasile? a întrebat omul cel sărman.

— Pentru ce-ai putea face tu, eu aş putea să-ţi fiu învăţător, măi băiete!

Aşa i-a spus; ş-acolo, la colibă şi lîngă foc, cinstind ei rachiu de afine, l-a învăţat lucruri bune.

— Măi băiete, zice hoţul, tu trebuie să înţelegi că la femeie nu găseşti credinţă. Eu de cînd voinicesc, am învăţat a o ceti. Şi din pricina uneia ca a ta, am fost eu puşcat de poteră în piciorul stîng, de mă vezi ş-acum a călcînd mai îndesat într-o parte. Ci muierea fiind aşa lăsată de Dumnezeu, vicleană ca apa şi trecătoare ca florile, eu o sudui ş-o iert. Dar nu uit a păli pe cel care nu m-a iertat şi pe cel care m-a asuprit. Fă şi tu aşa, ca să nu crăpi de veninul de care eşti plin.

— Aşa-i, sînt plin de otravă! a strigat prietinul acela al meu. Mă dau rob ţie, bădiţă Vasile. Învaţă-mă cum să mă răcoresc!

*

Povestind, ciobanul se aţîţase ş-acum îşi scutura capul şi braţele în rumeneala focului. Glasul îi ieşise din cumpăna obişnuită. Vorbea prea tare, însă ca şi cum ar fi fost singur. Cu toate acestea comisul Ioniţă – ca şi ceilalţi – îl asculta cu luare-aminte şi nu mai părea jignit.

— Şi precum vă spun – a strigat Costandin Moţoc – Vasile cel Mare l-a învăţat pe acel, prietin.

— Lasă-ţi – zice – mioarele în sama soţilor, pe o săptămînă. Lasă jîntiţa şi cînii în sama scutarilor. Nu lua cu tine decît un

cal şi doi caşi la coburi[9] ca să ne fie de prînzare. Avem să coborîm amîndoi călări, ca doi negustori de treabă, pînă la apa Bistriței şi mai departe pîn' la apa Siretului. Ca să văd şi eu satul întru care s-au întîmplat cele ce mi-ai povestit.

Cînd a vorbit aşa fel acela hoț, rîzînd, prietinul meu a simțit tremurînd în el inima cu mare durere şi mare nădejde.

A dat pe sama soților averea, a lăsat plaiurile şi bradul, izvoarele cele reci şi poienile, şi, încălicînd, a coborît cu hoțul între oameni la cîmpie.

De cunoscut nu-i cunoştea nimeni. Ş-au călărit ca doi negustori de treabă pînă la apa Siretului în sat la Fierbinți, mîncînd caş cu pită rece şi bînd apă la fîntîni cu cumpănă. Şi-ntr-o joi dimineață, fiind şi sfînta sărbătoare a înălțării, s-au arătat amîndoi pe şleah, venind împotriva bisericii, tocmai cînd ieşea norodul de la leturghie.

Atuncea, între oameni, prietinul meu a cunoscut pe Răducan Chioru. A simțit zbătîndu-se în el o dihanie – dar s-a stăpînit. Ş-a zis:

— Bădiță Vasile, acesta-i stăpînul meu, carele m-a miluit.

— Aşa? a răspuns hoțul. Tare bine!

Ş-a strigat cu mare străşnicie, înălțîndu-se în scări:

— Oameni buni, stați!

Oamenii au stătut.

— Creştinilor şi oamenilor! a răcnit Vasile cel Mare – stați cu linişte şi cu pace, căci eu n-am nimica cu dumneavoastră. Aflați că eu sînt Vasile cel Mare, hoțul. De numele meu ştiți şi de urmările mele ați auzit. Avem pistoale şi nu ne temem de nimeni; şi mai sînt alții care străjuiesc aproape.

Oamenii au murmurat şi s-au tras la o parte cu supunere. Iar boierul şi-a săltat barba din gulerul giubelei şi-n ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă, cînd a cunoscut pe prietinul meu.

— Ne-am înfățişat – zice iar hoțul – ca să facem un județ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan,

cată să facem dreptate singuri cu brațul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, dar am tremurat cu capu-n gard şi cu glesnele-n gheața morii, şi cu picioarele-n butuc şi cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, şi ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viața, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele şi n-am găsit nici într-un fel alinare şi izbîndă! Ne-am înfățişat să-ți plătim, cucoane!

Răducan Chioru întelegînd, a căscat mare ochiul ş-a urlat la oameni şi la slujitori; a căutat scăpare în laturi, a căutat scăpare înainte. Dar hoțul şi prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor şi l-au dărîmat. După aceea au descălicat şi l-au lovit cu cuțitele. Prietinul meu a stat pînă ce-a văzut sîngele băltindu-se în pulbere. Cînd cel căzut şi-a contenit tînguirile ş-a suspinat de moarte, l-a pipăit cu vîrful piciorului şi l-a întors cu fața-n sus şi cu ochiul deschis către cer. Şi nimenea dintre oameni n-a zis nimica, ci stăteau martori cu spaimă, la județ.

Asta a fost. Ş-au lăsat lîngă mort punga cu opt galbini, cîtă avere aveau, pentru sfînta biserică. După aceea fiind o vreme frumoasă, cu soare de primăvară, au încălicat iar, ieşind din sat, şi s-au pustiit prin locuri ferite, pînă ce s-au suit iarăşi sub codru verde.

*

Sfîrşindu-şi povestirea, ciobanul pufni spre flăcări amărăciunea pe care o avea încă în el. Apoi ne privi tulbure şi începu a rîde pieziş, văzîndu-ne că tăcem. Şi se trase deoparte la tohoarca lui şi stătu iarăşi închis în mîhnire ca mai nainte, fără bucurie şi fără lumină, ca-n negurile muntelui.

(Din vol. *Hanu Ancuței,* 1928; în ediția E.S.P.L.A., vol. 8, 1957.)

CERBUL MEU

Cum ştii, iubite prietine, sîntem o mică tovărăşie de opt puşti, care ținem o pădure foarte frumoasă în județul Baia, la apa Rîştei şi a Moişei. Între acest teritoriu şi sfînta mănăstire Neamțu se înalță culmea Pleşului. În cuprinsul acestui teritoriu se rotunjeşte piscul Deleleului, unde a murit, în glasul cornurilor de odinioară ale braconierilor, moş Calistru. Înălțimi mici şi moale conturate. Numai Deleleul trece de o mie de metri. Pîraie, prăpăstii, runcuri: de cîțiva ani s-a pus stavilă puştilor neleale; sălbătăciunile au găsit aici sălaş, unde hălăduiesc în tihnă.

Bradul şi fagul se amestecă. Fagul ține adăpost brădetului tînăr. După ce se ridică şi se întremează pădurea de brad, fagul bătrîn se împuținează, cel tînăr nu mai poate răzbi (ajutînd şi omul). Cît umblu printre fagii uriaşi, văd dedesubt puzderia brăduilor şi brădanilor năzuind în sus. Replantarea aceasta de la Dumnezeu e încă în putere în aceste locuri; oriunde răzbeşte o pală de soare, se întreține rugii de mure, cu socii şi cu celelalte plante plăcute caprelor şi ciutelor; în tăieturi mai mari creşte în abundență zburătoarea, cum i se zice bisacănului în Moldova nordică.

În toamna asta au început tăieri. Bradul bătrîn şi fagul străvechi cad pe mari întinderi sub fierăstrău şi topor: ceea ce însamnă la dumneavoastră tăiere rasă aici e o tăiere a pădurii bătrîne: în urmă, subarboretul în serie de vîrste, îşi urmează creşterea: aici va fi, însă, în anii ce vin, paradisul căprioarelor şi cerboaicelor; aici au hrană şi adăpost, iar liniştea de atunci va fi cu totul alta, cînd după războiul fierului pădurea va rămîne singură, să se crească pe sine însăşi.

Sînt în Rîşca locuri mai singuratice decît acolo unde am intrat eu, unele depărtate, altele mai înalte, unde e linişte desăvîrşită şi ziua şi noaptea. Unii din tovarăşii mei, care au sosit înaintea mea, se şi află acolo, în pîrăul Arinului, ori

Pietrărie, la colibele lor. E ciudat că şi acolo cerbii mugesc numai noaptea, ca şi aici, în Rechihna. Şi deşi nu se mai aude acolo de mult topor şi fierăstrău, e ciudat că nu par a se ține mai mult acolo cerbii, decît dincoace, unde nu-i linişte ziua.

Suind poteca în Rechihna către un glod, paznicul Vasile Rusu îmi spune în amănunt ultimul eveniment al Rîştei.

Unul din tovarăşii mei, tînărul locotenent M., sosit cu cîteva zile înainte şi suit în munte, la locul de pîndă ce i-a căzut prin sorț, s-a bucurat de un noroc deosebit. Acest noroc l-am şi văzut la casa de vînătoare, sub forma a două piei mari, întinse şi presărate cu sare.

Abia ajuns sus, tovarăşul nostru şi-a lepădat bagajul la colibă şi, cu păzitorul, s-a instalat într-un hățaş. Nu mult după ce s-a aşezat acolo, adică pe la orele 5 după-amiază, aude foşnet în frunza căzută de fag şi observă îndată suind la deal pe o coastă împotriva sa, un pîlc de mistreți.

De cîțiva ani, de cînd vînează, locotenentul M. mi-a mărturisit el singur că a stat în pîndă şi a luat parte şi la goane de mistreți în multe păduri. Niciodată nu a avut noroc să-i vie acest soi de vînat. Acuma i-au venit mistreții singuri, pe cînd el aştepta să audă mugind cerb.

Deci a împuşcat o scroafă de vreo sută de kilograme.

De cîțiva ani, de asemeni, tovarăşul nostru, fie la Borsec, fie în alte terenuri, a aşteptat să-i iasă ursul. L-a aşteptat în bătaie, l-a aşteptat la hoit. N-a avut norocul să tragă în asemenea fiară impozantă.

Ei bine, la un ceas după ce a împuşcat scroafa, domnul M. aude un nou zgomot prin frunzişul coastei. Ursul venea pe urmele porcilor. Ajunsă la locul unde se răzlețise scroafa care căzuse de glonte, fiara s-a oprit, adulmecînd, apoi a apucat pieziş spre vînător. Domnul M. i-a trimes şi ei un glonte la douăzeci de paşi. Era o ursoaică mare, gulerată, de toată frumusețea.

Iată două lovituri într-un ceas.

În restul zilelor şi nopților cît a mai stat la colibă (între 17

şi 23 septemvrie), domnul M. a auzit cerb mugind, fără să-l vadă. Ziua, şi în acest sezon, cerbul prea rar dă muget, aşa că n-ai putința să te duci la el. Într-o sară, însă, auzind iar tropot şi foşnet, tovarăşul nostru a descoperit, la lumina proiectorului, oprită la cinci paşi, o fantasmă cu barbă şi cu coarne, înconjurată de alte trei fantasme. O clipă, domnul M. a avut impresia că ar avea înaintea sa un suliţar: atît i-a fost suficient ţapului, ca să sară în rîpă şi-n întuneric, cu caprele, coarnele şi iluzia bărbii.

De-acolo a brăhnit cătră vînător de cîteva ori şi s-a tot dus.

În această parte a ţării, nu se spune despre ţap că latră, ci că «brăhneşte».

Onomatopee perfectă: brah! brah!

Vasile Rusu imita strigătul, uitîndu-se piezişş şi încrucişat spre mine şi luînd atitudinea războinică a ţapului.

Ajunşi sus, pe culme, stăm o vreme lîngă glodul unde vin cerbi să se scalde.

Mocirla e frămîntată fel şi chip; desişurile din preajmă stropite şi frecate cu noroi. Nu observăm, însă, urmă proaspătă. Ne schimbăm locul pe un bot de rîpă, la o trecătoare.

Singurătate deplină: linişte relativă. Soarele înclină spre apus.

Se alungă mierle prin tufişuri, duruie ciocănitori în scoarţa brazilor; din cînd în cînd detună arborii curmaţi de fierăstrău, într-un parchet din vecinătate. Sună sirenele joagărelor în valea Rîştei.

Apoi lumina se împuţinează. Lucrătorii din parchetul pus în exploatare au stat. Pe un ţanc, o buhă dă cîteva semnale misterioase, cu glas aproape omenesc. Deodată, într-o desime de sub noi, sună mugetul cerbului. Deci s-a odihnit aici, în vecinătatea lucrului, a fabricelor, a căruţelor de pe drumul văii.

Acuma, însă, e linişte deplină. Glasul «boului» se dezvoltă mai puternic şi mai sonor.

Îţi aduci aminte de sara aceea de primăvară, cînd mă aflam

în Branişte, într-o tovărăşie aşa de plăcută? Eram în căsuța care priveşte spre cîmpia Sălanelor şi a Frumoasei, la o înălțime de o mie două sute de metri. De acolo apele încep a purta numele Sebeş. Acolo mi-am agonisit aşa de frumoase suvenire. Toți cîți ne aflam acolo ne făcuserăm expediția în revir, şi aveam cîte un cucoş de munte atîrnat în cetina brazilor de afară. Prietinul Ieronim Stoichiță, vorbindu-ne cu pasiunea lui aşa de simpatică despre cerb şi despre feluritele lui chemări în vremea aceasta a fierbințelii anotimpului, a început să şi «facă» întocmai ca cerbul. Neavînd la el scoica, şi-a improvizat chemătoarea dintr-o sticlă mare de lampă. A făcut în toate felurile. Am auzit glasul cerbului trecînd de la dragoste la mînie războinică, în felurite feluri, cu modulație şi variații pe aceleaşi teme.

Vasile Rusu a murmurat lîngă mine: – I-auzi ce frumos cîntă!

Cerbul din Rechihna zicea, într-adevăr, de dragoste, prelung şi dulce, amintindu-mi acea memorabilă sară cînd îl interpreta Ieronim Stoichiță. Era absolut acelaşi bariton: atunci am avut evocarea subită a adunării noastre de la Braniştea Domnului.

Într-un tîrziu am auzit cerbul meu răgind sălbatic, întrerupt, patetic şi tragic; cunoşteam accentul.

Coborînd către pîrăul Rîşca Mare, ne opream din cînd în cînd, ascultînd. Pe urmă, a tăcut.

— Ne întoarcem mîni, în zori-de-ziuă, aici, am zis eu către tovarăşul meu.

I-am povestit apoi istoria cu sticla de lampă. Vasile Rusu se mira. El ştia că se urlă lupii, într-o oală. Despre una ca asta, să chemi cerbul în toate felurile, să te înțeleagă, să-ți răspundă, să vie la tine, încă n-auzise! I-am făgăduit că am să rog odată pe Ieronim Stoichiță să vie la Rîşca să învețe şi pe oamenii din această parte de țară meşteşugul lui. Ar putea să vie şi cu ocazia expedițiilor lui politice, căci e un pasionat luptător şi în arena politică.

În acea sară de primăvară, după audiție, vorbeam de proiecte viitoare şi regretam că trebuie să ne despărțim aşa de curînd. A doua zi era o duminică, chiar Duminica Tomei, mi se pare. Domnul Stoichiță era cel mai îndatorat să plece, avînd a prezida o adunare poporală.

— Acuma mă cuget că ce drac' să le vorbesc oamenilor! reflecta el, cu fruntea sprijinită în palmă. Doar să le fac şi lor ca cerbul.

A doua zi, cu mult înainte de zori, suiam în acelaşi loc şi ascultam boncăluitul cerbului meu. Aflasem, atît de la Vasile cît şi de la ceilalți paznici, care-l identificaseră, că e un animal mare şi mîndru cu optsprezece raze. Aici, în Rîşca, sînt două feluri de cerbi: unii mai scurți în trup şi plini, cu gîtul şi coarnele foarte puternice şi groase: aceştia se numesc ragazani; alții mai înalți şi mai lungi, cu coarnele crescute în proporție, însă mai fine. Cerbul meu era din soiul acesta, al doilea.

Începeam să-l cunosc. Mi-l închipuiam. Urmărindu-l şi suind necontenit în pisc după el, îi auzeam glasul din ce în ce mai aproape. Se făcuse ziuă în pădure; ciuta lui îl dusese pînă într-o aşezătură, pe opcină. Aflasem şi asta: că are numai o ciută, şi, lîngă ciută, un viței de un an, care umblă în preajmă, păscînd ici-acolo, indiferent încă la chemarea teribilă a speciei.

La ora 7, era între mine şi cerb un spațiu de cincizeci de paşi. Însă nu-l vedeam. Îmi trebuia o clipă, ca chemarea lui să tacă, pentru totdeauna.

Acea clipă nu s-a produs. Precis la acea oră 7, cu un ultim muget, cerbul s-a lăsat într-o rîpă şi s-a dus. Atunci am auzit şi vuietul de glasuri şi joagăre din parchetul vecin.

Îți voi adăogi că l-am căutat şi în amurg – l-am mai auzit dînd glas o dată – şi a doua zi în zori, fără să-l mai aud. N-aş putea spune că regret eşecul, tocmai pentru că animalul devenise aproape al meu.

Îl voi asculta cu emoție de prietin, în acelaşi loc poate, în

toamna viitoare. Dar voi urmări în altă vale şi în alt munte pe altul, străin şi necunoscut,

(Din vol. *Istorisiri de viriătoare,* 1937; în ediția E.S.P.L.A., vol. 14, 1958.)

URSUL

Din piscul de cătră Valea Mare se văd depărtări la deal pe apa Frumoasei, sau dincolo de ape pe clina dimpotrivă, unde suie alte înălțimi. Încă nu cunosc bine locurile. În amontele rîului se cheamă «la Tartarău»: nume redutabil, aspru şi colțuros. E vorba să mergem într-o dimineață într-acolo, la păstrăvi. Pe culmile de dincolo se află şi Cioaca Jinarilor, nume tainic al unor adîncuri nestrăbătute. Acolo colonelul R. B. a împuşcat, astă-primăvară, doi cucoşi de munte. Au căzut şi în alte părți exemplare frumoase de *tetrao urogallus,* totuşi – pentru că încă n-am văzut-o – Cioaca asta a Jinarilor rămîne pentru mine ceva cu totul aparte, lîngă o hrubă de unde te cobori pe celălalt tărîm. Pavel-baci rosteşte domol sunetele altor cotloane ale munților şi codrului. Peste toate bate acum soarele de dimineață tot mai covîrşitor, în explozii de puzderii de aur, risipind cele din urmă pîlcuri de negură în văgăuni.

Pe unda Frumoasei au început să treacă buşteni, cu opriri, repezişuri şi întoarceri de înotători vii. Sălanele, limpede, îşi străluceşte plăcile de cristal care se fugăresc încălecîndu-se, lovindu-se şi fărîmîndu-se în cioburi. Din umbra rovinelor, pe clina din latura noastră se strecoară în cotituri furişate pîrăul Şerpilor. Între Sălane şi pîrăul Şerpilor, paşte o mică ciurdă de junci, sub călăuza unui păstor care se ridică numai puțintel de la pămînt în sus. E un copil de zece ani; îl cheamă Petrică. Are în mînă toiag. Chiuie la vitele lui, ca să nu treacă la plantații. Le mînă în anume locuri mai grase, în cotiturile pîrăului. Se aud, stinse de depărtare, două tonuri de clopot; unul mai jos, altul mai înalt. Juncile şi-au prelins într-un ungher depărtat şi nevăzut mişcările încete. De pe înălțimea noastră nu le mai văd. Într-un timp mi se pare că adie din vale un zvon de trişcă. Petrică păstorul învață rînduiala cea din veac. Curînd nu-l mai aud; s-a pus între el şi noi

depărtarea şi lenea soarelui. Vîntul a contenit cu desăvîrşire. Cerul bolteşte un albastru curat. În juru-ne pretutindeni, pe costişa plantată, strălucesc steblele de bisacăn, încărcate de floare vinătă.

Am auzit ori ni s-a părut că auzim un strigăt în depărtare? Un strigăt foarte slab, pe care l-am confundat cu tăcerea. A fost strigăt omenesc? Boncăluitul juncii l-am auzit, însă, aproape desluşit.

Pavel-baci a stat atent, întoreînd urechea şi ascultând:

— Dumneata ai auzit ceva?

— Am auzit ceva vag, răspund eu.

— Dacă ai auzit, atunci trebuie să se fi întîmplat ceva; dacă a mugit vita, nici strigătul copilului n-a fost părere.

— Ce poate să se întîmple?

— Nu ştiu. Socot că avem să aflăm după ce ne coborîm devale.

Într-adevăr, în fund, la margine de desimi şi rîpă, se întîmplase o dramă. Strigătul copilului şi mugetul izbucniseră în singurătate. Răsunetul lor plutise vag pînă la noi. În vale nu auzise nimeni.

Însă în jumătate de ceas s-a ştiut ce a fost. Petrică păstorul a nimerit la casa prietinilor noştri din Braniştea Domnului, cu capul gol, cu părul vîlvoi şi cu ochii rătăciți pe obrazu-i stropit de pistrui.

— A dat ursul la juncile noastre! a strigat el.

— Cum? Ce spui tu? l-a întrebat cu uimire Berta, nevasta lui Petini paznicul.

— A dat ursul! A dat ursul! A ieşit din rîpă şi a sărit peste Joiana noastră cea roşie. De-acu mă mustră şi mă bate mama că a stricat dihania juninca noastră cea mai frumoasă.

— Cum se poate una ca asta? Ce spui tu, copile? A omorît-o?

— N-a omorît-o, strigă păstoraşul, că nu l-am lăsat eu. Dar de trăit nu cred să mai trăiască. Cînd am văzut că a apucat-o, m-am dus asupra lui, cu bîta. Şi atunci ursul a vrut să mă

mînce pe mine.

— Vai! Isuse Hristoase!

— Cînd am țipat în el bîta, urmează Petrică, şi-am zbierat la el să lase pe Joiana pentru că-i a noastră, el a stat şi a întors capul către mine.

— Cine a întors capul?

— D-apoi cine? Dihania! A lăsat juninca şi ia aşa s-a uitat la mine. S-a uitat țintă. Ce-a zis? Dacă las juninca, musai să te îmbuc pe tine. A lăsat juninca şi a venit după mine. Eu am dat fuga la brad şi m-am suit în brad. Dar nu era chiar un brad; era un brădui. De-acuma, îi zic eu în sinea mea, ai să mînci pe dracul; pe mine nu mă mai ajungi tu aici, în vîrf. Grăia şi ursu, mormăind. Nu ştiu ce spunea. Vine la brad şi prinde să-l scuture. — Scutură tu, că nici nu-mi pasă, zic eu. Dar pe urmă am văzut că el nu scutura. El se suia în brădui. Să ştii dumneata că ursul se suie în brad ca şi omul. Însă eu, atuncea, nu ştiam. Credeam că stă jos şi scutură. Cînd numai ce-l văd sub picioarele mele. Pînă atunci tăcusem şi mă strînsesem ghem şi vorbeam eu singur în gînd cu mine şi cu dînsul. Tăcuse şi el. Cînd am văzut că vrea să mă apuce cu laba, mi-a venit aşa o spaimă de la Dumnezeu şi am răcnit din rărunchi cît am putut eu de tare: «Vîi! mamă!» Cît ce-am răcnit eu «vîi mamă!», ursu n-a mai fost sub mine. Şi-a dat drumul jos şi s-a dus la dracu!

Berta şi paznicii, şi domnii de la Branişte ascultau pe copil fără să-l creadă. Părea că intrase într-o rătăcire. Acuma zîmbea fără noimă, ca şi cum nici el singur nu înțelegea şi nu credea asemenea întîmplare.

— Cum ai zis? rîde Berta.

— Am zis: Vîi, mamă!

Rîde şi Petrică, arătîndu-şi toți dinții.

— Să mergem să vedem, zic domnii.

Se duc cu copilul în lungul pîrăului Şerpilor. Nu găsesc în cotlonul depărtat decît junca cea căzută. N-a murit; zace pe coastă, cu greabănul rupt. Trebuie s-o înjunghie cineva, ca să

nu se mai chinuiască.

Iată urmele fiarei, în albia pîrăului. Iată brăduiul în care s-a cățărat Petrică păstorul. De către vîrf pînă la poale, trunchiul bradului e zdrelit de ghearele ursului, cînd s-a lăsat să cadă cu repeziciune la răcnetul neașteptat. S-a dus în rîpă, sărind alternativ cu dinaintea şi cu dinapoia, şi fuge şi acuma. S-a temut de mama lui Petrică: se pare că-i aprigă muiere. Nu ştiu cum va răspunde înaintea ei băiatul de fapta sălbătăciunii.

Pavel-baci îl sfătuieşte;

— Cînd va fi să fie asupra ta primejdia astălaltă, cheamă şi tu ursu. Atunci are să fugă maică-ta. Iar tu vină iarăşi la pîrău şi-ți vezi de treabă.

(Din vol. *Valea Frumoasei*, 1938; în ediția E.S.P.L.A., vol. 14, 1958.)

RAIUL

În munte, la altitudinea aceea unde ne duceam să găsim cucoşii sălbatici, seva primăverii încă nu pornise, deşi ne aflam la începutul lunii mai. Sub brazi erau încă pete de omăt, şi, sub bălțile mlaştinilor, ghețari. Tufărişurile arbuştilor păreau moarte în umbra cetinilor, soarele nou încă nu le făcuse să scoată ace de muguri. În trecere, spinăriile încercau să ne oprească, cu gheare de ființi vii.

După ce urcarăm rîpa o vreme, prin scobitura unui jilip sec, trecurăm în pădurea cea bătrînă, la Cioaca Jinarilor. Abia se simțea la răsărit geana de ziuă; lucirea ei slabă se resfrîngea în fîşia de brumă a scocului de lemn prin care ne strecurasem în tăcere la deal, eu şi cei doi tovarăşi ai mei. Cum intrarăm sub brădet, se făcu iarăşi noapte; apoi se luminară poieni de zăpadă veche.

Am stins lămpile; ne-am oprit, ca să ascultăm. Adîncurile muntelui tăceau. Nu adia boare de vînt. Printre spicele brădetului neclintit, în văzduhul înalt, clipea argintul viu al câtorva stele.

Tovarăşii mei erau Pavel-baci şi badea Toma. Inginerul Pavel avea liniştea lui blîndă şi călăuzea coloana pe cărări de mult cunoscute, făcîndu-ne din cînd în cînd semne misterioase. Badea Toma Orăşanu venea după mine; părea cu totul străin de expediție, cufundat într-un gînd de piatră.

Cu toate acestea el se opri cel dintăi. L-am simțit că a rămas atent în cărare.

Am stătut şi eu. Pavel-baci a întins urechea. Am înțeles din atitudinea lui că aude. Pentru el şi pentru badea Toma pădurea nu mai era încremenită. Se deşteptase o dată cu fulgerul zorilor. Deci mi-am desfăcut din mine toată atenția către acele depărtări necunoscute, pripoare şi rîpi, în care stăruia încă obscuritatea sfîrşitului nopții, Pavel-baci s-a apropiat de mine şi a înălțat un deget spre coada ochiului său

drept. Mi s-a părut că aud ceva nedesluşit mai curînd n-auzeam nimic. Desigur că n-auzeam.

— Auzi?

— Aud, am răspuns eu în şoaptă, cu inima bătând.

Ne-am reluat ascensiunea, ocolind omăturile, păşind larg peste trunchiuri moarte şi vreascuri.

Am mers un răstimp lung. Tovarăşii mei s-au oprit iarăşi. Din urmă, badea Toma a lungit spre mine gîtul şi mi-a arătat cu degetul arătător al mîinii drepte întăi înainte, apoi spre dreapta. Înainte, se lungea spinarea de colnic; spre dreapta, se adîncea un ponor.

I-am răspuns, clătind nedumerit din cap. El îşi desfăcu două degete, în chip de cornițe, în dreptul nasului.

— Doi! îmi suflă el spre ureche, abia auzit.

— Doi cucoşi?

El încuviință din cap.

Pavel-baci, însă, arăta trei degete de la mîna lui dreaptă.

Eram deci în vestita Cioacă a Jinarilor şi cucoşii îşi dădeau semnalele. Dar urechea mea încă nu se acordase cu tăcerea adîncului şi cu sunetele lui. Căci acele sunete ciudate sporesc tăcerea în loc s-o sparie. Dintr-o dată, ca şi cum s-ar fi produs un contact radio-eleetric, colnicul şi rîpa au dat sunet şi pentru mine. Era un sunet la care nu mă aşteptam; era ceva cu totul deosebit, dintr-un departament obscur al notelor muzicale. Era bătaie de strună şi cloncănit uscat în acelaşi timp. Se producea destul de aproape – pe cînd eu căutam acea emisiune la o foarte mare depărtare.

Am rămas surprins şi zguduit.

Nu era întăia oară; mă mai suisem şi în alte primăveri după acel măreț *tetrao urogallus* al muntelui, şi totuşi aveam iarăşi surprinderea şi uimirea veche în apropierea lui. Îndată după cloncănitul discret-borborosit, îmi pătrundea în auz a doua strofă, cînd cîntărețul îşi ascute pe un fel de tocilă stranie chemarea de amor. În acest scurt răstimp al dublei chemări, tetrasul ia un fel de poziție oratorică, desfăşurîndu-şi coada în

evantaliu şi întinzându-şi gîtul cu penele înfoiate. Cînd prinde să ascută, ochii lui tiviți cu roş se închid de extaz şi urechile i se astupă. Se cufundă în deliciul înşelător al preliminariilor dragostei.

Prin urmare nu departe de noi, pe cloambe înalte de brad, cucoşii cîntau, provocîndu-se. O dată cu revărsarea zilei vin şi găinile, cocoțîndu-se în preajmă ori aşezîndu-se jos, în poieniți. Cucoşii atunci se coboară; cîteodată se întîlnesc într-un duel sîngeros. Au şi ei parte, ca şi oamenii, de acelaşi zeu viclean.

Vînătorii au datoria să-şi grăbească apropierea, ca să ajungă sub cîntec înainte de fuga nopții. Cînd între pămînt şi cer rămîne numai ca un fum, trebuie să fii acolo şi să descoperi pe cîntăreț în desimea de sus a bradului. Dacă ai întîrziat şi găinile sînt sosite, dau ele îndată strigătul de primejdie şi, cu bătăi mari din aripi, nunta îşi schimbă locul în mari depărtări.

Ca să ajungem la brad sub cîntec, trebuie să stăm cu urechea atentă la strofa întăia. Cînd strofa primă s-a isprăvit şi porneşte ascuțitul, trebuie să înaintăm brusc trei ori patru paşi, într-un fel de dans. Această înaintare precipitată printre primejdii şi brusc oprită în poziții întîmplătoare, de multe ori tot aşa de absurde ca ale unui model de sculptură, se repetă într-un ritm neregulat, căci, dacă am atins un vreasc sau am scrîşnit cu încălțămintea într-un ghețar, cîntărețul pare a voi să cunoască ce se întîmplă în preajma lui. Deci tace, aşteptînd. Tace, ca să poată vedea şi auzi. Cît tace el, ca să poată vedea şi auzi, eu stau în poziție sculpturală şi ridicolă, cu un braț înălțat lîngă ureche şi cu un picior în aer. Nu mă pot da înapoi, nu pot trece înaine. Abia suflu. Şi Pavel-baci şi badea Toma mă privesc cu severitate, temîndu-se de catastrofă.

Îmi păstrez echilibrul şi catastrofa nu se întîmplă. Cucoşul îşi reia bătaia strofei întregi; dar, cu şiretenie, o curmă la jumătate. O rupe brusc şi iar stă atent. Deci eu rămîn tot cu piciorul în aer şi cu brațul întors. Înainte şi în urma mea

tovarăşii mei s-au identificat cu brazii şi cu stîncile. Ar trebui, poate, să zîmbească de starea în care mă aflu; dar ei nu zîmbesc. Ar trebui să mă compătimească, dar ei sînt cu totul străini de acest sentiment. Ei aşteaptă, cu încordare, să reînceapă cucoşul.

A reînceput. Respir. Trec înainte, dansînd.

Astfel ajungem sub brad înainte de a se lumina ziua. Badea Toma a rămas în urmă, înlemnit. Mă conduce numai Pavel-baci. Şi cînd am ajuns acolo, trebuie să găsesc în care brad anume şi-a ales loc cîntărețul meu. Şi după ce am găsit bradul unde sună chemarea, trebuie să văd tetrasul. Trebuie să-l văd dintre crengi, cucuruzi vechi şi muguri noi. Cînd îşi roteşte cele optsprezece pene din coadă şi îşi înfoiază guşa, face o mişcare; l-am găsit ca o umbră vagă. În clipa următoare, şi-a schimbat puțin locul şi trebuie să-l descopăr iar.

După ce împuşcătura a răsunat, tunînd prelung prin valea din preajmă şi pe urmă în văi succesive, tot mai depărtat şi mai stîns, ascultam căderea paserei uriaşe pe treptele crengilor de brad. Jos, a pălit din aripi de cîteva ori şi a contenit. Stăm neclintiți, ca să nu tulburăm pe ceilalți doi, care se află în vecinătăți. Nu s-au clintit din vîrfurile lor de brad. Trăsnetul unei arme îi impresionează mai puțin decât o şoaptă ori un pîrîit de vreasc. Nu se aude şoaptă, nici pîrîit de vreasc. Totuşi ceva neobişnuit s-a întîmplat în preajmă – şi ei urmează a tăcea. Uneori, în zilele verii, pădurea fîşîie, brazii se încovoaie prelung; prin negură scapără fulger şi bubuie trăsnet. Aşa a fost acest sunet; deşi nu-i nour negru deasupra codrului, deşi adâncul se luminează de o dimineață liniştită şi limpede.

Ceilalți doi caută un timp să simtă în aripi umezeala care însoțeşte descărcările zgomotoase ale nourilor, aşteaptă cutremurul de furtună al molizilor. Nedumerirea lor şi memoria generațiilor acumulată în instinct îi face să ia într-un tîrziu hotărîrea cea mai potrivită. Îi aud desfăcîndu-se din vîrfuri de brad şi fîlfîind cu aripi puternice spre alt liman de

linişte.

— Rînduiala asta e bună, îmi şopteşte Pavel-baci; e bine să plece, ca să nu ne vadă şi să nu ne cunoască. Astfel, cîndva se vor reîntoarce iarăşi în acest loc.

Ziua a intrat deplin în pădure. Tovarăşii mei, vînători vechi, hotărăsc retragerea. S-ar părea că, după succes, o asemenea retragere trebuie să se îndeplinească fără grijă, cu tropote şi glasuri.

A, nu. Retragerea noastră trebuie să lase pădurii aceeaşi pace, întru care hălăduieşte din veacuri cu sălbătăciunile ei. Am intrat să luăm vamă. Ne retragem discret, fără să tulburăm nimic.

Într-un coborîş, la o poiană străjuită de mesteceni cu crengi subțiri, ne-am oprit brusc. Badea Toma, care merge înainte, mi-a făcut semn. Badea Toma s-a pitulat cercetînd cu grijă vecinătatea imediată, încredințat că toate sînt în stare bună în apropiere, badea Toma ne cheamă cu degetul. Ne punem la pămînt şi ne tragem spre el în brînci, ca să avem subt ochi priveliştea dintre mesteceni.

Crengile subțiri au primit în ele cel dintăi val de sevă, care le-a colorat uşor. Lovite de sclipirile soarelui, coloarea lor aurie sporeşte lumina poienii.

Un cucoş se roteşte jos. Trei găini stau atente. Stau atente pentru el. Căci în el instinctul de conservare al sălbătăciunii face loc unei alte puteri covîrşitoare. Flacăra primăverii lucrează în ființa lui, îl face să-şi desfăşure penajul, să-şi sticlească pieptul metalic. E în el o bucurie care-l saltă din cînd în cînd într-o săritură fără noimă. Pare că face ghiduşii de ale lui. Nu face nici o ghiduşie. Comicul e un vițiu omenesc; animalele pun în actele lor numai seriozitate.

Pavel-baci mă împinge uşor cu cotul. Întorc ochii spre el şi înțeleg că îmi atrage atenția mai către vale, în celălalt colț al poienii. Acolo se află al doilea cucoş, care se dedă aceloraşi manevre, inepte în aparență. Aceşti doi amorezi se provoacă. Cartelul lor se va lichida în lumina splendidă a acestei dimineți înghețate de mai.

Punem toată grija ca să ne retragem cît mai nesimțit. Ne ducem într-o rîpă şi de acolo în alta. Ne oprim în apropierea jilipului sec prin care am urcat la deal. Acolo facem popas. Pădurea posomorîtă a rămas într-o lături; din această lături se prelungeşte în depărtări nemăsurate, cu toate tainițele ei, în care omul niciodată n-a putut străbate deplin.

Stăm în bătaia soarelui. Tovarăşii mei au aprins țigări. Îndrăznim, în sfîrşit, să vorbim.

— Badea Toma vrea să ne spună o poveste... zîmbeşte Pavel-baci.

— Nu cred asta, răspunde paznicul.

— Ba da, întăreşte Pavel-baci. Te-am văzut cum te uitai la cucoşi.

— Cum mă uitam? Mă uitam, domnilor, ca la o frumuseță a pădurii.

— Aşa este. Şi ştii o poveste.

— Se poate, consimți paznicul, dar e o poveste de demult. Dacă dumnealui vrea s-o afle (dumnealui eram eu), dacă vrea s-o afle, atuncea pot să spun că şi eu o ştiu de la un uncheş al meu, pe care-l chema Ignat Barbă-lată.

Acolo în apropiere de pîrău, lîngă jilip şi lîngă tetrasul ucis, care-şi strălucea toate penele în soare, badea Toma Orăşanu mi-a spus cea mai frumoasă poveste din cîte am auzit eu în acei munți de la apa Frumoasei. N-a fost o poveste lungă, nici cu multe peripeții. Era o întîmplare de demult a uncheşului celui vechi.

Se spune că acel uncheş s-ar fi aflat, cu zeci şi zeci de ani în urmă, gornic, adică pădurar, tot în acele locuri, slujind pe stăpînul său, domn mare pe lumea asta. Părerea lui Pavel-baci era că acel domn mare ar fi fost contele Samuil Teleki, celebru vînător de acum jumătate de veac. Însă badea Toma nu-i mai ținea minte numele. Badea Toma îşi aducea aminte numai de bătrînul său, care i-a spus întîmplarea într-o iarnă, pe cînd era căzut de bătrîneță şi reumatism şi nu se mai putea purta.

A povestit acest bătrîn Ignat Barbă-lată, privind în foc şi scuipînd din cînd în cînd în jar, că aici, în acest munte, dincolo de locul care se cheamă Cioaca Jinarilor, s-ar fi aflînd o punte de trecere necunoscută altor pădurari şi vînători. El, bătrînul, era tînăr cînd, din întîmplare, a descoperit trecerea, şi s-a aflat dintr-o dată într-o singurătate înfricoşată. Era acolo o lumină care curgea de sus – fără să se vadă soarele nicăieri. În altă parte a muntelui mugurii erau pretutindeni încă închişi; iar aici, în această lumină lină, mugurii toți de la mesteceni şi de la tufari şi smeurişuri erau deschişi; aşa că acolo se alcătuia un loc cald şi blînd. Ieşiseră ciutele în margini, să pască. Iar cucoşii sălbatici zburau cu sunet din umbra din fund şi veneau să se aşeze la vedere, rotindu-se şi fudulindu-se. Erau atîția cucoşi, cît bătrînul s-a uimit şi a vrut să-i numere; dar nu i-a putut cu nici un chip număra. Mirîndu-se de toate acestea uncheşul, s-a tras înapoi şi a dat prin nişte rîpi străine, ajungînd la pîrăul Curpătului. S-a dus acasă, s-a gîndit trei zile şi trei nopți, şi a trimes răspuns domnului său de toate cele cîte văzuse. Aşa că a venit domnul său ca să cunoască şi el locul. A fost mare ruşine pentru uncheşul cel bătrîn că n-a mai nimerit calea. A cercat unghiuri de trecere încolo şi încoace; în nouă rînduri a cercat şi n-a nimerit. A cercat în toți anii după aceea şi n-a mai nimerit, pînă la bătrîneță.

În acel loc încîntat pe tărîmul celălalt, de mulți ani, din tinerețea lui, vrea să răzbată şi Toma acesta, tovarăşul nostru. Pînă acum n-a izbutit să treacă; odată şi odată are să găsească, însă, cărarea cea bună.

— Este undeva, dincolo de Cioaca Jinarilor, un rai al cucoşilor sălbatici, a isprăvit paznicul istorisirea lui, şi a rămas cu privirile duse.

— Crezi că se află aşa ceva? l-a întrebat, cu zîmbetu-i îngăduitor, Pavel-baci,

— Este numaidecît şi trebuie să-l găsesc eu odată şi odată, a suspinat badea Toma. Dar s-ar putea să mor şi acolo să nu

pot trece...

S-a uitat țintă înspre păduri; pădurile erau cît lumea asta, pînă în soare şi pînă în pîcla cea trandafirie a depărtărilor.

(Din vol. *Valea Frumoasei*, 1938; în ediția E.S.P.L.A., vol. 14. 1958.)

CLONȚ-DE-FIER I

I

De unde a venit profesorul universitar Iova Ileni

Nu demult, m-am întîlnit iar şi am stat la taifas cu un prietin de care sînt legat de puțină vreme, dar care mi-a fost simpatic chiar de la început.

E un profesor, om de partid. Îmi place înfățişarea lui deschisă, cu ochi albaştri sub sprîncene stufoase şi cu păr bogat, cărunt, în tufe inelate în jurul tîmplelor şi a frunții. Are nişte mustăți ca din haiducie. De la început mă mirasem de numele lui: Iova Ileni.

Cînd mi-l rostise cu vocea-i de bariton, numele acesta îmi năzărise ceva de la sud, din cotloanele ostroavelor Mediteranei, unde îşi găseau odinioară adăpost corsarii.

— Iova Ileni? m-am mirat eu. Ciudat nume!

El a rîs cu voie bună.

— Ți se pare străin?

— Da, am răspuns, numele stă bine pe înfățişare: dacă nu eşti neam de corsar, atunci sînt înclinat a crede că oamenii vechi din seminția dumitale au purces din miazănoapte, dintre vechii varegi, şi au slujit în leafă la împărăția Bizanțului. Om de miazăzi, însă cu ochi albaştri.

— S-ar potrivi, a zîmbit el, însă află dumneata că adevărul asupra mea e mai puțin fantastic. Numele meu să nu te înşele: e de aici, dintr-un sat năcăjit, Valea Mare. Să nu te înşele nici înfățişarea mea: părinții mei, țărani, iobagi de veacuri, nu şi-au putut face un cap de portret, deoarece trăiau în mare ticăloşie.

— Iova Ileni însă, m-am împotrivit eu, nu e nume de pămîntean; pare mai degrabă nume italienesc.

— Ba-i de pămîntean get-beget.

...După pieirea năprasnică a tatălui meu, care s-a prăpădit într-o surpătură de mal la apa Siretului, pe cînd făcea «beilic», cum se spunea pe atunci muncii forțate, maică-mea a rămas văduvă amărîtă şi m-a născut pe mine, în primăvara cînd a fost mare secetă şi s-au răsculat țăranii, cerînd dreptate şi pîne.

— La 1888?

— Întocmai. Şi învăluindu-mă într-un cojocel vechi, m-a purtat pînă la primărie. În acea vreme, lehuzele n-aveau cînd să bolească. S-au dus cu ea doi uncheşi dintre rude, ca să declare pruncul. Primăria se afla la patru kilometri de cocioaba noastră.

Funcționarul sătesc era grăbit, poate şi băut, şi s-a încurcat în declarațiile pe care le asculta gîndindu-se la altele.

— Ce nume îi pui pruncului?

— Apoi, părintele m-a învățat să-i spun Iov, răspunde biata maică-mea, căci mai sărac decît el nu-i nimeni pe lumea asta: copil fără tată...

— Şi pentru asta trebuie să plîngi? a rîs slujbaşul primăriei. S-au mai văzut de acestea. Cum te cheamă pe tine?

— Ileana.

— Foarte frumos! Iov a Ilenii! Să-ți trăiască şi să-l vezi mare. Iaca biletul; du-te! Tot mai plîngi, frate dragă? Asta mă supără...

— Cum să nu plîng, domnule? N-am nici de unele, sînt o biată ființă orfană.

— Dacă eşti orfană, de ce ți-a trebuit prunc? Hai, gospodarilor, puneți degetele precum că ați fost martori şi duceți-vă, căci eu am trebi mai principale.

Mi-a rămas numele cum a fost scris pe buletin de un slujbaş grăbit şi aproape fără ştiință de carte: Iova Ileni. Acesta sînt eu, şi Iova Ileni am rămas; iar pe maică-mea n-am ajuns s-o bucur cu izbînzile mele la învățătură, căci ea a murit de tînără, iar eu m-am ridicat din mila unor rude de la

noi din sat, care şi-au scos apoi cheltuielile din pămîntul ce-mi rămăsese moştenire părintească. Le mulțămesc şi acuma pentru fapta lor bună, cînd mă duc, din cînd în cînd, la Valea Mare. Sînt cei doi uncheşi martori. Au nume de familie ca şi tata: Vasile şi Grigore Giudeț. Pe tata îl chema Ion Giudeț. Iar eu am rămas cu numele care-ți place dumitale, şi care te-a făcut să visezi la insulele de la miazăzi şi la isprăvi nemaipomenite.

— Cu toate acestea, tovarăşe Iova Ileni, ai săvîrşit în viața dumitale o ispravă mai mare decît toate, căci, fiind pălmaş țăran, ai răzbit la învățătură şi la şcoli. Pentru vremile de atunci a fost o faptă mai mare decît haiducia!

Profesorul mi-a strîns cu putere mîna, mişcat de vorbele mele prietineşti. Apoi a rămas neclintit în scaun, cu ochii ațintiți în trecut.

II

Sfatul lui Iova cu moaşa Maria despre un nepot din Valea Mare

Prietinul meu a şoptit într-un răstimp:

— Prin cîte dureri, prin cîte năcazuri, prin cîte umilinți am trecut, pînă ce-am ajuns la lumină...

Cînd mă duc la Valea Mare, numaidecît văd pe o bătrînă de la noi din sat, pe care o cheamă moaşa Maria.

— Amărîte-s puținele zile ale omului în această viață, îmi zice ea, clătinînd din cap.

— Moaşă Mărie, îi răspund, alte zile decît cele din această viață n-avem!

— Oare aşa să fie, dragu babei? suspină ea. Atuncea de ce ne-a mai zidit Domnul Dumnezeu numai pentru pedeapsă şi fără nici o răscumpărare pe altă lume? N-avem şi noi, țăranii, semnele omului, înțelegere şi inimă? Şi iaca, tot în scădere am mers. Ne-au bătut şi ne-au sîngerat stăpînii, ca şi cum noi

am fi dobitoace, iar ei coborîți din cer cu hîrzobul. Fie tîmpi, fie schilozi, fie nemilostivi, ei se bucură pe lumea asta, iar ale noastre: frumuseță şi iscusință, parcă ar fi gunoaie. Cînd au aşezat oamenii noştri din vechime țara asta, socot că era altă rînduială. Ne bucuram şi noi de primăveri, de dumbrăvi şi cîmpii. Țara a fost bună, dragu babei, dar au stricat-o căpcăunii.

— Bună țară, rea tocmeală, moaşă Mărie! Rupem tocmeala asta, moaşă Mărie, şi doborîm căpcăunii!

Ea se uită la mine cu oarecare teamă, însă bucurroasă. Şi-a coborît fruntea, şoptindu-mi:

— Aş vrea să nu mor pînă ce nu văd omenirea asta scăpată la un liman.

A ridicat fruntea îmbrobodită strîns cu grimea cernită.

— Cunosc într-adevăr semne de schimbare, dragu babei, încuviințează ea. De cînd cu războaiele din urmă, cu pribegie şi foamete, văd că s-au întunecat ochii plugarilor noştri, şi creşte în ei o îndîrjire. S-au mai sculat cîndva asupra boierilor, dar cei care țineau în mînă buzdugan le-au fărmat măselele. Însă acuma îndîrjiții au în mînă arme, şi-i călăuzesc barbați îndrăzneți.

— Îi călăuzesc oamenii partidului, moaşă Mărie. Oameni ieşiți din suferință şi din mînia noroadelor.

— Da, dragu babei; poate fi-va cumpăna schimbărilor şi vom cunoaşte şi noi, cei care ne apropiem de sută, zilele pe care le-am dorit.

A oftat şi şi-a şters lacrimile.

— Văd, dragu babei, că şi celui mai umilit şi mai săriman dintre strănepoții mei i s-a semețit fruntea. Drag mi-a fost de acest copil, şi de multe ori am bocit pentru nacazuri cîte l-au copleşit.

— De cine vorbeşti, moaşă Mărie?

— Vorbesc de Nică Giudeț. N-a fost în Valea Mare vecin mai sprinten şi mai săritor la nevoia altuia decît acesta. N-a fost minte mai ageră. N-a fost braț mai vrednic. Şi brațul lui nu

putea agonisi, iar înțelepciunea lui sta sub capac de stîncă. Acuma, dragu babei, vremile i-s mai prielnice. Dacă l-ai vedea, nu-l mai cunoşti.

Îmi aduceam întrucîtva aminte de acel horopsit în blăstămul lumii de ieri. Moaşa Maria m-a pus, ca să zic aşa, în legătură cu naşterea lui nouă şi simțeam în informațiile ei o bucurie a mîngîierii. Altădată, fie duminică, fie zi de lucru, acest strănepot muncea ba la popă, ba la crîşmar, ba la arendaş, şi aşa fel îl economiseau aceşti stăpîni, încît rămînea tot sărăcuț şi pirpiriu. Îşi înghițea obida ca pe un venin, vorbea puțin; numai după un lucru se putea cunoaşte că nu-i om de rînd: atît de sărac fiind, cămaşa pe el era totdeauna curată şi nu îngăduia să i se sălbătăcească barba.

Are nevastă, harnică: una Zoița, copilă fără părinți şi fără zestre. Trăiesc întru bună înțelegere şi dragoste; au doi băieți: unul Mihăiță şi unul Gavriluță. Cel mai mărişor a intrat la şcoală; şi învățătoarea zice că merge tare bine.

— Merge cum ar fi mers şi tatu-său, Nică, dacă ar fi avut parte de învățătură chiar de la început: cum ai avut dumneata, dragu babei. Dar dumneata ai moştenit oleacă de pămînt cu care ți-ai plătit vama, pe cînd lui Nică i s-a închis din capul locului calea.

Acuma, după ce a umblat prin războaiele aceste flămînzind şi sîngerînd, şi fiind rănit şi în primejdia morții fără vină, iaca se întoarce în sat. De unde fusese mut, prinde limbă. Vorbea despre schimbări ale vremilor şi gospodarii îl ascultau dînd din cap. S-a alăturat de tovarăşii stației de maşini şi tractoare de la Dealu Bărbat, megieş cu Valea Mare, şi, petrecînd cu ei două ierni şi învățînd unele şi altele, a ieşit din el un cărturar care nu se mai află pe meleagurile noastre,

— După vorba dumitale, moaşă Mărie, izvorul lui a ieşit de sub stîncă. Nu numai izvorul lui, ci şi al altora. Izvoarele robilor au fost slobozite de oştile sovietice. S-a petrecut în țara robilor un fapt revoluționar, moaşă Mărie. Mînia celor care s-au sculat la 1888 şi 1907 a dobândit acum izbăvire.

— Da, da, a şoptit baba lăcrămînd fără a înțelege bine; dar observasem că se înfioară de ce-i spuneam.

Bătrîna asta e o ființă ageră din seminția noastră, şi mi-i dragă pentru simțămîntul ei de bucurie față de înflorirea vieții nepoților şi strănepoților ei. Simțămînt de tulburare, ca în fața unei descoperiri minunate.

Într-adevăr, iubite prietine, ieşirea mea la lume s-a săvîrşit pe căi cotite; calea mea a fost ca a melcului, cu totul nesigură şi primejduită în orice clipită; pe cînd Nică Giudeț, nepotul meu, a răzbit ca Făt-Frumos din basme.

Moaşa Maria se veselea, aducîndu-şi aminte de vorbele pe care le spunea săracilor de la Valea Mare nepotul nostru Nică:

— Frații noştri de un neam şi de o lege – îndrăznise el a spune – frații noştri de un neam şi de o lege ne-au orbit de amîndoi ochii şi ne-au pus să jucăm ca ursul. Ne-au ținut sub harapnic. Pămîntul, noi l-am lucrat cu aceste brațe, noi am semănat şi am treierat grîul, iar gustul pîinii prea arar l-am simțit; numai noi am plătit birurile şi am făcut beilicurile, am fost mînați la oaste şi la război, unii prăpădindu-ne, iar alții întorcîndu-ne calici de mîini şi de picioare; noi am pierit de boli şi neştiință în cocioabe puturoase, iar frații care ne-au scos ochii, de un neam şi de o lege cu noi, s-au lăfăit în huzur, şi n-a fost în țara asta putere care să-i înfrîneze. De aceea eu, pe aceştia, îi socot ucigaşi de frate. Am cunoscut adevărul şi am învățat că în toată lumea oamenii s-au împărțit nu în nații, ci în asupritori şi asupriți. Mai aproape am fost în năcazul meu de un sărman de altă limbă şi credință decît de boierii, chiaburii şi slujbaşii noştri. Şi mai aproape s-au simțit boierii noştri de boierii altor neamuri, fiind cu ei din aceeaşi tagmă a asupritorilor sărăcimii. De aceea mi s-a deschis mintea, că n-am ce împărți şi n-am de ce bate război cu fratele meu omul din altă țară, grăind altă limbă; şi că e mai cu dreptate să mă întovărăşesc cu el ca să doborîm pe asupritorii noştri.

Pe urmă, am avut şi eu prilej să-l aud pe nepotu-meu Nică

Giudeț vorbind în acest chip oamenilor.

L-am văzut că-mi seamănă întrucîtva şi la înfățişare. Mai mărunt decît mine, însă cu sprâncene stufoase şi ochi albaştri. Şi c-o gură care taie ca o coasă. Doi ani s-a hărțuit cu îndărătnicii de la Valea Mare. A avut şi o întîmplare năprasnică, în care era să-i cadă capul.

— Ce întîmplare?

— Ai răbdare, prietine, ai să afli. Are să ți-o spuie singur nepotu-meu Nică Giudeț. Căci în luna aceasta a lui dechemvrie, anul 1950, Nică Giudeț vine la Bucureşti cu procesul.

— Sînt foarte curios să aflu ce fel de proces are.

— Ai să afli, a răspuns prietinul meu, profesorul. Toate cuvîntările de care îți vorbesc, ale acestui nepot al meu, au stîrnit, după cum uşor îți închipui, duşmănii şi zurbale în sat la Valea Mare. Dar s-au adunat cu el şi destui soți de suferință, care l-au urmat, pînă ce au izbîndit, cu ajutorul partidului, să alcătuiască o gospodărie colectivă. Supărarea n-a fost mare pentru asta, din partea chiaburilor. «Facă-şi gospodăria lor colectivă şi or vedea pe dracu!» rînjeau ei. Supărarea lor cea mare s-a dat pe față cînd au văzut cele dintăi roade bune ale acestei gospodării. Atuncea au pornit, cei interesați uneltiri, căci ridicarea sărăcimii însemna coborîrea chiaburilor, căci partidul şi statul îi ajutau pe gospodarii colectivi ca pe nişte oameni ai lor, luptători pentru țară, luptători pentru obşte; pe cînd chiaburii se străduiesc numai şi numai pentru folosul lor personal.

N-au înțeles toți cum că moşia pe care o lucrează acuma săracii e tot aceea pe care o lucrau înainte, însă o lucrau pentru folos boieresc. Iar cîştigul pe care îl avea boierul pe cînd era stăpîn îl are acum obştea muncitorilor. Pe lîngă îndestularea hranei, obştea poate folosi acest cîştig, ce era mai nainte boieresc, la nevoi ale obştii, aşa încît traiul muncitorilor se îmbunătățeşte din an în an; se aşează obştea în locul asupritorilor şi cîştigă obştea cu dreptate ceea ce

cîştiga acela cu nedreptate, săvîrşind faptele pe care le cunoaştem.

Ce vorbe aduceau împotrivă chiaburii şi îndărătnicii?

Unii ziceau:

— Facă alții rînduială la dînşii acasă; iar noi să ne vedem de ale noastre nevoi aici. Cum au trăit părinții noştri în veac şi nu s-au prăpădit, aşa om trăi şi noi.

— Ați trăit bine? i-a întrebat Nică Giudeț, holbîndu-se la ei.

Au răspuns săracii:

— Ba n-au trăit bine!

Atuncea s-au sculat alți potrivnici:

— Ba au trăit după datină şi după lege.

— Care datină şi care lege? a strigat nepotu-meu Nică Giudeț. Legea robiei? Datina înşelăciunii şi a minciunii? Cel bogat a hătăduit în bine, cel sărman a rătăcit cu capul spart. Cel bogat a păcătuit, cel sărman a cerut iertăciune. Bogatul s-a umflat, săracul şi-a strîns cureaua. Bogații şi-au agonisit toate bunurile vieții acesteia; săracilor le-au făgăduit cele nouă fericiri ale vieții viitoare. Proletari din toate țările, uniți-vă, ca să sfărîmați datinile şi legea robiei! Sărmani din toate țările, să ne unim, ca să aducem pe pămînt dreptatea şi buna învoire. Să ne unim, ca să trăim şi noi bine pe pămîntul pe care îl muncim, ca să ne bucurăm de zilele ce ne sînt date.

— De unde scoți dumneata rînduiala asta? dădeau cu cornul potrivnicii,

— O scot din pilda Uniunii Sovietice, strigă nepotul meu Nică Giudeț. De treizeci de ani Uniunea a scos pe oamenii săi muncitori la dreptate şi la bielşug. Au dărîmat pe asupritori şi pe cei ce nu muncesc. Scos-au bună lege: cel care munceşte să mănînce îndestulat; cel care nu munceşte să nu mănînce. Să fie dați la o parte cei care au trăit din munca altora. Vă întreb: e bună ori nu asemenea lege?

— O fi bună, dar pe ce te bizui dumneata ca s-o aşezi?

— Mă bizui pe partidul nostru, al muncitorilor!

De la asemenea vorbe şi fapte l-au duşmănit cei interesați

pe nepotu-meu Nică Giudeț. Şi i-au scos poreclă: Clonț-de-fier.

Prietinul meu profesorul şi-a scos ceasul şi l-a cetit dînd din cap. Şi-a lepădat capătul de țigară în scrumelniță, a suflat în țigaretu-i de chihlibar, pe care l-a aşezat într-o punguță de piele. S-a spionat cu coada ochiului în oglindă, să se încredințeze că-i sînt în bună stare mustățile, s-a ridicat şi mi-a întins mîna:

— Salut. Mă duc la datorie.

— Văd; ce faci însă cu istorisirea pe care mi-o datorezi?

— Aceea e altă căciulă, a rîs el, ştiind că-mi plac vorbele lui țărăneşti. În cîteva zile ți-l aduc pe tovarăşul Nică Giudeț, ca să-l cunoşti cu ochii dumitale şi să afli chiar de la el ce şi cum. Ai să te încredințezi că, dintre doi vălimăreni care şi-au luat zborul, el e cel mai cucuiat. De Iova Ileni te-ai mirat, de Clonț-de-fier ai să te minunezi.

III

Păţania lui Nică Giudeţ

La o săptămînă după acest sfat, l-am văzut într-adevăr pe Nică Giudeț.

Mi l-a adus profesorul cam la vremea înserării. Suna afară vînt de miazăzi şi scînteiau la geamul odăii stropi de zloată. Cînd au intrat, întăi nepotul şi după el prietinul meu profesorul, tocmai mă ridicasem ca să aprind lumina electrică; şi în clipa de amurg, pînă ce a tresărit scînteia becului, ochii lui Giudeț au lucit asupra mea ca două flori cu foc lăuntric. Mustățile îi erau mai puțin falnice decît ale unchiului; dar în priviri avea acea flacără ce-i lumina întreaga făptură. În ochi îi era sufletul şi i se cunoştea puterea. Mi-a plăcut şi glasul, gros şi învăluind cu blîndeță vorbele, ca într-o taină.

După ce am tras perdelele şi au fost aduse pe măsuța dintre noi cafele şi țigări, ne-am aşezat în scaune. Profesorul îşi spiona cînd şi cînd mustățile în oglinda din laturea sa; eu îl observam pe Clonț-de-fier.

— Tovarăşe profesor, mi-a zis vălimăreanul, înainte de toate trebuie să arăt că, în ziua aceea, cînd cu pricina, a fost adunare la Ulmeni în vederea alegerilor şi ne duseserăm acolo mulți de la noi din Valea Mare. În altă duminică, fusese întrunire în satul nostru.

Avînd eu hotărît, de către tovarăşii mei tractorişti, să vorbesc pentru pace, mă înființasem la stațiune des-de-dimineață şi cetisem toate broşurile şi gazetele pe care le mai cetisem şi le cunoşteam dar nu vroiam să greşesc cu nimica, aşa că mi-am însemnat toate – nu pe hîrtie în palmă, ci în căpățînă.

La Ulmeni, la sfatul provizoriu, lume multă. Am luat aminte că veniseră din Valea Mare şapte ori opt dintre acei care n-aveau obicei să se înfățişeze la adunările norodului. Erau neamuri chiabureşti: iepuri încă de două hotare...

Cum începuse tovarăşul Giudeț a vorbi, eu îi împinsesem dinainte o țigară. Fără a-şi opri glasul, el a dat-o la o parte, făcînd un semn cu mîna că nu fumează. Asupra cafelei şi-a închinat fruntea: cafeaua îi plăcea.

— Zic în sinea mea, a urmat el cu blîndeță: ce-or fi căutînd la adunarea noastră nepotul dascălului Petrache şi Ile, băietul fostului primar Atanasiu, şi Boldilă morarul, cel umflat cu țevia, şi alții vreo cîțiva? Numai de Dumitrache Zaharia m-am bucurat oarecum. Am fost cu dînsul în război pînă în Slovacia, şi intrase din foc în spital. Rămăsese puțintel beteag la un şold. Ar fi vrut să se întovărăşească şi el la gospodăria colectivă, dar se împotrivea nevasta, pusă la cale de neamuri. I-or fi venit poate gînduri bune... îmi făceam eu socoteală.

Au cuvîntat unii, au cuvîntat alții, îmi vine rîndul şi mie...

Am să te rog să-mi spui, tovarăşe profesor, dacă, în toate cîte arăt că le-am înşirat, n-am făcut bună legătură şi dacă

am greşit împotriva dreptății şi adevărului.

Zic eu:

Oameni buni! Cum e mocirla toamnei de-afară, aşa era omenia lumii de ieri. Noi muncitorii cu brațele n-am cunoscut hodină şi bucurie. Tatu-meu, bunicu-meu şi uncheşii mei au mucezit în nevoi. Stăpînii pămîntului le-au mîncat trupurile ca pe-o anafură şi le-au băut sîngele.

N-a fost numai la noi aşa. Fost-a pretutindeni unde s-au puiezit cloncanii. Pînă ce au fost detunate unele împărății şi au ieşit la lumina dreptății muncitorii. Întăi s-a făcut lumină pentru omul sărman şi muncitor în Rusia, după Revoluția cea mare. Lenin a aşezat puterea bolşevicilor ca pe o cetate nebiruită, către care au nădăjduit toți horopsiții lumii. Se aşează şi în țară la noi aceeaşi rînduială. Curățim grădina noastră de tot ce-a fost buruiană. Clădim casă nouă. S-a aşezat aceeaşi lege a vieții şi în alte țări megieşe cu noi, pe care le cunoaşteți. Şi de-acum dorim pace şi bună învoire pentru toată omenirea.

Dacă ar fi pretutindenea aceeaşi rînduială şi dreptate, ar fi uşor să ajungem la asemenea alinare. Cui îi trebuie război? Nouă, muncitorilor, nu ne trebuie. Război le trebuie numai celor ce-şi caută dobîndă cu sabia; celor care şi-au întocmit oşti ca să supuie în robie popoarele slabe; care îşi cresc oştile ca să-şi păstreze şi să-şi înmulțească foloasele dobîndite silnic. Stăpînirile vestite a franțujilor, a englezilor, a americanilor şi germanilor au cuprins seminții din Africa şi Asia şi le-au stors de vlagă, prefăcînd truda şi sudoarea lor în aur. Aceste stăpîniri au fost şi sînt ca lupii care îşi ocolesc şi-şi apără prada; nu vor să dea libertate popoarelor muncitoare din colonii. Asemenea căpuşă am avut şi noi asupra noastră. Acuma, unele noroade s-au lepădat de ele; dar altele încă nu. Şi acele stăpîniri lacome care sînt încă în putere duşmănesc noroadele libere şi amenință cu război, ca să-şi păstreze dobînzile. Aşa franțujii în Vietnam, englejii în India, americanii în ostroavele Oceanului.

Tovarăşe profesor, spune-mi, rogu-te, dacă am făcut vreo

greşală.

— Ba, tovarăşe Nică Giudeț, am răspuns eu, adevăr ai grăit.

— Zic iar, a urmat mulțămit Clonț-de-fier: Pentru cîştiguri nelegiuite au stîrnit acele mari puteri războaiele altădată, iar mai apoi au început a se bate între ele; nu le mai ajung prăzile şi nu-i mai cuprinde pămîntul. Aşa s-a iscat războiul cel mare dintăi, şi pe urmă cel de al doilea, unul după altul, în curgere numai de treizeci de ani. Aşa au ieşit pe lume lupii hitlerişti, care au năzuit să-şi facă loc cu colții, înecînd în sînge omenirea.

Arată învățătorul muncitorilor, Lenin, care a aşezat puterea statului socialist al Uniunii Sovietice, că asemenea războaie crîncene sînt zvîrcolirile din urmă ale capitalismului, şi că se va aşeza pace numai atuncea cînd muncitorimea lumii, într-o unire, va întemeia socialismul în toate părțile.

Pînă la acea zi a izbăvirii, o samă de oameni cinstiți din toată lumea, fie muncitori, fie cărturari, fie alții, bărbați şi femei, s-au gîndit să facă o adunare a popoarelor pămîntului, ca să iasă o hotărîre împotriva războaielor. Căci războaiele de astăzi nu mai sînt ca cele de demult. Atîtea născociri ale ştiinții slujesc prăpădului şi morții, în aer, pe uscat, pe mări, încît oamenii pier cu milioanele şi zecile de milioane. Pier nu numai oştenii, ci e potopit şi poporul paşnic; pier copiii şi femeile; ard tîrgurile şi satele, se distrug holdele şi fabricile. Războiul a ajuns urgia sfîrşitului lumii.

Aşa că, adunîndu-se partizanii păcii în cel dintăi Congres la Paris, în primăvara anului 1949, s-au numărat şi s-au găsit că sînt soli a peste şaptezeci de popoare, de toate semințiile şi credințile, înfățişînd voința a sute de milioane de oameni.

Au ținut sfat; şi învățații s-au ridicat cu străşnicie împotriva războiului. Puterile ştiinții, pe care învățații le-au născocit şi le-au hărăzit îmbunătățirii şi uşurării vieții omului, să nu mai fie folosite pentru pieirea lumii! Nici aviația, nici electricitatea, nici aşa-zisa putere atomică n-au

fost născocite ca să ni se ucidă pruncii şi soțiile; nici una din descoperirile ştiinții n-a fost menită morții muncitorilor de pe ogoare şi din fabrici. Ştiința vrea viață, nu moarte: asta să fie porunca.

S-a dovedit, în acea vreme, că puterea atomică, cu care năluceau amenințări capitaliştii americani, o cunosc şi sovieticii, însă ei înțeleg să facă din puterea asta ce-au făcut oamenii cuminți din abur şi electricitate; dar, dacă e pe-aceea, atuncea viforul se va întoarce şi asupra celor care îl stîrnesc. Cum au aflat că secretul lor nu mai este secret, capitaliştii şi-au cam subțiat glasurile. Şi s-a mai întîmplat că războiul cel lung de zeci de ani din China, pentru eliberarea poporului muncitor chinez, s-a sfîrşit cu izbînda oştilor democrației. Şi guvernul chinez reacționar, ajutat de americani, a fost răpus. Peste patru sute de milioane de chinezi s-au alcătuit în republică populară. Cînd s-a mai întîmpîat şi asta, apoi zarea noastră, a republicilor populare, s-a lărgit mai mult, iar a capitaliştilor şi imperialiştilor s-a înnourat.

Grăit-am bine ori nu, unchiule şi tovarăşe profesor?

— Bine, Clonț-de-fier, a încuviințat Iova Ileni; dă-i înainte!

— Aşa că le-am vorbit eu plugarilor noştri şi despre Conferința de la Moscova, a popoarelor sovietice, din toamna aceluiaşi an 1949, în care s-a arătat că oamenii muncii din țara cea necuprinsă a socialismului vor pace şi bună învoire în lume. Iar dacă cei cu musca pe căciulă nu înțeleg de voie, atuncea or înțelege de nevoie. Nu cunosc blîndeța, vor cunoaşte asprimea. Nu vor zaharul, or avea amarul. Dacă oştile cele semețe cum n-au mai fost altele – ale hitleriştilor – sovieticii le-au detunat şi le-au spîrcuit pînă în bîrlogul lor, atuncea să ia aminte şi alții de asemenea pătăranie! Din cioburi de oală spartă nu s-or mai putea adăpa. Va sta asupra lor ceasul din urmă!

Au mai fost adunări ale Comitetului Păcii la Roma, la Praga, la Stockholm, de unde a ieşit chemarea pentru toate

popoarele să arăte care şi cîți sînt împotriva războiului; şi au venit la Partizanii Păcii aproape o mie de milioane de iscălituri, de pe tot pămîntul, împotriva războiului, precum şi cererea ca să fie socotiți ucigaşi şi să fie osîndiți spînzurătorii acei conducători care ar cuteza să întrebuințeze întăi armele atomice şi armele de mare distrugere a mulțimilor, într-un nou război.

Apoi la al doilea Congres ținut la Varşovia, al Partizanilor Păcii, în luna noiemvrie anul acesta, s-a şi făcut o judecată a faptelor generalilor americani care duc război în Coreea. Peste două mii de delegați ai Congresului au împresurat cu dragoste pe o femeie mărunțică, venită în zbor tocmai de la marginea lumii răsăritene, din Coreea, ca să pîrască faptele neomeneşti şi desmățul oştilor americane. America e o țară mare, bogată şi semeață; Republica Populară Coreeană e o țară mică; dar poporul ei luptă cu mare îndîrjire pentru libertate, şi oştile coreene alungă oştile lăudate ale americanilor. Le bat şi le alungă de nu se mai pot întoarce să-şi caute ciubotele şi echipamentele.

Am lăudat pe coreeni şi i-am socotit frați care se jertfesc pentru libertate. Aşa cred eu că muncitorii Republicii noastre ar trebui să le închine, fiecare după a sa putere, hrană şi îmbrăcăminte de iarnă.

Acolo, în Coreea, e un ger de îngheață şi laptele în cupă şi crapă ouăle hultanilor hoitari. Chiar şi gerul e de partea patrioților coreeni, aşa că, de data asta, stihiile sînt în partida oamenilor de treabă.

Muncitorii plugari din adunare au răspuns că dau cu dragă inimă din ce au, şi eu m-am bucurat ca de o izbîndă. Dar mi-a ajuns totuşi la ureche un glas din zarva adunării, fără ca cel care grăia să se arate.

— Apoi cu mericanii noi nu ne batem, iar cu coreenii aceia nu sîntem rude!

Am ridicat glasul:

— Se pune cineva împotrivă?

— Ba nu! strigau săracii. Să-i ajutorăm şi cu vorba şi cu fapta!

— Căci dacă nu ne ajutăm unii pe alții, am strigat, şi dacă nu sîntem într-o unire toți partizanii păcii, atuncea lupii războiului ne-or spîrcui pe rînd. Uniți de-om fi, le-om lua pieile şi le-om usca în grindă!

— Ai vorbit cuminte! s-a veselit Iova Ileni.

— Îmi place şi mie, am zîmbit eu. Acuma, tovarăşe Giudeț, spune-mi dacă nu cumva ai băgat de samă cine cîrîia în adunare.

— Drept să spun, tovarăşe profesor, s-a întristat Clonț-de-fier, n-am cercetat printre oameni după aceea şi nici n-am stat de vorbă despre asta cu tovarăşii mei tractorişti. Rău am făcut şi de aceea-s supărat. Să vezi dumneata. După ce au mai vorbit şi alții, şi ne-am sfătuit pentru alegeri, şi ne-am înțeles că rînduiala cea nouă a sfaturilor populare e cea mai bună, deoarece dă în samă poporului treburile obşteşti, am mai stat preț de un ceas la Ulmeni.

Cînd am purces cu tovarăşii mei tractorişti spre Dealu Bărbat, asfințea soarele, se învălmăşeau nouri de furtună şi suna vîntul. Se aşternuse pe ogoare şi-n lunci un pospai de ninsoare.

Cînd am ajuns în drept cu Stațiunea de Maşini şi Tractoare, m-am despărțit de tovarăşii mei. Am apucat-o singurel spre Valea Mare, peste un pripor cunoscut, ca să dau de-a dreptul şi să nu mai înconjur. Să vezi dumneata, tovarăşe profesor, că locul avea şi nume potrivit: Piscul Lupului. Trebuia să merg o vreme prin albia unui pîrău secat, după aceea dam în nişte lăstari de tufă roşie. Aveam apoi de suit o culme oablă şi apoi, de sus, se deschidea valea cu luminile satului, la o depărtare nu mai mare decît doi kilometri.

Cît am umblat pe pîrăul sec, căruia îi spune Ciomîrtia, mi s-a arătat printre nouri luna. Cînd o întunecau nourii, cînd iar se arăta. Mă grăbeam, scriind în mers, cînd şi cînd, semne

pe pospaiul de omăt, cu bățul. Aveam un băț îndămînatic de corn, pe care îl socoteam în mîna mea dreaptă bună armă.

Se alina din cînd în cînd vîntul pe vale, dar pe culme se învîrtejea țiuind ca o strună.

Nu ştiu de ce aveam în mine dorința să mă scutur şi să lepăd o nelinişte. Ori să strig, să se audă un răspuns de om prietin.

Am fluierat un crîmpei de doină. Pe urmă am tăcut, şi, într-o domolire a vîntului pe vale, mi s-a părut că nu sînt singur, că se mai afla cineva cu mine în acele locuri.

Am grăbit pasul. M-am oprit cînd am socotit potrivit.

Da, aşa era. Nu mă aflam singur pe Ciomîrtia.

Cît îmi dăduse înştiințare urechea, în urma mea grăbea un om: pîş, pîş.

Cînd m-am oprit eu, s-a oprit şi el.

Am pornit mai harnic, cercetînd cu luare-aminte suişul în ponor, prin Piscul Lupului. Ajungeam în lăstari. Am făcut două sărituri peste viroage; am trecut după o tufă roşie, chiar sub pragul ponorului, şi mi-am lepădat cojocul pe care-l purtam în spate, îmbrăcînd un copăcel de măcieş.

Luna a dat în nouri; dar trebuia să iasă numaidecît. M-am furişat şi am rămas neclintit în umbra malului.

Am făcut toate cu repeziciune, înțelegînd că sînt în primejdie. De aceea, vra să zică, a croncănit cineva pe cînd vorbeam în adunare. Se strecuraseră între noi duşmani. Îi cunoscusem pe unii, şi, cu toate acestea, mă făcusem vinovat de lipsă de supraveghere. Noi sîntem îngăduitori; ei însă nu ne iartă. Învățătorii noştri din partid ne mustră totdeauna pentru asemenea greşeli. Iată că mă hăituiesc lupii şi n-am în mînă decît acest băț de corn. Cel puțin îmi ferisem spatele. Din față, sînt vrednic să mă apăr şi împotriva mai multora.

Îmi făceam socoteală: Ce prostie să laşi lupii în stînă! Am alungat pe proprietar. Am alungat pe unii din ciocoii lui. Şi ni s-a muiat inima pentru frații noştri cu care am copilărit, cu care ne-am cumetrit şi încuscrit. Partida chiaburilor nu iartă în veci pe săraci. Au să scoată coarne chiar şi la judecata cea

din veac.

Mă aflam în cumpăna prepusurilor, fără să-mi slăbească auzul şi vederea.

Să fie Boldilă? Acela nu poate umbla cu uşurință prin asemenea locuri tari. Mai degrabă sînt Alecu, nepotul dascălului Petrache, şi Ile a primarului Atanasiu. M-am mai tras eu cu dînşii în degete prin adunări.

Însă aud numai pasul unuia. Să ştii că vine unul pe vale şi celălalt aşteaptă sus, în pripor.

Cînd a ieşit luna din nour, l-am văzut pe cel care suise după mine prin Ciomîrtia. Nu i-am văzut decît umbra, dar l-am cunoscut după umblet. Umbra lui şovăia din şoldul drept. E Dimitrache Zaharia, cu care am făcut războiul în Slovacia!

Una ca asta n-aş fi putut crede în ruptul capului! Degeaba trăim şi pătimim. De mii de ani mănîncă lupii oaia şi ea tot n-a învățat să se apere...

Cît ai clipi, omul meu s-a înălțat dintr-o dată şi a repezit un fulger. Cuțitul lui, cu pană lungă de oțel şi cu mîner de lemn, cu care înjunghie porcii. Meşter ca el nu-i altul...

A nimerit cojocul de pe măcieş şi l-a dat jos.

Eu i-am fost numaidecît împotrivă, cînd nu se mai putea opri din prăvăliş. L-am pălit într-o coastă şi l-am doborît. M-am lăsat greu asupra lui şi l-am apucat cu stînga de gîtiță, ca să nu sloboadă strigăt. Am tras cu dreapta cuțitul de lîngă cojoc. Am îndesat în pieptul lui genunchiul, pînă ce l-am simțit că se cutremură.

— Camarade Zaharia, zic, de-acum aici ți-i mormîntul!

Atuncea a horcăit şi am văzut, la o lucire de lună, ochii spaimei.

Am ridicat cuțitul.

— Unde-i celalalt? Unde ți-i tovarăşul?

— Sînt singur, bădică Giudeț, m-am bizuit să săvîrşesc numai eu. Nu te îndura! Iartă-mă. Îmi rămîn copiii fără tată.

I se umpluseră găvanele ochilor de lacrimi.

Am rînjit la el:

— Da' eu n-am copii, măi mişele? Închină-te la pădure, la lună şi la nouri. Din clipă asta nu le mai vezi!

Am ridicat cuțitul şi el şi-a plecat tîmpla pe puful omătului. Cuvîntul nu l-a mai slobozit, dar i l-am simțit în cutremurul mădulărilor lui.

— Iartă-mă, bădică!

Atuncea m-am desmeticit. Căci nu-i eram eu judecător, nici gîde. Şi în această încleştare a noastră a muncitorilor cu duşmanii, eu nu sînt singur. Şi judecătorii vor trebui să afle cine l-a pus pe Zaharia Dumitrache la cale, cine l-a îndemnat a săvîrşi fapta lui cumplită. Dacă nu-i aflăm pe aceia, n-am făcut nimic. Mortul rămîne mut, şi eu, totuşi, va trebui să dau samă de pieirea unei vieți.

L-am prăvălit pe Zaharia într-o parte şi m-am sculat în picioare. Am privit zarea prin lucirea lunii. Culmea priporului era pustie. Am ascultat ațintit, prin alinările vîntului. Eram singur cu omul meu, lîngă cojocul ucis. Mi-am luat de-o mînecă haina şi-am tras-o. Cînd a deschis ochii din zdrobirea lui, Dumitrache Zaharia s-a spăimîntat ca de-o dihanie. A închis iar pleoapele, socotindu-se, poate, pe altă lume.

Îi poruncesc:

— Scoală!

S-a ridicat în capul oaselor, amețit.

— Să-mi spui pe cei care te-au pus la cale!

— Îi spun, bădică, numai iartă-mă; îi spun... Iartă-mă, şi pe urmă ridică-mi viața, căci nu mai sînt vrednic a trăi. Bădică, să-ți fie milă de copiii mei.

Îi poroncesc iarăşi:

— Spune!

— Bădică, am pus la cale fapta cu Alecu al dascălului Petrache şi cu Ile Atanasiu. Aveam o datorie mai mare la Alexa crîşmarul. Mi-au adus şase mii de lei de la tîrg, spuneau că fără dobîndă.

— De la cine?

— Nu cunosc.

— Are să se cunoască, după ce vei mărturisi judecătorului.

El s-a ferit într-o parte, ca de primejdie. A icnit c-un scîncet înăbuşit:

— Nu mă duce de-aici, bădică. Nici n-ajung în fața judecății şi cei care m-au vîrît în fapta asta m-or prăvăli într-o bulboană a Siretului, îmi dau foc casei, îmi omoară muierea şi pruncii şi-apoi se pustiesc într-o singurătate.

— Aşa te-au amenințat ei?

— Aşa m-au amenințat, bădică şi m-au legat cu blăstăm.

Dintr-o dată a răsărit în sus, cumpănindu-se într-o parte cu piciorul beteag. Cînd a purces cu stîngul, i-am lovit piciorul drept dinafară înăuntru, aducîndu-i-l în cîrlig după cel dintăi. S-a dărîmat cu fața în jos. Şi-acolo, jos, şi-a mai lovit de trei ori fruntea în pragul priporului.

Şi-a înălțat capul sîngerat, bîlbîind ceva neînțeles, c-o limbă veştedă ce-i atîrna printre dinți. I-am îndesat căciula în cap. L-am pipăit şi am simțit pistol în brîu, la şale. Ca partizan al păcii, am procedat la reducerea armamentului şi am asigurat cu grijă automatul în tureatca mea dreaptă, lîngă cuțitul cel lung.

— În pistol nu m-am bizuit, a clefăit, oftat, Zaharia. Mi l-au vîrît cu de-a sila.

— Bine, bine; hai cu mine.

M-a urmat cu supunere.

N-am mai suit în pisc; am apucat pe un drum cotit al văii, cunoscut mie, ca să nu mă întîlnesc iar cu zăbava.

Zaharia m-a oprit într-un timp şi mi-a întins mînile ca să i le leg. Atuncea mi-a şoptit: «Am o curăluşă în buzunarul de la mintean». A scos curăluşa el singur; i-am făcut plăcerea, cetluindu-i mînile la spate.

După o bucată de cale, s-a tînguit:

— Da' să-i apuce şi pe dînşii miliția în noaptea asta...

— Lasă, n-avea tu grijă.

Nu mult după asta, a dat un scheaun:

— Da' acolo judecătorii să nu mă puie la un loc cu aiştia...

— Văd că acuma ai pretenții, măi Zaharie... am rîs, şi îndată mi-am muşcat buzele.

Şi hăt într-un tîrziu a suspinat, parcă ar fi răspuns unei şoapte a vîntului:

— Costăchel e de patru ani şi Garofița de şase... O cheamă ca pe maică-sa...

*

Glasul de taină a lui Giudeț s-a oprit şi ochii lui albaştri au privit aprinşi ca de o arşiță. Abia atunci a apucat ceşcuța şi a sorbit cafeaua dintr-o dată.

— Cum s-a sfîrşit afacerea? l-am întrebat eu pe prietinul meu Iova Ileni.

— Venim de la proces, după ce am ocolit pe la mine pe-acasă, mi-a răspuns profesorul. Între făptaşi a fost amestecată ca sfătuitoare şi femeia. Acest Nică Giudeț i-a ciocănit cu clonțul pe toți, fără milă. Pe urmă a ciocănit şi la inima mea, de aceea am întîrziat, pînă ce-am găsit loc într-un cămin pentru copiii lui Zaharia.

(Din vol. *Clonț-de-fier* – Povestire – 1951, E.S.P.L.A., vol. 17, 1959.)

APRECIERI CRITICE

„Mai puternic decît toți cei mai tineri prin belşugul producției sale fără pripă şi fără zăbavă, liniştită şi sigură, prin mlădierea care-i îngăduie să înfățişeze viața supt toate aspectele ei, de multe ori în aceeaşi mică schiță sau scurtă nuvelă, e Mihail Sadoveanu, care din cei douăzeci de ani abia trecuți ai săi poate vedea o strălucită carieră, înaintea sa."

(N. Iorga: *Povestitorii de ieri şi cei de azi,*
în *Sămănătorul,* 1904.)

„Dar cealaltă mare însuşire, şi care şi ea îi face pe Sadoveanu să fie cel dintîi între scriitorii noştri: sentimentul naturii!... Sadoveanu e cel dintîi cîntăreț al pămîntului țării sale, vreau să zic că nimeni nu e legat ca dînsul, prin atîtea fibre tainice cu sufletul acestui pămînt, cu cîmpiile lui, cu apelel, eu oamenii lui – cu tragedia lui."

(G. Ibrăileanu: *Mormîntul unui copil* – 1906,
în vol. *Scriitori şi curente)*

„În istoria literaturii noastre, opera lui Mihail Sadoveanu marchează momentul cînd literatura se apropie pe calea ei specifică – prin folosirea realismului celui mai adînc – de zugrăvirea ştiințificeşte corectă a vieții sociale, şi cînd, prin aceasta, se apropie de ideologia marxistă, introduce în mod conştient în țesătura şi mai ales în viziunea operelor literare elemente ale ideologiei marxiste. Astfel, scriitorul s-a apropiat de idealurile umane şi sociale ale noii epoci, pe calea sa proprie, pe calea realismului său, a preocupării de a spune adevărul. Operele create după eliberarea țării de sub jugul fascist marchează însuşirea deplină de către scriitor a acestor idealuri."

(Mihai Gafița: *Semnificația creației recente a lui Mihail Sadoveanu,* în vol. *Omagiu lui Mihail Sadoveanu cu prilejul celei de a 75-a aniversări.)*

„Cel mai mare scriitor romîn în viață îşi datoreşte situația de clasic al literaturii noastre artistice, între altele, excepționalului său talent de mînuitor al limbii. El s-a aşezat încă de mult, alături de strălucitii lui înaintaşi: Eminescu, Creangă şi Caragiale, a căror activitate a contribuit în măsură maximă la perfecționarea limbii literare naționale, creată de către scriitorii din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se poate afirma chiar că, dat fiind progresul firesc al limbii noastre, ca efect al muncii maselor largi de vorbitori şi a reprezentanților tuturor domeniilor de activitate culturală, Mihail Sadoveanu, ajutat de marele său talent, a ridicat măestria literară la o treaptă superioară, corespunzătoare stadiului de dezvoltare şi cerințelor literaturii din momentul de față, cînd se pun bazele realismului socialist."

(Acad. Iorgu Iordan: *Maestru al limbii literare,* în vol. *Omagiu lui Mihail Sadoveanu cu prilejul celei de a 75-a aniversări.)*

„De la un timp au mai scăzut, fără să dispară deodată, înfățişările şi glasurile naturii, adierile mîhnite ale vîntului, frunzele licărind în focul asfințitului de toamnă. S-a impus din ce în ce mai puternic omul cu problemele lui. Dar nici acesta n-a fost absent vreodată. De la primele povestiri pînă la *Mitrea Cocor,* țăranul devenit conştient şi ridicîndu-se pentru o lume mai dreaptă, întreaga operă a lui Sadoveanu este consacrată zugrăvirii omului în împrejurările societății noastre mai vechi şi mai noi, țăranul romîn, oamenilor din oraşe şi a intelectualilor provinciali care agonizau în vechea orînduire "

(Acad. Tudor Vianu: *Mihail Sadoveanu*

la 75 de ani, în vol. *Omagiu lui Mihail Sadoveanu cu prilejul celei de a 75-a aniversări.)*

„Îndelungata activitate literară şi obştească pe care ați desfăşurat-o este pătrunsă de o profundă dragoste de patrie şi popor. Vasta dvs. operă, atît de îndrăgită de oamenii muncii, reflectă profund suferințele şi frămîntările maselor populare, în condițiile de asuprire din trecut, năzuințele lor spre libertate, viață mai bună şi progres social. De o deosebită apreciere se bucură lucrările pe care le-ați creat în anii puterii populare, inspirate din transformările revoluționare petrecute în patria noastră.

Munca neobosită închinată dezvoltării continue a culturii şi literaturii romîne, operei de făurire a socialismului în țara noastră, contribuția de seamă la lupta măreață pentru apărarea păcii în lume v-au adus stima şi înalta prețuire a milioanelor de oameni din Republica Populară Romînă, un binemeritat prestigiu în rândurile opiniei publice de peste hotare."

(Din salutul adresat lui M. Sadoveanu la cea de a 80-a aniversare din partea Comitetului Central al P.M.R., Consiliului de Miniştri al R.P.R. şi Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R.)

„El are realismul lui Balzac şi melancolia unui romantic, meditația aspră a lui Miron Costin, voluptatea senzorială a unui Rabelais. E precis ca un pictor flamand şi inefabil ca un muzician, contemplator al frumuseților lumii şi naturalist plin de asociații şi disociații asupra procesului biologic, un creator de atmosferă, un analist al sufletelor impenetrabile, al psihologiei puberale şi al patologiei senile, un dramaturg în proză încordat, un cunoscător al individualului şi al colectivității, al grupurilor arhaice şi al societății moderne, un epic total obiectiv şi un introspectiv fin, un înțelept oriental,

vorbind în pilde, şi un critic al ordinei sociale nedrepte."

(Acad. G. Călinescu: *Mihail Sadoveanu*,
cuvîntare rostită la Academia R.P.R.,
cu ocazia celei de a 80-a aniversări a scriitorului.)

„...Opera lui Sadoveanu se confundă cu aceste momente de afirmație crescîndă a poporului romîn în cadrul umanității. Ea se întinde ca o frescă rezumativă, contopită cu geneza noastră psihică ca un proces în devenire, cu speranțele şi durerile lui, într-o evoluție de la preistorie şi geologie la psihologie... Aceasta ni se pare a fi preocuparea artei lui Sadoveanu înainte de revoluția noastră socialistă. Marea răsturnare era aşteptată, încheind ca un epilog viziunea sa literară. Cu un suflet plin de rezonanță, noua lume trebuia să pună capăt tristeței poetice. De acum înainte literatura sa devine, cu *Mitrea Cocor,* stenică şi optimistă. Nu se mai mulțumeşte să cînte sfîşietor poezia sfîrşiturilor, ci şi visul de viitor, ca un suprem remediu, al lumii de mîine."

(Acad. Mihail Ralea: *Mihail Sadoveanu*
şi specificul național, în *Viața romînească,*
1960, nr. 11.)

TABLOU BIOBIBLIOGRAFIC

5 noiembrie – S-a născut, la Paşcani, Mihail Sadoveanu.
1880
1892-1896 – Urmează cursurile gimnaziului Al. Donici din Fălticeni. Încă din această vreme încep încercările sale literare.
1896-1900 – Urmează cursurile Liceului National din Iaşi. În acest interval începe să publice la diverse reviste: *Dracu, Revista nouă, Pagini literare* etc.
1990 – Se stabileşte la Bucureşti, unde, după dorința tatălui său, se înscrie la Facultatea de Drept.
1901– Se căsătoreşte şi se stabileşte la Fălticeni.
1903 – Chemat de St. O. Iosif, se stabileşte la Bucureşti, devenind colaborator al *Sămănătorului.*
1904 – Apar primele sale volume: *Povestiri, Şoimii, Dureri înăbuşite.* Este funcționar la Casa Şcoalelor pînă în 1906.
1905 – Apar volumele: *Povestiri din război* şi *Crîşma lui Moş Precu.*
1906 – Părăseşte *Sămănătorul* şi Bucureştii. Se apropie de cercul ieşan din jurul revistei *Viața Romînească,* unde devine statornic colaborator. Se stabileşte la Fălticeni.
1907 – Apar volumele: *Amintirile căprarului Gheorghiță, Floarea ofilită, Mormîntul unui copil.*
1907 – Apar volumele: *La noi, în Viişoara, Vremuri de bejenie, Însemnările lui Neculae Manea.*
– În timpul răscoalelor țărăneşti, scriitorul e suspectat ca „instigator" din cauza atitudinii sale de simpatie pentru cei exploatați.
– Este numit inspector al Cercurilor culturale săteşti – ceea ce îi înlesneşte un strîns contact cu țărănimea.
1908 – Apar volumele: *Oameni şi locuri,* O *is torie de demult, Duduia Margareta.*
1909 – Apar volumele: *Cîntecul amintirii* şi *Povestiri*

vînătoreşti, acesta din urmă traducere din Turgheniev.

– Ia parte la înfiinţarea Societăţii scriitorilor romîni, fiind, pînă în 1911, primul ei preşedinte.

– Mihail Sadoveanu este numit director al Teatrului Naţional din Iaşi, funcţie în care rămîne pînă în ianuarie 1919. Scriitorul continuă să locuiască împreună cu familia la Fălticeni, deplasîndu-se însă regulat pentru împlinirea îndatoririlor sale.

1911– Apare romanul *Apa morţilor.*

– Scoate, împreună cu Iosif şi Anghel, revista *Cumpăna.*

1912 – Apar volumele de nuvele: *Un instigator* şi *Bordeenii.*

1915 – Apare romanul *Neamul Şoimăreştilor.*

1916 – Apare volumul de nuvele *Printre gene.*

– Scriitorul se stabileşte cu familia la Iaşi, în vechea casă a lui Kogălniceanu de la Copou.

1919 – Conduce, împreună cu G. Topîrceanu şi sub îndrumarea lui G. Ibrăileanu, revista *Însemnări literare.* La sfîrşitul anului revista îşi încetează apariţia, întrucît la începutul anului următor reapare *Viaţa Romînească.*

1920 – Publică volumul *Umbre.*

1921 – Apar volumele de nuvele: *Foi de toamnă* şi *Cocostîrcul albastru* şi romanul *Strada Lăpuşneanu.*

1922 – Apare volumul de nuvele *Neagra Şarului.*

1923 – Ales în anul precedent membru al Academiei Romîne, Sadoveanu rosteşte acum discursul său „de recepţie" despre *Poezia populară.*

– Apar: romanul *Venea o moară pe Siret,* volumul de nuvele *Ţi-aduci aminte* şi nuvela mai amplă *Oameni din lună,* aceasta din urmă publicată iniţial în *Viaţa Romînească* sub pseudonimul Silviu Deleanu.

1926 – Apar volumele: *Dumbrava minunată* şi *Ţara de dincolo de negură.*

1928 – Apar volumele: *Hanu-Ancuţei, Olanda, Împărăţia apelor, Demonul tinereţii.*

1929 – Apar: *Zodia cancerului* şi O *întîmplare ciudată.*

1930 – Apare romanul *Baltagul.*

1931 – Apar volumele: *Trenul fantomă* şi *Măria sa puiul pădurii.*

1932 – Apare volumul *Nunta Domniței Ruxandra.*

1933 – Apar romanele: *Creanga de aur* şi *Locul unde nu s-a întîmplat nimic,* prelucrare a romanului *Apa morților.*

1934 – Apar volumele: *Nopțile de Sînziene, Viața lui Ştefan cel Mare* şi *Soarele în baltă sau aventurile şahului.*

– Împreună cu Topîrceanu, conduce revista literară *Însemnări ieşene.*

1935 – Apare primul volum din romanul *Frații Jderi* şi volumul *Paştele blajinilor.*

1936 – Apar paginile consacrate lui Ion Creangă şi Ion Neculce, romanul *Cazul Eugeniței Costea* şi *Izvorul alb,* cel de al doilea volum din *Frații Jderi.*

1938 – Este proclamat doctor „honoris cauza" al Universității din Iaşi, ca recunoaştere a marilor sale merite literare şi ca un protest față de campania de calomnii ce se ducea împotriva scriitorului de către cercurile reacționare, fascizante,din cauza atitudinii sale democrate.

– Apar volumele: *Valea Frumoasei, Ochi de urs.*

1940 – Apar volumele: *Vechime, Divanul persian.*

1941 – Apare volumul *Focuri în ceață.*

1943 – Apare volumul *Poveştile de la Bradu-Strîmb.*

1944 – Apare volumul: *Anii de ucenicie.*

– După 23 August, Mihail Sadoveanu se angajează în lupta patriotică a forțelor democratice din țara noastră.

1945 – Apar: *Oamenii măriei sale,* cel de al treilea volum din *Frații Jderi,* conferința *Lumina vine de la răsărit* şi însemnările de călătorie despre Moscova.

1946 – Apar volumele: *Caleidoscop, Fantezii răsăritene.*

1948 – Apare romanul *Păuna Mică.*

– Este membru al Academiei R.P.R. şi vicepreşedinte al acestui înalt for de cultură. În aceşti ani, Mihail Sadoveanu este ales deputat în Marea Adunare Națională, vicepreşedinte al Prezidiumului Marii Adunări Naționale, preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Romînia

etc.

1949 – Apare romanul *Mitrea Cocor.*

1951 – Apare povestirea *Nada florilor.*

1952 – Publică romanul *Nicoară Potcoavă.*

1955 – Lui Mihail Sadoveanu i se decerne titlul de Erou al Muncii Socialiste.

1961 – I se conferă Premiul internațional Lenin pentru întărirea păcii între popoare.

19 oct. 1961 – Moartea lui Mihail Sadoveanu.

TEME

1. Țăranul în nuvelele şi povestirile lui Mihail Sadoveanu-
2. Figura exploatatorului în creația sadoveniană.
3. Natura în nuvelele şi povestirile lui Sadoveanu.
4. Elemente folclorice (tipuri, teme, mijloace de expresie) în creația lui Sadoveanu.
5. Drama existențelor mărunte în tîrgurile de provincie evocate de Sadoveanu.
6. Înrîurirea ideologiei clasei muncitoare asupra creației lui Sadoveanu în anii de după eliberare.
7. Locul lui Mihail Sadoveanu în literatura noastră.

Redactor responsabil: Virgiliu Ene

Tehnoredactor: Panaitescu Ion

Dat la cules 05.04.1962. Bun de tipar 26.06.1902.

Apărut 1962. Comanda nr. 5653. *Tiraj 42.100. Hîrtie*

tipar de 50 g/m^2, 76X98/32. Coli editoriale 13.

Coli de tipar 8 A. 0175 C. Z. pentru bibliotecile mici 8 (R.)

Tiparul executat sub comanda nr. 20365 la

Combinatul Poligrafic Casa Scînteii,

Bucureşti R.P.R.

EDITURA TINERETULUI

Lei 4,25

{1} A îngurzi - a încreți

{2} Covru – culcuş al iepurelui.

{3} Bahnă – loc mocirlos

{4} Chilnă – codîrlă (la car)

{5} Draghină – loitra carului; fiecare din părțile laterale ale unui car, avînd forma unei scări aşezate în lat.

{6} Stoler – tîmplar.

{7} Haizaş – acoperămîntul casei.

{8} Prost – aici cu înțelesul de: simplu.

{9} Cobur – toc ce se atîrnă la şa.